
alternatif politika

Cilt 15, Sayı 1, Şubat 2023

MAKALELER

Local Understandings of Disarmament-Demobilization-Reintegration (DDR): Former Combatants' Perspectives on DDR in Colombia
Başar BAYSAL & Esra DİLEK

Çatışma ve Barış Tesisi Süreçlerinde Çocukların Devşirilmesi ve Kullanılması Sorunu: Kolombiya Örneği
Onur AĞKAYA

Uluslararası Örgütler, Koşulluluk ve Demokratik Temsil: Yunanistan'ın IMF Deneyimi
Saliha METİNSOY & Merih ANGIN

Macaristan'da Popülist Söylem: Türk Göçmenlerin Deneyimleri
Hande KARS & Didem ÇAKMAKLI

Britanya İstisnacılığının Adasallığı: Eleştirel Jeopolitik Perspektifinden Bir İnceleme
Pınar UZ-HANÇARLI & İsmet PARLAK

Clientelism and Ethnicity as Constraints to Party Organization Change: The AKP in Turkey and Change in District Presidencies
Gül ARIKAN AKDAĞ & Halide YAZGAN

Afrika Birliği ve Uluslararası Ceza Adaleti
Müge DALAR

Milli ve Modern Köylünün Peşinde: Halkevlerinin Köy Gezileri
Özgür BALKILIÇ

*alternatif
politika*

Cilt 15, Sayı 1, Şubat 2023

*alternative
politics*

Volume 15, Issue 1, February 2023

alternatif politika

EDİTÖRYAL KADRO

Yayıncı:

Rasim Özgür DÖNMEZ

Editör:

Rasim Özgür DÖNMEZ

Yardımcı Editörler:

Kasım TİMUR

Tuğçe KELLEÇİ

Burcu ALBAYRAK DÖNMEZ

İngilizce Dil Editörü:

İshak TURAN

YAYIN KURULU (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Berna Turam (Northeastern Univ.)
Prof. Dr. Edward L. Zammit (Malta Univ.)
Prof. Dr. Esra Hatipoğlu (Nişantaşı Univ.)
Prof. Dr. Filiz Başkan (İzmir Ekonomi Univ.)
Prof. Dr. Hamit Coşkun (Abant İzzet Baysal Univ.)
Prof. Dr. Kamer Kasım (Abant İzzet Baysal Univ.)
Prof. Dr. Pınar Enneli (Abant İzzet Baysal Univ.)
Prof. Dr. Sema Buz (Hacettepe Univ.)
Prof. Dr. Şule Toktaş (Kadir Has Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel Ayhan (Abant İzzet Baysal Univ.)
Doç. Dr. Efe Baştürk (Recep Tayyip Erdoğan Univ.)
Doç. Dr. Eugenia Kermeli-Ünal (Hacettepe Univ.)
Doç. Dr. Fatih Konur (Abant İzzet Baysal Univ.)
Doç. Dr. İpek Eren (Orta Doğu Teknik Univ.)
Doç. Dr. Marie Vogel (École Normale Supérieure de Lyon)
Doç. Dr. Nilay Ulusoy Onbayrak (Bahçeşehir Univ.)
Doç. Dr. Şener Aktürk (Koç Univ.)
Dr. Öğr. Üyesi Defne Karaosmanoğlu (Kadir Has Univ.)
Avukat Ebru Sargıcı

DANIŞMA KURULU (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Aylin Özman (TED Univ.)
Prof. Dr. Ayşe Kadioğlu (Sabancı Univ.)
Prof. Dr. Bogdan Szajkowski (The Maria Curie-Skłodowska Univ., Lublin)
Prof. Dr. Bruno S. Sergi (Messina Univ.)
Prof. Dr. Darko Marinkovic (Megatrend University of Applied Sciences)
Prof. Dr. Füsün Arsava (Atılım Univ.)
Prof. Dr. Maria T. Grasso (The University of Sheffield)
Prof. Dr. Mithat Sancar (Ankara Univ.)
Prof. Dr. Mutlu Binark (Hacettepe Univ.)
Prof. Dr. Sibel Kalaycıoğlu (Orta Doğu Teknik Univ.)
Prof. Dr. Tayyar Arı (Uludağ Univ.)
Prof. Dr. Tim Niblock (University of Exeter)
Dr. Ruba Salih (University of Exeter)

alternatif politika

Alternatif Politika dergisi, bir grup akademisyen tarafından disiplinler arası çalışmalara ilişkin süreli yayınların azlığı nedeniyle doğan ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulmuş, dört ayda bir yayınlanan hakemli bir dergidir. Siyaset bilimini merkez alarak, kültürel çalışmalar, medya, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, sosyal psikoloji, ekonomi politik ve antropoloji gibi disiplinleri de kapsayan yayınlar yapmayı amaçlayan dergi, adı geçen alanların her boyutuyla ilgili kuramsal ve analitik çalışmaların yanı sıra, kitap incelemelerine de yer vermektedir.

Alternatif Politika dergisinin amacı, yayınladığı konularda hem bilimsel çalışmalar için akademik zemin hazırlamak, hem de söz konusu görüşlerin paylaşılmasını sağlayarak yeni açılımlar yaratmaktır. Bu bağlamda, teorik çalışmalara olduğu kadar, alan çalışmalarına da yer vermek amacındadır.

Alternatif Politika'ya yazı göndermek isteyenler için e-posta adresi: alternatifpolitika@gmail.com

Alternatif Politika, şu veritabanları tarafından taranmaktadır:
Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, EBSCO (including Political Science Complete, The Belt and Road Initiative Reference Source, Central & Eastern European Academic Source), ProQuest (including Sociological Abstracts, Political Science Complete, Political Science Database, Politics Collection, Social Science Premium Collection, Social Science Database, Social Services Abstracts), Index Copernicus, Index Islamicus, DOAJ (Directory of Open Access Journals), Columbia International Affairs Online (CIAO), European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), ULAKBİM TR Dizin, SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini), ASOS Index, ACAR Index, İdeal Online, Gesis Sowiport – Portal für Sozialwissenschaften, ResearchBib (Academic Resource Index), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Scientific World Index ve MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals)

alternatif politika

Cilt 15, Sayı 1, Şubat 2023

MAKALELER

Local Understandings of Disarmament-Demobilization-Reintegration (DDR): Former Combatants' Perspectives on DDR in Colombia, Başar BAYSAL & Esra DİLEK, 1-21.

Çatışma ve Barış Tesisi Süreçlerinde Çocukların Değişirilmesi ve Kullanılması Sorunu: Kolombiya Örneği, Onur AĞKAYA, 22-53.

Uluslararası Örgütler, Koşulluluk ve Demokratik Temsil: Yunanistan'ın IMF Deneyimi, Saliha METİNSOY & Merih ANGIN, 54-79.

Macaristan'da Popülist Söylem: Türk Göçmenlerin Deneyimleri, Hande KARS & Didem ÇAKMAKLI, 80-109.

Britanya İstisnacılığının Adasallığı: Eleştirel Jeopolitik Perspektifinden Bir İnceleme, Pınar UZ-HANÇARLI & İsmet PARLAK, 110-140.

Clientelism and Ethnicity as Constraints to Party Organization Change: The AKP in Turkey and Change in District Presidencies, Gül ARIKAN AKDAĞ & Halide YAZGAN, 141-166.

Afrika Birliği ve Uluslararası Ceza Adaleti, Müge DALAR, 167-195.

Milli ve Modern Köylünün Peşinde: Halkevlerinin Köy Gezileri, Özgür BALKILIÇ, 196-239.

alternatif politika

Volume 15, Issue 1, February 2023

ARTICLES

Local Understandings of Disarmament-Demobilization-Reintegration (DDR): Former Combatants' Perspectives on DDR in Colombia, Başar BAYSAL & Esra DİLEK, 1-21.

Problem of Child Recruitment and Use During Conflicts and Peace Building Processes: The Colombian Case, Onur AĞKAYA, 22-53.

International Organizations, Conditionality and Democratic Representation: The IMF Experience of Greece, Saliha METİNSOY & Merih ANGIN, 54-79.

Populist Rhetoric in Hungary: Experiences of Turkish Immigrants, Hande KARS & Didem ÇAKMAKLI, 80-109.

Insularity of British Exceptionalism: An Analysis from the Perspective of Critical Geopolitics, Pınar UZ-HANÇARLI & İsmet PARLAK, 110-140.

Clientelism and Ethnicity as Constraints to Party Organization Change: The AKP in Turkey and Change in District Presidencies, Gül ARIKAN AKDAĞ & Halide YAZGAN, 141-166.

The African Union and International Criminal Justice, Müge DALAR, 167-195.

Seeking for National and Modern Peasants: Village Excursions of the People's Houses, Özgür BALKILIÇ, 196-239.

**LOCAL UNDERSTANDINGS OF DISARMAMENT-
DEMOBILIZATION-REINTEGRATION (DDR):
FORMER COMBATANTS' PERSPECTIVES ON DDR IN
COLOMBIA**

**SİLAHSIZLANMA-TERHİS-YENİDEN ENTEGRASYON
(STYE) SÜREÇLERİNİN YERELDE SORGULANMASI:
KOLOMBİYA'DA ESKİ FARC ÜYELERİNİN STYE'YE
BAKIŞI**

Başar BAYSAL* & Esra DİLEK**

ABSTRACT

DDR processes, the design of which follows technical knowledge produced by international organizations and programs, have become a standard way for addressing the process of armed groups' transition from armed to civilian life. However, the components of DDR, namely disarmament-demobilization-reintegration, may themselves be contested at the local level. This study investigates this contestation through the case of the Colombian peace process, with a focus on ex-combatants' perspectives. Based on extensive fieldwork in Colombia, this study investigates how and why former combatants contest DDR components. Former FARC members rejected disarmament and demobilization terms since they indicate an idea of defeat. They also rejected "reintegration" since, in Colombia, reintegration indicates a different process focusing on individual reintegration. Thirdly, many FARC members refute the term "ex-combatant",

* Assistant Professor, Ankara Science Univ., Department of Political Science and Public Relations, basar.baysal@ankarabilim.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9205-9234>

** Research Fellow, Istanbul Policy Center, esra.dilek@sabanciuniv.edu, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6157-0504>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 26.06.2022
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 17.10.2022

arguing that the group continues its struggle in the political arena. The study contributes to recent research focusing on domestic understandings of international norms and practices in peace processes.

Keywords: DDR, Ex-Combatant, Colombia, FARC, Peace Process.

ÖZ

Uluslararası kuruluşlar ve programlarca üretilen teknik bilgiye göre tasarlanan STyE süreçleri, eski savaşçıların silahlı mücadeleden sivil hayata geçişini ele almanın standart bir yolu haline gelmiştir. Bununla birlikte, STyE'nin bileşenleri olan silahsızlanma-terhis-yeniden entegrasyon öğelerine yönelik yerel düzeyde eleştiriler ortaya çıkabilmektedir. Bu çalışma, belirtilen bu eleştirileri, eski savaşçıların bakış açılarına odaklanarak, Kolombiya barış süreci örneği üzerinden incelemektedir. Kolombiya'da icra edilen kapsamlı bir saha çalışmasına dayanan bu çalışma, eski savaşçıların DDR bileşenlerine nasıl ve neden karşı çıktığını araştırmaktadır. Eski FARC üyeleri, silahsızlanma ve terhis kavramlarına, bu kavramlar bir yenilgi fikrine işaret ettiği için karşı gelmektedirler. Ayrıca Kolombiya'da "yeniden entegrasyon" kavramı bireysel teslim olmaya dayanan farklı bir süreci tanımladığından, bu kavram da eski FARC üyelerince reddedilmektedir. Son olarak, birçok eski FARC üyesi, grubun halen siyasi arenada mücadelesini sürdürdüğünü savunarak "eski savaşçı" terimini reddetmektedir. Bu çalışma, son dönemde gelişmekte olan ve barış süreçlerinde uluslararası normlar ve uygulamalara yönelik yerel yaklaşımlara odaklanan literatüre katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: STyE, Eski Savaşçılar, Kolombiya, FARC, Barış Süreci.

INTRODUCTION

Since the early 1990s, DDR programs have become a staple of peacebuilding processes by multilateral organizations like the United Nations and the World Bank. Today, nationally-led peace processes also encompass DDR processes that

aim at the disarmament and demobilization of armed groups and their social, legal, and economic reintegration into the society. While their scope and design have expanded considerably in the last three decades and across different contexts, DDR programs remain a core step for both multilateral and nationally-led peacebuilding. At the same time, although DDR has been increasingly standardized in international policy documents produced especially by the UN since the early 2000s, the actual practices and meaning of each component are shaped based on contextual needs and interests. A review of peace agreements and related documents signed since the 1990s reveals that a variety of terms are used in reference to the process of disarming, demobilizing and reintegrating armed groups (Muggah and Rieger, 2012). Terms such as arms control, weapons management, weapons collection and destruction (in reference to disarmament), cantonment, warehousing (in reference to demobilization), and reinsertion, rehabilitation (in reference to reintegration) reveal this diversity.

Focusing on the recent peace negotiations between the Colombian government and the FARC armed group during 2012-2016, this paper investigates ex-combatants' perspectives on DDR and the reasons for their contestation of the standardized DDR framing used in international policy environments. The Final Agreement signed in November 2016 reflects the framings adopted by the parties. The agreement uses "laying down arms" in reference to the disarmament and demobilization process. The word "disarmament" does not appear within the document while the word "demobilized" appears only two times under the heading in relation to the victims of the conflict, with reference to "demobilized individuals" and "women, youngsters, and girls demobilized from the conflict" (Alto Comisionado para la Paz, 2012: 220). The agreement also uses "reincorporation" instead of "reintegration" of armed group members who lay down their arms. Reinsertion or reintegration does not appear in the document. This paper seeks to explain this divergence with a focus on the local level and is organized as follows: The following part traces the development of DDR in international policymaking. The next part provides a brief background of DDR in Colombia. The third part discusses ex-combatants' perspectives on DDR. The final part concludes.

1. THE EVOLUTION OF DISARMAMENT-DEMOBILIZATION-REINTEGRATION (DDR) AND ITS DEVELOPMENT AS A NORM

DDR is the process of "demilitarizing official and unofficial groups by controlling and reducing the possession and use of arms, disbanding non-state armed groups, reducing the size of state security services and assisting former combatants to reintegrate into civilian life" (Ball and van de Goor, 2006: 2). As a comprehensive process, DDR aims to contribute both to immediate security needs and also longer-term stability by engaging with the social, economic, and political

integration of ex-combatants (Dilek, 2019). DDR processes are not limited to establishing post-conflict security and stability. Rather, DDR is linked in a more comprehensive manner to peacebuilding efforts and is inextricably linked to security sector reform and transitional justice.

DDR processes consist of three main components (United Nations Peacekeeping, 2021). The first component, disarmament, refers to the “collection, documentation, control, and disposal of light and heavy weapons from combatants and even from the civilian population and the development of responsible arms management programs” (United Nations, 2005). The second component, demobilization, refers to “the formal and controlled discharge of active combatants from armed forces”, involving stages such as the processing of individual combatants in temporary centers and the massing of troops and the provision of support packages for the demobilized (United Nations, 2005). The third component, reintegration, is the process by which demobilized combatants acquire civilian status. Reintegration is frequently preceded by reinsertion, which refers to the “assistance offered to ex-combatants (including government forces, opposition rebel groups and irregular armed groups) during demobilization but prior to the longer-term process of reintegration” (United Nations, 2005). Reinsertion addresses immediate needs of ex-combatants through safety allowances, food, clothes, shelter, medical services, short-term education, and training. Reintegration is essentially a social and economic process primarily taking place at the community level and having an open timeframe with no pre-defined endpoint (United Nations, 2005). The UN has increasingly adopted a broader understanding of reintegration under the “sustaining peace” approach (UN Peacebuilding, 2021). Accordingly, support for the reintegration of former combatants can be provided not only in contexts where conflict has ceased but also in contexts where active conflict is continuing (UN Peacebuilding, 2021). This understanding shows that reintegration is increasingly regarded as a core practice and idea for supporting peace.

Since the early 1990s, the scope of DDR has expanded in terms of what is expected to be achieved through DDR programs and processes (Muggah and O’Donnell, 2015). The scope of DDR programs that the UN implemented during peacekeeping operations in the 1990s mainly involved the cantonment and commissioning of former military units. This first generation of DDR was primarily focused on security and military aspects and needs; what might be called as “minimalist” focus (Özerdem, 2013). The scope of DDR programs was widened after the late 1990s, with increasing emphasis on societal reconciliation and a more comprehensive approach to demobilization and reintegration of armed groups. The “second generation” DDR, which is regarded as “maximalist”, emphasizes community-based incentives for addressing needs at the societal level related to security and development (Munive and Jakobsen, 2012). States going

through negotiated peace processes may adapt the maximalist DDR processes to the domestic needs and expectations. More recently, since the 2010s, the scope of DDR programs has expanded further. DDR processes now may take place before the end of conflict and the signing of a peace agreement and are increasingly linked to transitional justice, security sector reform, and national development plans.

In the UN system, the DDR framework is considered as a standard, promoted by the UN as an indispensable part of peacebuilding processes. In the early 2000s, the Integrated DDR (IDDR) standards were proposed with the purpose of bringing together “knowledge, lessons and good practice on a wide range of issues from concepts, policies and strategies to program planning, design, management, monitoring and evaluation” outlining each phase of the DDR and providing guidance on topics such as information, sensitization, food security, and women and gender (United Nations, 2014: 13). The IDDRs set the first standards regarding DDR, laying down a list of five underlying principles: people-centered; flexible, transparent and accountable; nationally owned; integrated; and well-planned (United Nations, 2014). IDDR was followed by the Stockholm Initiative on Disarmament, Demobilization and Reintegration (SIDDR) report published in 2006 (Stockholm Initiative, 2006). The SIDDR report provided details for good practices in DDR design and implementation and underlined that DDR could be used as a political instrument to support peacebuilding.

The following preconditions are seen as essential for DDR programs: signing a ceasefire and/or peace deal that provides a roadmap for DDR; trust in the peace process; willingness by the parties to engage in DDR; and security guarantees (UN Peacebuilding, 2021). Considering that these preconditions might not be met in every context, the UN has recently adopted a more flexible approach focusing on the DDR *process* rather than exclusively on DDR programs. This approach is part of the revised IDDR approach established in 2019 by the UN inter-agency working group. Accordingly, a DDR process may consist of any combination of a DDR program, DDR-related tools (such as the management of weapons, community violence reduction, and initiatives to prevent individuals from joining armed groups), and reintegration support, depending on the context (UNDDR, 2020).

The development of international standards of DDR reveals the normative expansion of DDR as an indispensable part of peacebuilding. It is now widely accepted that international norms, understood widely as standards of appropriate behavior, diffuse geographically and shape state and sub-state behavior (Finnemore and Sikkink, 1998). Recently, the literature on international norms became increasingly interested in domestic responses to such norms. For example, a well-known perspective, localization, explains how local actors might try to fit international standards to domestic normative standards (Acharya, 2004). Other

perspectives discuss how local actors may contest international norms (Wiener, 2004). The contestation of such norms might be related to their application (applicatory contestation- contesting how a norm or standard would be applied), or their validity (validity contestation- contesting the meaning of a norm, whether it is valid or not) (Deitelhoff and Zimmermann, 2020). Contestation research sheds light on the political processes behind the adoption and/or rejection of international norms. Contributing to this research strand, this study provides empirical, local-level observations about responses to international norms and practices in a peacebuilding context, from the perspective of non-state actors.

With regards to peace processes, domestic responses to international norms vary depending on the characteristics of such processes. In peacebuilding processes where international actors (mainly the United Nations) engage in top-down design (generally after peacekeeping operations), critical perspectives have debated how such peace processes lead to top-down imposition of liberal norms like liberal market democracy, good governance, and security sector reform (SSR) (Paris, 2002). In this strand of research, an important discussion revolves around local agencies and how local actors react to top-down decisions about the process of a peace process (Mac Ginty, 2008). On the other hand, in negotiated peace processes such as the one in Colombia, the diffusion of international norms and practices is not top-down. While local actors are expected to comply with certain normative standards (such as the protection of human rights, the fulfilment of the right to justice, and the right to reintegration), such norms and practices are not imposed by third parties. However, while not imposed, these standards are amenable to local contestation. In this study, we aim to reveal such ideational and conceptual contestation that FARC ex-combatants expressed towards the use of the disarmament, demobilization, and reintegration labels in the Colombian context.

In negotiated transitions, domestic political processes become more important as local actors generally seek to fit international norms into their own agendas. Negotiating parties may have different understandings of the disarmament and reintegration process, depending on their local positions regarding the conflict and their expectations from the peace process. The local political, historical, and cultural setting of conflicts require that we shift focus from the mechanics of such processes to local dynamics and perceptions of local actors and groups (Berdal and Ucko, 2013). The position of the negotiating parties is expected to be shaped by domestic interests and the domestic political context. As Muggah and Rieger (2012) also note, in many settings, “disarmament” and “demobilization” may be considered loaded and pejorative terms, connoting “surrender”, and as a result the expressions may be deliberately excluded from peace accords or other official documents, even if a DDR process is in place. This situation was also acknowledged in Afghanistan, where the International Security

Assistance Force (ISAF) engaged in reintegration was instructed to never use the terms “surrender” and “laying down arms” in any conversation, considering that this would be perceived as harming the dignity of reintegrating insurgents (International Security Assistance Force, 2011). Disarmament and demobilization are intensely political issues closely linked to security dilemmas for the parties. Armed groups would be unwilling to lay down their arms in the absence of credible security guarantees that the peace agreement terms will be enforced (Muggah and Rieger, 2012: 9). For instance, this was the case in Myanmar after the ceasefire agreement signed in 2015 where armed groups refused both the terms and implementation of disarmament and demobilization in the absence of guarantees for federalism and power-sharing (Kyed and Gravers, 2015). Furthermore, armed groups would be unwilling to leave arms in the absence of associated transitional justice adjustments supporting special sentences and amnesties for demobilizing armed group members.

2. DDR IN COLOMBIA

The Colombian government has gone through various peace negotiation processes with different armed groups since the 1980s.¹ In terms of DDR, one of the most comprehensive processes took place under President Uribe’s term (2002-2006). Between 2003-2006, the Uribe government hosted a program for the demobilization of the AUC, the umbrella organization for paramilitary groups in Colombia. Law 975 of 2005 –the Justice and Peace Law– was promulgated with the purpose of handling the demobilization and transitional justice process. After demobilization, in line with this law this law, AUC members faced reduced prison sentences (Jaramillo, Giha and Torres, 2009). Combatants were not punished for illegal armed group membership and went through a reintegration program. The Presidential High Council for Reintegration was in charge of the reintegration program. With the Justice and Peace Law, DDR was linked to transitional justice, moving beyond the narrow focus on military and security frameworks (Theidon, 2007).

The Comprehensive Peace Agreement signed in 2016 between the Santos government and the FARC-EP included provisions on the disarmament and demobilization of the FARC and the long-term reintegration of demobilizing combatants. The peace agreement established a tri-partite monitoring and verification mechanism involving the Colombian government, the FARC, and the

¹ Colombia had gone through several rounds of peace processes since the 1980s, including under Belisario Betancur (1982-1986) (with the FARC, the process known as “La Uribe”), Virgilio Barco Vargas (1986-1990) (resulted in the demobilization of M-19), César Gaviria (1990-1994) (with the FARC, ELN, EPL, the process known as the Tlaxcala and Caracas dialogues), under Andrés Pastrana (1998-2002) (in El Caguán). The demobilization of the paramilitary group AUC during the Álvaro Uribe (2002-2010) government during 2002-2005 also is considered as an important experience in terms of demobilization and amnesties.

United Nations. In July 2017, The UN Verification Mission in Colombia (UNVMC) was established to verify the implementation of 3.2 and 3.4 sections the peace agreement by the Government and the FARC-EP (UN Department of Peacebuilding and Political Affairs, 2021). The UN mission completed its activities related to the laying down of arms in September 2017. A total of 8,994 arms, 1,765,862 ammunition rounds, and 38,255 kg of explosives and other related materials were collected during the process (UNSC, 2017). The FARC's disarmament process was completed in June 2017 (BBC News, 2017).

In terms of the institutional aspects, as an extension of the DDR process that started in the early 2000s, the reintegration policy in Colombia was strengthened with the creation of the Colombian Agency for Reintegration (ACR) in 2011 as a Special Administrative Unit (Colombian Reintegration Agency, 2021a). The ACR was transformed into the Agency of Reincorporation and Normalization (ARN) in 2017 with the purpose of leading FARC-EP members' reincorporation process. The change of the agency's name from "reintegration" to "reincorporation" reflects that parties' preference for differentiating FARC's reintegration process from previous processes. This was followed by the creation of the Technical Unit for Reincorporation and Normalization in 2018. The government established 26 demobilization camps in rural areas, called Zonas Veredales Transitorias de Normalización (ZVTN, Transitory Rural Settlement Normalization Zones). Twenty-four of these centers were converted to Espacios Territoriales de Capacitación y Reincorporación (ETCRs, Territorial Training and Reincorporation Spaces) where former FARC members could continue their reintegration processes.

The ARN defines reintegration as "an offer of six and a half years by the Colombian State, through the management of the ARN, to people who have been demobilized from Organized Armed Groups who Operate Outside the Law, who have not committed crimes against humanity, and who want to reintegrate to social and economic life" (Colombian Reintegration Agency, 2021c). Accordingly, "reintegration seeks to develop citizen skills and competencies among demobilized persons and their environments" (Colombian Reintegration Agency, 2021c). On the ARN website, it is noted that the process of reintegration is for the persons demobilized after January 2003, who were part of guerillas of the FARC, the ELN, the EPL, and the AUC. According to the ARN, within the reintegration process in Colombia, approximately 25,000 people have been disarmed and transited into civilian life. As part of the broader reintegration process, the "special reintegration process" refers to the process of reintegration of demobilized individuals who served 5 to 8 years in prison after their disarmament, through the Justice and Peace Legal Framework (Agency for Reincorporation and Normalization, 2021b).

While reintegration covers the demobilized guerillas and paramilitaries, *reincorporation* is a process and mechanism established through the Final Peace Agreement between the Colombian government and the armed group FARC-EP. Accordingly, reincorporation, as explained in point 3 of the agreement in relation to the End of the Conflict topic, establishes that the reincorporation of the FARC shall be defined by the National Council for Reincorporation, established in 2016 and composed by two members of the National Government and two members of FARC-EP. The reincorporation process is divided into two stages (Agency for Reincorporation and Normalization, 2021a): the early reincorporation stage has a duration of 24 months and is a mandatory phase that all individuals in the process of reincorporation go through. The long-term reincorporation stage begins after the end of the first stage and encompasses components such as education, healthcare, economic sustainability, and housing. As part of the reincorporation process, Territorial Spaces for Training and Reincorporation (ETCRs) were established for a two-year term in 2017. Training and reincorporation activities were carried out in these spaces with the purpose of facilitating the initial phases of adaptation of FARC members into civilian life. After completing the two-year work, the ETCRs were transformed to Former Territorial Spaces for Training and Reincorporation (AECTRs) (Colombian Reintegration Agency, 2021b).

The FARC has rejected the idea of DDR based on three arguments (Carranza-Franco, 2019): First, the demobilization process initiated during the Uribe period aimed to instrumentalize DDR as a counterinsurgency strategy to attack guerillas to favor his paramilitary allies. Accordingly, the FARC rejected the idea of DDR by creating parallels to the counterinsurgency policies of previous periods. Second, giving up weapons meant that they decided to continue their struggle through political means (thus, not giving up struggle completely but transforming into a new form). Third, the FARC underlined that they would go through a collective reincorporation process, different from collective demobilization. According to a recent piece by Segura and Stein (2019), the FARC sees the individual reintegration model as interventionist and thinks that this process will create dependency to state for the former FARC members. FARC supports a collective reintegration process that will enable ex-combatants to transition to civilian life in a collective manner. The gap between the individual reintegration process foreseen during the peace negotiations and the practical challenges associated with collective reincorporation became increasingly visible in the post-2016 implementation phase (International Crisis Group, 2021). In this study, we focus on how the gap in perceptions were expressed at the local level. More specifically, based on extensive field research in different areas with concentrated ex-FARC members, we investigate how and why these terms were contested at the local level.

3. METHODOLOGY: BRIEF DESCRIPTION OF FIELD RESEARCH

The findings of this study are mainly based on fieldwork conducted in Colombia in 2020 and 2021. The fieldwork, which was financially supported by Universidad del Rosario, was part of a project focusing on the security of former FARC members and the evaluation of the DDR process. During field research, we visited several municipalities in six of Colombia's 32 departments in addition to Bogotá, the capital city. These departments are Valle del Cauca (Cali), Cauca (Buenos Aires, Santander de Quilichao, Popayán), Caquetá (Florencia, San Vicente del Caguán, ETCR Miravalle, ETCR La Montanita, Cartagena del Chairá), Nariño (Tumaco) and Casanare (Yopal, Villanueva). All the field trips were conducted in 2021. Before determining these places, we made a statistical analysis and evaluated the general dynamics of violence in Colombia (Charles, Baysal and Forero, 2020). With the help of this study, we determined the departments and municipalities where the level of violence against former FARC members is very high. Logistics and security restrictions also influenced the selection of the field research areas. A non-governmental organization, Corporación Territorio, Paz y Seguridad, mostly consisting of ex-FARC members, also assisted us in the process of finding people for interviews and focus groups.

In these places we conducted interviews and focus groups with ex-FARC combatants with the purpose of understanding their perceptions of the ongoing DDR process in Colombia. To be able to include all ex-FARC combatants in different processes, we interviewed ex-FARC combatants living in ETCRs (Espacios Territoriales de Capacitación y Reincorporación - official reintegration centers for ex-FARC combatants), NARs (Nuevas Áreas de Reincorporación – new unofficial reintegration places), city centers and rural communities (ex-combatants living independently). We also included both male and female former FARC members in our sample group. We conducted interviews with a total of 47 former FARC members.

During the interviews and focus groups, the reactions of the ex-FARC combatants towards “international” academic concepts like “ex-combatant”, “demobilization”, “disarmament”, and “reintegration” led us to focus on the dilemma between international academic concepts and local concepts. Interviewees expressed such reactions mostly upon receipt of the “informed consent form” prepared for the field research. After seeing these concepts, the ex-combatants who were demobilized within the framework of 2016 peace deal rejected these terms and even some of them started to argue with us. This led us to focus more on this issue and investigate the inconsistencies between local and international terms and the tensions that emerged because of these inconsistencies.

4. FORMER COMBATANTS' VIEWS ON DDR

As expressed above, during fieldwork, we witnessed that ex-FARC members do not accept the international academic and policy terms of “disarmament”, “demobilization”, “reintegration”, and “ex-combatant”. One of these terms, reintegration, was rejected because of the local political context of Colombia in which this term has a very specific meaning, while the others were rejected because they implied a meaning of defeat. We believe that particularly the ones that imply defeat may be observed in different peace processes in different parts of the world and with the emergence of other studies, this dilemma between international/academic terms and local understandings may lead to a change in the approach and terminology in academia and international organizations like the UN. This part of the study presents and evaluates the findings of our fieldwork.

Disarmament and Demobilization: Connoting Defeat

One of the issues related to the dilemma between international and local terms is related to disarmament and demobilization. Disarmament and demobilization are two main components of DDR processes, which are used in the jargons of international organizations like the UN and academia. We also used these terms in our participant information forms during our fieldwork in Colombia. The former FARC members demobilized within the framework of 2016 peace deal, *reincorporados*, harshly rejected these terms. Some of the former FARC members stated that these are the arguments of the Duque government, which has been reluctant to implement the peace process since it got power in Colombia in 2018.² According to former FARC members, these terms imply a defeat of the FARC by the state. They argue that they were not defeated when they sat at the negotiation table. Instead, they decided to pursue their cause in the political arena and sat at the negotiation table with the state, by their own will, as two equal negotiating parties. They negotiated with the state the terms of the peace deal. Neither side was defeated; both sides and the Colombian society won as a result of the peace process between the Santos Government and FARC. For example, a high-ranking former FARC member who is now a member of an NAR in Caqueta and another former FARC member living in the Miravalle ETCR rejected these terms after seeing our informed consent form by stating “we are not defeated”. The one ETCR Miravalle even started to argue with us by stating that these are the arguments of the Duque government. It should be stated here that harsh reactions mostly came from high- or middle-rank FARC commanders but some of the low-ranking former FARC members also expressed their concerns about these terms.

² The governments that signed and had implemented the peace deal until 2022 are different. Moreover, the government which had been implementing the peace deal since 2018 was leading the opposition to the peace process during negotiation process between 2012 and 2016.

Actually, the words themselves connote defeat for one party and our inferences from Colombia may be observed in different parts of the world too. The roots of these words are “disarm” and “demobilize”.³ They have a meaning in which one party is demobilizing and disarming the other party. In peace processes without a military victory of one side and in which both parties sat at the negotiation table on equal terms to end a conflict, using these terms may be problematic and in Colombia we faced this in our fieldwork. In Colombia, the problem with the meanings of the terms disarmament and demobilization has also been recognized in the peace process. In order to eliminate the implication of defeat, the parties adopted the term “laying down arms” (*dejar las armas*) during the negotiation process. This shows that the rejection of these terms is a general stance of the FARC including its leadership and that this issue was a sensitive topic from the very beginning of the peace process. As expressed above, the term disarmament was not used in the final peace agreement and the term demobilization was used only two times in reference to the victims of the conflict rather than FARC members. It may be considered that this sensitivity is only about wording since the FARC has been demobilized and disarmed during the implementation of the peace agreement. However, we believe that this is important since it is about their ideas and feelings. Moreover, wording gives different meanings to similar practices. Using the term “laying down the arms” instead of “disarmament”, reflects the idea that the FARC is not defeated, and this addresses the feelings of the FARC members who spent years in FARC ranks.

Complexities around “Reintegration”

Another issue related to the dilemma between international academic terms and their local understandings is related to the term reintegration. As expressed above, reintegration and reincorporation refer to different processes in Colombia in legal terms. The rights and benefits of the demobilized combatants are different. In Colombia the term reintegration indicates the reintegration process of individually demobilized combatants. This process includes all combatants from different armed groups like the FARC, the ELN and paramilitary groups. Moreover, in reintegration, the process is conducted without a peace agreement. Therefore, it is directed towards armed group members who individually desert their organizations and surrender. Because of this, reintegration is also considered as a counterinsurgency measure. In Colombia, the individually demobilized armed group members who disarmed within the framework of reintegration program are called as *reintegrados*. On the other hand, reincorporation is the process for the collectively demobilized FARC members after the 2016 peace

³ Although we made all of the interviews in Spanish and our consent forms and participant information forms were also Spanish, the words disarmament, demobilization and reintegration are very similar to English (disarmament, demobilization, and reintegration = desarme, desmovilización y reintegración).

agreement. Therefore, the FARC members demobilized within the framework of the 2016 peace agreement are called as *reincorporados*. In addition to reintegration and reincorporation processes, there is also another process in Colombia. This process is for the demobilized paramilitary group members (AUC) during the Uribe Era. The paramilitary group members demobilized within this program are called as *reinsertados*.

In addition to the different legal rights and regulations, the political implications of the differences between these three terms are crucial in the Colombian context. The term reintegration is used both in the UN and academic jargons as an international term. However, using this term in Colombia to refer to all the above-mentioned processes creates problems. This issue was one of the problems we faced during our fieldwork regarding the dilemma between international/academic terms and local understandings. We used the term reintegration in our participant information forms. Most of the ex-FARC combatants who demobilized within the framework of 2016 peace deal rejected these terms and some of them started to argue with us. This was because the term reintegration refers to the program that targets individual demobilization of all armed group members outside the framework of the 2016 peace agreement. Individually demobilized FARC members (*reintegrados*) are regarded as if they were surrendered to state, however, the ones that are demobilized within the framework of the 2016 peace deal (*reincorporados*) see themselves as not surrendered but as having negotiated with the state as two equal sides and reached a middle point in which both sides made sacrifices. With the peace agreement, FARC accepted to lay down its arms, but the agreement also included decisions like rural reform and political participation. Considering that FARC was founded in 1964 to protect the rights of poor peasants, the agreement addressed some of the demands of the group, too. Therefore, this process is not regarded as surrender or defeat. Moreover, ex-FARC members demobilized within the framework of the 2016 peace deal regard individual reintegration process as a counterinsurgency measure by the state since it aimed at weakening the organization while the armed conflict was going on. Since *reintegrados* had surrendered to the state, they are even regarded as traitors to the cause of the organization. Because of these issues, the ex-FARC members refuse to call the final process as “reintegration”. They also reject the term *reintegrado* and use *reincorporado* to identify themselves.

Another issue regarding the reintegration process in Colombia is related to the difference between *reincorporados* and *reinsertados*. Between 2003 and 2006, ex-president Uribe initiated a demobilization process for paramilitaries (AUC). This process included the reintegration of ex-paramilitaries in accordance with the Law 975 of 2005. These ex-paramilitary group members are named as *reinsertados*. In our fieldwork in Colombia, we worked with a non-governmental organization

mostly consisted of ex-FARC combatants demobilized within the framework of the 2016 peace deal between the FARC and the Santos government. Before going to the field, we were warned to be very careful about not using the term *reinsertado* for the ex-FARC combatants. In Colombia paramilitary groups are right-wing non-state armed groups and the FARC (and the ELN) is a leftist non-state armed group. Therefore, these two groups have opposing ideologies and there has been a conflict among them. Therefore, calling *reincorporados* as *reinsertado* would create stronger reactions. However, as expressed above, reinsertion has a special meaning in international usage indicating the initial steps of a reintegration process. But in the local context its meaning is different, and this difference is prone to tensions.

Refuting the “Ex-combatant” Term

A final issue regarding the dilemma between international terms and local terms is related to the concept of ex-combatant. During our fieldwork, the ex-FARC members who demobilized within the framework of the 2016 peace deal rejected the term ex-combatant and preferred the term *reincorporado*. Even some of them argued that they are still combatants, but they are fighting for their cause in the political arena without weapons. For example, the ex-FARC members that we interviewed in NARs in Cauca expressed that “they are still fighting for their socialist cause” and they still define themselves as “combatants who are fighting without weapons”. The NARs we visited in Cauca (a fish farm and a coffee farm) are commune-like places and the former FARC members living in these places expressed that the FARC, as a political party, is still fighting for the ideals of the organization and they themselves are still fighting for their cause with their commune-like activities. In essence, many of the former FARC members who laid down arms within the framework of the 2016 peace deal still have strong affiliation to the organization, which is now a political party in Colombia. These people still see themselves as FARC members and regard the FARC as their family.⁴ The FARC political party changed its name to COMUNES during our fieldwork in Colombia and some of the *reincorporados* expressed their frustration about this change even without being asked their opinion on the issue. This is mainly because they still feel affiliated to the organization, and they still see themselves working/fighting for its aims. In addition, the *reincorporados* expressed that they preferred to use the term *reincorporados* for themselves since this term specially

⁴ It should be stated here that it is not all of the former FARC members Support FARC party and the socialist cause of the organization. Some of them are apathetic to this cause and there are different factors (like finding a job, having children, experiences in the FARC before the peace deal) that lead to different paths. However, since this is a topic of another paper these are not examined in detail here.

refers to the ex-FARC members that laid down arms within the framework of the 2016 peace agreement.

To sum up, the international terms disarmament, demobilization, reintegration, and ex-combatant do not sufficiently cover the complex conflict and peace dynamics in Colombia. Using these terms creates problems and tensions. During field research we worked hard to explain to *reincorporados* that these terms are academic, international concepts and we do not have any political intentions in using them. But this shows that these international academic terms may be problematic in local contexts and that the international academic jargon must be more context-sensitive.

It should also be stated here that not all of the former FARC members strictly rejected these terms. The level of reactions was also different. Most of the harsh rejections came from high- and mid-level commanders of FARC who were demobilized within the framework of the 2016 peace deal. Moreover, the stricter reactions came mostly from the former FARC members who live in NARs and ETCRs as part of a community consisting of former FARC members. As we stated above, we conducted interviews with 47 former FARC members. Approximately, 3/4 of them were *reincorporados* while the others were *reintegrados*. These *reintegrados*, who demobilized individually, were not sensitive about these concepts. Approximately, half of the *reincorporados* we interviewed rejected these terms. However, among the *reincorporados*, there were also different reactions. As a general inference of our fieldwork, there are different levels of political motivations and affiliations to the FARC's cause among the *reincorporados*, too. This affiliation level ranges from apathetic ones (the ones who are not politically motivated anymore) to political supporters and activists. Some of the former FARC members now have different primary identities like being a mother, a father, or a farmer. These people do not give importance not only to these concepts but also to other developments and debates on the peace process. The level of political motivation and affiliation to the FARC cause led to different levels of reactions ranging from no reaction or mimics that implied discomfort for these terms to frustration and disputes. However, despite this variation of reactions we believe that the findings of this study bare important lessons for Peace Research and its terminology.

5. CONCLUSION

The Colombian peace process bares many lessons for Peace Studies and future peace processes in the world both in terms of negotiation and implementation processes. The very well-documented and detailed final truth commission report, which was published recently, can also be considered as one of these themes (Truth Commission Final Report, 2022). This study investigates

the discrepancies with regards to the DDR process between the way its components are defined in international policy documents and the way they are perceived and adopted at the local level. DDR is now accepted as a standard in peacebuilding processes and it widely encompasses the processes of the disarmament and demobilization of armed groups and their long-term reintegration into the society. DDR is accepted as a fundamental component of the peacebuilding process. In international policy documents, DDR is defined as a process that involves the collection of arms, cantonment, and social, economic and political reintegration of demobilized groups into the society. In recent years, the scope of DDR expanded from a primary focus on arms control and disarmament to a more comprehensive focus on development, broader security reform, and transitional justice and an expanding focus on reintegration processes. This study focuses on FARC ex-combatants' approach towards DDR components, namely disarmament, demobilization, and reintegration, by investigating the way these terms were adopted and contested and the reasons for such contestation. Through extensive fieldwork in Colombia, this study argues that FARC ex-combatants contested each component due to the political connotations and the context of the peace negotiations.

Ex-combatants contested disarmament and demobilization on the grounds that they implied defeat for the FARC. Reflecting this contestation, instead of disarmament, the negotiating parties agreed on the term "laying down arms". This is also reflected in the General Peace Agreement signed in November 2016 in which disarmament does not appear as a term while demobilization is only used in reference to women and youngsters. Reintegration is the most contested term. The FARC rejected the use of the reintegration term on three main grounds. First of all, reintegration is a term used in relation to the demobilization and reintegration of members of the AUC paramilitary group that was initiated by the Uribe government during 2002-2004. Secondly, the FARC adopted instead the term "reincorporation" as a term that underlined the fact that the FARC was not defeated and did not surrender. Instead, from this perspective, the FARC transitioned from armed to political struggle as a result of a negotiation process between two parties, the FARC itself and the Colombian government. Thirdly and relatedly, ex-combatants reject reintegration as a term referring to the individual reintegration of FARC members that demobilized individually before the signing of the final peace agreement. Those who demobilized individually, called as "reintegrados" were regarded as having surrendered to the state. Additionally, ex-FARC members reject individual reintegration, seeing it as a counterinsurgency strategy adopted by the Colombian government during the implementation phase. Adopting the term "reincorporation", the FARC rejected individual reincorporation and supported instead collective reincorporation that would allow it to transition to civilian life as a group. This outcome is also important

considering the aforementioned new reintegration approach of the UN that includes processes in the absence of a peace agreement (UN Peacebuilding, 2021). Reintegration efforts that are implemented without a peace deal can be counterproductive as this example shows that these efforts are seen as part of a general counterinsurgency policy. Finally, former FARC members rejected the “ex-combatant” term on the grounds that the group was not defeated but it continues its struggle in the political arena through political means. From this perspective, the ex-combatant term is rejected as it connotes an end to the group’s struggle.

BIBLIOGRAPHY

Acharya, Amitav (2004), "How Ideas Spread: Whose Norms Matter? Norm Localization and Institutional Change in Asian Regionalism", *International Organization*, 58 (2): 239-275.

Agency for Reincorporation and Normalization (2021a), "Social and Economic Reincorporation", https://www.reincorporacion.gov.co/en/reincorporation/Documents/Social_and_Economic_Reincorporation_Handbook.pdf (20.03.2022).

Agency for Reincorporation and Normalization. (2021b), "What is the Agency?" , <https://www.reincorporacion.gov.co/en/agency/Pages/default.aspx> (18.12.2021).

Alto Comisionado para la Paz (2012), "Acuerdo General para la Terminación del Conflicto y la Construcción de una Paz Estable y Duradera", <http://wsp.presidencia.gov.co/Documents/AcuerdoTerminacionConflicto.pdf> (10.02.2022).

Ball, Nicole and van de Goor, Luc (2006), "Disarmament, Demobilization and Reintegration: Mapping Issues, Dilemmas, and Guiding Principles", <https://www.clingendael.org/publications> (25.03.2022)

BBC News (2017, 26 June), "UN: Colombia FARC Rebels Complete Disarmament", <https://www.aljazeera.com/news/2017/6/26/un-colombia-farc-rebels-complete-disarmament> (15.03.2022).

Berdal, Mats and Ucko, David H. (2013), "Introduction to the DDR Forum: Rethinking the Reintegration of Former Combatants", *International Peacekeeping*, 20 (3): 316-320.

Carranza-Franco, Francy (2019), *Demobilization and Reintegration in Colombia: Building State and Citizenship* (New York: Routledge).

Charles, Mathew, Baysal, Başar and Forero, Juan Diego (2020), "A Criminal Peace. Mapping the Murders of Ex-Combatants", https://www.urosario.edu.co/Documentos/Facultad-de-Ciencia-Politica-Gobierno-y-Relacione/Observatorios/Crimen-organizado/DOCUMENTOS_OCCO_2_A_Criminal_Peace-18-nov-min.pdf (20.03.2022).

Colombian Reintegration Agency (2021a), "Historical Overview", <https://www.reincorporacion.gov.co/en/agency/Pages/historical.aspx> (20.03.2022).

Colombian Reintegration Agency (2021b), "Reincorporation", <https://www.reincorporacion.gov.co/en/reincorporation/Pages/default.aspx> (25.04.2022).

Colombian Reintegration Agency (2021c), "What is Reintegration?", <https://www.reincorporacion.gov.co/en/reintegration/Pages/what.aspx> (25.04.2022).

Deitelhoff, Nicole and Zimmermann, Lisbeth (2020), "Things We Lost in the Fire: How Different Types of Contestation Affect the Robustness of International Norms", *International Studies Review*, 22 (1): 51-76.

Dilek, Esra (2019), *Reconsidering Hybridity: The Selective Use of International Norms in Turkey's Resolution/Peace Process* (Unpublished Dissertation) (Ankara: Bilkent University).

Finnemore, Martha and Kathryn Sikkink (1998), "International Norm Dynamics and Political Change", *International Organization*, 52 (4): 887-917.

International Crisis Group (2021), "A Fight By Other Means: Keeping the Peace with Colombia's FARC", [https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/092-a-fight-by-other-means%20\(2\).pdf](https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/092-a-fight-by-other-means%20(2).pdf) (20.03.2022).

International Security Assistance Force (2011), "ISAF Reintegration Soldiers Card", <https://info.publicintelligence.net/ISAF-SoldiersCard.pdf> (25.03.2022).

Jaramillo, Sergio, Yaneth Giha and Paula Torres (2009), "Transitional Justice and DDR: The Case of Colombia", <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-DDR-Colombia-CaseStudy-2009-English.pdf> (20.03.2022).

Kyed, Maria Helene and Michael Gravers (2015), "Integration and Power-Sharing: What Are the Future Options for Armed Non-State Actors in the Myanmar Peace Process?", *Stability: International Journal of Security and Development*, 4 (1): 1-20.

Mac Ginty, R. (2008), "Indigenous Peace-Making Versus the Liberal Peace", *Cooperation and Conflict*, 43 (2): 139-163.

Muggah, Robert and Chris O'Donnell (2015), "Next Generation Disarmament, Demobilization, and Reintegration", *Stability: International Journal of Security and Development*, 4 (1): 1-12.

Muggah, Robert and Matthias Rieger (2012), "Negotiating Disarmament and Demobilisation in Peace Processes: What is the State of the Evidence?", <https://noref.no/Publications> (22.04.2022).

Munive, Jairo and Stine Finne Jakobsen (2012), "Revisiting DDR in Liberia: Exploring the Power, Agency and Interests of Local and International Actors in the 'Making' and 'Unmaking' of Combatants Conflict", *Security & Development*, 12 (4): 359-385.

Özerdem, Alpaslan. (2013), "Disarmament, Demobilization, and Reintegration", R. Mac Ginty (Ed.), *Routledge Handbook of Peacebuilding* (London: Routledge): 225-236.

Paris, Roland (2002), "International Peacebuilding and the 'Mission Civilizatrice'", *Review of International Studies*, 28: 637-656.

Segura, Renata and Sabrina Stein (2019), "The FARC's Collective Reincorporation Project: Its Impact on Colombia's DDR", https://s3.amazonaws.com/ssrc-cdn1/crmuploads/new_publication_3/the-farc-s-collective-reincorporation-project-its-impact-on-colombia-s-ddr.pdf (20.02.2022).

Stockholm Initiative (2006), "Stockholm Initiative on Disarmament, Demobilization, and Reintegration", <https://fba.se/contentassets/96596c3f6cf04dcb8abaf771073881a4/siddr---testing-the-principles.pdf> (20.03.2022).

Theidon, Kimberly (2007), "Transitional Subjects: The Disarmament, Demobilization, and Reintegration of Former Combatants in Colombia", *The International Journal of Transitional Justice*, 1 (1): 66-90.

UNDDR United Nations Disarmament, Demobilization, and Reintegration Resources Center (2020), "Integrated DDR Standards", <https://www.unDDR.org> (29.01.2023).

UN Department of Peacebuilding and Political Affairs (2021), "UN Verification Mission in Colombia", <https://colombia.unmissions.org/en> (20.03.2022).

UN Peacebuilding (2021), "The Role of DDR in Peacebuilding and Sustaining Peace", https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/pb_review_thematic_paper_orolsi_ddrs_-_role_of_ddr_in_pb_and_sp-final.pdf (20.03.2022).

United Nations (2005), "Administrative and Budgetary Aspects of the Financing of the United Nations Peacekeeping Operations", <https://digitallibrary.un.org/record/549756?ln=en> (20.03.2022).

United Nations (2014), "Operational Guide to the Integrated Disarmament, Demobilization, and Reintegration Standards", <http://unddr.org/uploads/documents/Operational%20Guide.pdf> (15.03.2022).

United Nations Peacekeeping. (2021), "Disarmament, Demobilization and Reintegration", <https://peacekeeping.un.org/en/disarmament-demobilization-and-reintegration> (05.03.2022)

UNSC (2017), "Report of the Secretary-General on the United Nations Mission in Colombia", https://colombia.unmissions.org/sites/default/files/last_sg_report_on_the_un_mission_in_colombia_eng.pdf (20.03.2022).

Truth Commission Final Report (2022), <https://www.comisiondelaverdad.co/hay-futuro-si-hay-verdad> (20.03.2022).

Wiener, Antje (2004), "Contested Compliance: Interventions on the Normative Structure of World Politics", *European Journal of International Relations*, 10 (2): 189-234.

**ÇATIŞMA VE BARIŞ TESİSİ SÜREÇLERİNDE
ÇOCUKLARIN DEVŞİRİLMESİ VE KULLANILMASI
SORUNU: KOLOMBİYA ÖRNEĞİ**

**PROBLEM OF CHILD RECRUITMENT AND USE
DURING CONFLICTS AND PEACE BUILDING
PROCESSES: THE COLOMBIAN CASE**

Onur AĞKAYA*

ÖZ

Çocukların, dünya üzerinde devam eden çatışmalardan etkilenmeleri ve silahlı gruplar tarafından devşirilerek kullanılmaları, uluslararası toplumun en acil sorunlarından biridir. Yaklaşık 60 yıldan fazladır devam eden Kolombiya İç Savaşı örneğinde de milyonlarca çocuk çatışmaların kurbanı olmuş ve silahlı aktörler tarafından kullanılmıştır ve kullanılmaya devam etmektedir. Bu çalışma, Kolombiya'daki çatışmanın muhtemel seyri, çatışmanın çözümü ve barışın tesisi için odaklanılması gereken en önemli hususlarından biri olan çocuk savaşçılar sorununa dair bir analiz sunmaktadır. Bu doğrultuda, çalışma, çocuk savaşçılar kavramı ve ilgili yaklaşımları ele almaktadır. Daha sonra, çalışmada, Kolombiya İç Savaşı'nda çözüm süreci ve barış tesisi girişimlerinde çocuk savaşçılar sorununa yönelik değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu bağlamda, çalışma, Kolombiya örneğinin birçok eksiklik ve başarısızlığa rağmen bugün gelinen noktada çatışmanın sonlandırılması, savaşta kullanılan ve silah bırakan çocukların toplumla yeniden

* Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniv., Bozüyük Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, onuragkaya@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3044-5978>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 27.07.2022
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 05.09.2022

bütünleştirilmesi için birçok fırsat barındırdığını ve dünyaya örnek teşkil edecek uygulamalar sunduğunu savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Savaşçılar, Çatışma Çözümü, Barış Tesisi, Kolombiya, Kolombiya Barış Süreci.

ABSTRACT

The effects of ongoing conflicts on children and child recruitment and deployment by armed actors around the world are the most urgent problems of the international society. In the case of the Colombian Civil War, which has been going on for more than 60 years, millions of children have been victims of conflicts and have been used and continue to be used by armed actors. This study presents an analysis of child fighters, as one of the most critical issues to focus on for the probable course of the conflict, conflict resolution, and peace-building in Colombia. In this respect, the study first delves into the concept of child fighters and related approaches. In the study, the problem of child fighters in the resolution process and peace-building initiatives in the Colombian Civil War is scrutinized in detail. Correspondingly, the study argues that, despite many shortcomings and failures, the Colombian example presents numerous opportunities to end the conflict and reintegrate demobilized child soldiers into society at the point reached today as it also provides practices that will constitute exemplary sets for the world.

Keywords: Child Fighters, Conflict Resolution, Peace Building, Colombia, Colombian Peace Process.

GİRİŞ

Kolombiya İç Savaşı, dünya üzerinde en uzun süredir devam eden ve hâlâ tam olarak sona ermemiş bir çatışmadır. Yaklaşık 50 yıldır savaşmakta olan merkezî devlet ile *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* (FARC–Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetleri) arasında 2016’da barış anlaşması imzalanmış olsa da savaş sürmektedir. Bugün itibarıyla Latin Amerika’da aktif konumdaki en eski gerilla örgütü konumundaki *Ejercito de Liberación Nacional* (ELN–Ulusal Kurtuluş Ordusu) ile mensupları on binleri bulan başka paramiliter gruplar ve kriminal örgütler çatışmayı devam ettirmektedir (Verdad Abierta, 2021a). Ayrıca, yüzlerce insan hakları savunucusunun ve silah bırakan gerillanın sistematik biçimde

öldürülmesi ve kendilerine, toplumda yeniden entegre olmak için gerekli imkânların sağlanamaması veya illegal aktivitelere yönelmeleri gibi sebeplerle barış anlaşmasının imzalanmasından sonra silah bırakmayan FARC üyelerinin ve silahlı gruplara katılanların sayısı sürekli artmaktadır (Semana, 2020).

Kolombiya’da, iç savaşın başlamasının ve sürmesinin temel sebebi; kaynakların, özellikle de kırsal bölgelerde, adaletsiz biçimde dağıtılmasıdır. Süregiden çatışmalarda, merkezî hükümete bağlı ulusal ordu ve güvenlik güçleri, gerilla örgütleri, paramiliter gruplar ve uyuşturucu ticareti örgütleri gibi silahlı olarak çatışan birçok aktör mevcuttur. Gerilla gruplarının en büyüğü olan FARC, 2016’da barış anlaşmalarının imzalanmasından sonra, resmî olarak silah bırakmıştır. 1964’te kurulan ELN ve FARC’tan geriye kalan, silah bırakmayan ve yeniden silahlanan militanlardan müteşekkil önemli sayıda bir topluluk (*Fuerzas Irregulares Armadas de Colombia–FIAC*), ayrıca, küçük bir grup olan *Ejército Popular de Liberación* (ELP–Özgürlük Halk Ordusu) ve bunlara ek olarak sayısı tahminen 30’dan fazla silahlı grup, hâlen savaşıma devam etmektedir ve mensuplarının sayısı da artmaktadır (Maher ve Thomson, 2018; Verdad Abierta, 2021a).

Son tahlilde, Kolombiya İç Savaşı sırasında tahminen 450.000 kişi öldürülmüş, 120.000 kişi zorla kaybedilmiş, 1.754 kişi cinsel istismara uğramış¹ ve 8 milyon kişi yerinden edilmiştir (GMH, 2013: 20, 31-33, 93; LeGrand vd., 2017: 259; Comisión de la Verdad [CDV], 2022a). Bu tablo içinde, 1985 ve 2012 yılları arasında yerlerinden edilen çocuk sayısı 2.520.212’dir. Aynı sürede, 70 çocuk cinsel istismara uğramış; 154’ü zorla kaybedilmiş; 150’den fazlası ise öldürülmüştür (GMH, 2013: 314). Ayrıca, yüzbinlerce çocuğun şiddete doğrudan maruz kaldığı ve yakınlarını kaybettikleri öngörülmektedir. Çatışma boyunca, sayılarının 30.000’den fazla olduğu düşünülen çocuk hem güvenlik güçleri² hem gerilla örgütleri hem de paramiliter gruplar tarafından devşirilmiş ve çatışmalarda kullanılmıştır (GMH, 2013: 26, 84, Kiss, 2016: 212). Resmî kayıtlara göre ise 1960 ve 2016 yılları arasında devşirilen çocuk sayısı 16.879’dur (Centro Nacional de Memoria Histórica [CNMH], 2017: 52; CDV, 2022a). Kolombiya örneğinde, ayrıca, klasik anlamda devletler veya gerilla örgütleri tarafından devşirilen ve çatışmada kullanılan çocuk askerlerden başka, suç örgütleri ve uyuşturucu

¹ Çatışma süresince, paramiliter gruplar ve gerilla örgütleri kadar Ulusal Ordu mensubu askerler, kontrol altında tuttıkları veya görev yaptıkları yerlerdeki sivillere ve örgüte mensup kadınlara sistematik biçimde cinsel istismar uygulamıştır. Ayrıca, cinsel istismar kurbanlarının çoğu, saldırgan veya saldırganlarla aynı bölgede yaşamak zorunda kalmış; tehdit edildiği, korktuğu ve benzer sebeplerle şikayetçi olmamıştır. Aynı zamanda, dışlanma ve suçlanma endişesiyle, kurbanların çoğunluğu, yaşananlardan kimseye bahsetmemiştir (GMH, 2013: 79, 83-84).

² Kolombiya’da, 1993’ten 2015’e kadar 19.000 çocuk ulusal orduya katılmış ve bazıları askerî operasyonlarda kullanılmıştır (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2008: 102; CDV, 2022b: 205, 213).

kartelleri tarafından kullanılan çocuk askerler sorunu yaşanmaktadır (CDV, 2022b: 178).

Bu çalışmada, FARC'ın silah bırakmasını içeren 2012 ve 2016'dan sonraki sürece odaklanılarak iç savaşın muhtemel seyri, çatışmanın çözümü ve barışın tesisi için odaklanılması gereken en önemli hususlarından biri olan ve konuyla ilgili örneklerinin Türkçe yazında da artarak devam ettiği çocuk savaşçılar sorununa (Bilgin, 2014; Keneş, 2019; Özerdem, 2021; Polat ve Güldoğan, 2010; Kekevi ve Kılıçoğlu, 2017) dair bir analiz sunulmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın ilk iki bölümünde, çocuk savaşçılar kavramı ve ilgili yaklaşımlar ele alınmakta; üçüncü bölümde ise, önce, Kolombiya İç Savaşı'nda çözüm süreci ve barış tesisi girişimlerinde çocuk savaşçılar sorununa yönelik değerlendirmelerde bulunmaktadır.

1. ÇATIŞMALARDAN ETKİLENEN ÇOCUKLAR VE ÇOCUK SAVAŞÇILAR SORUNUNA DAİR GENEL YAKLAŞIMLAR

Çocukların, dünyanın farklı yerlerindeki birçok hükümet, milis ve isyancı gruplar tarafından devşirilmesi ve savaşlarda kullanılması binlerce yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. Tarihsel süreçte, Afrika, Amerikalılar ve Avrupa'da, Antik Yunan'daki düzenli birliklerin sunduğu örnekler dahil, çocukların, takriben 9 yaşından itibaren, "asalet ve kahramanlık"la özdeşleştirilen birer savaşçı olarak yetiştirildikleri ve kullanıldıkları görülmektedir (Rosen, 2005: 4-5). İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra ise savaşın mahiyeti değişmiş, dünyanın farklı bölgelerindeki çatışmaların niceliği sürekli olarak artmış ve buna bağlı olarak hem savaştan etkilenen hem de asker olarak kullanılan çocukların sayıları da yükselmiştir (Kaldor, 2012: 98-102). Yalnızca 1994 ve 2004 yılları arasında dünya üzerinde devam eden savaşlarda iki milyondan fazla çocuğun öldüğü, altı milyon çocuğun ise yaralandığı veya sakat kaldığı tahmin edilmektedir (Kiss, 2016).

Çocukların devletler arası savaşlarda ve iç çatışmalarda devşirilmesi ve kullanılması, sorunun hukuksal düzenlemelerde karşılık bulmasına da neden olmuştur. Bu düzenlemelerden, ilkinin 1977'de, 1949 Cenevre Sözleşmesine ek olarak düzenlenen protokoller olduğu söylenebilir (Rosen, 2005). Protokollerin, 4. Maddesinde, 15 yaşın altındaki bireylerin çatışmalarda kullanılmasına ve silahlı çatışmalara katılmasına karşı çıkılmasına yönelik düzenlemeler öngörülmüştür. Müteakip uluslararası düzenlemeler; 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 2000 tarihli, Çocukların Silahlı Çatışmalarda Yer almasına İlişkin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Seçmeli Protokolüdür (Tynes, 2018: 53). Öte yandan, 1996'da, 51. BM Genel Asamblesininin 77 No'lu Kararıyla Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar Özel Temsilciliği Ofisi kurulmuş ve faaliyete geçmiştir (BM Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar Özel Temsilciliği Ofisi, 2022).

UNICEF'in 1997 tarihli Cape Town İlkeleri uyarınca ortaya konulan ve uluslararası kabul gören tanımına göre çocuk savaşçılar "kapasitesine bakılmaksızın, herhangi düzenli veya düzensiz silahlı gücün veya grubun üyesi olup ulaklık, aşçılık, taşıyıcılık görevlerini de ifa eden ancak, bunlarla sınırlı kalmayan 18 yaşın altındaki bireyler"dir. Söz konusu tanım, cinsel olarak kullanılan ve zorla evlendirilen kız çocuklarını da kapsamaktadır. Bu doğrultuda, tanım, sadece silah taşıyan veya silaha sahip olan çocukları kapsamaz" şeklindedir (UNICEF, 2020). Bu tarihten itibaren, çocuk savaşçılar meselesi ciddi bir küresel sorun olarak, uluslararası toplumun ve uluslararası hukukun öncelikli ajandalarından birini oluşturmaya devam etmiştir.

Uluslararası hukukta çocuk savaşçılara yönelik bir diğer önemli gelişme, 1998 tarihli Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü'nün 15 yaşından küçük çocukların silah altın alınmalarını veya çatışmalarda fiilen kullanılmalarını savaş suçu olarak sayan düzenlemesidir (Kekevi ve Kılıçoğlu, 2017: 493). 2002'de faaliyete geçen Mahkeme, çocukları, uluslararası hukuka aykırı biçimde savaşa sokanların yargılanabileceği tek uluslararası mercii olması açısından önem arz etmektedir (Rosen, 2015: 146).³

2002'de 12 Şubat günü, çocukların silah altına alınması ve çatışmalarda kullanılmasının engellenmesine dikkat çekmek amacıyla "Kızıl El Günü" olarak anılmıştır (BM Çocuklar ve Silahlı Çatışma Özel Temsilciliği Ofisi, 2022). 2007'de Cape Town İlkeleri; Paris İlkeleri ve Taahhütleri çatısı altında yeniden düzenlenmiştir (Fisher, 2013: 19-20). 2015'te Güvenli Okullar ve 2017'de BM'ye sunulan ve birçok ülke tarafından onaylanan çocuk savaşçıların barış misyonlarından çekilmesini öngören Vancouver İlkeleri, uluslararası hukukun çocuk savaşçılara yönelik yapılmış önemli düzenlemeleridir (Kanada Dışişleri Bakanlığı, 2022). Özetlemek adına, bugün gelinen noktada, mevcut uluslararası hukuk düzenlemeleri doğrultusunda; militan, aşçı, ulak, hamal, casus veya cinsel amaçlar⁴ için kullanılmak adına herhangi bir silahlı gruba dahil olmuş 18 yaşın altındaki her insan çocuk savaşçı olarak sayılmaktadır.

³ Bununla birlikte, Rosen'ın (2015: 147) dikkat çektiği gibi ABD, Rusya, Çin ve Hindistan gibi büyük güçlerin yanı sıra, Orta Doğu'daki birçok ülkenin Mahkemeyi kuran 1998 Roma Statüsüne dahil olmaması, verimliliğinin sorgulanır hâle gelmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, Uganda ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki çatışmalar sırasında çocuk askerleri devşiren ve savaştıran suçlular, Mahkeme'de yargılanmaktadır.

⁴ Kadınlar, gençler, kız çocukları ve çocuklara yönelik cinsel istismarın tanımı için Kolombiya Anayasa Mahkemesinin 2008 tarihli 092 No'lu Kararı kapsayıcı kriterler koymaktadır. Buna göre; sistematik olsun veya olmasın, 1) tecavüz; 2) sonu doğumla biten zorla ilişki ve planlaması –farklı araçlar kullanılsa dahi kurbanın bilgisi olsun veya olmasın rahim içi penetrasyonun ve döllemenin gerçekleştiği her durum ve ayrıca gebeliğin önlenmesine neden olacak araçların kullanılması–, 3) cinsel köleliğe ve sömürüye maruz bırakma ve uygulama, 4) zorla fuhuş yaptırma, 5) cinsel

Çocuk savaşçıların çatışmalara dahil olmasının sebeplerini açıklamaya yönelik iki farklı yaklaşımdan mevcuttur: Bunlardan ilki olan “hümanist yaklaşım” uyarınca, çocuklar; kendileri adına rasyonel kararlar alabilen bireyler olmaktan ziyade, gönüllü olarak silahlı gruplara katılmamaktadır. Bu noktada, çocukların silahlı gruplar tarafından manipüle edildikleri veya tehdit altında bu gruplara katıldıkları veya yapısal olarak ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal motivasyonlarla silah altına girdikleri görüşü kabul edilmektedir (Singer, 2005: 109-110; Gates, 2011: 35-37; Beber ve Blattman, 2013). Bu yaklaşıma paralel biçimde, bazı çocuklar, çatışma altında bir silahlı grubun mensubu ebeveynler tarafından dünyaya getirilmekte ve dolayısıyla bu gruplara dahil olmaktadır (Fisher, 2013: 2). Bu görüşün karşısında, Afrika kıtasında ve daha sonra dünyadaki diğer iç savaşları konu edinen vaka çalışmaları sonucunda ortaya çıkan, çocukların sadece kullanılan bilinçsiz aktörler değil, silahlı gruplara kendi rızalarıyla katılan bireyler olduğunu savunan yaklaşım bulunmaktadır. Buna göre, birer rasyonel karar alıcı olan çocuklar, içinde buldukları sosyo-ekonomik şartlar, psikolojik durumlar ve kültürel normlar doğrultusunda gönüllü ve bilinçli biçimde silahlı gruplara katılabilmektedir (Goodwin-Gill ve Cohn, 1994: 31; Rosen, 2005: 132-133; Achavarina ve Reich, 2006).

Çocukların asker olarak devşirilmesi ve kullanılmalarının altında yatan sebepleri: (1) kolayca kontrol edilebilmeleri; (2) kısa bir eğitimle çatışmaya sokulabilmeleri; (3) düşman tarafından hedef alınmalarının zor olmaları olarak değerlendirilmektedir (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2008; Tynes, 2018: 45-46). Öte yandan, bir diğer görüş, çocukların, yetişkinlerle kıyaslandığında savaşma kapasitelerinin daha düşük ve kontrol edilmelerinin zor olmaları nedeniyle bazı durumlarda tercih edilmeyeceğini de savunmaktadır (Haer ve Böhmelt, 2016). Bu iki görüşe ek olarak, bir diğer yaklaşıma göre, silah üretim teknolojisinin gelişmesine bağlı olarak silahların küçülmesi, kullanımının kolaylaşması ve sayılarındaki artış ve ayrıca bununla bağlantılı olarak “şiddet kültürü”nü artırması, çocukların silahlı gruplar tarafından devşirilmesi ve çatışmalarda kullanılmasını katalize eden bir konjonktür yaratmıştır (Rosen, 2005: 14; Tynes, 2018: 18).

2. ÇATIŞMA ÇÖZÜMÜ VE BARIŞ TESİSİ SÜREÇLERİNDEKİ ÇOCUK SAVAŞÇILARIN ÖNEMİ

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından savaşın mahiyeti ve sınırları değişmiş ve savaşlar iç çatışmalar şeklinde “her-yerde olma” durumuna

istismar, 6) yönetici veya üst rütbeliler tarafında cinsel köle olarak kullanma, 7) zorla gebe bırakma, 8) zorla kürtaj ve 9) cinsel yolla hastalık bulaştırma sayılmaktadır (GMH, 2013: 78).

evrilmiştir.⁵ Buna bağlı olarak, çocuk askerlerin devşirilmesi ve kullanılması sorunu başta Afrika ve Latin Amerika'daki iç çatışmalarda olmak üzere farklı bir boyuta geçmiştir (Achvarina ve Reich, 2006: 128-129). Kesin sayılara ulaşmak mümkün olmasa da 1990'ların başından 2010'a kadar 250.000 ila 300.000 çocuğun tüm dünya üzerinde devam eden çatışmalarda savaşçı olarak veya çatışmalardaki yardımcı rollerde devşirildiği düşünülmektedir (Fisher, 2013: 16; Rosen, 2015: 134). UNICEF'in 2021'de sunduğu rapor itibariyle ise 2005 ile 2020 arasında yaklaşık 100.000 çocuğun silah altına alındığı ve çatışmalara doğrudan katıldığı tahmin edilmektedir. 2022 yılı itibariyle ise yaklaşık 40 ülkede, 200 milyon kadar çocuk hayatlarını çatışma bölgesinde sürdürmektedir (Save the Children, 2022; Uluslararası Kurtarma Komitesi, 2022).

Çatışmalarda, çocukların durumu ve çocuk savaşçılar sorununun anlaşılabilmesi için "çatışma esnası" ve silah bırakma, tasfiye ve rehabilitasyonu (STB–*disarmament, demobilization, rehabilitation*) içeren "çatışma sonrası" ayrımı hem pratikte hem de akademik çalışmalarda önemli bir analitik süzgeç sağlamaktadır (Dupuy ve Peters, 2010: 76-77; Özerdem ve Podder, 2011: 20). Bu doğrultuda, çocuk savaşçıların çatışma esnasında yüz yüze kaldığı sorunlar, beş başlık altında sınıflandırılabilir:

- 1) Doğrudan hedef olarak alınmaları;
- 2) Savaşa tanık olmaları, yerlerinden edilmeleri ve aile bağlarının etkilenmeleri;
- 3) Cinsel istismara maruz kalma ve buna bağlı hastalıklar;
- 4) Beslenme yetersizliği, enfeksiyon hastalıkları;
- 5) Eğitim ve diğer temel ihtiyaçlardan mahrum kalmalarıdır (Schauer ve Elbert, 2010; Polat ve Güldoğan, 2010; Wessells, 2019: 472; UNICEF, 2022: 25-27).

Çatışma sırasında çocuk savaşçıların maruz kaldığı bu tür sorunlar, aralarından bazılarının bugün de sürdüğü Afganistan, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Sudan, Sierra Leone, Liberya, Uganda, Nepal, Angola, El Salvador, Guatemala ve Kolombiya savaşlarını ve sonrasını konu edinen akademik çalışmalar ve pratik uygulamalarla daha da anlaşılır hâle gelmektedir. 1990'lardan itibaren Latin Amerika'da ve Afrika'daki çatışmalar ve müteakip süreçler, bugün itibariyle hem başta BM olmak üzere uluslararası kurumların ve ilgili akademik literatürün gelişmesine ve dönüşmesine etki etmektedir (Coalition to Stop the Use

⁵ Söz konusu dönüşüm, bilhassa Soğuk Savaş'ın sona ermesini müteakip süreçte klasik anlamda devletler arasındaki savaşların yerini, sürekli olarak devam eden ve iç savaşlar şeklinde tezahür eden çatışmaları anlatmak için kullanılan "yeni savaşlar" tanımlamasında kendini göstermiştir (Kaldor, 2012).

of Child Soldiers, 2006; BM, 2011; Dallaire, 2011; Özerdem ve Podder, 2011; Kieh, 2016).

Örneğin, Sierra Leone'deki savaş sona erdikten sonra, muharip Devrimci Konsey Silahlı Kuvvetleri (*Armed Forces Revolutionary Council*) ve Devrimci Birleşik Cephe'nin (*Revolutionary United Front*–RUF) kullandıkları çocuk savaşçıları çatışmalarda daha etkin hâle getirmek için uyuşturucu maddelere alıştırdıkları ve kız çocuklarının RUF içerisindeki rütbeli militanların eşleri olarak kullanıldıkları; ayrıca, sayıları tam olarak bilinemeyen hem kız hem de erkek çocuklarının cinsel istismara uğradığı ortaya çıkmıştır (Schauer ve Elbert, 2010: 332-333; Kamara, 2019: 31-32).⁶

Öte yandan, çatışma sonrası durumlarda eski muharip çocuk savaşçıların durumunun daha iyi anlaşılabilmesi için (1) silah bırakma ve tasfiye ve (2) topluma yeniden entegre olma (ve içkin olarak rehabilitasyon) ayrımı önem arz etmektedir. STB sürecinde çocuk savaşçılara dair en önemli sorunlardan biri; çocuk savaşçıların, bilhassa da kız çocuklarının, sayılarının tam olarak hesaplanamaması ve bu kişilerin, yaftalanmak, dışlanmak, hedef olmaktan çekinmeleri ve politik sebepler, lojistik engeller ve programlar hakkında yeteri kadar bilgilendirilmemeleri gibi sebeplerle süreçlere dahil olmaması noktasında ortaya çıkmaktadır (BM, 2011; BM, 2014: 222-234; Vastapuu, 2019; Global Coalition for Reintegration of Child Soldiers, 2021: 14-16).

BM (2011), çatışmaların uzadığı örneklerde yeniden entegrasyon sürecinin ne kadar zorlu olacağına dikkat çekmektedir. Böyle durumlarda, hayatlarının büyük bölümünü savaşarak geçiren bireyler sivil hayata uyum sağlamada zorluk çekmektedirler. Bunun da ötesinde silah bırakan bireylerin ve bilhassa da gençlerin, hem yerel hem de komşu ülkelerdeki silahlı gruplara ve suç örgütlerine katılma riski ve dolayısıyla tesis edilmeye çalışılan barışı tehdit etme olasılığı yükselmektedir (Achvarina ve Reich, 2006; BM, 2011; BM, 2014: 217). Verimli bir yeniden entegrasyon süreci; doğru planlamaya, kaynakların ve gereksinimlerin doğru kullanılmasına ve özellikle de çatışmanın gerçekleştiği bölgelerdeki sahiplenmenin sağlanmasına bağlıdır (BM, 2014: 277-278; Global Coalition for Reintegration of Child Soldiers, 2021: 1-3). Bu noktada, özellikle eski muhariplerin ve bilhassa da görece daha kırılğan olan grupların –çocuklar, kızlar ve kadınlar– özel ihtiyaçlarının belirlenmeleri ve teşvik edilmeleri büyük önem arz etmektedir (BM, 2011; Global Coalition for Reintegration of Child Soldiers, 2021: 4). Bu grupların toplumla yeniden bütünleştirilmesi için yerel kültürel ve sosyo-

⁶ Kız çocuklarına yönelik benzer bir sistematik şiddet örneği, bugün de sürmekte olan Irak, Suriye ve Nijerya çatışmalarında, İslam Devleti'nin (İŞİD) ve Boko Haram'ın eylemlerinde ortaya çıkmış ve uluslararası toplumun gündemine gelmiştir (Rosen, 2015: 136-137).

ekonomik hassasiyetler göz önünde bulundurulmalı ve ihtiyaçlarına karşılık verecek esnek programlar daha önceki tecrübelerden faydalanılarak ivedilikle hayata geçirilmelidir.

Rehabilitasyon ve bütünleşme planlarının ve uygulamalarının başarısı, bir anlamda sürece katılmaktan imtina eden çocuk askerler için cazibe örneği olarak katılımı arttırma potansiyeli barındırmaktadır (BM, 2011). Aynı şekilde, başarısız süreç yönetimi hem mevcut katılımcıları uzaklaştıracak hem de katılmayı düşünenler üzerinde olumsuz bir intiba bırakacaktır. Daha spesifik olarak, birçok çocuk savaşçının çatışma boyunca maruz kaldığı cinsiyete dayalı şiddet ve cinsel istismar sebebiyle, rehabilitasyon ve bütünleşme, psiko-sosyal destek, terapi ve klinik tedavi gerektirmektedir (Schauer ve Elbert, 2010: 311-312). Bu süreçte, çatışma sonrası bölgedeki hukuksal düzenlemelere ve özellikle de yerel kültürel ve sosyo-ekonomik normlara özen gösterilmelidir. Gerekli olan durumlarda, rehabilitasyon, tedavi ve bütünleşme sürecinde katılımcılara ekonomik destek de sağlanmalıdır (Özerdem ve Podder, 2011: 7; BM, 2014: 25).

Wessells'in (2019) dikkat çektiği üzere, STB ve sonrası, aslında çatışmaların bizzat faili olan çocukların, süreçlere ve barışın tesisine yeteri kadar dahil edilip söz hakkı verilmemesi sorununu barındırmaktadır. Birer ısmarlama paket program biçiminde yetişkin "uzmanlar" tarafından planlanan ve uygulanan STB süreçleri, çocuk savaşçıların ve bilhassa kız çocuklarının tecrübelerinden daha fazla faydalanılarak ve kendi ihtiyaçlarını bu bireylerden dinleyerek daha verimli ve kalıcı hâle getirilebilir. Şiddet ve cinayetlere tanık olan ve bazı durumlarda bunların faili olan eski muharip çocukları birer "pasif yararlanıcı" gibi konumlandırmak, bu bireyleri yeniden bütünleşme programından uzaklaştırma ve hatta düşmanlaştırma riskini taşımaktadır (Ibid). Ancak, kendilerine danışıldığı ve uzmanlıklarından yararlandığı durumlarda, eski çocuk askerler, barış tesisi ve bütünleştirmeyi sahiplenerek verimli birer aktör hâline gelebilirler.

Verimli ve kalıcı bir yeniden bütünleştirme için yerinden edilmiş nüfusların geri dönüşü ve kaynakların ve toprakların yeniden ve adil biçimde dağıtılması çok büyük önem arz etmektedir. Birçok çatışma örneğinde, yerinden edilmiş nüfuslar arasında bilhassa çocukların doğrudan etkilendiği ve göç durumunda, silahlı gruplar tarafından devşirilmelerinin daha kolaylaştığı gözlemlenmiştir (BM, 2011; BM, 2014: 235). Bir sonraki bölümde daha detaylıca ele alınacağı üzere, Kolombiya gibi dünya üzerinde yerinden edilen nüfusların en fazla olduğu bir örnekte, bu unsur, daha da kritik hâle gelmektedir. Ayrıca, kaynakların ve toprakların yeniden dağıtılmasında, yeniden yerleştirme yapılan bölgelerdeki ekonomik dengeler ve istihdam şartları çok dikkatli biçimde gözetilmelidir. Binlerce eski muharip yetişkin ve çocuk savaşçının yeniden bütünleştirme

sırasında ekonomik olarak kendine yeter duruma getirilmesi için mesleki eğitim gibi konularda denge gözetilmeli ve özel sektör de barış tesisi sürecine dahil edilerek şartları iyileştirecek plan ve uygulamalara yönelim sağlanmalıdır. Eski çocuk askerlere verilecek eğitimlerde, bireylerin ilgilerine ve kapasitelerine uygun eğitim alanları belirlenmeli ve aynı sektörde yığılma ve işsiz nüfus yaratacak programlardan imtina edilmelidir (BM, 2011). Örneğin, eski savaşan yetişkinlerin ve çocuk askerlerin geçmiş yaşamları ve becerileri düşünülerek, bu bireylerin doğrudan güvenlik sektörüne yönlendirilmeleri, kalıcı olmaktan çok geçici bir çözüm yaratacak ve uzun vadede bu sektörün daralmasına neden olacaktır.

Son olarak, geçiş döneminde adaletin (*transitional justice*) sağlanması için çatışan tarafların üzerinde uzlaştığı hukuki ve siyasi düzenlemelerin toplumun genelinde adalet duygusuna hitap etmesine hassasiyet gösterilmelidir. Muharip tarafların silah bırakması ve tasfiyesi için çok fazla taviz verilmesi başta kayıpları olanlar ve çatışmanın mağdurları nezdinde adaletsizlik hissiyatı yaratma ve barışı kırılğan bir eşige sürüklenme riski içerirken, çok sert ve entegrasyon sürecini göz ardı eden düzenlemeler, muharip tarafların çatışmayı sürdürmesine neden olabilir (BM, 2011). Fisher'ın (2013: 187) hatırlattığı üzere, geçiş döneminde adalet, çatışmanın gerçekleştiği ülkelerde kemikleşmiş olan ayrımcılık ve ötekileştirme sorunlarına hitap edilmesi ve yeni bir toplumsal doku oluşturulması için fırsatlar sunmaktadır. Bu noktada, dünyadaki birçok örneğin tanıtladığı üzere, en azından, çatışmalar sırasında çocuk askerlerin devşirilmesi ve kullanılmasını da içeren savaş suçu işlemiş bireylerin yargılanmasını sağlayacak hukuki düzenlemeler ve kurbanların zararlarının mümkün olan en verimli biçimde karşılanmasını sağlayacak hakikat komisyonları, yeniden bütünleşme ve barışın kalıcılığına çok büyük katkılar sunmaktadır (BM, 2011; BM, 2014; Fisher, 2013: 192-193). Adalet duygusunun eksik kaldığı durumlarda ise başta eski çocuk askerler ve muharipler, dışlanmanın ve intikam duygusuyla gerçekleştirilen saldırıların hedefi hâline gelmektedirler (Wessells, 2019: 486). Bu durum, bilhassa, çatışma döneminde zorla kaçırılarak cinsel istismara uğrayan ve rızaları dışında çocuk sahibi olan kız çocuklarının ve kadınların, çatışma sonrasında içinde yaşamak zorunda oldukları toplum ve topluluklar tarafından daha çok baskı ve saldırıya maruz kalmasına neden olabilmektedir (Schauer ve Elbert, 2010: 340-343; Kanya, 2012: 67-68; María-Jiménez, 2019: 54). Bunun da ötesinde, henüz ulusal ve uluslararası hukukta gerekli düzenlemelerin gelişmediği –annenin rızası dâhilinde olsun veya olmasın– (Mochmann, 2017) savaş sırasında doğan çocukların ayrıca dışlanmaları, yaftalanmaları ve saldırıların hedefleri olmaları başlı başına bir sorun ve dikkat edilmesi gereken bir alan olarak kalmaya devam etmektedir (Lee, 2017).

Özetlemek adına, çocukların çatışma çözümü ve barış tesisi süreçlerinde STB planlamaları ve aynı zamanda, barışın sürdürülebilirliği için eski çocuk savaşçıların ve daha kırılgan olan kız çocuklarının özel ihtiyaçlarının belirlenmesi, programlara katılımlarının teşvik edilmesi, toplumla yeniden bütünleştirilmesi için yerel katılımın, kültürel ve sosyo-ekonomik hassasiyetlerin göz önünde bulundurulmaları ve ihtiyaçlara cevap verecek esnek programların daha önceki tecrübelerden faydalanılarak hayata geçirilmeleri elzemdir. Aynı biçimde, toplum nezdinde, adalet duygusunun tatmin edilmesini önceleyen düzenlemelerin uygulanması önem arz etmektedir. Bir sonraki bölümde, çalışmanın vaka analizi olarak Kolombiya örneği incelenecektir.

3. KOLOMBİYA'DA ÇOCUKLAR VE ÇOCUK SAVAŞÇILAR

Kolombiya iç Savaşı, 20. yüzyılın ortalarından bugüne dek devam etmiş ve hâlâ sonlanmamış bir çatışmadır. Kolombiya'da merkezî devlet ile FARC arasında 2016'da imzalanan barış anlaşmalarıyla, çatışmanın çözümü için önemli bir adım atılmıştır; ancak, 2016'dan sonra meydana gelen gelişmeler barışın sürdürülemez ihtimalini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, Kolombiya örneği, yaklaşık üç kez tecrübe edilen çatışma çözümü ve barış tesisi denemeleriyle tüm dünyaya yol gösterme ve çocuk savaşçıların sorununa yönelik somut katkılar sunma potansiyeli taşıyan bir modeldir.

Çalışmanın giriş kısmında değinildiği üzere, 1985 ve 2012 arasında 2.520.212 çocuk yerlerinden edilmiş; 70 çocuk cinsel istismara uğramış; 154'ü zorla kaybedilmiş; 150'den fazlası ise öldürülmüştür (GMH, 2013: 314). Ayrıca, yüzbinlerce çocuk şiddete doğrudan maruz kalmış ve yakınlarını kaybetmiştir. 1965'ten itibaren, sayılarının 30.000'den fazla olduğu düşünülen çocuk, resmî kurumlar ve gerilla örgütleri ve ayrıca, paramiliter gruplar tarafından devşirilmiş ve çatışmalarda kullanılmıştır (GMH, 2013: 26, 84; Kiss, 2016: 212). Resmî veriler, 1960 ve 2016 yılları arasında devşirilen çocuk sayısını 16.879 olarak belirlemiştir (CNMH, 2017: 52; CDV, 2022a). Kayıt altına alınan bu bireylerin %54'ü FARC, %27'si paramiliter gruplar, %10'u ELN ve kalanları diğer silahlı örgütler tarafından devşirilmiştir (CNMH, 2017: 54).⁷ Hakikat Komisyonu, silahlı grupların devşirdiği çocukların ve ayrıca yetişkinlerin %84.3'ünün en az bir kez çatışmaya girdiğini raporlamıştır (CDV, 2022b: 178).⁸ Kolombiya örneğinde, ayrıca, klasik anlamda devletler veya gerilla örgütleri tarafından devşirilen ve

⁷ Kolombiya'da silahlı gruplara katılan çocukların yaklaşık %81'inin bu oluşumlara gönüllü olarak katıldığı hesaplanmaktadır (Springer 2012'den aktaran Charles ve Fowler-Watt, 2022: 374).

⁸ Ayrıca devşirilen çocukların ve yetişkinlerin %74.8'i pusu kurmuş; %72.5'i istihbarat faaliyetinde bulunmuş; %61.5'i silah taşımış, %45.5'i patlayıcı madde üretimi ve yerleştirilmesinde görev almıştır (CDV, 2022b: 179).

çatışmalarda kullanılan çocuk savaşçılardan başka, suç örgütleri ve uyuşturucu kartelleri tarafından kullanılan çocuk savaşçılar sorunu yaşanmaktadır (CDV, 2022b: 178).

Kolombiya’da Savaşı Sırasında Silahlı Gruplar Tarafından Devşirilen Çocukların Durumu

Kolombiya’da çocuklar, çatışmanın etkilerini ağır biçimde yaşamayı sürdürmektedir. Bugün itibariyle BACRIM⁹ militanlarının yüzde 50 kadarı çocuk askerlerden oluşmaktadır (Martuscelli ve Villa, 2018). Bu olumsuz duruma rağmen, hükümet ve FARC arasında imzalanan barış anlaşmaları, çocukların rehabilitasyonu ve topluma yeniden entegrasyonunu tam olarak düzenlememiştir. Söz konusu durum, hükümetin, FARC lehine bir tür imtiyaz verdiği eleştirilerine konu teşkil etmektedir (Hurtado vd., 2018).

Kolombiya’da çocukların, silahlı yapılanmalara ve öncelikli olarak gerilla örgütlerine katılmalarının, çalışmanın ilk bölümünde tartışıldığı şekilde gerçekleştiği görülmektedir: Gerillaya kendi istekleriyle katılan çocuklar; 1) güvenlik güçleri ve paramiliter gruplar tarafından yaftalanmış veya işkenceye uğramış ve daha sonra can güvenliklerini düşünerek; 2) zorunlu göç sırasında veya sonrasında; 3) farklı gruplar tarafından tehdit edilmelerinden sonra; 4) aile içi şiddet ve istismardan kaçmak; 5) ekonomik kazanç elde etmek ve ailelerine destek olmak; 6) kendileri veya yakınları güvenlik güçleri veya paramiliter gruplar tarafından hedef alındıktan sonra intikam almak amacıyla gerilla örgütlerine dahil olmuştur (CDV, 2022b: 148-150, 153, 155; Charles ve Fowler-Watt, 2022). Öte yandan, çocuklar, FARC ve diğer gerilla örgütleri tarafından ikna edilerek devşirildiği gibi (CDV, 2022b: 151)¹⁰, bu örgütler tarafından 1) şantaj ve duygusal manipülasyon; 2) zorla devşirilme; 3) kandırılma yoluyla da bu grupların saflarına katılmışlardır (CDV, 2022b: 157). Bu tür örneklerde, gerilla örgütleri, çocukları bazen tek tek bazen de toplu biçimde devşirmiştir (CDV, 2022b: 159). Silahlı gruplara katılan çocuklar ister gerilla ister paramiliter örgütlerde olsun, ağır fiziksel ve doktrinsel eğitimlerden geçirilmektedir. Eğitimlerde başarısız olan çocukların, paramiliter gruplarda infaz edildiği birçok örnek kayda geçmiştir (CDV, 2022b: 169-173). Ayrıca, paramiliter grupların, Sierra Leone’deki gruplara benzer biçimde, çocuklara uyuşturucu madde verdikleri ortaya çıkmıştır (CDV, 2022b: 173). Yalnızca paramiliter gruplarda değil, gerilla örgütlerinde de gruptan ayrılmak için

⁹ BACRIM, neo-paramiliter grupları ifade etmek amacıyla İspanyolca’da “suç çeteleri” anlamına gelen “bandas criminales”in kısaltması olarak kullanılmaktadır.

¹⁰ Ayrıca, bazı örneklerde FARC’ın hem çocukları hem de ailelerini eğitim veya maaş gibi unsurlarla ikna ettiği ve devşirdiği görülmüştür (CDV, 2022b: 160. Resmî kayıtlara göre çocuklar dahil, devşirilen tüm bireylerin %40’ı ikna edilmiş, %49’u haberi olmadan silahlı gruplar tarafından devşirilmiştir (CNMH, 2017: 55).

kaçmaya çalışırken veya örgüte ihanet ettiği düşünülen çocukların cezası infaz edilmek olmuştur (Carranzo-Franco, 2019: 69-70).

Kolombiya’da silahlı grupların devşirdikleri çocukları; yemek yapmak, cephane taşımak, çamaşır yıkamak, hasta ve yaralılara bakmak, nöbet tutmak, rehinelere ilgilenmek, istihbarat ve bilgi toplamak, casusluk gibi işlerde kullandıkları görülmüştür.¹¹ Nispeten daha nadir olarak değerlendirilse de gerilla tarafından devşirilen çocukların üçüncü kişileri tehdit etme, haraç toplama, uyuşturucu ve silah kaçakçılığında kullanıldığı da gözlemlenmiştir (CDV, 2022b: 200). Bununla birlikte, daha düşük seviyelere uygun görülen mutfak işleri ve nöbet görevleri bir tür cezalandırma ve işkence aracı olarak da kullanılmıştır.

Kız çocukları ise erkek çocuklarına kıyasla daha ağır işkence ve zorluklara maruz kalmıştır. Bunlar arasında beden bütünlüğünün ihlali suçunu içeren gebeliği önleme, kürtaj, taciz, cinsel istismar, zorla fuhuş yaptırma ve silahlı gruplardaki üst rütbeli kişilere eş vazifesi yerine getirilmesi gibi yöntemler mevcuttur (CDV, 2022b: 179-182; Charles ve Fowler-Watt, 2022: 389-390). Bunlara ek olarak, kız çocukları ve kadınlar, güvenlik güçleri de dahil tüm silahlı gruplar tarafından bir tür “ganimet” ve “düşmanı aşağılama ve mesaj iletme aracı” olarak nesneleştirilmiş ve hedef hâline getirilmiştir (Amnesty International, 2004). Cinsel istismar kurbanı olan kız çocukları ve kadınlar, belirli bir gruba dahil olsun veya olmasın, çatışma esnasında ve sonrasında genel itibarıyla ailelerinin, birlikte yaşadıkları toplulukların ve kanun koruyucuların “istekli olduğu iması” veya “ilgisizlik” gibi suçlamalarına, dışlanmaya ve yaftalanmaya maruz kalmıştır (Higgs, 2020: 187). Bu şekilde, ikinci kez kurban hâline gelmişler ve genellikle fiziksel ve psikolojik travmaları kendi başlarına atlatmaya çalışma yoluna yönelmişlerdir (GMH, 2013: 77-84). Ayrıca, rıza sonucu olsun veya olmasın, silahlı grup mensuplarının hem çocukları hem de çocukların anneleri dışlanmanın, tehditlerin, sözlü ve fiziksel işkencelerin ve saldırıların hedefi hâline gelmektedirler (CDV, 2022b: 53). Paramiliter gruplara mensup babaların çocuklar için *paraquito* (paramilitercik), gerilla gruplarına mensup babalardan dünyaya gelen çocuklar içinse *guerrillerito* (küçük gerrilla) gibi takma adlar kullanıldığı ve bu bireylerin hem sosyal hem de kültürel olarak ayrımcılığa uğradıkları gözlemlenmiştir (Sanchez-Parra, 2018: 47; CDV, 2022b: 184). Öte yandan, babalarının olmadığı, ailedeki erkeklerin öldürüldüğü veya çalışamayacak hâle geldiği durumlarda, geçinme ve çocukların yetiştirilmesinin sorumluluğu da kız çocukları ve kadınlara kalmaktadır (GMH, 2013: 311). Benzer bir duruma örnek

¹¹ Kolombiya’da, 2006’da, aralarında yetişkinlerin de bulunduğu silahlı gruplara mensup 525 bireyin %95,2’sinin nöbet tutma; %88,3’ünü mutfak işleri; %84,7’sinin ulaklık; %70,5’nin tünel kazma; %54,4’ünün rehinelere ilgilenme; %36,8’inin toprağı ekme; %20’sinin *coca* toplama işi yaptığı kayda geçmiştir (CDV, 2022b: 179-182).

olarak, gerilla mensubu annelerin, bazı durumlarda çocuklarını korumak veya sorumluluğu taşıyamayacağını düşündüğü durumlarda, çocuklarını başka ailelere verdiği ortaya çıkmıştır (CDV, 2022b: 184).

Kolombiya’da silah bırakan çocukların genel olarak yaşadığı diğer sorunlara dönülecek olunursa; söz konusu bireylerin önlerine çıkan büyük engellerden biri, kendilerinin ve ailelerinin yaftalanması, dışlanması ve hedef olmaları sorunudur (Orejuela ve Restrepo-Plaza, 2021). Halbuki, silah bırakan çocukların ailelerinin ve sosyal çevrenin desteği, yeniden bütünleşme ve sivil hayata adaptasyon dönemindeki en önemli motivasyonlardan biri olarak ön plana çıkmaktadır (Cortes ve Buchanan, 2007: 49-50; Coalition to Stop the Use of Children, 2008: 103).

Bölümün başında değinildiği üzere, 2016 Barış Anlaşmasının imzalanmasından sonra yüzlerce eski militan suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu durumda, silah bırakan çocuklardan bazıları, eski muharıpler olduklarının ortaya çıkmaması için silah bırakma sonrası yeniden bütünleştirme programlarına katılmamakta ve ailelerine dönmekten imtina etmeyi seçmektedir (Carranzo-Franco, 2019: 113; CDV, 2022b: 219). Kolombiya’da, İç Savaşın en çok etkilenen yer ve nüfusların kırsal bölgelerdekiler olduğu tekrar hatırlatılarak, ailelerine dönmeyen bireylerin şehirlere yerleşmesi durumunda daha büyük sorunlar yaşadığı gözlemlenmektedir. Genellikle eğitimsiz olan ve dolayısıyla ekonomik olarak geçinmeleri daha da zor olan bu bireyler (Carranzo-Franco, 2019: 109) hem fiziksel ve psikolojik travmalarıyla hem de şehir hayatına adaptasyonla mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar (CDV, 2022b: 229). Yerleştikleri kentlerde de ayrımcılık, yaftalanma ve iş bulamama gibi sorunlarla yüz yüze kalan bireylerden bazıları uyuşturucu madde bağımlısı olabilmektedir (Coalition to Stop the Use of Children, 2008: 103; Higgs, 2020: 194; CDV, 2022b: 227-229). Kırsal bölgelerde yetişen ve bir kısmı çeşitli etnik ve yerli topluluklara mensup olan bireylerin¹² ailelerine ve daha önce yaşadıkları bölgelere dönmeleri, aynı zamanda, bu toplulukların ve bireylerin yalnızca arazilerini değil geleneklerini, normlarını ve kültürlerini de kaybetmeleri gibi olumsuz bir durumu ortaya çıkarmaktadır (CDV, 2022b: 256-257). Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, önemli bir kısmı ekonomik olarak geçinemediği için silahlı gruplara katılan (Carranzo-Franco, 2019: 108) ve bir aidiyet duygusu gelişmeyen çocuk savaşçıların, Kolombiya örneğinde sıklıkla görüldüğü üzere (CDV, 2022b: 255) silahlı gruplar tarafından yeniden devşirilmeleri çok olası hâle gelmektedir.

¹² Resmî kayıtlara göre 1960-2016 arasında silahlı gruplar tarafından devşirilen çocukların %6’sı Afro-Kolombiyalı, %3’ü yerli gruplara ve 3 tanesi “çingene” olarak kabul edilen azınlık gruba mensuptur (CNMH, 2017: 56).

Öte yandan, Kolombiya örneğinde gözlemlendiği üzere, silah bırakan bazı bireyler yeniden bütünleşme sürecinde sanata, adalet arayışına ve bununla bağlantılı biçimde sivil toplum örgütlerine ve ayrıca, Kiliseye yönelmektedir. Böyle durumlarda, adalet arayan ve kamuoyunda tanınan bireylerin hedef olma olasılığı artmakta, ancak, aynı zamanda, bu bireylerin sivil hayata adaptasyonu nispeten kolaylaşmaktadır (Cortes ve Buchanan, 2007: 51; CDV, 2022b: 230-231).

Kolombiya’da Silahlı Gruplara Mensup Çocuklara Yönelik Uygulamalar

Kolombiya’da 60 yıldan uzun süredir devam eden çatışmanın sonlandırılması için atılan en önemli adım devlet ve FARC arasında 2016’da imzalanan barış anlaşması olsa da aslında, ülkede daha önce üç kez önemli barış denemesi ve silah bırakma tecrübesi yaşanmıştır. Bunlardan ilki, 1985’te, Kolombiya Komünist Partisi ve FARC’ın bazı mensuplarının da silah bırakarak geleneksel siyasete dahil olmasını sağlayan *Unión Patriótica* (UP– Vatansever Birlik) deneyimidir. 1986’da başkanlık seçimlerinde bir adayla temsil edilen UP’nin temsilcileri ve üyelerinden en az 5.733 kişi, başta paramiliter gruplar olmak üzere silahlı aktörler tarafından katledilmiştir (Jurisdicción Especial para la Paz (JEP), 2022a). Ne var ki, UP temsilcilerinin bu şekilde hedef alınması karşısında, o dönemde, Kolombiya’da devletin kapasitesinin barışı sağlamaya ve sürdürmeye yeterli olmadığı gerçeğinin yanı sıra silahlı gruplar tarafından devşirilen ve kullanılan çocukların durumu gündeme gelmemiştir.

İkinci önemli barış denemesi 1990’da *Movimiento 19 de Abril* (M-19) ve *Ejército Popular de Liberación* (EPL–Halkın Kurtuluş Ordusu) adlı gerilla örgütlerinin hükümetle başlatılan barış müzakereleri sonunda silah bırakması ve aktif siyasete dahil olmasıdır. İki örgütün de silah bırakması, Kolombiya’da iç savaşın sonlandırılması için önemli adımlar olsa da UP deneyimine benzer şekilde devşirilen ve kullanılan çocukların durumu barış müzakereleri ve anlaşmaları sırasında gündeme gelmediği gibi (Verdad Abierta, 2016), örgütün devamı niteliğindeki siyasal parti M-19 Demokratik İttifakı’nın başkan adayı ve örgütün eski lideri Carlos Pizarro suikast sonucu öldürülmüştür (GMH, 2013: 46). Söz konusu durum, yine, devletin barışın tesisi ve sürdürülebilirliği için kapasitesinin sorgulanmasına neden olmuş ve eylemlerine devam eden FARC ve ELN gibi iki büyük grubun 2000’ler boyunca barış müzakerelerine olan tutumunu etkilemiştir.

2016 Barış Anlaşmalarından önceki en önemli tecrübe ise Uribe hükümeti döneminde AUC’un silah bırakması ve örgüt mensuplarının toplumla bütünleştirilmesi örneğidir. 2004’te başlayan görüşmeler sonucunda, önce,

11.119, daha sonra 31.167 silahlı paramiliter grup üyesi silahlarını bırakmıştır.¹³ AUC'un dağılmasından sonra, silah bırakan militanlardan silahlı örgütlere yeniden katılanların veya hiç silah bırakmamış olanlarla ortaya çıkan BACRIM, büyük ölçüde, söz konusu silah bırakma süreci ve sonrasının başarısızlığına işaret etmektedir. Bu durumun birincil nedeni, daha önceki tecrübelerde yaşandığı gibi silah bırakan paramiliter örgüt üyelerinin can güvenliğini ve topluma yeniden entegrasyonunu sağlayabilecek yeterli bir devlet kapasitesinin ve yeterli kaynakların olmamasıdır.¹⁴ AUC ve diğer paramiliter grupların 2006'da tasfiye edilmesi sırası ve sonrasında da daha önceki iki örneğe paralel şekilde, yaşları 18'in altında olan savaşçıların durumuna ve bu bireylerin devşirilmesinde rolü olan kişilerin yargılanmasına dair bir düzenleme yapılmamıştır. Söz konusu durum, paramiliter grupları kayırmakla itham edilen Uribe hükümetinin, uygulamanın, uluslararası insan hakları ihlali olduğunun farkında olarak bilerek gündeme getirmemesi eleştirilerine konu olmuştur (Verdad Abierta, 2016). Paramiliter ve gerilla örgütlerinden toplumla yeniden bütünleştirilmesi için 2003'te *Agencia Colombiana para la Reintegración* (Kolombiya Yeniden Birleştirme Ajansı) adıyla kurulan ve ismi daha sonra *Agencia para la Reincorporación y la Normalización* (ARN-Yeniden Birleştirme ve Normalleştirme Ajansı) olarak değiştirilen kurumun verilerine göre 2005'ten 2009'a kadar silah bırakan bireylerin yalnızca dörtte biri programları tamamlamış ve bu kişilerin yüzde 15'i ile 25'i organize suç örgütlerine yeniden katılmış, yüzde 5'i ise cinayete kurban gitmiştir (Acosta-Navas ve Reyes, 2018: 120). Dolayısıyla, birçok gözlemcinin belirttiği üzere AUC'un silah bırakma ve yeniden bütünleştirme süreci çok kötü örnek sunmuştur (Tapias ve Pabón, 2018: 73-75).

2016'dan önceki barış tesisi denemeleri Kolombiya'da nispeten çok verimli bir görüntü arz etmese dahi, tesis edilen barış kültürü ve kararlılığı önem arz etmektedir. Bu bağlamda, 2011'de çıkan *La Ley de Víctimas y Restitución de Tierras* (Mağdurlar ve Toprakların Sahiplerine İadesi Yasası), uygulamada ortaya çıkan birçok eksikliğe rağmen önemli bir kazanımdır.¹⁵ Nitekim, 2016 Barış

¹³ Bu düzenlemelerden önce başta AUC olmak üzere, Kolombiya'da tahminen 10.000 civarında silahlı paramiliter grup militanı olduğunu düşünülmekteydi; ancak, 2006 itibarıyla 31.167 kişi yasadışı faydalanarak silah bırakmıştır. Sayının bu denli fazla olmasının nedeni, uyuşturucu kartelleri üyelerinin de yasadışı açıktan faydalanarak teslim olmasından kaynaklanmaktadır (UN Verification Mission in Colombia, 2014).

¹⁴ Yeniden Entegrasyon Yüksek Komisyonu (*Alta Consejería para la Reintegración*) verilerine göre 2003 ve 2010 yılları arasında silahlarını bırakan 1.365 silahlı paramiliter grup üyesi öldürülmüş ve 1.303 kadarı yasadışı faaliyetler sebebiyle tutuklanmıştır (Nussio, 2011: 581-584).

¹⁵ Yasa, Kolombiya'da iç savaşın ortaya çıkardığı yerinden edilen nüfuslara ve ellerinden alınan topraklara ve ayrıca, yakınlarını kaybedenlere tazminat gibi çok önemli noktalara hitap etmesine rağmen, ACR gibi var olan kurumların Yasanın öngördüklerini gerçekleştirme kapasitesi ve kaynakların ne şekilde kullanılacağı gibi unsurlar belli değildir (Pabón, 2018).

Anlaşmalarının savaştan etkilenen ve silahlı gruplar tarafından devşirilen ve kullanılan çocuklara yönelik unsurları, 2011 tarihli *La Ley de Víctimas y Restitución de Tierras* temelinde düzenlenmiştir. Barış Anlaşmalarıyla birlikte *Consejería Presidencial para los Derechos Humanos* (CPDDHH–insan Hakları Başkanlık Ofisi) çatısı altında, FARC’tan ayrılan çocukların 1) haklarının iadesi; 2) kapsamlı tazminat almaları; 3) toplumsal yeniden bütünleştirme ve katılımının gerçekleştirilmesi öngörülmüştür (CDV, 2022b: 225). Anlaşmaların yürürlüğe girmesinden hemen sonra, 124 kişi kendilerine sunulan bu haklardan yararlanmıştır. Yine, Barış Anlaşmalarıyla birlikte barışın tesisi ve anlaşmaların uygulanması için 2018’de 1922 Sayılı Barış için Özel Yetkili Mahkeme Yasasıyla birlikte *Oficina del Alto Comisionado para la Paz* (Barış için Yüksek Komiserlik), *Comisión de la Verdad* (Hakikat Komisyonu) ve *Jurisdicción Especial para la Paz* (JEP–Barış için Özel Yetkili Mahkeme) kurulmuş, ayrıca, *Instituto Colombiano de Bienestar Familiar* (ICBF–Kolombiya Aile Refahı Kurumu), *Unidad para la Atención y Reparación Integral de Víctimas* (UARIV–Mağdurlara Hizmet ve Tazminat Birliği), *Agencia para la Reincorporación y la Normalización* (ARN–Yeniden Bütünleştirme ve Normalleştirme Ajansı) yetkili kılınmıştır (JEP, 2016). Buna göre, ICBF, 1999’dan 2021’e kadar silah bırakmış olan eski çocuk askerlerin için terhis kamplarını sürdürmekte ve bu bireylere ve ailelerine yönelik danışmanlık faaliyeti sağlamaktadır (CDV, 2022b: 220).

Öte yandan, 2011 *La Ley de Víctimas y Restitución de Tierras* ve 1922 Sayılı Kanun ve çocuklara yönelik uygulamalar birçok açıdan eleştirilere maruz kalmaktadır. Örneğin, 1922 Sayılı Kanun uyarınca, silahlı gruplar tarafından devşirilen ve kullanılan bireylerin tanımlanan haklardan yararlanabilmesi için; 1) yasadan yararlanabilmek için başvuru yapması; 2) ARN, ACR, ICBF, *Comité Operativo para la Dejación de las Armas* (Silah Bırakma Aktif Komitesi) veya savcılıktan alınmış mağdur olduğunu gösteren bir belgeye haiz olması; 3) mağduriyetin gerçekleştiği yerin ve zamanın belirtildiği bir belge sunması gerekmektedir (JEP, 2022b). Bu noktada ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri, en başta, FARC’ın henüz Barış Anlaşmaları imzalanmadan hemen önce yüzlerce çocuğu evlerine göndermesi ve hükümete yapılan uyarıların dikkate alınmamasıdır (Verdad Abierta, 2016; CDV, 2022b: 225). Bu bağlamda, FARC yalnızca ileride kendi idari kadrosuna yönelik suçlamaların önünü almakla kalmamış, aynı zamanda, bu bireylerin kendilerine sunulan hakları kullanmasına da engel olmuştur. Düzenlemelere yönelik ikinci eleştiri; mağdur olarak tanınma ve haklardan yararlanabilmek için başvuru yapan bireylerin, başvuru esnasında hâlâ 18 yaşın altında olması kıstasıdır (CNMH, 2017: 15). Bu düzenlemenin öngördüğü, silahlı gruplara mensup iken çocuk askerlerin işlediği suçlardan dolayı daha hafif cezalara çarptırılmasıdır; ancak, bu hâliyle, söz konusu düzenleme, 18

yaşını geçmiş olan bireylerin silahlarını bırakmaktan ve haklarını talep etmekten imtina etmesine neden olmaktadır (Piva vd., 2021).

2011 ve 2018'de çıkan yasalarla ilgili bir başka sorun; büyük paramiliter grupların dağılmasından sonra ortaya çıkan ve çocukları devşiren bazı BACRIM'lerden silah bırakan çocukların tanınan haklardan yararlanamamasıdır. 2012'de kayda geçen bir örnekte, silah bırakan üç çocuk, şartlara uymalarına rağmen üyesi olduğu grupların ICBF'nin listesinde yer almamasından ötürü haklardan yararlanamamış ve ağır ceza hukuna göre yargılanmıştır (María-Jiménez, 2019: 67). Dolayısıyla, Kolombiya'da aktif olan birçok BACRIM mensubu çocuk savaşçı, başvuru yapsalar dahi, 1922 Sayılı Kanun'un öngördüğü şartları sağlayamamakta ve haklardan mahrum kalmaktadır. Söz konusu durum, kendi istekleri dışında bu örgütler tarafından devşirilen çocuklarla FARC ve diğer bazı örgütlere rızası dışında veya kendi isteğiyle katılan bireyler arasında eşitsizlik yaratmaktadır. Uygulamadaki bu belirsizlik ve eşitsizlik, BACRIM mensubu çocukların sorgulanma ve cezaya çarptırılma korkusuyla silah bırakmamasına veya devletin ilgili kurumlarına haber vermeden ailelerinin yanına ve yaşadıkları topluluklara geri dönmelerine, son tahlilde ise kaçtığı grupların veya rakip silahlı örgütlerin hedefleri hâline gelmelerine de neden olabilmektedir (María-Jiménez, 2019: 68-69).

La Ley de Víctimas y Restitución de Tierras ve 1922 Sayılı Kanun'un düzenlemeleri ve uygulanmasına yönelik bir diğer sorun, kanunların kapsadığı bireylerin, bunların içeriği ve uygulanmasına dair yeteri kadar bilgi sahibi olmamalarıdır. Hakikat Komisyonunun raporladığı üzere, mağdur olarak tanınan haklardan yararlanabilecek kişilerin yalnızca %5,8'i ilgili mercilere başvuru yapmış ve bunlardan yalnızca %19,6'sının başvurusu uygun görülerek hakları iade edilmiştir (CDV, 2022b: 241). Bu şartlar altında, zaten yaftalanma ve hedef gösterilme endişeleri bulunan eski çocuk savaşçıların da benzer biçimde kendi haklarını bilmemeleri ve başvuru yapmaktan kaçınmaları oldukça olası görülmektedir. Son olarak, çalışmada daha önce değinildiği üzere, savaş sırasında doğan ve babaları silahlı gruplara üye olan birçok çocuğun varlığı bilinmesine rağmen, bu bireylere dair herhangi bir düzenleme yapılmaması önemli bir eksiklik olarak ön plana çıkmaktadır (Sanchez-Parra, 2018: 46).

Tüm bunlar göz önüne alınarak, Kolombiya'da çatışmadan etkilenen ve silahlı gruplar tarafından devşirilen ve kullanılan çocukların durumu ve aynı zamanda barışın sürdürülebilirliğine dair olumlu ve olumsuz bazı unsurlardan bahsetmek mümkündür. İlk olarak olumsuz unsurlara değinilecek olunursa:

Savaşın Devam Ediyor Olmasının Etkileri: Kolombiya'da başta ELN ve diğer silahlı aktörlerin bazı bölgeleri aktif olarak kontrol ediyor olması ve çatışmayı

sürdürmesi (Campbell vd., 2017: 98; Rochlin, 2020: 189) silah bırakan çocukların bu gruplar tarafından sürekli olarak devşirilmesine neden olmaktadır. Ayrıca, eski FARC mensuplarının ve insan hakları savunucularının artan biçimde hedef olması ve Duque hükümetinin Barış Anlaşmalarının uygulanmasını alenen askıya alması gibi sebepler, FARC'ın yeniden silahlanmasına ve çatışmaya dönmesine neden olabilir (Maher ve Thomson, 2018: 2155). Nitekim, Barış Anlaşmalarının ardından silah bırakılmadığı düşünülen 3.000 kadar FARC militanının varlığına ek olarak Küba'daki barış görüşmelerinde FARC'ın temsilcilerinden olan Iván Márquez, burada değinilen gelişmeleri sebep göstererek yeniden silahlı mücadeleye yöntemine dönmüştür (Verdad Abierta, 2021b).

Bozguncu Gruplar ve Organize Suç Örgütlerinin Faaliyetleri: Daha önce değinildiği gibi 2009'dan itibaren türeyen *BACRIM* adlı oluşumlar, Kolombiya topraklarının yaklaşık yüzde 15'inde faaliyetlerine devam etmektedirler (UN Verification Mission in Colombia, 2014; Maher ve Thomson, 2018: 2142). İster gerilla ister paramiliter gruplar olsun, kendi rızasıyla bu gruplara katılan birçok çocuk askerin birincil motivasyonlarının ekonomik olduğu düşünüldüğünde hem *BACRIM* hem de organize suç örgütlerinin çocukları devşirmeye devam edeceklerinin söylenmesi mümkündür. Nitekim, Kolombiya'da Organize Suç Gözlem Derneğinin paylaştığı ve 2017-2020 yılları arasını kapsayan çalışmaya göre uyuşturucu üretimi ve trafiğinin yaygın olduğu ve ekonomik şartların zor olduğu belirli kırsal bölgelerde çocukların organize suç örgütlerine katılımının artış gösterdiği raporlanmıştır (Charles, 2022). Buna ek olarak, BM'nin dikkat çektiği üzere, Covid-19 salgını nedeniyle okulların kapanmış olması ve ekonomik şartların daha da zorlu hâle gelmesi, çocukların bu gruplara katılmasında katalize edici unsurlar olmaktadır (BM, 2022). Bunun da ötesinde, Venezüela'da yaşanan kriz ve bu ülkeden yaklaşık 2 milyon kişinin Kolombiya'ya geçmesi, başta organize suç örgütleri, paramiliter gruplar ve ELN'nin savunmasız durumdaki çocukları saflarına katmasını kolaylaştırmaktadır (Rubio, 2022).

Devletin Kapasitesizliği ve Karşılıklı Güven Sorunu: UP ve M-19'un demobilize olması sonrası örneklerinde olduğu gibi silahlarını bırakan eski FARC mensuplarından yaklaşık 300 tanesinin suikast sonucu öldürülmesi ve ayrıca, eski muhriplerin güvenliğinin sağlanamaması, Kolombiya'da devletin ve kurumlarının vatandaşlarının güvenliğini sağlamak için kapasitesinin yeterliliğini sorgulanır bir noktaya getirmiştir (Ağkaya, 2021). Öte yandan, FARC ve ELN gibi örgütlerin varlığını sürdürebilmesi ve kırsal bölgelerde destek bulabilmesinin temelinde, Kolombiya'da devlete yönelik çok büyük bir güvensizlik ve aidiyet hissinin tesis edilememesi olduğu bilinmektedir (Burnyeat, 2020). Diğer taraftan bakıldığında ise FARC'ın 1990'lar boyunca başta insan kaçırma ve bombalama eylemleri olmak üzere gerçekleştirdiği terör eylemleri, özellikle kentli nüfus

nazarında örgütün terörist olarak görülmesine neden olmuş ve bu yönde devam eden bir algı bırakmıştır (Thoene vd., 2020). Nitekim bu güvensizlik Álvaro Uribe'nin liderliğini yaptığı referanduma yönelik *No* (Hayır) kampanyasında da karşılık bulmuş ve anlaşmalar, 2 Ekim 2016'da %50,2'ye karşı %49,8'le veto edilmiştir. Dolayısıyla, karşılıklı güvensizliğin devam etmesi, çocuk savaşçıların mevcut örgütlerden ayrılmaktan imtina etmesine ve toplumsal yeniden bütünleşmeye engel teşkil etme riskini barındırmaktadır.

Devam Eden Toprak ve Yerleşim Sorunu: Merkezî hükümet ve FARC arasında imzalanan anlaşmalar, önemli ölçüde, kırsal bölgelerde yaşayan nüfusların toprak sorunlarını çözmeye girişimlerinden müteşekkildir. Ne var ki, FARC'ın faaliyetlerini sonlandırdığı yerlerde paramiliter örgütlerin bu grupları yerinden etmesi ve bu arazilerde *coca* ve ticari getirisi yüksek tarım ürünleri ektirmesi, önemli bir sorun teşkil etmektedir. Dolayısıyla, 2016'dan sonra da Kolombiya nezdinde birçok grup için “yerlerinden zorla edilmeleri ve toprakların adaletsiz biçimde dağıtılması, en önemli problem olmaya devam etmektedir” (Ağkaya, 2021). *La Ley de Víctimas y Restitución de Tierras*'ın uygulanmasında ortaya çıkan zorluklar, bugün gelinen noktada, toprak sorununu çözmekten uzaktır. Ayrıca, Venezüela'daki krizden en çok etkilenen ülke Kolombiya'dır. 2017 ve 2018'de, 1,2 milyon kadar Venezüelalı Kolombiya'ya giriş yapmıştır ve bu durum, devam eden toprak ve barınma sorununa daha da negatif etki etmiştir (Rochlin, 2020: 191). Nitekim Kolombiya'nın, küresel bazda toprak paylaşımının en adaletsiz olduğu ülkelerden biri olagelmesi (Amnesty International, 2012), yerlerinden edildikten sonra silahlı gruplara katılan çocukların bu gruplara yeniden dönmesine neden olabilme tehlikesini arz etmektedir.

Kolombiya'da savaştan etkilenen ve silahlı gruplar tarafından devşirilen çocukların durumuna ve barışın tesisine yönelik pozitif unsurlar ve uygulamalar ise:

Kolombiya'da Gelişmekte Olan Çatışma Çözümü ve Barış Tesis Kültürü ve Kararlılığı: Kolombiya İç Savaşı, dünya üzerinde en uzun süren çatışma olmakla birlikte, çatışmanın çözümü ve barışın tesisine yönelik girişimleri ve tecrübeleriyle önemli bir örnek teşkil etmektedir. 1980'lerde ve 1998-2002 sürecinde gerilla örgütleri; 2003-2006 sürecinde ise paramiliter gruplar ve ELN ile birden çok sonuçsuz deneme gerçekleşmiş olsa da M-19, EPL, FARC ve AUC gibi büyük bir silahlı aktörün demobilizasyonu sağlanmıştır. Bu bağlamda, 2016'dan sonra FARC'la devlet ve toplum arasında devam eden barış inşası, açık uçlu bir süreç olmakla birlikte, müzakere konularının sınırlı tutulması ve FARC'ın doğrudan siyasete girmesi ve iki dönem için mecliste temsilinin garanti altına alınması gibi düzenlemeler (Rochlin, 2020: 185), önceki tecrübelerden ders alındığını somut

olarak göstermektedir. Her ne kadar eksiklikler barındırsa da 1980'lerde ve 2006'dan sonraki silah bırakma ve terhis süreçlerinde ihmal edilen çocukların durumu ve çocuk askerlere yönelik düzenlemelerin 2011 ve 2016 sürecinde ve sonrasında dikkate alınması ve uygulanması, ülkede gelişen barış kültürü ve kararlılığına yönelik önemli adımlara işaret etmektedir.

Devlet Kapasitesi ve Kurumların Güçlenmesi: Çalışmada birçok kez dikkat çekildiği üzere, 1950'lerden itibaren çatışmanın sonlandırılması ve barış inşası denemelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının en önemli nedenlerinden biri devletin ve kurumların kapasitesinin yetersizliği olmuştur. Bununla birlikte, 2000'li yıllara dek sorun yaratan bu vaziyet, Kolombiya'da devletin, yasa yapıcıların ve kanun koruyucu mekanizmaların önemli tecrübeler edinmesi ve kurum kültürünün güçlenmesi ile sonuçlanmıştır. 1990'larda, organize suç ve gerilla örgütleriyle mücadelesi itibariyle çökmüş bir devlet olarak tartışılan Kolombiya'da, kurumlar, birden fazla kez yeniden yapılandırılmış ve anlık çözümlerden ziyade geleceği kapsayan planlamaları ortaya koyan bir noktaya gelmiştir. Örneğin, 2019'da, Başkan Duque'nin, barış anlaşmalarına müdahale etme girişiminin Anayasa Mahkemesi, Parlamento ve Senatoda bertaraf edilmesi (CNN, 2019), kurum kültürünün güçlendiğinin güncel ve somut örneklerinden biridir. Çocuk savaşçıların durumu göz önüne alındığında, 2016'dan itibaren savaştan etkilenen ve silah bırakan çocukların var olan 2011 Yasası, ACR ve ICBF gibi kurumlar vasıtasıyla rehabilitasyonu ve topluma yeniden entegre edilmeleri, Kolombiya'da devletin kapasitesinin güçlendiğine ve gelecek yıllar için olumlu örnekler teşkil ettiğinin söylenmesi mümkündür.

Sivil Toplum Kültürünün Gelişmesi: Kolombiya'da, savaş ve şiddet kültürü, iç Savaşın birincil nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Ancak, yaklaşık iki asırdır süregelen çatışma ve savaş ortamı, toplum tabanında gözle görülür bir bıkkınlık ve beraberinde gelen inisiatifler ortaya çıkarmıştır. 1989'da, barışın sağlanması için öğrencilerin teşebbüsüyle başlayan ve ulusal ölçekte karşılık bulan *La Séptima Papeleta* ve 2019'da, Duque hükümetinin barış anlaşmalarının uygulanmasını durdurmasına ve eski FARC ve insan hakları savunucularının sistematik olarak öldürülmelerine karşı yüzbinlerce Kolombiyalı'nın katıldığı protestolar gibi mobilizasyonlar bunun somut örnekleridir (Ağkaya, 2022). Bu açıdan bakıldığında, Kolombiya'da sivil toplum kültürünün barışı öncelediği ve bu noktada en önemli aşamalardan biri olan toplumsal yeniden bütünleşmeye yönelik inisiatifin güçlü olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada; 1996-2001'de UNICEF'in desteğiyle gerçekleştirilen ve 1998 Nobel Barış Ödülü için aday olan *Movimiento de Niños por la Paz* (Barış İçin Çocuk Hareketi) (El Tiempo, 1998), 2009'da Uluslararası Mülteci Örgütü desteğiyle gerçekleştirilen silah bırakan kayıp çocukların bulunması için hayata geçirilen *Buscando a Nemo*

(Nemo'yu Aramak) girişimi (Verdad Abierta, 2016) ve en güncel örnek olan Hakikat Komisyonu ve JEP tarafından çocukların barışa katkısı ve barışa dair kültürünün arttırılmasına yönelik hayata geçirilen “portal”lara olan ilgi¹⁶, Kolombiya’da sivil toplum inisiyatifinin ve çocukların barışa ilgisinin ve desteğinin göstergeleri olarak sayılabilir.

Uluslararası Toplumun Desteği: Başta, Venezüela, Küba, Meksika ve diğer Latin Amerika ülkeleri 1990’ların ortalarından itibaren, Kanada, Norveç ve diğer Avrupa ülkeleri de 2000’lerin başından itibaren Kolombiya’da çatışmanın çözümüne ve barışın inşasına katkı yapıcı destek vermiştir. Küba, Meksika ve Norveç, devlet görevlileri ve FARC temsilcilerinin görüşmeleri için birçok kez aracılık sağlamış ve gerekli imkânları sunmuştur. Ayrıca, 2000’lerin başından itibaren ABD’nin, Kolombiya’daki durumu daha da militarize eden teşebbüs ve planlarına karşı, Venezüela, Küba, Avrupalı ülkeler ve Kanada, açık bir eleştirel bir tutum benimsemişler ve çatışmanın çözümü için diyalog çağrısı yapmışlardır. Birleşmiş Milletler, *Organización de los Estados Americanos* (OAS) ve Avrupa Birliği, ayrıca, BM Kadınlar Kalkınma Fonu, BM Kalkınma Programı, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği, Uluslararası Af Örgütü, *Human Rights Watch* gibi birçok uluslararası hükümet-dışı oluşum da Kolombiya’da, resmî kurumlar ve yerel sivil toplum örgütleriyle koordineli olarak çalışmış ve çalışmaya devam etmektedir (Peace Insight, 2022). Öte yandan, bir önceki maddelerde de belirtildiği üzere, başta BM ve UNICEF Kolombiya’da çocukların durumunu yakından takip etmekte ve sorumluluk almaktadır (BM, 2016). Bunun en somut örneklerinden biri, 2016 Barış Anlaşmalarından sonra silah bırakan FARC militanları ve çocuk savaşçıların BM Özel Misyonu ve Kızılhaç tarafından teslim alınmasıdır. Aynı şekilde, Kızıl Haç ve UNICEF, Kolombiya’da çocukların durumunu 2016’dan itibaren yakından takip etmektedir (ICRC, 2022). Yakın zamandaki örneklerden biri, 2020-2021’de, UNICEF’in katkılarıyla gerçekleştirilen *Súmate Por Mí* (Benim için Katıl) projesidir. Proje kapsamında, Kolombiya’da riskli olarak görülen 47 şehirde, silahlı gruplar tarafından devşirilme tehlikesi altındaki 6.500 çocuğa yönelik farkındalık eğitimi verilmiştir (UNICEF, 2021). Uluslararası toplumun sağladığı destek kadar, Kolombiya’da hükümetlerin bu desteğe açıklığı ve ilgisinin somut olarak görünürlüğü, barışın sürdürülebilirliği ve savaştan etkilenen ve silah altına alınan çocukların durumunun iyileştirilmesi ve bu tür sorunların gelecekte azaltılarak bitirilmesi yönünde olumlu unsurlardır.

¹⁶ *Consulta Nacional de niños, niñas, adolescentes y jóvenes por la Verdad* ve *Portal de la JEP para niños, niñas, adolescentes* girişimlerine yarısı 17 yaş altı bireylerden oluşan binlerce kişi dahil olmuş ve katkı vermiştir. Bkz. <https://consultajovenesporlaverdad.comisiondelaverdad.co;> <https://www.jep.gov.co/ninosyninas/index.html#inicio>, 24 Temmuz 2022.

2022 Seçimleri ve Yeni Hükümetin Yapıcı Politikası: 2016 Barış Anlaşmalarının uygulanmasını fiilen durduran Iván Duque hükümetinden sonra seçim kampanyası boyunca Barış Anlaşmalarını uygulama vaadinde bulunan ve aynı zamanda M-19'a mensup eski bir gerilla olan Gustavo Francisco Petro, 2022 Seçimlerini kazanmış ve Ağustos 2022'de göreve başlamıştır (BBC, 2022a). Kolombiya tarihinin ilk solcu devlet başkanı olan Petro dönemi ve yarattığı bütünleştirici siyasal atmosfer, Kolombiya'da barışın tesisi ve sürdürülebilirliği açısından olumlu bir gelişme olarak görülebilir. Bununla birlikte, parlamentoda çoğunluğun kendi partisinde olmaması ve değişime direnmesi muhtemel olan kurumlar gibi unsurlar, Petro'nun önünde ciddi engeller olarak belirmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, devam eden Kolombiya iç Savaşının çocuklar ve çocuk savaşçılar üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın ilk iki bölümü, uluslararası toplumun en önemli sorunlarından olan çocuk savaşçılar sorununu ele almıştır. Buna göre, 20. yüzyılın başından itibaren yüzbinlerce çocuk hem ulusal hem de diğer silahlı gruplar tarafından devşirilmiş ve kullanılmıştır. Çocukların savaştan etkilenmeleri ise doğrudan hedef olarak alınmaları; savaşa tanık olmaları, yerlerinden edilmeleri ve aile bağlarının etkilenmeleri; savaş sırasında dünyaya gelmeleri; cinsel istismara uğramaları; beslenme yetersizliği, enfeksiyon hastalıkları; eğitim ve diğer temel ihtiyaçlardan mahrum kalmaları şeklinde tezahür etmektedir.

Çocuk savaşçıların çatışma sonrasında maruz kaldığı sorunlar; yaftalanma, dışlanma, silahlı grupların hedefi olma, aileleriyle bir araya gelememe, iş bulamama ve ömür boyu sürecek fiziksel ve psikolojik travmalarla mücadele etmek olarak belirmektedir. Her halükârda, kız çocukları ve kadınlar, çatışma esnasında ve sonrasında daha büyük zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Çocukların çatışma çözümü ve barış tesisi süreçlerinde rehabilite edilmeleri ve toplumla yeniden bütünleştirilmeleri ve aynı zamanda, barışın sürdürülebilirliği için eski çocuk savaşçıların ve görece daha kırılğan olan kız çocuklarının özel ihtiyaçlarının belirlenmeleri, programlara katılımları teşvik edilmeleri, toplumla yeniden bütünleştirilmesi için yerel kültürel ve sosyoekonomik hassasiyetlerin göz önünde bulundurulmaları ve ihtiyaçlara karşılık verecek esnek programların daha önceki tecrübelerden faydalanılarak hayata geçirilmeli gerekmektedir. Aynı biçimde, toplum nezdinde, adalet duygusunun tatmin edilmesini önceleyen düzenlemelerin uygulanması önem arz etmektedir.

Kolombiya'da bugün varlığını ve eylemlerini sürdüren birçok silahlı aktör tahminen 20.000-30.000 kadar çocuğu devşirmiş ve çatışmalarda kullanmıştır ve

çok sayıda çocuğu kullanmaya da devam etmektedir. Binlerce çocuk çatışmalar yüzünden hayatını kaybederken milyonlarcası yerlerinden edilmiştir. 2016'da imzalanan Barış Anlaşmaları çatışmanın sonlandırılması için çok önemli bir adım olsa da 2018-2022 arasında görev yapan Duque hükümetinin anlaşmaları uygulamayı *de facto* durdurması barışın tesisi ve sürdürülebilirliği için olumsuz bir konfigürasyon yaratmıştır. Ağustos 2022'de göreve başlayan Gustavo Petro'nun, tüm silahlı örgütlere silah bırakma ve diyalog çağrısı yapması ve Barış Anlaşmalarını tam olarak uygulama vaadi (BBC, 2022b) olumlu gelişmeler olarak görülebilir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde detaylıca ele alındığı üzere, mevcut konjunktürde devam eden toprak ve yerleşim sorunu; devletin kapasitesizliği ve karşılıklı güven sorunu; bozguncu gruplar ve organize suç örgütlerinin faaliyetleri; savaşın devam ediyor olması, eski çocuk savaşçıların rehabilitasyonu ve toplumla yeniden bütünleştirilmelerinin önündeki olumsuz unsurlardır. Öte yandan, gelişmekte olan çatışma çözümü ve barış tesisi kültürü ve kararlılığı; devlet kapasitesi ve kurumların güçlenmesi; sivil toplum kültürünün gelişmesi; uluslararası toplumun desteği ve Kolombiya'nın bu desteğe olan açıklığı ve işbirliği gelecek konfigürasyonlarda, barışın kalıcılığı, ve eski çocuk savaşçıların durumu için olumlu unsurlar olarak belirlemektedir.

Son olarak, Kolombiya'da birden çok kez silah bırakma ve barış tesisi denemesinin yapıldığı ve biriken kültür ve tecrübenin yalnızca ülke için dünyadaki diğer çatışmalar ve çözümleri için örnek bir model teşkil ettiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda, çalışma, Kolombiya'da çatışmaların muhtemel seyri, çatışmanın çözümü ve barışın tesisi için odaklanılması gereken en önemli hususlarından birinin çatışmadan etkilenen çocuklar ve çocuk savaşçılar sorunu olduğu bir kez daha hatırlatmaktadır. Bu çalışma, konuya dair ilginin Türkçe yazında da artarak devam ettiğini göz önünde bulundurarak Türkiye'de ve dünyada devam eden çatışma ve terör sorununda, çocukların durumuna ve çocuk savaşçılara odaklanan literatüre bu şekilde katkı sunmaktadır.

KAYNAKÇA

Achvarina, Vera ve Simon F. Reich (2006), "No Place to Hide: Refugees, Displaced Persons, and the Recruitment of Child Soldiers", *International Security*, 31 (1): 127-164.

Acosta-Navas, Diana ve Carlos F. Reyes (2018), "From combatants' boots Reincorporation and reconciliation", Pabón, Fabio A. (Der.), *Truth, Justice and*

Reconciliation in Colombia, Transitioning from Violence (New York: Routledge): 119-135.

Ağkaya, Onur (2021), “Kolombiya: İki Yüzyıla Yayılan Çatışma ve Çözüm Süreci”, Şeyşane, G. Tanrıverdi (Der.), Silahlı Çatışmaların Çözümü Mümkün mü? Dünyadan Örneklerle Barış Süreçleri (Ankara: Siyasal Kitabevi): 163-192.

Ağkaya, Onur (2022), “Polis Teşkilatı ve Rolünün Paramilitarizasyonu: Kolombiya’da Polis Şiddetinin 2021 Protestolarına Etkileri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (3): 1065-1094.

Amnesty International (2004): “Colombia: “Scarred bodies, hidden crimes”: Sexual Violence against women in the armed conflict”, <https://www.amnesty.org/en/documents/amr23/040/2004/en/> (24.07. 2022).

Amnesty International (2004): “Colombia: The Victims and Land Restitution Law: An Amnesty International analysis”, <https://www.amnesty.org/en/documents/amr23/018/2012/en/> (12.07.2021).

BBC (2022a): “Gustavo Petro: Colombia elects ex-rebel as first left-wing president”, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-61860887> (27.08.2022).

BBC (2022b): “Colombia: New left-wing leader wants global drugs rethink”, <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-62460534> (27.08.2022).

Beber, Bernd ve Christopher Blattman (2013), “The Logic of Child Soldiering and Coercion”, International Organization, 67 (1): 65-104.

BM Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar Özel Temsilciliği Ofisi (2022), “The mandate of the Special Representative”, <https://childrenandarmedconflict.un.org/about/the-mandate/> (22.06.2022).

BM (2016), “Colombia: agreement to reintegrate children from FARC welcomed by UN envoy”, <https://news.un.org/en/story/2016/05/529362-colombia-agreement-reintegrate-children-farc-welcomed-un-envoy#.WV-e7ITyiUk> (22.07.2022).

BM (2011), “Disarmament, demobilization and reintegration Report of the Secretary-General”, <https://digitallibrary.un.org/record/700920> (22.07.2022).

BM (2014), “Operational Guide to the Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards”, <https://www.unddr.org/wp-content/uploads/2020/06/Operational-Guide-to-the-IDDRS-2014.pdf> (20.07.2022).

BM (2022): “Children and armed conflict in Colombia – Report of the Secretary-General (S/2021/1022)”, <https://reliefweb.int/report/colombia/children-and-armed-conflict-colombia-report-secretary-general-s20211022> (24.07.2022).

Burnyeat, Gwen (2020), “Peace Pedagogy and Interpretative Frameworks of Distrust: State–Society Relations in the Colombian Peace Process”, *Bulletin of Latin American Research*, 39 (1): 39-52.

Campbell, Susanna P., Michael Findley ve Kyosuke Kikuta (2017), “An Ontology of Peace: Landscapes of Conflict and Cooperation with Application to Colombia”, *International Studies Review*, 19 (1): 92-113.

Carranza-Franco, Francy (2019), *Demobilisation and Reintegration in Colombia: Building State and Citizenship* (New York: Routledge).

Centro Nacional de Memoria Histórica (CNMH) (2017), *Una Guerra sin edad. Informe Nacional de Reclutamiento y Utilización de Niños, Niñas y Adolescentes en el Conflicto Armado Colombiano* (Bogotá, CNMH).

Charles, Mathew (2022), “La niñez reclutada. La participación de niños, niñas y adolescentes en el crimen organizado y conflict después del Acuerdo de Paz”, *Documentos OCCO, The Colombian Observatory of Organized Crime Working Paper Series Number 4*, Bogotá, Universidad del Rosario.

Charles, Mathew ve Karen Fowler-Watt (2022), “The Tree of Love: Life Writing and ‘Seasons of Self’ by Former Child Soldiers in Colombia”, *Life Writing*, 19(3): 373-393.

Child Soldiers International (2012), “Louder than words: An agenda for action to end state use of child soldiers”, https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/RuleOfLaw/ArmsTransfers/ChildSoldiersInternational_2.pdf (22.06.2022).

Child Soldiers International, (2018), “Annual Report 2017-2018”, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CSI_annual_report_2018.pdf (17.11.2020).

CNN (2019): “Corte Constitucional de Colombia rechaza objeciones de Duque sobre la ley estatutaria de la JEP, ¿qué significa?”, <https://cnnespanol.cnn.com/2019/05/30/corte-constitucional-de-colombia-rechaza-objeciones-de-duque-sobre-la-ley-estatutaria-de-la-jep-que-significa/> (07.06.2022).

Coalition to Stop the Use of Child Soldiers (2006), “Child soldiers and Disarmament, Demobilization, Rehabilitation and Reintegration in West Africa A survey of programmatic work on child soldiers in Côte d'Ivoire, Guinea, Liberia

and Sierra Leone”, https://au.int/sites/default/files/documents/38962-doc-118._child_soldiers_and_disarmament_demobilization_rehabilitation_and_reintegration_in_west_africa.pdf (20.06.2020).

Coalition to Stop the Use of Child Soldiers (2008), “Global Report 2008”, <https://reliefweb.int/report/world/child-soldiers-global-report-2008> (22.07.2022).

Comisión de la Verdad (CDV) (2022a), “Hay Futuro Si Hay Verdad”, <https://www.comisiondelaverdad.co/hay-futuro-si-hay-verdad> (17.07.2022).

Comisión de la Verdad (CDV) (2022b), “No es un Mal Menor: Niñas, niños y adolescentes en el conflicto armado”, <https://www.comisiondelaverdad.co/hay-futuro-si-hay-verdad> (17.07.2022).

Cortes, Liliana ve Marla Buchanan (2007), “The Experience of Columbian Child Soldiers from a Resilience Perspective”, *International Journal for the Advancement of Counselling*, 29: 43-55.

Dallaire, Roméo (2011), *They Fight Like Soldiers, They Die Like Children: The Global Quest to Eradicate the Use of Child Soldiers* (New York: Walker and Company).

Pabón, Fabio A. (2018), “Transitional justice and the ‘Colombian peace process’”, Pabón, Fabio A. (Der.), *Truth, Justice and Reconciliation in Colombia, Transitioning from Violence* (New York: Routledge): 1-12.

Dupuy, Kendra ve Krijn Peters (2010), *War and Children: A Reference Handbook* (Santa Barbara: ABC-CLIO).

El Espectador (2020), “Con dineros de la paz, Duque contrata firma que financió el No en el plebiscito”, <https://www.elespectador.com/colombia-20/paz-y-memoria/con-dineros-de-la-paz-duque-contrata-firma-que-financio-el-no-en-el-plebiscito-article/> (22.05.2021).

El Tiempo (1998), “Los Niños Colombianos, Postulados al Nobel de Paz”, <https://www.eltiempo.com/archivo/documento/MAM-770498> (23.07.2022).

Fisher, Kirsten (2013), *Transitional Justice for Child Soldiers: Accountability and Social Reconstruction in Post-Conflict Contexts* (New York: Palgrave Macmillan).

Gates, Scott (2011), “Why Do Children Fight? Motivations and the Mode of Recruitment”, Özerdem, Alpaslan ve Sukanya Podder (Der.), *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration* (New York: Palgrave Macmillan): 29-49.

Global Coalition for Reintegration of Child Soldiers (2021), “Gaps and Needs for Successful Reintegration of Children Associated with Armed Groups or Armed Forces”, <https://childrenandarmedconflict.un.org/wp-content/uploads/2021/07/Gaps-and-needs-for-Successful-Reintegration-of-CAFAAG.pdf> (15.06.2021).

Goodwin-Gill, Guy ve Ilene Cohn (1994), *Child Soldiers: The Role of Children in Armed Conflict* (New York: Clarendon).

Grupo de Memoria Histórica (GMH) (2013), *¡BASTA YA! Colombia: Memorias de Guerra y Dignidad* (Bogotá: Imprenta Nacional).

Haer, Roos ve Tobias Böhmelt (2016), “The impact of child soldiers on rebel groups’ fighting capacities”, *Conflict Management and Peace Science*, 33 (2): 153–173.

Higgs, Johanna (2020), *Militarized Youth The Children of the FARC* (Cham: Palgrave Macmillan).

Human Rights Watch (2008), “Breaking the Grip? Obstacles to Justice for Paramilitary Mafias in Colombia”, <https://www.hrw.org/report/2008/10/16/breaking-grip/obstacles-justice-paramilitary-mafias-colombia> (08.07.2020).

Hurtado, Mónica, Ángela Dosdad ve Sergio Gómez-Hernández (2018), “The relationship between human trafficking and child recruitment in the Colombian armed conflict”, *Third World Quarterly*, 39 (5): 941-958.

International Committee of the Red Cross (ICRC) (2022), “Colombia”, <https://www.icrc.org/en/where-we-work/americas/colombia> (12.06.2022).

Jurisdicción Especial para la Paz (JEP) (2016), “Acuerdo Final para la Terminación del Conflicto y la Construcción de una Paz Estable y Duradera”, <https://www.jep.gov.co/Normativa/Paginas/Acuerdo-Final.aspx> (25.07.2022).

Jurisdicción Especial para la Paz (JEP) (2022a), “Victimización de miembros de la Unión Patriótica”, <https://www.jep.gov.co/especiales1/macrocasos/06.html> (24.07.2022).

Jurisdicción Especial para la Paz (JEP) (2022b), “Reclutamiento y utilización de niñas y niños en el conflicto armado”, <https://www.jep.gov.co/especiales1/macrocasos/07.html> (24.07.2022).

Kaldor, Mary (2012), *New & Old Wars: Organised Violence in a Global Era*, (Cambridge: Polity Press).

Kamara, Mohamed (2019), "In Search of the Lost Kingdom of Childhood", Drumbl, Mark ve Jastine Barrett (Der.), *Research Handbook on Child Soldiers* (Northampton: Edward Elgar Publishing): 28-51.

Kamya, Sarah (2012), "Resettlement of Abducted Girls in Northern Uganda: The Case of Gulu District", *Africa Peace and Conflict Journal*, 5 (2): 67-78.

Kanada Dışişleri Bakanlığı (2022), "The Vancouver Principles on Peacekeeping and the Prevention of the Recruitment and Use of Child Soldiers", https://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/human_rights-droits_homme/principles-vancouver-principes-pledge-engageons.aspx?lang=eng (26.07.2022).

Kekevi, Serkan ve Gökmen Kılıçoğlu (2016), "Uluslararası Hukuk Açısından Çocuk Askerler ve PKK'nın Çocuk Askerleri/Militanları", *Ankara Barosu Dergisi*, 3: 483-510.

Kieh, George Klay (2016), "Civilians and Civil Wars in Africa: The Cases of Liberia, Sierra Leone, and Côte D'Ivoire", *Peace Research*, 48 (1/2): 203-228.

Kiss, Alexandra (2016), "Innocence Lost: The Case of Child Combatants in Colombia and their Reintegration", Sharma, Vibha ve Ashlie Brink (Der.), *Childhood through the Looking Glass* (Brill): 211-222.

Lee, Sabine (2017), *Children Born of War in the Twentieth Century* (Manchester: Manchester University Press).

LeGrand, Catherine, Luis van Isschot ve Pilar Riaño-Alcalá (2017), "Land, justice, and memory: challenges for peace in Colombia", *Canadian Journal of Latin American and Caribbean Studies*, 42 (3): 259-276.

Maher, David ve Andrew Thomson (2018), "A precarious peace? The threat of paramilitary violence to the peace process in Colombia", *Third World Quarterly*, 39 (11): 2142-2172.

María-Jiménez, Ana (2019), "Challenges for the protection of child victims of recruitment and use in an era of complex armed conflicts: the Colombian case", Drumbl, Mark ve Jastine Barrett (Der.), *Research Handbook on Child Soldiers* (Northampton: Edward Elgar Publishing): 52-73.

Martuscelli, Nabuco ve Duarte Villa (2018), "Child soldiers as peace-builders in Colombian peace talks between the government and the FARC-EP", *Conflict, Security & Development*, 18 (5): 387-408.

Mochmann, Ingvill (2017), “Children Born of War– A Decade of International and Interdisciplinary Research”, <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/51163> (24.07.2022).

Nussio, Enzo (2011), “How ex-combatants talk about personal security: Narratives of former paramilitaries in Colombia”, *Conflict, Security & Development*, 11 (5): 579-606.

Orejuela, Luis ve Lina Restrepo-Plaza (2021), “Reintegration and forgiveness to ex-combatants in Colombia”, *Development Studies Research*, 8 (1): 36-48.

Özerdem, Alpaslan ve Sukanya Podder (2011), “The Long Road Home: Conceptual Debates on Recruitment Experiences and Reintegration Outcomes”, Özerdem, Alpaslan ve Sukanya Podder (Der.), *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration* (New York: Palgrave Macmillan): 3-26.

Özerdem, Alpaslan ve Sukanya Podder (2015), *Youth in Conflict and Peacebuilding: Mobilization, Reintegration and Reconciliation* (New York: Palgrave Macmillan).

Özerdem, Füsün (2021), “Ordu ve Devlet Dışı Silahlı Grupların Çocuk Asker Kullanımı”, *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 9 (2): 256-294.

Peace Insight (2022), “Colombia”, <https://www.peaceinsight.org/conflicts/colombia/> (08.07.2022).

Piva, Benedetta, Lachlan Kerr ve Reetinder Chowdhary (2021), “Child Soldiers In Colombia: The Latest Threat To Colombian Peace”, <https://www.counterterrorismgroup.com/post/child-soldiers-in-colombia-the-latest-threat-to-colombian-peace> (24.07.2022).

Polat, Oğuz ve Evin Gündoğan (2010), “Çocuk Askerler: Psikolojik, Sosyal ve Fiziksel Sorunlar”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 1 (1): 105-124.

Rochlin, James (2020), “Re-imagining Colombia’s new security landscape in the wake of the FARC Peace Accord”, *Small Wars&Insurgencies*, 31 (1): 181-203.

Rosen, David M. (2005), *Armies of the Young: Child Soldiers in War and Terrorism* (New Jersey: Rutgers University Press).

Rosen, David M. (2015), *Child Soldiers in the Western Imagination: From Patriots to Victims* (New Jersey: Rutgers University Press).

Rubio, Rocío (2022), “Los menores de edad al servicio de la guerra: un crimen que se mantiene”, *El Tiempo*, <https://www.eltiempo.com/justicia/conflicto-y->

narcotrafico/reclutamiento-de-menores-en-colombia-un-crimen-que-se-mantiene-654611 (24.07.2022).

Sanchez-Parra, Tatiana (2018), “The Hollow Shell: Children Born of War and the Realities of the Armed Conflict in Colombia”, *International Journal of Transitional Justice*, 12: 45–63.

Save the Children (2022): “2021 Annual Report”, <https://www.savethechildren.org/us/about-us/resource-library/annual-report> (20.06.2022).

Schauer, Elisabeth ve Thomas Elbert (2010), “The Psychological Impact of Child Soldiering”, Martz, Erin (Der.), *Trauma Rehabilitation After War and Conflict: Community and Individual Perspectives* (New York: Springer): 311-360.

Semana (2020), “Masacres: “¿por qué no se detiene la barbarie?”, <https://www.semana.com/nacion/articulo/masacres-por-que-no-se-detiene-la-barbarie/202000/> (22.07.2022).

Singer, Peter W. (2005), *Children at War* (New York, Pantheon Books).

Tapias, C. de Gamboa ve F. Andrés Pabón (2018), “The Transitional Justice Framework agreed between the Colombian Government and the FARC—EP”, Pabón, F. Andrés (Der.), *Truth, Justice and Reconciliation in Colombia, Transitioning from Violence* (New York: Routledge): 66-84.

Thoene, Ulf, Roberto G. Alonso ve Camila Andrea Bernal (2020), “Memory and Trauma: Soldier Victims in the Colombian Armed Conflict”, *SAGE Open*, 10 (3): 1-12.

Tynes, Robert (2018), *Tools of War, Tools of State: When Children Become Soldiers* (New York: State University of New York Press).

Uluslararası Kurtarma Komitesi (2022): “Emergency Watchlist: System Failure”, https://www.rescue.org/sites/default/files/document/6423/cs2201watchlistrep_orfinal.pdf (12.07.2022).

UN Verification Mission in Colombia (2014), “Executive Summary”, [http://pksoi.armywarcollege.edu/default/assets/File/\(180130\)%20Peacekeeping%20and%20Stability%20Operations%20Institute%20UN%20Verification%20Mission%20Colombia%20Estimate.pdf](http://pksoi.armywarcollege.edu/default/assets/File/(180130)%20Peacekeeping%20and%20Stability%20Operations%20Institute%20UN%20Verification%20Mission%20Colombia%20Estimate.pdf) (05.07.2020).

UNICEF (2020), “Who is a child soldier?”, https://www.unicef.org/emergencies/index_childsoldiers.html (14.11.2020).

UNICEF (2021), “*Sumate Por Mí: Boletines*”, <https://www.unicef.org/colombia/informes/sumate-por-mi> (12.06.2022).

UNICEF (2022), “Prospects for Children in 2022: A Global Outlook”, <https://www.unicef.org/globalinsight/media/2471/file/UNICEF-Global-Insight-Prospects-for-Children-Global-Outlook-2022.pdf> (19.07.2022).

Vastapuu, Leena (2019), “How to Find the ‘Hidden’ Girl Soldier? Two Sets of Suggestions Arising from Liberia”, Drumbl, Mark ve Jastine Barrett (Der.), *Research Handbook on Child Soldiers* (Northampton: Edward Elgar Publishing): 493-511.

Velásquez-Ruiz, Marco (2018), “The Emergence and Consolidation of Transitional Justice within the Realm of Colombian Peacebuilding”, Pabón, Fabio A. (Der.), *Truth, Justice and Reconciliation in Colombia: Transitioning from Violence* (New York: Routledge).

Verdad Abierta (2016), “Desvinculación de niños combatientes: errores para no repetir”, <https://verdadabierta.com/desvinculacion-de-ninos-combatientes-errores-para-no-repetir/> (04.07.2022).

Verdad Abierta (2020), “¿De Dónde Vienen las Balas Contra los Líderes Sociales?”, <https://verdadabierta.com/especiales-v/2020/de-donde-vienen-las-balas/> (12.07.2022).

Verdad Abierta (2021a), “Radiografía de los 30 grupos surgidos tras el desarme de las Farc”, https://verdadabierta.com/radiografia-de-los-30-grupos-surgidos-tras-el-desarme-de-las-farc/?sf_paged=4 (22.07. 2022).

Verdad Abierta (2021b), “Seguridad de excombatientes: una deuda que ha cobrado 290 vidas”, https://verdadabierta.com/seguridad-de-excombatientes-una-deuda-que-ha-cobrado-290-vidas/?sf_paged=2 (22.07.2022).

Wessells, Michael (2019), “Do No Harm: How Reintegration Programmes for Former Child Soldiers Can Cause Unintended Harm”, Drumbl, Mark ve Jastine Barrett (Der.), *Research Handbook on Child Soldiers* (Northampton: Edward Elgar Publishing): 471-492.

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER, KOŞULLULUK VE
DEMOKRATİK TEMSİL: YUNANİSTAN'IN IMF DENEYİMİ

INTERNATIONAL ORGANIZATIONS, CONDITIONALITY
AND DEMOCRATIC REPRESENTATION: THE IMF
EXPERIENCE OF GREECE

Saliha METİNSOY* & Merih ANGIN**

ÖZ

IMF programlarının demokrasi üzerindeki etkisi, uluslararası örgütler yazınında sıklıkla tartışılan bir konudur. Bir müzakere sürecinde IMF'nin kendine ait bir gündemi varken, seçmenler de hükümete kendi tercihleriyle ilgili işaretler verir. Bu ikisi örtüştüğünde demokrasi etkilenmez fakat birbirlerinden farklı olduklarında demokrasi üzerindeki etkiler, borç alan hükümetin IMF karşısındaki görece gücüne bağlıdır. Bu makale, IMF programlarının yerel temsili kurumlar üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Çalışmada, IMF etkisinin uç bir örneği olarak 2010-2015 yılları arasında uygulanan Yunanistan programları analiz edilmiş, eski bakanlar, parlamento temsilcileri ve Troyka yetkilileri ile yapılan mülakatlara yer verilmiştir. Yapılan analiz, borç alan hükümetin IMF karşısında zayıf olduğu ve iktidar partisi ile IMF arasında bir anlaşmazlık olduğu zaman, IMF programlarının demokratik kurumların temsili işlevini kısıtladığını iddia etmektedir. Bunun, 2010-2015 yılları arasında Yunanistan'da yaşandığı gibi, borç alan ülkelerde parti sistemleri ve demokrasinin

* Dr. Öğr. Üyesi, Erasmus Univ., Rotterdam, Erasmus School of Social and Behavioural Sciences, Department of Public Administration and Sociology, metinsoy@essb.eur.nl, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5763-2231>

** Dr. Öğr. Üyesi, Koç Univ., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mangin@ku.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0739-798X>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 09.10.2022

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 10.01.2023

geleceği üzerinde sağ ve sol popülist partilerin “egemenlik” ihlalden yararlanarak yükselişi ve temsili kurumlara olan güvenin azalması gibi önemli etkileri vardır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Örgütler, Demokratik Temsil, IMF, Koşulluluk, Yunanistan.

ABSTRACT

The impact of IMF programs on democracy is frequently debated in the international organizations literature. During a negotiation process, while the IMF has its own negotiation agenda, the public signals its preference to the government. Democracy is unaffected when the two overlap. When they diverge, however, the impact depends on the relative power of the borrowing government vis-à-vis the IMF. This article focuses the impact of IMF programs on domestic representative institutions. The study analyzes an extreme case of the IMF impact, namely Greece between 2010 and 2015, and using findings from the interviews with the former ministers, parliamentary representatives, and Troika officials. The analysis claims that whenever the borrowing government is weak vis-à-vis the IMF and there is a disagreement between the governing party and the IMF, IMF programs curtail the representative function of democratic institutions. This has significant implications for the party systems and the future of democracy in borrowing countries such as the rise of right-wing and left-wing populist parties capitalizing on the violation of “sovereignty” and reduced trust in representative institutions, as demonstrated in Greece between 2010 and 2015.

Keywords: International Organizations, Democratic Representation, IMF, Conditionality, Greece.

GİRİŞ

Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankası'nın oluşturduğu “Troyka” ile imzaladığı üçüncü kurtarma paketinin ardından dönemin Yunanistan Başbakanı Alexis Tsipras yaptığı bir meclis konuşmasında “şantaj yapıldı, iyi bir seçenek yoktu ve en az kötü olanı seçtim”

diyerek (Financial Times, 2015) Troyka'nın teklif ettiği kurtarma paketini reddetmenin en az kabulü kadar felaket olacağını söylemiştir. Müzakerelerden birkaç gün sonra yine bir meclis konuşmasında “inanmadığımız ancak uygulamak zorunda olduğumuz önlemlerden insanları korumak için elimizden gelenin en iyisini yapacağız” sözünü vermiştir (Financial Times, 2015). Uluslararası örgütlerin 2010 sonrası dönemde Yunanistan ve genel olarak Euro Bölgesi krizinde oynadığı rol, politika yapıcılarının ve akademisyenlerin uluslararası örgütlerin gücü ile demokrasi ve egemenlik arasındaki ilişkiyi yeniden sorgulamasına neden olmuştur.

“Uluslararası örgütler demokrasiyi geliştirir mi yoksa engeller mi?” sorusu üzerine yapılan tartışmalar genel olarak iki sav üzerinden yürümektedir: uluslararası örgütlerin demokrasiyi geliştirdiğini söyleyen çalışmalar ve uluslararası örgütlerin demokrasiye zarar verdiğini savunan çalışmalar. Bu çalışma ise bu iki savın ötesinde bir yaklaşım sunmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın iki ana argümanı vardır: İlk olarak, çalışmamız seçmen tercihlerinin politikalara dönüştürülmesinin demokratik hükümetin temel ilkesi olduğu savından hareket etmektedir (Downs, 1959).¹ Dolayısıyla, uluslararası örgütlerin kendi koşulları ve önerileriyle kamuoyunun eğilimi örtüştüğü ölçüde demokrasiye katkı sunabilirler. İkinci olarak, uluslararası örgütlerin kamuoyu tercihleriyle çeliştiği noktada, hükümetin bu koşulların ne kadarını uygulamaya ikna edebileceği hükümetin pazarlık gücüne göre şekillenmektedir. Dolayısıyla, hükümetler daha güçlü bir pazarlık pozisyonuna sahip oldukları durumda seçmen tercihlerine göre uluslararası örgütlerin etkisini yönlendirebilmektedir.

Uluslararası örgütlerin demokrasi üzerindeki etkisini incelemek amacıyla, bu çalışma, Stone (2002) tarafından "tarihteki en güçlü uluslararası kurum" olarak adlandırılan IMF'yi (1) ve IMF koşulluluğunu (*conditionality*) ele almaktadır. İddia edileceği üzere, bir ülkenin IMF karşısındaki pazarlık gücü; ekonomisinin büyüklüğü, ekonomik krizin boyutu, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve diğer G5 ülkeleri açısından jeostratejik önemi ve ülkedeki iç muhalefet gibi ekonomik ve siyasi faktörler tarafından belirlenmektedir. Ekonomik ve jeopolitik olarak nispeten güçlü olan ülkeler daha kuvvetli bir pazarlık pozisyonuna sahipken, IMF desteğine ihtiyacı olan ve derin ekonomik krizler yaşayan ülkeler daha zayıf bir konuma sahiptir ve belli bir konuda kamunun tercihleriyle çelişecek koşulları kabul etme olasılıkları da daha yüksektir. Bu durumda meclis, hükümet ve siyasi

¹ Elbette, demokrasinin diğer pek çok koşulu (bağımsız ve özgür seçimler, medya bağımsızlığı, ifade ve toplanma özgürlüğü gibi) vardır. Bu çalışma, bu gereklilikleri seçmen tercihlerinin politikaya dönüşmesi için bir ön koşul olarak kabul etmektedir. Örneğin, ifade özgürlüğü olmadan gerçek tercihlerin ifade edilmesi, tartışma ortamının yaratılması ve sonuç olarak bu görüşlerin politikaya etki etmesi mümkün olmayacaktır.

partiler gibi temsili demokratik kurumlar zayıflayacak ve bu kurumların seçmenlere karşı duyarlılıkları da azalacaktır. Bu kurumlarla seçmen tercihleri arasında artan bir düzeyde yaşanacak ayrışma sonucu söz konusu kurumlara duyulan güven ve demokratik kurum memnuniyeti de azalacaktır. Sonuç olarak da demokratik kurumlar ve dolayısıyla demokrasi zarar görecektir.

Bu makalede, Yunanistan vakasına odaklanarak uluslararası örgütlerin etkisi IMF örneğinde incelenmekte ve düşük pazarlık gücünün sonuçları teorik bölümde tartışılan demokrasi açığı yönünden ortaya konulmaktadır. Burada, program koşulluluğu konusunda IMF ile Yunanistan seçmenlerinin tercihleri arasında yüksek düzeyde bir anlaşmazlık örneği sunan 2010 tarihli Yunanistan işgücü piyasası reformlarına odaklanılmaktadır. Avrupa Sosyal Araştırması (ESS) 5. Tur anketi, Mayıs 2011'de Yunanistan'da işgücü piyasası reformunun zirve noktasında uygulanmıştır. Anket analizimiz, sıralı lojistik regresyon yöntemiyle Yunanistan'daki katılımcılarının işgücü piyasasının korunması yönündeki güçlü tercihleri ile demokratik kurumlara duydukları güven ve memnuniyetin zayıflaması arasındaki bağlantı ortaya koymaktadır. Ayrıca, anket analizini destekleyen birincil veri olarak da IMF ile anlaşmayı müzakere eden eski Yunan bakanlarla yapılan mülakatlardan alıntılara da yer verilmiştir.² Mülakatlar, Yunanistan'ın IMF ile olan ilk anlaşmasını imzalamış kilit roldeki bakanlarla, ilk program hemen bittikten sonra (2014 yılında) yapılmıştır. Bu bakanlar anlaşmayı müzakere etmiş olup, pazarlıkların ayrıntılarına en vakıf kişilerdir. Ek olarak, IMF ve Avrupa Komisyonu yetkilileriyle görüşmeler yapılmıştır. Bu yetkililer, kurumları adına konuştukları için mülakatlar anonim tutulmuştur.

Geçmiş ampirik çalışmalar demokratikleşmeye—demokratik kurumların kurulmasına yönelik atılan adımları irdelememiştir (Nelson ve Wallace, 2016; Pevehouse, 2002). Ancak demokratikleşme, temsili kurumların dış etki altında işleyişinden analitik ve pratik olarak farklıdır. Uluslararası örgütler, bu tip kurumların kurulmasına veya sivil ve siyasi hakların korunmasının ve barışçıl iktidar değişiminin iyileştirilmesine yardımcı olabilir (Nelson ve Wallace, 2016; Pevehouse, 2002). Fakat buradan, bu kurumlar kurulduktan sonra demokratik kurumlar üzerinde muhakkak olumlu etkileri olacağı anlamı da çıkarılamaz. Ülke, bu kurumların dağılacağı veya sivil ve siyasi hakların korunmasının gerileyeceği bir demokratik çöküşle karşı karşıya kalmayabilir; ancak demokratik kurumlar, dış etki altında temsil görevlerini geçici olarak yerine getiremeyebilir ve bu kurumlara duyulan güven ve memnuniyet zarar görebilir. Bu durum, demokratik kurumlar üzerindeki bir etki olarak sayılabilir. Çalışmamız, özellikle bu etkiye odaklanarak yazına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

² Ayrıntılı liste, görüşme tarihleri ve mülakata katılanların pozisyonları Ek 1'de listelenmiştir.

Makalenin geri kalan kısımları şu şekilde düzenlenmiştir: Bir sonraki bölüm, uluslararası örgütlerin demokrasi üzerindeki etkisine ilişkin çalışmaları daha ayrıntılı olarak incelemekte ve mevcut bilgi birikiminde var olan boşlukları tespit etmektedir. Takip eden bölüm, kamudan gelen sinyal ile uluslararası örgüt politika koşulluluğu arasındaki örtüşmeye dayalı bir teori önermektedir. Üçüncü bölüm Yunanistan vakasına odaklanmakta ve son bölüm makalenin bulgularını ve argümanını özetlemektedir.

1. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER VE DEMOKRASİ: ULUSLARARASI VE YURTIÇİ DİNAMİKLER

Demokrasi ile uluslararası örgütlerin gücü arasındaki karşılıklı etkileşim yazında oldukça tartışmalıdır. Aradaki bağlantıları analiz eden iki ana farklı çalışma dalı vardır: (a) Küresel bir demokrasinin olasılığı ve (b) yerel/ulusal demokrasi düzeyindeki etki. Demokratik bir uluslararası sisteme ulaşılabilirlik ve bunun nasıl olabileceği konusuna eğilen akademisyenler arasında daha 'iyimser' olanlar, demokratik kurumların küresel ölçekte işlev gördüğü kozmopolit bir demokrasinin mümkün olacağını savunmaktadır (Held, 1995; Scholte, 2014; Koenig-Archibugi, 2010; Gilmore, 2014; Kuyper, 2014; Dingwerth, 2014). Bu araştırmacılar, esas olarak kozmopolit demokrasinin önkoşullarına, süreçlerine ve ilkelerine odaklanmaktadır. Dahl (1999) gibi daha "karamsar" akademisyenler ise küresel düzeyde demokrasinin imkânsız olacağını savunmaktadır; zira uluslararası örgütleri sorumlu tutacak küresel bir *demos* yoktur. Daha ampirik bir yaklaşım ve bu iki uç arasında bir orta yol sunan Kreuder-Sonnen ve Zangl (2015) ise uluslararası rejimlerde anayasallık ve otoriterliğin eş zamanlı olarak gözlemlendiğini iddia etmektedir. Bununla birlikte, uluslararası örgütlerin yerel demokratik kurumlar üzerindeki doğrudan etkisi hem teorik hem de ampirik olarak küresel demokrasi olasılığından ve aynı zamanda uluslararası örgütlerin demokratikleştirme olasılığından farklıdır.

Uluslararası kurumların yerel/ulusal demokrasi üzerindeki rolünü ve etkisini yazında inceleyen ve birbiriyle çelişen iki akım vardır: Bunlardan ilki olan egemenlikçi argümanlar, demokratik kurumların işleyişinde "egemenlik" ilkesini vurgulamakta ve herhangi bir uluslararası örgütün egemenliğe zarar vereceğini savunmaktadır (Dahl, 1999; Habermas, 1996; Rabkin, 2005). İkinci akım ise uluslararası örgütlerin aslında yerel/ulusal düzeyde demokrasinin kalitesini yükseltebileceğini öne sürmektedir (Keohane vd., 2009). Bu savın başlıca dayanağı, uluslararası kurumların yerel siyasetin üstünde olduğu ve dolayısıyla yerel çıkar ilişkilerinden bağımsız kalarak demokrasiyi geliştirecek politikaları destekleyecekleri tezidir.

IMF ile ilgili sıklıkla IMF programlarının dışarıdan koşullar dayatarak borç alan ülkenin egemenliğini ihlal ettiği ileri sürülmektedir (Altvater, 1999). IMF koşulluluğu genellikle ekonomi politikası gibi önemli politika alanlarını kapsamakta ve “kazananlar” ve “kaybedenler” yaratmaktadır (Brown, 2009; Casper, 2015; Gartzke ve Naoi, 2011; Hartzell vd., 2010). Örneğin, sosyal yardımların kapsamı ve hedefi, (de)regülasyon ve özelleştirme ile toplu pazarlık kurumlarındaki ve işçi korumasındaki değişiklikler, yerel grupları tamamen seçici ve eşitsiz bir şekilde etkileyen siyasi etkileri olan kararlardır (Bienen ve Gersovitz, 1985; Gartzke ve Naoi, 2011; Kentikelenis vd., 2016; Pastor, 1987; Vreeland, 2002). İlkesel olarak, vatandaşların bu önemli kararları dışarıdan bir dayatma olmaksızın demokratik yollarla alması gerekmektedir (Altvater, 1999). Hükümetler vatandaşlarının çıkarlarını temsil etseler dahi, yapmakla yükümlü oldukları ödemeleri güvence altına almak için genellikle IMF tarafından koşullarını kabul etmeye zorlanırlar (Franklin, 1997; Kapur ve Naim, 2005; Pion-Berlin, 1983; Rickard ve Caraway, 2018; Vreeland, 2003). Bu nedenle, IMF programlarının egemenlik ilkesini ihlal etmek suretiyle demokrasiye fiilen zarar verdiği öne sürülmüştür (Brown, 2009).

Egemenlikçi argümanların cevaplamakta zorlandığı sorular “egemenliği nasıl ölçeriz?” “ne düzeyde bir müdahale ihlal olarak sayılmaktadır?” ve “egemenliğin zarar görmeden korunması için bir dizi koşulda bir eşik var mıdır?” olmuştur. Egemenlik tartışması, genel olarak uluslararası örgütlere kategorik bir itirazda bulunduğumuz anlamına gelmektedir (örneğin, Dahl veya Habermas’ın yaptığı gibi). Bu makale ise, demokratik kurumlar üzerindeki zararlı etkiyi ölçmenin bir yolu olarak, dış etki altında kamuoyu görüşünden uzaklaşma vakalarına bakmayı önermektedir. Böylece araştırmamız, halkların iradesini somut politikalara tercüme etme şeklindeki demokratik ilkeye güçlü bir şekilde bağlanmaktadır.

Egemenlikçi argümanların eleştirileri, mevcut yönetim biçimlerinin anayasal demokrasiler olduğunu, para politikası (merkez bankaları) gibi konularda karar verilmesinin halkların etkisinden tamamen yalıtıldığını veya seçim dönemleri arasında yasama organlarının kısmen tecrit edildiğini ileri sürmektedir (Keohane vd., 2009; Parekh, 1992). Egemen ülkelerde vatandaşlar hayatlarını etkileyen her karara katılmaya elverişli bir durumda değildir. Bunun yerine, çıkarlarını göz önünde bulundurarak politika karar vericisi temsilcilerini seçerler (Dahl, 1991; Pitkin, 1967; Manin vd., 1999). Başka bir deyişle eleştiriler, demokratik yönetim ilkelerine karşıt olarak, demokrasinin pratik ve kurumsal yönlerini ve işleyişlerini (yeniden) vurgulayarak egemenlikçi argümanlara karşı çıkmaktadır.

Bu ikinci akım, uluslararası örgütlerin demokratik kurumların daha iyi işleyişine katkıda bulunduğunu iddia etmektedir. Keohane vd. (2009), uluslararası örgütlerin, demokratik müzakereye ülke içinde özel bir uzmanlık getirerek, bireysel hakları korumak ve idareyi ele geçirebilecek belli fraksiyonları dengelemek suretiyle 'demokrasinin kalitesini artırdığını' savunmaktadır. Bu fraksiyonlar, halkın pahasına kendi dar kişisel çıkarlarının peşinden koşan alt gruplardır. Ancak bu da -IMF programları kapsamındaki iş gücünün haklarını savunmak istemesi gibi- kaynakların yeniden dağıtımını önlemeye çalışan grupların belli bir fraksiyon olarak sayılıp sayılamayacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Aslında, çoğulcu bir toplumda, herhangi bir grubun kendi çıkarları için rekabet etmesi meşru sayılabilir. Peki bu örnek belli bir fraksiyon sayılabilir mi? Ayrıca, karar vericiler üzerinde popüler bir kontrol biçimi olarak, çıkarlar arasındaki bu rekabetin de demokrasiyi pekiştirdiği sıklıkla ileri sürülmektedir (Dahl, 1991). Keohane vd. göre hangi grupların ne zaman meşru demokratik rekabetin dışına çıktığı veya çıkacağı belirsizdir (2009). Bu bağlamda, bir sonraki adım demokratik kurumların uluslararası örgütlerden nasıl etkilendiğine bakmak olabilir. Demokrasilerde temsilcilerin seçmen istek ve taleplerine karşı duyarlı oldukları varsayıldığından (Dahl, 1991; Henderson, 1991; Hegre vd., 2001; Manin vd., 1999), demokratik kurumlar üzerindeki somut etki, belki de en iyi uluslararası örgütlerin bu temsili kanallar üzerindeki etkisine odaklanarak analiz edilebilir. Teorik olarak kanıtlanması zor olan belli fraksiyonlara bakmak yerine, temsili kanallara odaklanmak uluslararası örgütlerin demokrasiye etkisini anlamak için daha faydalı çıkarımlar sağlayabilir. Bu makalede, demokrasinin halk iradesinin somut politikalara dönüştürülmesine dayandığı yönündeki egemenlikçi iddia, demokratik kurumların bunun için birincil araçlar olduğu şeklindeki kurumsalcı iddia ile birleştirilerek sunulmakta ve hükümetlerin çıkarları dış etki altında ne zaman ve niçin temsil edemeyeceğine ve bunun demokratik kurumlara duyulan güven ve memnuniyet açısından yaratacağı sonuçlara IMF örneğinin ile odaklanılmaktadır.

IMF üzerine yapılan araştırmalarda, IMF programlarının jeopolitik güce sahip ülkeler için daha yumuşak uygulandığını gösteren zengin bir yazın vardır (Dreher vd., 2015; Copelovitch, 2010; Gould, 2006). Broome, IMF'nin geçmiş hatalarından aldığı derslerin bir sonucu olarak İzlanda, Beyaz Rusya ve Meksika'ya verilen kredilere eklenen koşulluluk farklılıklarını koşulluluğun kullanımında bir esneklik olarak yorumlarken (2010), diğer IMF üzerine çalışan araştırmacılar olarak ABD ve diğer G5 ülkelerinin stratejik olarak öneme sahip müttefiklerinin IMF ile daha iyi anlaşmalar yapabileceğini iddia ederek, koşulluluk sayı ve kapsamındaki değişkenliği güçlü devletlerin çıkarlarının bir yansıması olarak algılamaktadır (Dreher, vd. 2015; Stone 2008). Herhangi bir ülke

grubuna katılmak zorunda olmadan, IMF'den borç alma koşullarına karar veren IMF İcra Kurulu'nda kendi icra direktörlerini sahip olan G5 ülkeleri IMF üzerinde orantısız bir güce sahiptir. Stone'a (2008) göre, ABD kendisine gösterecekleri sadakat karşılığında müttefiklerinin yararına daha iyi anlaşmalar sağlamak için IMF'de gayri resmi yönetim (*informal governance*) kanallarını da kullanmaktadır (Stone, 2008). Stone'un (2008) iddiasına göre bir IMF niyet mektubu İcra Kurulu'na ulaşmadan önce ABD'nin İcra Direktörü tarafından resmi olmayan toplantılarda diğer İcra Kurulu üyeleriyle görüşülmekte ve bu sebeple İcra Kurulu toplantısına ulaşan hiçbir teklif sonuçta geri çevrilmemektedir. Copelovitch (2010) ise, İcra Kurulu üzerinde fiili kontrol uygulayan G5 ülkelerinin, bir asil-vekil modelindeki olduğu gibi, IMF'nin siyasi patronu gibi hareket ettiği mevcut durumda, IMF kredi hacmindeki ve koşullulukta değişkenliği açıklamak için bir ortak faillik (*common agency*) çerçevesi önermektedir. Benzer bir şekilde, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) üyeleri de Konsey'de var olan oylarını IMF ile varılacak daha iyi anlaşmalar karşılığında takas edebilmektedir (Dreher vd., 2015). Ayrıca, IMF ile hükümet arasında ideolojik bir anlaşma olması durumunda da IMF'nin daha az koşul dayatması ve hükümetlerden gelen talepleri kabul etmesi daha olasıdır (Pop-Eleches, 2009). Son olarak, işçi grupları gibi nispeten daha örgütlü yerel gruplar, çıkarlarının müzakere masasında hükümetler tarafından temsil edilme olasılığı daha yüksek olacağından, hükümeti koşullara direnç göstermeye zorlayabilirler (Caraway vd., 2012). Bu makalede söz konusu durum hükümetin müzakere gücü olarak kavramsallaştırılmıştır. Daha yakın tarihli bir çalışmada, Nelson ve Wallace (2016), IMF programlarının demokratikleşme üzerinde küçük ama istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğunu savunmaktadır. Bu makale ise demokrasiye, yani demokratikleşmeye giden yol yerine, demokratik temsili kurumların işleyişine bakmak suretiyle geçmişteki çalışmaları tamamlamaktadır. Sonraki bölüm, uluslararası örgütlerin demokrasiyi ne zaman ve nasıl geliştirebileceği veya engel olacağı üzerine bir hipotez önermektedir ve özellikle hükümetlerin pazarlık gücüne ve demokrasi açığına odaklanmaktadır.

2. ULUSLARARASI ÖRGÜTLER, TEMSİLİ KURUMLAR VE DEMOKRASİ AÇIĞI

Hükümetler genellikle gönüllü bir şekilde uluslararası örgütlere üye olurlar veya başvurup bu kurumlarla işbirliği yaparlar. Bu özellikle IMF üyeliği ve borçlanması için geçerlidir: üye ülkeler ciddi ödemeler dengesi krizi geçirdikleri zaman IMF'den mali yardımı kendi istek ve iradeleriyle talep ederler. Ardından IMF mali yardım sunar ve yardımını belirli koşulların yerine getirilmesine, yani koşulluluğa bağlar. Koşullar, çekirdek bir hükümet yetkilileri grubu ile IMF teknik kadrosu arasındaki müzakerelerde belirlenir. Hükümetin bu koşullardan

bazılarına başarılı bir şekilde direnebileceği durumlar olabileceği gibi bunu başaramadığı durumlar da olabilir. Başka bir deyişle, IMF zaman zaman borç alan hükümete koşulların belirlenmesinde bir miktar esneklik bırakabilir; diğer durumda hükümetin direnişine rağmen belirli politika reformlarının dâhil edilmesinde zorlayıcı davranır. Bu, iki taraf arasında belirli tedbirler alınması konusunda karşılıklı bir anlaşma da olabilir (Caraway vd., 2012).

Hükümet ve IMF arasındaki müzakerelere ek olarak, yerel gruplar ve hükümet arasında eş zamanlı bilgi alışverişi ve etkileşimi de vardır. Sosyoekonomik gruplar da talep ve tercihlerini temsili kurumlara iletebilir. Parti kanalları, toplumsal paydaşlarla toplantılar, meclis üyeleriyle (milletvekilleriyle) temasa geçme ve dilekçe yazma, protesto ve gösteriler yoluyla bu gerçekleşebilir. Ayrıca, hükümetlerin özellikle yerel grupların bu tercihlerine açık olmaları ve yeniden seçilmeye çalışmaları dolayısıyla çoğunluk tercihlerini aktif olarak aramaları da beklenebilir (Downs, 1957). Bu alandaki araştırmalar, hükümetlerin özellikle yüksek örgütsel kapasiteye sahip grupların çıkarlarını temsil etmeye daha meyilli olacağını göstermektedir (Caraway vd., 2012; Nooruddin ve Simmons, 2006). Söz konusu durum ise bu grupları etkileyebilecek koşulluluğun katılığını azaltacaktır. Böylece, hükümetin bu koşullara karşı katı bir tercihi varsa, bu durum koşullardan gerçekten kaçınılabileceğini işaret etmektedir. Spanou'nun (2020: 145) altını çizdiği üzere, demokrasilerde, toplumla etkileşim ve toplumsal çıkarlar, hükümetin meşruiyetini ve reformun sürdürülebilirliğini tanımlar.

Alternatif bir senaryoda, belirli bir önlem almanın gerekliliği konusunda hükümet ile IMF arasında bir anlaşma yapılabilir. Bu gibi durumlarda, IMF teknik bir yardım gösterebilir, demokrasiyi güçlendirebilecek tarzda ekonomik krizlerin üstesinden gelme konusundaki uzmanlığını sunabilir ve hükümete belirli politika önlemlerinin uygulanmasında yardımcı olabilir (Keohane vd., 2009). Son olarak, hükümetin güçlü direnişine ve farklı seçmen tercihlerine rağmen IMF'in belirli politika reformları konusunda ısrar ettiği ve uyguladığı durumlarda müzakere sonucu hükümetin tercihleri aksine sonuçlanabilir. Bu durumda karşılaşılabilecek sonuç, demokrasiyi kısıtlayıcı türden olacaktır. Müzakere sonuçları ve demokratik kurumlar üzerindeki etkisi 2x2 bir matriste aşağıdaki gibi gösterilebilir:

Tablo.1: Hükümet ile IMF Arasındaki Müzakereler ve Demokrasi Açısından Çıktılar

		Hükümet	
		<i>Uyuşmak</i>	<i>Uyuşmamak</i>
IMF	<i>Uyuşmak</i>	Demokrasinin gelişmesi	Demokrasi açığı
	<i>Uyuşmamak</i>	Demokrasinin kısıtlanması	Demokrasiye etki yok

Kuşkusuz ki seçmen tercihleri asla yekpare değildir. Her politika/düzenleme değişikliğinin “kazananları” olduğu kadar “kaybedenleri” de vardır. Kazananlar belirli önlemleri desteklerken, kaybedenler bunlara şiddetle karşı koyabilir. Bu çalışmada bahsedilen etkiyi ölçmek için, IMF'nin belirlediği ve uyguladığı toplam koşul sayısına ve seçmen tercihleri ile arasındaki uyumsuzluk vakalarının toplamına bakılmıştır. Sadece bir koşulluluk demokratik kurumların tepki verebilirliği ve temsil işlevleri üzerinde güçlü bir zayıflatıcı etkiye belki doğrudan sahip olmayabilir; ancak tüm koşullulukların birikimi toplumdaki daha büyük grupların yabancılaşmasına yol açacak ve demokratik kurumları zayıflatacaktır. Bu çalışmada bu durum, seçmen tercihleri ile uluslararası örgütlerin koşulluluğu arasındaki ayrışma anlamında 'demokrasi açığı' olarak adlandırılmıştır. Bu açık, demokratik kurumlar üzerindeki orantılı etkiye karşılık gelen daha büyük veya daha küçük boyutta olabilir. Bu açık niceliksel olarak artarken, kurumlar üzerindeki buna karşılık gelen niteliksel etki de katlanarak büyüyecektir ve aynı zamanda seçmenlerin daha büyük bir bölümünü de yabancılaştıracaaktır. Bu durum ise demokratik kurumlara duyulan desteğin ve güvenin geri çekilmesine yol açacaktır.

Hükümetlerin, bir sonraki seçimleri kaybetme riskini taşıyabilecek böyle bir koşulluluğu neden kabul ettikleri de makul bir sorudur. Esasında, hükümetler uluslararası örgütlerin mali desteğine bağlı olmayacaklarsa, politika önerisini veya koşulluluğu görmezden gelebilirler. Ancak, bir ülke derin bir ekonomik kriz geçiriyorsa ağır koşulluluklarla dolu bir IMF programını uygulamayı kabul eder.³ Seçmenlerin tepki göstereceği kemer sıkma politikaları IMF programını uygulayan hükümetlere seçim kaybettirebilir. Dolayısıyla, müzakere masasında programın siyasi sonuçlarını hesap etmesi gereken taraf borçlanan ülke olacaktır.

Bazı diğer faktörler, bir hükümetin tepkisini ve kredi ihtiyacına ek olarak bazı koşullara direnme kabiliyetini koşullandırabilir. Bu çalışmada söz konusu durum hükümetin 'pazarlık gücü' olarak adlandırılmıştır. Ekonomik, jeostratejik ve yerel faktörler, bir hükümetin pazarlık gücünü ve koşulluluğa direnme yeteneğini belirlemektedir. Birincisi, krizin ciddiyeti ve derinliği anlaşılır bir şekilde kredi ihtiyacını koşullandırmakta ve artırabilmektedir. Şiddetli ekonomik krizler yaşayan ülkeler müdahaleci koşulları kabul etmeye daha istekli olabilir (Caraway vd., 2012). Kredinin aciliyeti ise bir başka faktördür: hükümetler, borçlarının vadesinin dolmasına kısa bir süre kaldıysa çok daha az müzakere gücüne sahiptirler. Borç alan ülkenin ekonomik büyüklüğü ve önemi de başka bir faktör

³ Üye ülkeler IMF'nin kapısını yalnızca ödemeler dengesi krizi yaşarken ihtiyaçları olan mali desteği almak için çalmazlar; IMF programı uyguluyor olmak ekonomi politikasının piyasadaki inandırıcılığını da artırır ve bu da başka kredi sağlayabilecek kaynaklar yerine IMF'den borçlanmayı daha cazip kılabilir.

olabilir. Daha büyük ekonomiler, büyük pazarlarından yararlanarak daha iyi anlaşmalar yapabilirler (Caraway vd., 2012; Stone, 2002; 2008). Eğer bir ekonomik kriz uluslararası düzeyde kritikse ve diğer ülkelere yayılma potansiyeline sahipse, IMF'nin müzakere sürecinde katı olması ve borçlanacak hükümete daha az hareket alanı sunması beklenebilir.

Son olarak, hükümetler belirli koşulluluktan kaçınmak için alınan önlemlerin ortaya çıkardığı siyasi tartışmaları, kayda değer düzeyde ortaya çıkan huzursuzlukları ve siyasi istikrarsızlık tehditlerini bir kaldıraç olarak kullanabilirler. Bu, IMF koşulluluğuna karşı harekete geçen grupların varlığına dayanmaktadır (Caraway vd., 2012; Nooruddin ve Simmons, 2006). Bunun alternatifi durumunda, IMF daha hoşgörülü davranabilir ve geniş bir fikirsel ve ideolojik anlaşma olduğu takdirde hükümetlere daha fazla hareket alanı verebilir. Örneğin bir anlaşmazlık durumunda sağcı hükümetler daha az koşul yüklenebilirler (Pop-Eleches, 2009). IMF'nin, bu tür hükümetlere 'doğru olanı' yapacağı konusunda güvenme olasılığı daha yüksek olabilir (Nelson, 2017). Ayrıca, hükümet ve yerel politika yapıcılarında ortak inançlar ve anlayış varsa, IMF bu politika yapıcılara tekrar güvenebilir ve bir anlaşmazlık durumunda taviz verme ve koşulluluğunu geri çekme olasılığı da daha yüksek olabilir (Chwieroth, 2015).

Hükümetin pazarlık gücü, hükümetin üstün geleceği veya karşılıklı bir anlaşmanın olacağı senaryolara ek olarak, IMF'nin demokratik kurumlar üzerindeki etkisinin incelenmesinde ek bazı nüansları da getirmektedir. Bununla birlikte, bir anlaşmazlık yaşanması durumunda sonuç hükümetin pazarlık gücüne bağlı olacaktır. Dolayısıyla, uluslararası örgütlerin demokrasiyi engelleyici etkisi genelleştirilebilecek bir sonuç olamaz. Bazı durumlarda hükümetler, çelişen bir uluslararası etki de olsa seçmenlerini başarıyla temsil edebilirler. Ancak bunu yapamadıkları zaman, demokratik kurumlar üzerindeki olumsuz etki de birikir. Toplumun geniş kesimlerinde demokratik kurumlara olan güven azalır. Güven azaldıkça da bu kurumlar daha savunmasız hale gelir. Bazı koşullarda ise popülist siyasi partiler ortaya çıkabilir (Doyle, 2011). Yunanistan örneğinde gözlemlediğimiz üzere, derin bir ideolojik ve meşruiyet krizi de ortaya çıkabilir (Featherstone, 2016; Vasilopoulou ve Halikiopoulou, 2015; Pappas, 2014). Bir sonraki bölümde Yunanistan örneği detaylandırılmaktadır.

3. ULUSLARARASI ETKİ ALTINDAKİ YUNANİSTAN: UÇ DEMOKRASİ AÇIĞI ÖRNEĞİ

Yunanistan, 2010 yılında yakın tarihinin en derin ve en acılı ekonomik krizlerinden birini yaşamıştır. 2007 yılında ABD'de başlayan mortgage krizinin kısa sürede küresel bir finansal krize dönüşmesinin ardından uluslararası

piyasalarda likidite krizi baş göstermiştir. Dış krediye ve tüketime büyük ölçüde bağımlı olan Yunan ekonomisi, uluslararası sermaye çıkışından orantısız bir şekilde etkilenmiştir: Ekim 2009'da yapılan seçimlerde Başbakan seçilen George Papandreou'nun, önceki hükümetin ulusal hesapları tahrif ettiğini ve ülkenin gerçek borcunun daha önce bildirilenden daha yüksek olduğunu açıklaması da piyasalarda paniğe yol açmıştır (The Economist, 2010). Nisan 2010'da, 2007'de başlayan durgunluk dönemini gösteren GSYİH verilerinin yayınlanmasının ardından (Hellenic Statistical Authority, 2014), kredi derecelendirme kuruluşları kısa süre içinde Yunan tahvillerinin notunu çöp (*junk*) seviyesine indirmiştir (Wachman, 2010). Bu durum, sermaye piyasalarını dondurmuş ve Yunanistan'ı borç yükümlülüğünü karşılamada temerrüde düşme tehlikesine sokmuştur. Hükümetin piyasalardan borçlanmaya devam edemeyeceği ve yakında vadesi gelen borcunu ödeyemeyeceği ortaya çıkınca, Mayıs 2010'da Avrupa Merkez Bankası ve Avrupa Komisyonu ile iş birliği içinde IMF'den mali yardım istemiş ve sonunda IMF 9 Mayıs'ta diğer iki Troyka ortağıyla Yunanistan'a 110 milyar Avro'luk ilk kurtarma kredisini verecek stand-by anlaşmasına imzalamıştır (IMF, 2022). Bunun karşılığında Yunanistan'ın uygulaması beklenen kemer sıkma politikaları, devlet varlıklarının özelleştirilmesi ve diğer yapısal reformlarla birlikte Yunanistan'ı hem ekonomik hem de siyasi açıdan zor bir on yıl yaşamıştır.

Mülakat yapılan dönemin Ekonomi Bakanı'na göre, borç aldığı dönemde Yunanistan son derece düşük pazarlık gücüne sahipti; borçları yakın vadede dolacak ve dış kredi bulamazsa ülke iflas ilan etmek zorunda kalacaktı (Mülakat No.1). Hükümet yetkilileri, IMF'nin politika koşulluluğu olmaksızın Avrupalı ortaklardan uygun koşullarda kredi bulmaya çalışmış; buna rağmen Troykanın Avrupalı ortakları, kredi düzenlemesine IMF'nin de dâhil edilmesinde ısrar etmiştir (Mülakat No.1; IMF IEO 2016). IMF, 2010'da Yunanistan'ın borcunun yeniden yapılandırılmasının gerekebileceği konusunda ısrar ederken, Avrupalı ortaklar öneriye sıcak bakmamıştır (IMF IEO 2016; Mülakat No.2). Borç indiriminin yapılmadığı Yunanistan, demokrasi açığını artıran daha katı bir koşulluluğu uygulamak zorunda kalmıştır (IMF IEO, 2016).

Kuşkusuz ki Yunanistan, istisnai olarak düşük pazarlık gücü ve yüksek demokrasi açığı açısından uç bir örnektir. Bu uç örneğin analizi, demokratik kurumlar üzerindeki dış etkiyi daha net bir şekilde açıklayabilmemizi sağlama avantajına sahiptir. Hükümet ile uluslararası örgütler arasındaki karşılıklı anlaşma veya bir anlaşmazlık olması durumunda koşulluluğun başarılı bir şekilde değiştirilmesine ilişkin alternatif senaryolarda, uluslararası örgütlerin demokratik kurumlar üzerindeki etkisi çok net olmayacak ve bunun takip edilmesi de daha zor

olacaktır. Bu yolla, dış aktörler ile Yunan hükümeti arasındaki anlaşma durumlarını da bu çalışmada göstermekteyiz.

Daha önce bahsedildiği üzere, hükümet ve uluslararası paydaşlar arasındaki müzakerelerin ana hatlarıyla sunulmasında, eski Maliye Bakanı, Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanı, işçi sendikası temsilcileri ve anlaşmayı müzakere eden IMF ve Avrupa Komisyonu yetkilileri ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerden yararlanılmıştır. Bu örneğin analizi iki açıdan yazına önemli bir katkı sunmaktadır: İlk olarak, düşük pazarlık gücünün, demokrasi açığının kapatılması açısından sonuçlarını göstermektedir. İkinci olarak, demokrasi açığının siyasi partiler, meclis ve hükümet gibi demokratik kurumlar üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Yunanistan örneği ayrıca, seçmenlerin tercihleri ile dışsal koşulluluk arasında önemli farklılıklar olduğunda, müdahaleci koşulluluğun temsilin kısıtlanmasına nasıl dönüşebileceğini de göstermektedir.

Bu makale, seçmen tercihleri ile dış koşulluluk arasındaki farklılığı incelemek için 2010 anlaşmasının en tartışmalı yönlerinden biri olan işgücü piyasası reformunu incelemektedir. 2010'daki mutabakat zaptı, Yunanistan'ın rekabet edebilirlik açığını ve işgücü piyasalarının esnek olmamasını ülkedeki sürdürülebilir büyümenin önündeki en önemli engeller olarak ortaya koymuştur (IMF, 2010). Bu nedenle bu programdaki koşulluluk, esas olarak işgücü piyasasının yerleştirilmesine, asgari ücretin düşürülmesine, işe alma ve işten çıkarma üzerindeki kısıtlamaların hafifletilmesine ve diğer esneklik önlemlerine odaklanmaktadır (IMF, 2010). Bu önlemler ülkedeki iş güvenliğini önemli ölçüde azaltmıştır. Bu çalışmada, ESS verileri aracılığıyla, özellikle işgücünün korunması ve iş güvenliği talebi başta olmak üzere işgücü piyasası politikalarına ilişkin seçmen tercihleri incelenmiş ve bu durum Yunanistan'daki demokratik kurumlara duyulan güven ve memnuniyetin azalmasıyla ilişkilendirilmiştir. Çalışmamızı tek bir politika alanına sabitlemek, yerel ve uluslararası aktörler arasındaki müzakereleri ve demokratik kurumlar üzerindeki etkilerini daha derinlemesine incelememize olanak tanımaktadır.

Yunanistan'ın hükümet yetkilileri, uluslararası ortaklar tarafından önerilen tüm işgücü piyasası reformlarına karşı olmadıklarını vurgulamaktadır. Örneğin, eski Maliye Bakanı George Papaconstantinou, kesintilerin boyutu konusunda hemfikir olmasalar bile, sistemin başka bir ihtiyaç gerektirdiğine şüphe olmadığını dile getirmiş; ancak bu değişiklikleri daha kademeli bir şekilde yapacaklarını da eklemiştir (Mülakat No.4). Benzer bir şekilde, hukuk gibi girişin son derece zor olduğu ve üyelerin tekel rantları elde edebilecekleri 'kapalı meslekleri' açmak için de reform yapma ihtiyacından bahsetmiştir (Mülakat No.4). Kennedy'e (2006) göre, Avro Bölgesi elitleri 1990'lardan beri işgücü piyasası esnekliğini gündeme

getirmişlerdir; IMF'nin de bu mevzuyu gündeme alması 2010 programı ile başlamamış, 2000'deki dördüncü madde görüşmeleri (*Article IV consultation*) raporunda Yunanistan'daki işgücü piyasasının kötü performansından bahsedilmiştir (259).

Yapılan tüm mülakatlarda müzakerelerde bir miktar esneklik olduğu da belirtilmiştir. Örneğin 2012'deki Başbakanlık Ofisi'nin eski kıdemli danışmanı, müzakerelerin “ tarafların konumunu değiştirdiği haftalar ve aylarca süren dinamik bir süreç” olduğundan bahsetmektedir: “ Bazı alanlarda biz [hükümet] Troyka'yı taleplerini geri çekmeye ve diğerlerini yumuşatmaya ikna etmeyi başardık. Bazılarında ise bunu yapamadık” (Mülakat No. 5). Eski Çalışma Bakanı da ayrıca, pazarlık sisteminin tamamıyla adem-i merkezîyetçiliğin yerine firma-düzeyinde anlaşmalar yapılması konusunda uluslararası kurumları başlangıçta ikna edebildiğini belirtmekte ve “ yüzde yüz beğenmediler ama anlaştılar” demektedir (Mülakat No.1). Her ne kadar birkaç mülakattan alıntıyla bu konuda kesin bir sonuca varmak mümkün olmasa da, yakın zamanda yapılan ampirik bir çalışmanın da 2010 sonrası Avrupa borç krizinde uluslararası finansal kuruluşların sağ ve sol hükümetler için uygulaması siyasi açıdan zor olan koşulluluklara daha az vurgu yapmayı kabul ettiğini iddia ederek, müzakerelerde Troyka'nın önceki yazında öne sürülenden daha esnek olduğunu göstermesi (Genovese ve Hermida-Rivera, 2022) bu savı destekleyici niteliktedir.

Ancak tüm yetkililer, kredinin aciliyeti nedeniyle pazarlık için çok az imkânlarının olduğunu da vurgulamıştır. Başbakanın kıdemli danışmanı bunu şöyle ifade etmektedir: “ Hükümetin bir sonraki ödemeye bağlı olduğu ve bu gerçekleşmezse borcunu ödeyemediği bir süreçte, kredi verenler ve borç alanlar arasında belirli bir asimetri vardır” (Mülakat No. 5). Benzer bir şekilde, müzakere ekibine liderlik eden eski Maliye Bakanı, “...müzakere için biraz hareket alanı vardı. Gerçek şu ki, bu çok da fazla değildi. Sırtınızı duvara dayadığınızda ve saat de işliyorsas... aslında pek müzakere edebileceğiniz bir şey de değil” (Mülakat No. 4).

Yunanistan hükümet yetkilileri, IMF ve Avrupa kurumları tarafından önerilen işgücü piyasası reformlarını “maksimalist” olarak nitelendirmiş ve derin kesinti ve değişikliklere direnmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir (Mülakatlar No. 4, 2 ve 3). Ayrıca, reformların durgunluk yaratan sonuçlarına karşı temkinli olduklarını ve toplumsal paydaşlarla birkaç kez görüştüklerinden de bahsetmişlerdir (Mülakat No. 4 ve 2). Özel sektör çatı sendikası GSEE'nin (*General Confederation of Greek Workers*) Bilim Direktörü George Argeitis, GSEE temsilcilerinin uluslararası kurumların temsilcilerinin yanı sıra hükümet yetkilileriyle de görüştüklerine değinmiştir. “[Hükümet yetkilileri], Euro'da

kalmak istiyorsanız bu politikayı uygulamamız gerekiyor diyorlar. Ortakların, Troyka'nın, talep ettiği politika budur" ifadelerini kullanmaktadır (Mülakat No. 3). "Yunan hükümeti uygun bir şekilde müzakere etmedi" yorumunun ardından "Belki her hükümet, sol, sağ veya merkez [müzakerelerde] çok düşük serbestlik derecesine sahiptir." diye de eklemektedir (Mülakat No. 3). Hükümet yetkilileri, aslında toplumsal paydaşların taleplerinin çok iyi farkında olduklarını, ancak bunları yürürlüğe koyacak politika alanına sahip olmadıklarını da belirtmektedir (Mülakat No. 4 ve 2).

Aslında eski bakanlar, kendi seçmenlerine ve yönetim rollerine karşı cevap verebilirliklerinde bir bölünme ayrışma olduğunu da belirtmektedir. Eski Maliye Bakanı'na göre: "PASOK'un büyük bir kısmı buna [ücret kesintilerine] karşı çıktı. PASOK'un güç merkezi kamu sendikalarıydı. Yani, bu bir şey, bu tür ücret kesintileri hiç denenmedi.... Ve tabii ki tüm kamu sektörü sendikaları buna karşı muhalifti" (Mülakat No. 4). "... uyguladığımız programın hükümet için korkunç bir yansıma yol açacağını hepimiz anladık... Parti için neyin iyi, ülke için neyin iyi olduğuna karar vermeniz gerektiğinde, her nasıl görüyorsanız, ülke için neyin iyi olduğu olaylara bakışımızda hâkim olmalıdır" (Mülakat No. 4). Hükümet yetkilileri, krediyi ortaklardan temin edemedikleri takdirde olası bir iflasın ve daha derin bir resesyonun ülke için daha kötü olacağına inandılar (Mülakat No. 4).

Öte yandan, Yunanistan bağlamında işgücü piyasası reformunun gerekliliğini vurgulayan IMF'nin Avrupa Ofisi'ndeki IMF yetkililerine göre, aslında borç alan hükümetler ve borç alan ülkelerdeki toplumsal aktörlerin bir dereceye kadar günah keçisi olmaları da beklenmektedir (Mülakat No. 6). Benzer bir şekilde, bu çalışma için görüşülen Avrupa Komisyonu yetkilileri de Yunanistan ekonomisinin işgücü piyasası da dâhil olmak üzere çeşitli yapısal zayıflıklara sahip olduğunu ve programın tasarlanmasında ekonominin uzun vadeli rekabet gücünü artırmaya yönelik bir görüşe de sahip olduklarını belirtmişlerdir (Mülakatlar No. 7 ve 8). Her ne kadar IMF ve diğer Troyka paydaşlarının arasındaki uyum konusu bu makalenin odağı olmasa da, Avrupalı ortakların Yunanistan'a karşı IMF'den daha katı bir tutum sergilediği savına değinmek de bu noktada önemlidir. Yunanistan Merkez Bankası Eski Danışmanı ve 2012-2015 arası IMF İcra Kurulu Yardımcı Direktörü Thanos Catsambas (2016: 68), yaygın görüşün aksine IMF'nin 2015 sonrası, Avrupa'nın Yunanistan'ın borçlarını hafifletme konusunda ısrar ettiği için Avro Bölgesi ile anlaşmazlığa düştüğünü reddetmektedir. Catsambas'a (2016: 69) göre her iki ortağın da ortak bir hedefi vardır: Yunanistan'ın, başta emekli maaşları, özelleştirmeler, işgücü piyasası reformları olmak üzere, yapısal reformları benimsenmesi ve uygulanmasını hızlandırması.

Yukarıdaki bölümde sunulan birincil veriler, reformun sonuçları veya başarısızlığı ile ilgili normatif herhangi bir argümana karşılık gelmemektedir. Bu çalışmanın amacı, Yunanistan'ın Euro Bölgesi'nden çıkması veya IMF'den ve Avrupa kurumlarından hiç borç almaması durumunda neler olacağına dair olası senaryolar üretmek de değildir. Çalışmanın ana odak noktası, IMF'nin müdahil olmasının sonuçlarını ve yerel kurumlar üzerindeki etkisini tartışmaktır. Bu etkiyi ölçmek için, ESS 5. Tur anket verileri kullanılmıştır. Bu anket, Yunanistan'da, programdan bir yıl sonra ve ülkedeki işgücü piyasası reformunun zirve noktasında uygulanmıştır. Anket aynı zamanda işgücü piyasası reformuna dair birkaç soru da sormaktadır (ESS 2010). Anketin yapıldığı dönemde, seçmenlerin Yunanistan hükümetine karşı artan hoşnutsuzluğu Atina'nın merkezinde aylarca süren protestoları tetiklemiştir. Her ne kadar ESS anketi işgücü piyasasıyla ilgili sorunlardan kimin sorumlu olduğunu sormasa da, koşullulukları dayattığı algılanan uluslararası örgütlerden öncelikle IMF ve diğer Troyka üyelerinin sorumlu tutulduğu düşünülebilir; zira protestolarda öne çıkan sorunlar kemer sıkma politikalarının ağır sonuçları ve iki “kurtarma” paketi ile IMF dayatmaları nedeniyle ulusal egemenliğin askıya alındığına dair yaygın inanç olmuştur (Kosmidis, 2014: 1153). Spesifik olarak IMF'nin Yunanistan krizindeki rolü üzerine anket yapılmadığından seçmenin IMF ile ilgili görüşünü ayırt etmek güçtür. Ekonomik kriz yönetiminde AB kurumlarından çok daha deneyimli ve 'piyasalara yakınlığı' olan IMF'nin Avrupalı yetkililer ve politika yapıcılar tarafından bir bilgi kaynağı olarak kabul gördüğü (Schwarzer, 2015: 614) ve Avrupa borç krizinin yönetiminde IMF'yi AB'nin fiili bir kurumu olarak gören bir çalışmalar da yazında mevcuttur (Hodson, 2015: 571). Yunanistan krizinde parasal birlik sisteminin çalışmamasından ziyade, Avrupa Birliği Ekonomik ve Parasal Birliği kurumlarını yöneten kuralların istenmeyen ağırlaştırıcı sonuçlara yol açtığı da iddia edilmiştir (Mabbett ve Schelkle, 2015: 529). Bu çalışmanın amacı halkın krizle ilgili hangi uluslararası örgütü suçladığını ölçmek olmadığından odak noktası ülkedeki kurumlara olan güven olarak belirlenmiştir.

İşgücü piyasası reformuna ilişkin seçmen tercihlerini incelemek ve bunu demokratik kurumların desteklenmesi ve meşruiyeti ile ilişkilendirmek için bir vekil ölçü kullanılmıştır. ESS'de, “Mevcut işinizden ayrılmak zorunda kalsaydınız, başka bir işveren ile benzer veya daha iyi bir iş bulmanız ne kadar zor veya kolay olurdu?” sorusuna bakılmıştır. Katılımcılardan zorluğu/kolaylığı '0' (son derece zor) ve 10 (son derece kolay) arasında derecelendirmeleri istenmiştir. Bu değişken yeniden kodlanmıştır; buna göre, “10” daha iyi veya benzer yeni bir iş bulmada aşırı zorluk, “0” ise aşırı kolaylık anlamına gelmektedir. Benzer bir işi aynı faydalarla bulmanın çok zor olacağını düşünen bireylerin iş güvencesine değer vereceği ve işgücü piyasası reformlarına karşıt bir tercihte bulunacağı

varsayılmıştır. Benzer bir işi kolayca bulabileceklerinden emin olan bireyler ise reformlara nispeten daha az karşı çıkacaklardır. Katılımcıların iş güvenliğini nasıl değerlendirdiklerine bakmak yerine, özellikle bu değişkenden neredeyse hiçbir değişiklik olmaması nedeniyle, bu değişkene bakılmıştır. Ayrıca, işgücü piyasası reformunun bir sonucu olarak işsizlikle karşı karşıya kalınması veya sosyal yardımların kaybı gibi doğrudan yansımaları olan bir soru olması durumunda tercihlerin daha net ve daha doğru bir şekilde raporlanacağı da aşikârdır.

İşgücü piyasası reformuna karşı tercihlerin demokratik meşruiyet ve demokratik rejimlere destek üzerindeki etkisini incelemek için iki ayrı değişkene bakılmıştır: Demokrasiden ve hükümetten memnuniyet ve meclise, siyasi partilere ve politikacılara duyulan güven. Daha önceki çalışmaları takiben cinsiyet, gelir, ideolojik olarak kendini konumlandırma, yaş, eğitim, hükümete oy verme ve ekonominin durumundan memnuniyet gibi demokrasiye verilen desteği etkileyebilecek sosyoekonomik ve demografik değişkenler kontrol edilmiştir (Pequito Teixeira vd., 2014; Freire vd., 2014). Bağımlı değişkenimiz sıralı bir kategorik değişken olduğundan ve 0 ila 10 arasında bir ölçekte ölçüldüğünden, sıralı bir lojistik regresyon analizi/modeli uygulanmıştır. Tablo 2’de sonuçlar sunulmaktadır.

Sonuçlar, diğer bütün değişkenler eşitken, benzer veya daha iyi olanakları olan bir iş bulmanın oldukça zor olacağını düşünen bireylerin demokrasinin işleyişinden veya hükümetten daha az memnun olduklarını göstermektedir. Etki, istatistiksel olarak önemli düzeydedir. Daha önceki araştırma sonuçlarına benzer şekilde, yaşlıların, önceki seçimlerde PASOK'a oy verdiğini söyleyen katılımcıların ve ekonominin durumundan memnun olanların, demokrasinin işleyişinden memnun olma ihtimalinin daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Örnekler için bakınız: Pequito Teixeira vd., 2014; Freire vd., 2014).

Tablo.2: İş Güvenliği Tercihi ve Demokrasiden ve Devletten Memnuniyet

Değişkenler	(1) Demokrasiden memnuniyet	(2) Hükümetten memnuniyet
İş bulma zorluğu	-0.305*** (0.0895)	-0.235** (0.0932)
Cinsiyet	-0.431 (0.296)	-0.132 (0.308)
Gelir	0.117 (0.0754)	0.000925 (0.0791)
Sağ eğilimli	0.100 (0.0773)	0.0740 (0.0773)
Yaş	0.0462*** (0.0169)	0.00366 (0.0176)

Eğitim	-0.0184 (0.0235)	-0.0161 (0.0252)
PASOK seçmeni	0.549* (0.306)	0.695** (0.330)
Ekonomiden memnuniyet	0.442*** (0.112)	0.856*** (0.130)
Gözlem sayısı	157	157

Sıralı lojistik regresyon; Standart hatalar parantez içindedir; *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$.

Ayrıca, bireylerin işgücü piyasası tercihlerinin temsili kurumlara olan güvenlerini nasıl etkilediğine ve dış etki altındaki işgücü piyasası reformunun demokratik temsili kurumlara olan güveni azaltıp azaltmadığına da bakılmıştır. Demokrasiden memnuniyet analizine benzer sonuçlar bulunmuştur. Tablo 3 sonuçları göstermektedir.

Tablo.3: İşgücü Piyasası Reformu Tercihleri ve Demokratik Kurumlara Güven

Değişkenler	(3) Parlamentoya Güven	(4) Siyasetçilere Güven	(5) Siyasi Partilere Güven
İş bulma zorluğu	-0.192** (0.0880)	-0.144 (0.0893)	-0.204** (0.0847)
Cinsiyet	0.479 (0.304)	0.298 (0.307)	0.211 (0.300)
Gelir	0.000691 (0.0758)	0.233*** (0.0863)	0.0957 (0.0823)
Sağ-sol pozisyonu	0.0129 (0.0805)	-0.0200 (0.0840)	0.0208 (0.0824)
Yaş	0.0378** (0.0174)	0.0332* (0.0171)	0.0171 (0.0167)
Eğitim	-0.0206 (0.0238)	-0.0349 (0.0254)	-0.0138 (0.0234)
PASOK seçmeni	0.247 (0.322)	0.146 (0.326)	0.346 (0.306)
Ekonomiden memnuniyet	0.566*** (0.112)	0.603*** (0.117)	
Gözlem sayısı	157	157	156

Sıralı lojistik regresyon; Standart hatalar parantez içindedir; *** $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, * $p < 0.1$.

2011'de işgücü piyasası reformu zirvedeyken, işgücü piyasası güvenliğine öncelik veren bireylerin meclise, politikacılara ve siyasi partilere güvenme olasılıkları daha düşük kalmıştır. Etki, özellikle meclis ve siyasi partiler söz konusu olduğunda oldukça belirgindir. Yaşlıların ve ekonominin durumundan daha memnun olan kişilerin bu kurumlara güvenme olasılıkları yine daha yüksektir.

Bu etki, dış etki nedeniyle seçmen ve demokratik kurumlar arasındaki önemli politika uyuşmazlığı ile açıklanabilir. IMF ve Avrupa kurumlarının etkisi altındaki işgücü piyasası reformu, Yunanistan'da hem demokrasiden duyulan memnuniyeti hem de demokratik kurumlara olan güveni azaltmıştır. Daha önce de tartışıldığı üzere, yaygın bir karşı kamuoyu sinyaline rağmen reformlar için yapılan baskı, meşruiyetin azalmasına ve demokratik kurumlara verilen desteğin azalmasına neden olabilmektedir. Bu ise Altın Şafak ve Syriza gibi yelpazenin hem sağında hem de solundaki aşırılıkçı ve popülist siyasi partilerin yükselişine yol açabilmektedir.

Tablo.4: ESS Tur 4 ve 5 Karşılaştırması

Değişken	2008 ortalaması	2011 ortalaması
Parlamentoya güven	3.58	2.04
Hükümetten memnuniyet	2.70	1.84
Demokrasiden memnuniyet	4.35	2.98
Siyasi partilere güven	2.53	1.38
Siyasetçilere güven	2.44	1.36

ESS 4. Tur anket verileri Yunanistan'da 15 Temmuz 2009 ve 20 Kasım 2009 tarihleri arasında 2072 kişiyle yüz yüze görüşmeler sonucu toplanmıştır. Tablo 4'teki değişken değerleri tüm katılımcıların cevaplarının ortalaması alınarak hesaplanmıştır. 2011'de 2008'e kıyasla siyaset kurumlarına ve siyasetçilere duyulan güvenle demokrasi ve hükümet politikalarının işleyişine ilişkin olumlu değerlendirme ciddi oranda azalmıştır.

4. SONUÇ

Bu çalışma, uluslararası örgütlerin demokrasiye etkisini genel olarak negatif olarak gören egemenlikçi yaklaşımların aksine, daha incelikli bir yaklaşımın gerekli olduğu savunmaktadır. Bu bağlamda, Yunanistan örneğinde IMF koşulluluğunun etkisine odaklanılmış ve kamunun tercihi ile uluslararası örgütlerin politika koşulluluğu ve önerileri arasında bir örtüşme varsa, demokrasi üzerinde gerçek anlamda olumsuz bir etki olmadığı bu çalışmada iddia edilmiştir. Ayrıca, kamuoyunun görüşü ile IMF'nin koşulluluğu arasında bir farklılık olması durumunda, olumsuz etkinin, borç alan hükümetin ekonomik büyüklüğü, jeopolitik önemi ve yereldeki grupların birleştiriciliği ve örgütsel gücü gibi müzakere gücünü artırıcı faktörlere bağlı olacağı da bu çalışmada gösterilmektedir. Seçmen tercihleri ile IMF'nin koşulluluğu arasındaki ayrışan alanlar arttıkça demokrasi üzerindeki olumsuz etki de artacaktır. Makalede bu durum "demokrasi açığı" olarak adlandırılmış ve Yunanistan'ın 2010'daki mutabakat muhtırasındaki en tartışmalı politika koşulluluklarından biri

olan işgücü piyasası reformu ele alınarak düşük pazarlık gücünün ve kamunun (IMF'nin koşulluluğundan) yüksek düzeydeki farklılaşmasının olumsuz etkisi gösterilmiştir. Keskin bir ayrışma durumunda demokratik kurumlara duyulan memnuniyet ve güvenin azalacağı ortaya konulmuştur. Son olarak, uluslararası örgütlerin demokratik kurumların işleyişi üzerindeki etkisinin demokratikleşmeden niteliksel ve analitik olarak farklı olduğu ve demokrasiyi tesis etme yolundan ve/veya sivil ve siyasi hakların korunmasından ziyade kurumlar üzerindeki etkisi üzerinden incelenmesi gerektiği savunulmaktadır.

Uluslararası örgütlerin, iç siyaseti şekillendiren ve demokratik kurumları güçlü bir şekilde etkileyen kuvvetli aktörlerdir. Normatif değerler ve uygulama açısından bu örgütlerin demokrasi üzerindeki etkilerinin incelenmesi önem arz etmektedir. Özellikle popülist partilerin yükselişi, uluslararası kurumlara yönelik artan şüphecilik ve egemenlik tartışmaları göz önüne alındığında, daha derinlemesine çalışmalar yapmak sadece güncel değil aynı zamanda aciliyet gerektiren de bir durumdur. Gelecekteki çalışmalar, kamunun tercihleri ile uluslararası örgütlerin tavsiyeleri ve koşulları arasındaki örtüşmeleri ve bunların demokrasiyi nasıl geliştirdiğini daha derinlemesine araştırabilir. Ayrıca ileride yapılacak araştırmalar, daha ılımlı düzeydeki ayrılaşma örneklerine odaklanabilir ve araştırmayı derinleştirebilir. Son olarak, ileride yapılacak analizler, uluslararası örgütlerin çalışanları tarafından demokratik normların ne ölçüde içselleştirildiğine ve demokrasiyi güçlendirme ve/veya engel oluşturma rollerini nasıl gördüklerine de bakabilir.

KAYNAKÇA

Abouharb, M. Rodwan ve David L. Cingranelli (2009), "IMF Programs and Human Rights, 1981–2003", *The Review of International Organizations*, 4 (1): 47-72.

Altvater, Elmar (1999), "World Economy, The Financial Crisis, and Ecological Sustainability – a Trilemma", *Capitalism Nature Socialism*, 10 (4): 37-68.

Broome, Andre (2010), "The International Monetary Fund, Crisis Management and the Credit Crunch", *Australian Journal of International Affairs*, 64 (1): 37-54.

Brown, Chelsea (2009), "Democracy's Friend or Foe? The Effects of Recent IMF Conditional Lending in Latin America", *International Political Science Review*, 30 (4): 431-457.

Caraway, Teri L., Stephanie J. Rickard ve Mark S. Anner (2012), "International Negotiations and Domestic Politics: The Case of IMF Labor Market Conditionality", *International Organization*, 66 (1): 27-61.

Catsambas, Thanos (2016), "The Greek Economic Crisis: Myths, Misperceptions, Truths, and Realities", *Mediterranean Quarterly* 27 (1): 55-70.

Chwieroth, Jeffrey M. (2015), "Professional Ties that Bind: How Normative Orientations Shape IMF Conditionality", *Review of International Political Economy*, 22 (4): 757-787.

Copelovitch, Mark S. (2010), "Master or Servant? Common Agency and the Political Economy of IMF Lending", *International Studies Quarterly*, 54 (1): 49-77.

Dahl, Robert A. (1999), "Can International Organisations Be Democratic? A Skeptic's View", Shapiro, I. ve C. Hacker-Cordon, C. (Der.), *Democracy's Edges* (Cambridge: Cambridge University Press): 19-36.

Dingwerth, Klaus (2014), "Global Democracy and the Democratic Minimum: Why a Procedural Count Alone is Insufficient", *European Journal of International Relations*, 20 (4): 1124-1147.

Doyle, David (2011), "The Legitimacy of Political Institutions: Explaining Contemporary Populism in Latin America", *Comparative Political Studies*, 44 (11): 1447-1473.

Downs, Anthony (1957), "An Economic Theory of Political Action in a Democracy", *The Journal of Political Economy*, 65 (2): 135-150.

Dreher, Axel, Jan-Egbert Sturm ve James R. Vreeland (2015), "Politics and IMF Conditionality", *Journal of Conflict Resolution*, 59 (1): 120-148.

European Social Survey Round 5 Data (2010), Data file edition 3.4. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. Doi: 10.21338/NSD-ESS5-2010 (16.12.2022).

Featherstone, Kevin (2016), "Conditionality, Democracy and Institutional Weakness: the Euro-crisis Trilemma", *Journal of Common Market Studies*, 54 (1): 48-64.

Financial Times (2015), "Alexis Tsipras Wins Vote Backing Greece Bailout", <https://ft.com/content/db4d2f04-2b05-11e5-8613-e7aedbb7bdb7> (29.08.2022).

Franklin, James (1997), "IMF Conditionality, Threat Perception, and Political Repression: A Cross-National Analysis", *Comparative Political Studies*, 30 (5): 576-606.

Freire, Andre, Marco Lisi, Ioannis Andreadis ve Jose Manuel Leite Viegas (2014), "Political Representation in Bailed-out Southern Europe: Greece and Portugal Compared", *South European Society and Politics*, 19 (4): 413-433.

Gartzke, Erik ve Megumi Naoi (2011), "Multilateralism and Democracy: A Dissent Regarding Keohane, Macedo and Moravcsik", *International Organization*, 65 (3): 589-598.

Garuda, Gopal (2000), "The Distributional Effects of IMF Programs: A Cross-Country Analysis", *World Development*, 28 (6): 1031-1051.

Genovese, Federica ve Héctor Hermida-Rivera (2022), "Government Ideology and Bailout Conditionality in the European Financial Crisis", *International Interactions*, 48 (5): 897-935.

Gilmore, Jonathan (2014), "Protecting the Other: Considering The Process and Practice of Cosmopolitanism", *European Journal of International Relations*, 20 (3): 694-719.

Habermas, Jürgen (1996), *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (Cambridge, MA: MIT Press).

Held, David (1995), "Cosmopolitan Democracy and the Global Order: Reflections on the 200th Anniversary of Kant's 'Perpetual Peace'", *Alternatives: Global, Local, Political*, 20 (4): 415-429.

Hellenic Statistical Authority (2014), "Quarterly National Accounts: 3rd Quarter 2014 (Flash Estimates) and revised data 1995 Q1-2014 Q2", https://web.archive.org/web/20141114111915/http://www.statistics.gr/portal/page/portal/ESYE/BUCKET/A0704/PressReleases/A0704_SEL84_DT_QQ_03_2014_01_E_EN.pdf (16.12.2022).

Hodson, Dermot (2015), "The IMF as a De Facto Institution of the EU: A Multiple Supervisor Approach", *Review of International Political Economy*, 22 (3): 570-598.

IMF (2000), "Greece—2000 Article IV Consultation", *International Monetary Fund*, <http://www.imf.org/external/np/ms/2000/112000.htm> (16.12.2022).

IMF (2010), "Greece: Letter of Intent, Memorandum of Economic and Financial Policies, and Technical Memorandum of Understanding", *International*

Monetary Fund, <https://www.imf.org/external/np/loi/2010/grc/120810.pdf> (16.12.2022).

IMF (2022), “Greece: History of Lending Commitments as of November 30, 2022”, International Monetary Fund, <https://www.imf.org/external/np/fin/tad/extarr2.aspx?memberKey1=360&date1key=2022-11-30> (16.12.2022).

IMF IEO (2016), “The IMF and the Crisis in Greece, Ireland, and Portugal”, <http://www.ieo-imf.org/ieo/pages/EvaluationImages267.aspx> (08.08.2018).

Kapur, Devesh ve Moises Naim (2005), “The IMF and Democratic Governance”, *Journal of Democracy*, 16 (1): 89-102.

Keohane, Robert O., Stephen Macedo ve Andrew Moravcsik (2009), “Democracy-Enhancing Multilateralism”, *International Organization*, 63 (1): 1-31.

Kentikelenis, Alexander E., Thomas H. Stubbs ve Lawrence P. King (2016), “IMF Conditionality and Development Space, 1985-2014”, *Review of International Political Economy*, 23 (4): 543-582.

Koenig-Archibugi, Mathias (2010), “Is Global Democracy Possible?”, *European Journal of International Relations*, 17 (3): 519-542.

Kreuder-Sonnen, Christian ve Bernhard Zangl (2015), “Which Post-Westphalia? International Organizations between Constitutionalism and Authoritarianism”, *European Journal of International Relations*, 21 (3): 568-594.

Kennedy, Geoff (2016), “Embedding Neoliberalism in Greece: The Transformation of Collective Bargaining and Labour Market Policy in Greece During the Eurozone Crisis”, *Studies in Political Economy*, 97 (3): 253-269.

Kosmidis, Spyros (2014), “Government Constraints and Accountability: Economic Voting in Greece Before and During the IMF Intervention”, *West European Politics*, 37 (5): 1136-1155.

Kuyper, Jonathan W (2014), “Global Democratization and International Regime Complexity”, *European Journal of International Relations*, 20 (3): 620-646.

Lang, Valentin (2021), “The Economics of the Democratic Deficit: The Effect of IMF Programs on Inequality”, *The Review of International Organizations*, 16: 599–623.

Mabbett, Deborah ve Waltraud Schelkle (2015), “What Difference Does Euro Membership Make to Stabilization? The Political Economy of International

Monetary Systems Revisited”, *Review of International Political Economy*, 22 (3): 508-534.

Manin, Bernhard, Adam Przeworski ve Susan Stokes (1999), “Elections and Representation”, Manin, Bernhard, Adam Przeworski ve Susan Stokes (Der.), *Democracy, Accountability, and Representation* (Cambridge: Cambridge University Press): 29-54.

Nelson, Stephen C. ve Geoffrey P.R. Wallace (2017), “Are IMF Lending Programs Good or Bad for Democracy?”, *Review of International Organizations*, 12 (4): 523-558.

Nooruddin, Irfan ve Joel W. Simmons (2006), “The Politics of Hard Choices: IMF Programs and Government Spending”, *International Organization*, 60 (4): 1001-1033.

Oberdabernig, Doris A. (2013), “Revisiting the Effects of IMF Programs on Poverty and Inequality”, *World Development*, 46: 113-142.

Pappas, Takis (2014), *Populism and Crisis Politics in Greece* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Parekh, Bhikhu (1992), “The Cultural Peculiarity of Liberal Democracy”, *Political Studies*, 40 (1): 160-175.

Pastor, Manuel (1987), “The Effects of IMF Programs in the Third World: Debate and Evidence from Latin America”, *World Development*, 15 (2): 249-262.

Pequito Teixeira, Conceicao, Emmanouil Tsatsanis ve Ana Maria Belchior (2014), “Support for Democracy in Times of Crisis: Diffuse and Specific Regime Support in Portugal and Greece”, *South European Society and Politics*, 19 (4): 501-518.

Pevehouse, Jon C.W. (2003), “Democracy From the Outside-In? International Organizations and Democratization”, *International Organization*, 56 (3): 515-549.

Pion-Berlin, David (1983), “Political Repression and Economic Doctrines: The Case of Argentina”, *Comparative Political Studies*, 16 (1): 37-66.

Pitkin, Hannah (1967), *The Concept of Representation* (London: Cambridge University Press).

Pop-Eleches, Grigore (2009), *From Economic Crisis to Reform: IMF Programs in Latin America and Eastern Europe* (New Jersey: Princeton University Press).

Rabkin, Jeremy (2007), *Law Without Nations: Why Constitutional Government Requires Sovereign States* (Princeton: Princeton University Press).

Rickard, Stephanie ve Teri Caraway (2019), "International Demands for Austerity: Examining the Impact of the IMF on the Public Sector", *Review of International Organizations*, 14: 35-67.

Scholte, Jan Aart (2014), "Reinventing Global Democracy", *European Journal of International Relations*, 20 (1): 3-28.

Schwarzer, Daniela (2015), "Building the Euro Area's Debt Crisis Management Capacity with the IMF", *Review of International Political Economy*, 22 (3), 599-625.

Smith, Eliot R. ve Frederica R. Conrey (2007), "Agent-Based Modeling: A New Approach for Theory-Building in Social Psychology", *Personality and Social Psychology Review*, 11 (1): 87-104.

Spanou, Calliope (2020), "External Influence on Structural Reform: Did Policy Conditionality Strengthen Reform Capacity in Greece?", *Public Policy and Administration*, 35 (2):135–157.

Stone, Randall (2002), *Lending Credibility: The International Monetary Fund and the Post-Communist Transition* (New Jersey: Princeton University Press).

Stone, Randall (2008), "The Scope of IMF Conditionality", *International Organization*, 62 (4): 589-620.

The Economist (2011), "Acropolis Now", <https://economist.com/leaders/2010/04/29/acropolis-now> (16. 12. 2022).

Vasilopoulou, Sofia ve Daphne Halikiopoulou (2015), *The Golden Dawn's 'Nationalist Solution': Explaining the Rise of the Far Right in Greece* (New York: Palgrave Macmillan).

Wachman, Richard ve Nick Fletcher (2010, 27 April), "Standard & Poor's Downgrade Greek Credit Rating to Junk Status", *The Guardian*, retrieved 27 April 2010.

Ek.1: Mülakat Listesi

Mülakat No.	Kişi ve pozisyonu	Mülakat tarihi	Mülakat yeri
Mülakat No. 1	Louka Katseli, Ekonomi Bakanı (2009-2010) ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı (2010-2011)	24 Eylül 2014	Atina, Yunanistan
Mülakat No. 2	Kostis Hatzidakis, Kalkınma ve Altyapı Bakanı (2012-2014)	25 Eylül 2014	Atina, Yunanistan
Mülakat No. 3	George Argeitis, GSEE Bilim Direktörü	25 Eylül 2014	Atina, Yunanistan
Mülakat No. 4	George Papaconstantinou, Maliye Bakanı (2009-2012)	1 Ekim 2014	Atina, Yunanistan
Mülakat No. 5	Başbakanlık Ofisi'nde üst düzey stratejist (2012-2013)	2 Ekim 2014	Atina, Yunanistan
Mülakat No. 6	IMF Avrupa Ofisi'nde üst düzey yetkili (2009-2011)	25 Ekim 2014	Oxford, İngiltere
Mülakat No. 7	Avrupa Komisyonu'nda üst düzey yetkili	6 Kasım 2014	Brüksel, Belçika
Mülakat No. 8	Avrupa Komisyonu'nda üst düzey yetkili	7 Kasım 2014	Brüksel, Belçika
Mülakat No. 9	IMF Avrupa Ofisi'nde üst düzey yetkili	26 Ocak 2014	Brüksel, Belçika

**MACARİSTAN'DA POPÜLİST SÖYLEM: TÜRK
GÖÇMENLERİN DENEYİMLERİ**

**POPULIST RHETORIC IN HUNGARY: EXPERIENCES
OF TURKISH IMMIGRANTS***

Hande KARS* & Didem ÇAKMAKLI**

ÖZ

Avrupa'da yükselişe geçen popülist ve otoriter siyasi dönüş, göçmen gruplarını hedef alan hem söylemler hem politikalar üzerinde etkili olmuştur. Bu çalışma, popülist bir dönüşüm yaşayan Macaristan'daki Türk göçmenlerin deneyimlerini incelemektedir. Avrupa'daki Türk göçmenler kapsamlı bir şekilde incelenmiş olsa da Macaristan'daki küçük ama artan Türk göçmen nüfusu çok az gözlemlenmiştir. Macaristan, liberal Avrupa değerleri ve yükselen popülist söylem arasında gidip gelmektedir. Macaristan'da özellikle Müslümanları hedef alan dışlayıcı söylemin, Türklerin göçmen olarak gündelik deneyimlerini nasıl değerlendirdiklerine yansımaları beklenmektedir. Araştırma, Macaristan'daki Türklerle yapılan 20 yarı yapılandırılmış, derinlemesine görüşmeye

* Bu makale, Hande Kars'ın Dr. Öğr. Üyesi Didem Çakmaklı'nın danışmanlığında Antalya Bilim Üniversitesi, Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans programında yazdığı "Citizenship Perceptions and Migrant Experiences of Turkish Immigrants in Hungary" başlıklı tezinden türetilmiştir. Araştırma için, Antalya Bilim Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 10.03.2021 tarihinde 2021/02 sayılı karar ile etik kurul izni alınmıştır. Bu çalışma, 7-8 Mart 2022 tarihlerinde Antalya Bilim Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Dünya Göç Hareketleri Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur. Alternatif Politika dergisinin hakemlerine çok değerli geribildirimleri için teşekkür ederiz.

* Yüksek Lisans mezunu, Antalya Bilim Üniv., Yüksek Lisans Enstitüsü, Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler, hande.kars@std.antalya.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7600-867X>

** Dr. Öğr. Üyesi, Antalya Bilim Üniv., Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, didem.cakmakli@antalya.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7824-2435>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 22.08.2022

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 01.12.2022

dayanmaktadır. Katılımcılar kartopu yöntemine göre seçilmiştir. Bulgular, olumsuz deneyimlerden ziyade olumlu deneyimlere işaret etmektedir. Görüştüğümüz Türk göçmenlere göre bunun bir nedeni, Macaristan'daki Türklerin profilleri ve diğer göçmen gruplarına göre nispeten az sayıda olmaları ve bu nedenle daha az hedef haline gelmeleridir. İkincisi, Macarlar ve Türkler arasındaki sosyal ve kültürel benzerlikler, genel olarak olumlu tutumları desteklemektedir. Üçüncüsü, Türkiye ile Macaristan arasındaki yakın siyasi ilişkiler, Türkler ve Macarlar arasında uzlaşmacı ilişkilere yol açmaktadır. Bu bulgular, Macaristan'daki Türklerin, Orbán'ın otoriter ve popülist söyleminden olumsuz etkilenmediklerini iddia eden, diğer göçmen gruplarından ayrılan bir grup olduğuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Macaristan, Türk Göçmenler, Popülizm, Göçmen Deneyimleri, Vatandaşlık.

ABSTRACT

In an era of increasing populism across Europe, anti-immigrant and exclusionary rhetoric and policies have become widespread. This research studies Turkish migrants in Hungary to assess the extent to which Hungary's populist turn has affected their experiences as immigrants. Turkish immigrants have been studied extensively across Europe, yet Hungary's small but increasing Turkish population has been little observed. As a member of the EU, Hungary is caught between liberal European values and illiberal, populist politics. Exclusionary rhetoric, particularly targeting Muslims, is expected to reflect on how Turks evaluate their everyday experiences as migrants. The research is based on 20 semi-structured, in-depth interviews with Turks in Hungary. Findings point to positive rather than negative experiences. One reason presented by the interviewees themselves is the particular profile of Turks in Hungary and their relatively smaller presence, making them less of a target. Second, they claim that social and cultural commonalities between Hungarians and Turks support generally positive attitudes towards Turks. Third, close political relations between Turkey and Hungary lead to agreeable relations between Turks and Hungarians. Turks in Hungary emerge as a distinct immigrant

group whose members claim they are not negatively affected or disadvantaged by Orbán's illiberal populist rhetoric.

Keywords: Hungary, Turkish Immigrants, Populism, Migrant Experiences, Citizenship.

GİRİŞ

Avrupa'da yükselişe geçen otoriter siyasi dönüş, Avrupa'daki göçmen gruplarını hedef alan söylemler ve politikalar üzerinde etkili olmuştur. Bu araştırma, Macaristan'daki popülist, liberal olmayan dönüşün Türk göçmenlerin deneyimlerini nasıl etkilediğini incelemektedir. Macaristan, Avrupa Birliği ile daha derin bir entegrasyon yolundayken, söylem ve politikalarındaki değişimin etkisinin incelenebileceği kilit bir vaka sunmaktadır. Macaristan'daki Türk göçmenler, popülist bir hükümetin göçmen ve Müslüman karşıtı söylemlerinden etkilenmesini beklediğimiz bir azınlık göçmen grubunu temsil etmektedir. Bir Avrupa Birliği üyesinden beklenen göçe karşı liberal ve prensipte kapsayıcı bir yaklaşım yerine, Macaristan'da artan komüniter, tikelci, dışlayıcı vatandaşlık ve göç yaklaşımları gözlemlenmektedir (Moreh, 2019).

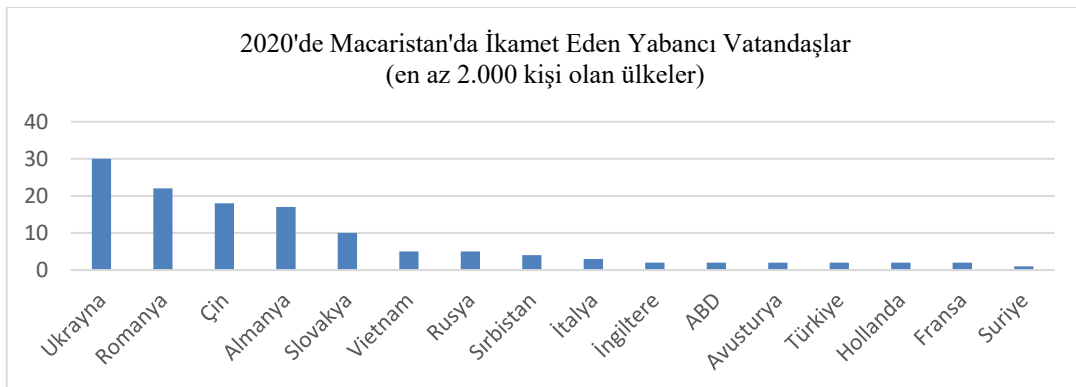
Mevcut iktidar partisi FIDESZ'in hâkim olduğu siyasi söylemi, göç karşıtı politikalar ve anlatılar karakterize etmektedir (Jones-Gailani ve Göbl, 2018). Özellikle 2015 Suriye göç krizinin ardından Macaristan'da göçe karşı güvenlikçi bir yaklaşım oluşmuştur (Nagy 2016; Sereghy, 2017). Gerek politikaları ile gerek de siyasi retorik ile Macaristan, göçmenlerin ülkeye girişlerini önlemeye çalışmıştır. Bir yandan fiziksel duvarlar örülmüştür. Örneğin, Eylül 2015'e kadar Sırbistan sınırındaki sınır çiti inşaatının ilk aşaması tamamlanmıştır (Bienvenu ve Lynman, 2015). Diğer yandan ise Başbakan Viktor Orbán'ın siyasi söylemi artarak göçmenlere karşı savunmacı, milliyetçi ve güvenlikçi bir hal almıştır. Orbán, "Macaristan Müslüman işgalcileri istemiyor" demeye devam etmektedir (Shulthei, 2018; Jones-Gailani ve Göbl, 2018). Çeşitlilik kınanmakta ve hükümet kontrolündeki medya, göçmenleri ulusal kimlik ve güvenliğe yönelik bir tehdit olarak çerçevelemektedir (Novak, 2018; Jones-Gailani ve Göbl, 2019). İslam ve Müslümanlar, FIDESZ tarafından hem Macaristan hem de Batı kültürüne yönelik varoluşsal tehditler olarak etiketlenmektedir (Sereghy, 2017).

1960'larda büyük ölçekli göç başladığından beri, Türk toplumu Avrupa'ya yayılmıştır (Hoffman vd., 2020). Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na (2021) göre, Avrupa'da yaşayan 6,6 milyondan fazla Türkün yaklaşık 5,5 milyonu Batı Avrupa ülkelerinde yerleşik durumdadır. Almanya, Fransa, Hollanda, Avusturya ve Belçika, Avrupa'daki en yüksek Türk nüfusuna sahiptir. Bu çalışma, Türk göçmenlerin çok az çalışıldığı bir ülke olan Macaristan'a odaklanarak

Avrupa'daki Türk göçmenler hakkındaki literatüre katkıda bulunmaktadır. Almanya, Hollanda, Fransa ve Avusturya'da yaşayan Türkler üzerine yapılan kapsamlı çalışmalar mevcuttur (Fassman ve İçduygu, 2013; Çil vd., 2011; Ulucak, 2017). Macaristan'daki Türk göçmenler üzerine yapılan çalışmayı önemli kılan birkaç neden vardır. Birincisi, Türk göçmenlerin çoğunun Müslüman olmaları, Müslüman olmayanların da bu şekilde algılanmaları olasılığından dolayı, Macar hükümetinin Müslüman karşıtı söylemlerinin hedefi olma ihtimalidir. Yabancı düşmanı tutumların potansiyel hedefleri olarak, Türklerin deneyimleri Macaristan'daki liberal olmayan söylem ve politika değişimlerinin etkilerine örnek olacaktır. İkincisi, Macaristan'daki Türkler, nispeten küçük bir göçmen grubu olmasına rağmen, sayıları giderek artmaktadır ve bu onları giderek daha önemli bir grup haline getirmektedir. Macaristan'daki Türk sayısı 3000'in biraz üzerindedir. Bu çok küçük bir sayı olarak gözükse de ilk 5 grup dışında Macaristan'daki göçmen gruplarının çoğu 2000-5000 nüfusa sahiptir. Ayrıca, küçük bir göçmen grubuna ait deneyimlerin, Türklerin çoğunlukta (veya bir büyük göçmen grup) olduğu diğer ülkelere kıyasla farklı dinamikler sunması beklenmektedir.

2020 OECD Migration Outlook'a göre Macaristan'daki yabancı nüfus, nüfusunun yaklaşık %6'sını oluşturmaktadır. Macaristan'daki en büyük göçmen grupları Ukrayna, Romanya, Sırbistan ve Almanya'dan gelmektedir (OECD, 2020). Macaristan'a gelen göçmenlerin çoğunluğu Avrupa'dan olmasına rağmen, 2015 Suriye krizi, göç üzerine söylemlerin odağına Müslüman göçmenleri oturtmuştur. Grafik 1, 2020 yılında Macaristan'da ikamet eden yabancı ülke vatandaşlarının sayısını göstermektedir. Türkler, göçmenler arasında küçük bir azınlıktır. Bu tablo aynı zamanda Müslüman çoğunluklu ülkelere gelen göçmenlerin sayısının çok küçük olduğunu göstermektedir. Bu da Macaristan'daki Müslüman göçmenlerin sayısı ile 2015'ten bu yana artan, Müslümanlara karşı risk temelli söylemler arasındaki uyumsuzluğun altını çizmektedir.

Grafik.1: Macaristan'da İkamet Eden Yabancı Vatandaşlar, 2020 Macar İstatistik Bürosu

Bu çalışma, 2021 yılının Mart ve Nisan aylarında Macaristan'da yaşayan Türk göçmenlerle gerçekleştirilen yirmi yarı-yapılandırılmış görüşmenin analizine dayanmaktadır. Analiz, göçmenlerin olumlu ve olumsuz deneyimlerini tespit etmiştir. Olumsuz deneyimler ev sahibi ülkedeki dışlayıcı, ırkçı ve göçmen karşıtı tutumlara maruz kalma deneyimlerini kapsamaktadır. Olumlu deneyimler ise Türk göçmenlere yönelik kucaklayıcı ve kapsayıcı tutumları yansıtan deneyimleri içermektedir. Görüştüğümüz Türklerin neredeyse tamamının göçmenlik deneyimlerini *olumlu* olarak ifade ettiğini görmekteyiz. Bu olumlu deneyimi açıklamak için Türk göçmenler üç temel neden ortaya koymaktadır: 1) Nispeten az sayıda Türk göçmen nüfus ve Türk göçmenlerin profili, 2) Türkiye ile Macaristan arasındaki tarihi bağlar ve kültürel ortaklıklar ve 3) iki ülke arasındaki siyasi bağlar.

Makale, Macaristan'da popülizmin yükselişine ilişkin literatürün gözden geçirilmesinin ardından, popülizm ile değişen politika ve söylemleri izlemektedir. Bunu takip eden bölümde, Avrupa'daki Türk göçmen deneyimleri tartışılmaktadır. Sonrasında çalışmada kullanılan araştırma tasarımı ve metodoloji sunulmaktadır. Bir sonraki bölümde araştırmanın bulguları paylaşılmaktadır. Son olarak, popülist siyasetin yoğun olduğu bu dönemde Avrupa'daki göçmen deneyimleri için bulgularımızın önemi üzerine bir tartışma ile bitiriyoruz.

1. AVRUPA VE MACARİSTAN'DA POPÜLİZM

Mudde (2004: 543), popülizmi, “toplumu nihai olarak iki homojen ve karşıt gruba, saf halk ve yozlaşmış seçkinlere ayrılmış olarak gören ve siyasetin halkın genel iradesinin bir ifadesi olması gerektiğini savunan bir ideoloji” olarak tanımlamaktadır. Saf insanlar, güçlü seçkinler tarafından göz ardı edilenlerdir. Popülizm, seçkinler ile halk arasındaki çatışmayı temel alır ve halk adına ve seçkinlere karşı bir harekettir (Mudde, 2004; Brubaker, 2017). Popülizmin “halkın iradesini” öne çıkaran çoğunlukçu doğası, liberal demokrasilerin demokratik olmayan özelliklerine demokratik bir alternatif olarak sunulmaktadır (Mudde ve Kaltwasser, 2012; Mounk, 2018). Fakat bu majoriteryen söylem üzerine kurulu popülizm anayasal düzene karşı tehdit, muhalefetin bastırılması ve milliyetçilik ve kültür savaşlarına başvuru üzerine inşa edilen siyasete dönüşmektedir (Rupnik, 2018; Urbinati, 2017). Avrupa'daki hemen hemen tüm gelişmiş demokrasilerde sağ popülist partilerin ortaya çıkması, liberal olmayan siyasette bir yükseliş yol açmıştır (Merkel ve Scholl, 2018; Mudde, 2004). Avrupa'daki illiberal rejimler, Avrupa Birliği'nin değerlerini, hukuk sistemini ve entegrasyon başarılarını tehlikeye atmaktadır (Lorenz ve Anders, 2021). Yargının seçilmiş çoğunluk tarafından

zayıflatılması, sınırlı azınlık hakları, kısıtlı medya ve STK'lar, AB'nin temel ilkelerini riske atan “demokratik gerileme” örnekleridir (Lorenz ve Anders, 2021).

Brubaker (2017), popülizmi dikey ve yatay boyutlarda analiz etmektedir. Dikey boyut halk ve seçkinler arasındaki çatışmayı temsil ederken, yatay boyut halk ve dış gruplar arasındadır. Dikey boyut, çoğunlukçu siyaseti teşvik ederken, yatay boyut, içerideki yabancıları bir tehdit olarak kurmaktadır (Brubaker, 2017). Her iki boyut da Avrupa entegrasyonuna meydan okuyan bir Avrupa şüpheciliğini teşvik etmektedir. Kutuplaşmış bir toplum ve yabancılara karşı düşmanlık, İslam karşıtlığı, göç karşıtlığı ve çok kültürlülük karşıtlığını teşvik eder ve “liberal bir göç etiğinin uygulanmasına meydan okumaktadır” (Amantini, 2020: 221; Karataş, 2019; Alkan, 2015). Karataş (2019) popülizmi, göçmenleri dışlayan, saf ve homojen bir ülkeyi tercih eden, etnik temellere dayalı ırkçılık olarak tanımlamaktadır.

Macaristan ve Polonya sıklıkla Avrupa’da otoriter dönüşün örnekleri olarak sunulmaktadır. Bu ülkelerde, hukukun üstünlüğünün ihlalinin, aşırı milliyetçiliğin, muhalefet partilerine yönelik saldırıların arttığını ve sivil toplumun, güçler ayrılığının, medya bağımsızlığının ve kamu hizmetinin siyasi tarafsızlığının azaldığını gözlemlemekteyiz (Rupnik, 2018; Bustikova ve Guasti, 2017). Kapalı siyasetleri, göçmen karşıtı duyguların, kimliğin, dinin ve topluluk tarihinin korunmasına dayalı tikelci ve toplulukçu değerlerin teşvik edilmesiyle korunmaktadır (Ilıkova ve Tushev, 2020).

1990 ve 2010 yılları arasında Macaristan’ın liberal demokrasisi “çok partili bir sistem, serbest seçimler, temsili hükümet, güçlü muhalefet, özgür medya, hukukun üstünlüğünü koruyan güçlü ve saygın kurumlar ve bağımsız mahkemeler” ile tanımlanmıştır (Bozóki, 2015: 258). Macaristan, demokratik konsolidasyonun bir başarı öyküsü olarak 2004’te Avrupa Birliği’ne katılmıştır. Fidesz’in 2010’daki zaferi ile bu sağcı, giderek muhafazakârlaşan hükümet, ülkenin siyasi, sosyal ve yasal yapısını değiştirmiştir (Bozóki 2015; Vadhanavisala, 2020). Demokratik kurumlar işlev görse de sınırlı bir sivil toplum ve konuşma özgürlüğü ve azınlıkları marjinalleştiren çoğunlukçu bir mantığın artması ile sınırlandırılmıştır (Vadhanavisala, 2020; Bozoki, 2015).

Fidesz dönemi ile birlikte Macaristan’da popülizm ve muhafazakârlığın ön plana çıktığı görülmektedir (Szabó, 2019). Fidesz 2008 mali krizinden sonra popülizmi benimsemeye başlamış ve 2010’dan sonra güçlü popülist söylemler kullanmaya başlamıştır. Mali kriz, partiye kendisini sadece daha önce iktidarda olan sol partilere karşı değil, aynı zamanda Fidesz tarafından Macaristan’daki ekonomik krizden sorumlu tutulan uluslararası güçlere karşı da halkın kurtarıcısı olarak konumlandırma fırsatı sağlamıştır (Becker, 2010: 29; Szabó, 2019: 20).

Fidesz'in 2010 seçimleri sırasında siyasi vaatlerinin ülkeye değişim getirme, liberal hükümetlerin hatalarını düzeltme ve Macar halkının çıkarlarını gözetmek üzerine yoğunlaştığını gözlemlemek mümkündür.

Şu anda iktidarda olan Fidesz partisinin olduğu kadar, 2018'deki parlamento seçimlerinde Fidesz'in ardından ikinci sırada yer alan Jobbik adlı parti de Macaristan'daki güçlü sağ popülist partilere bir örnektir. Her iki parti de milliyetçi olmasına rağmen, Jobbik ve Fidesz'in popülizmi arkasındaki ideoloji farklılık göstermektedir. Jobbik kendisini Macaristan'ı yöneten elitlere karşı mücadele etmek isteyen yoksul ve milliyetçi Macarların partisi olarak konumlandırmaktadır (Enyedi, 2015: 52; Szabó, 2019: 20). Buradan yola çıkarak Jobbik popülizminin ekonomik bir popülizm türü olarak değerlendirilebileceği söylenebilirken, Fidesz'in popülizmi daha çok siyasi popülizm tipolojisine uymaktadır. Fidesz'in ideolojisi de milliyetçidir ancak parti, Fidesz'in temel amacının ulusal çıkarları Macaristan'ı kontrol altına almaya çalışan yabancı güçlerden korumak ve Avrupa Birliği politikaları aracılığıyla yabancı çıkarların ulusal çıkarlara müdahale etmesine izin vermemek olduğunu belirtmektedir (Enyedi, 2015; Szabó, 2019).

Macaristan ve Avrupa Birliği, yargı bağımsızlığından medya özgürlüğüne ve mülteci haklarına kadar çeşitli konularda yıllardır çatışmaktadır ve Orbán defalarca Avrupa Birliği'ni ülkenin ulusal çıkarlarına karşı çalışmak ve iç siyasetine karışmakla suçlamıştır (Spirlet, 2021). AB ile Macaristan arasındaki ideolojik anlaşmazlık ve siyasi çatışma en açık şekilde 2015 göçmen krizinde görülmüştür. Macaristan, 2015 yılında AB'nin göçmen ve mülteci kabulü için zorunlu kota kararına itiraz etmiştir (Ilıkova ve Tushev, 2020).

Avrupa'da özellikle 11 Eylül sonrasında göç meseleleri giderek artan bir şekilde yoğun siyasi tartışmalara yol açmış ve özellikle Müslüman çoğunluğa sahip ülkelerden etnik azınlık toplulukları güvenlik tehdidi olarak ele alınmıştır (Léonard ve Kaunert, 2020). Avrupa Birliği de kendi içinde uzun süredir göçmen konusunda ciddi çelişkiler yaşamaktadır. 2015 göçmen krizinin çok öncesine dayanan hem düzensiz hem zorunlu göçmenler konusunda güvenlikçi yaklaşımları (Asderaki and Markozani, 2021; Benam, 2011; Huysmans, 2000), AB temelini oluşturan liberal, çoğulcu prensipler ile çelişmektedir. Almanya gibi AB'nin güçlü ülkelerinde dahi popülist partilerin güçlenmesi ile göçmenler konusunda güvenlikçi yaklaşımlar artmıştır (Banai ve Kreide, 2016). Ülkelerin içindeki çelişkiler AB seviyesine taşınmıştır.

Hem Macaristan'da hem Avrupa Birliğinde göçmen karşıtı politika ve söylemler çok daha öncesine dayansa da 2015 göçmen krizi ile Avrupa genelinde, Avrupa Birliği kurumları dâhil, göç konusunda dışlayıcı tutumlar yükselişe geçmiştir (Asderaki and Markozani, 2021). Macaristan'da da özellikle Müslüman

çoğunluklu ülkelerden gelen göç, ulusal homojenlik, iç güvenlik ve toplumsal barış için bir tehdit olarak algılanmaktadır (Zúquete, 2008; Merkel ve Scholl, 2018). Avrupa Birliği'nin ortak, merkezi bir göç politikası oluşturma girişiminde bulunduğu 2014-2015 döneminde, Fidesz hükümeti Avrupa Birliği'ni Macaristan'a merkezi bir göç politikası dayatmak istediği için şiddetle eleştirmeye başlamıştır (Danaj, Lazányi ve Bilan, 2018; Szabó, 2019).

Macaristan'ın Suriye göç krizini takip eden göç politikaları, uluslararası insan hakları sözleşmelerini ve AB düzenlemelerini ihlal etmektedir (Verseck, 2019; Nagy, 2016). AB'nin mülteci krizine çözüm olarak üyelere kota sistemi teklif etmesiyle Macaristan, 2015 yılında göç krizine sert ve olumsuz bir yanıt vermiştir. Bu dönemde Orbán, Macar kökenlileri memnuniyetle karşılarken, insani yardım amaçlı gelenleri sınırlamaya yönelik politikalar izlemeye devam etmiştir (Gozdziak, 2019). Güncel politikalar, göçmenlere ve sığınmacılara yardım etmeyi amaçlayanların faaliyetlerini suç haline getirme girişimlerine dayanmaktadır (Gozdziak, 2019). 2018 yılında Orbán, başta sivil toplum kuruluşlarını hedef alarak, yasadışı göçmenlere yapılan yardımları suç sayan ve sığınmacıların koruma altına alınmasını zorlaştıran, "Soros'u Durdur" yasasını çıkarmıştır (Euronews, 2018). Sivil toplum kuruluşlarını hedef alan bu mevzuat, 2021'de Avrupa Adalet Divanı'na sevk edilmiştir ve mahkeme mevzuata karşı karar vermiştir (Euronews, 2021). Avrupa Birliği Adalet Divanı, Macaristan'ın AB hukuku kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmediğine hükmetmiştir (Spirlet, 2021).

Vatandaşlık politikalarındaki değişiklikler de 2015 göç krizinden öncesine dayanmaktadır. Orbán'ın göreve seçilmesinin ardından, Mayıs 2010'da Macaristan'da vatandaşlık politikaları değişmiştir. Değişiklikten önce, vatandaşlık için başvuranlar Macaristan'ın kamu düzeni veya ulusal güvenliği için potansiyel tehdit olarak değerlendirilmemekteydi. Ancak, yeni Vatandaşlık Kanunu'na (2010) göre, Macar olmayan bireyler potansiyel tehdit olmaktan çıkarılmalıdır: "Macar olmayan bireyler, Macaristan Cumhuriyeti'nin kamu düzeni veya ulusal güvenliği için bir tehdit oluşturmayacağı düşünülüyorsa, talep üzerine vatandaşlığa alınabilir" ifadesi "devletin çıkarlarına yönelik bir tehdit" ifadesinin yerini almıştır (Macar Vatandaşlık Kanunu, 2020). Bu ifadede vatandaşlığa kabulün "kamu düzeni" ve "ulusal güvenlik" üzerine inşa edildiğini, Macaristan'da vatandaşlığın ve göçün güvenleleştirilmesinin başlangıcını görmekteyiz. Üçüncü ülke vatandaşları için vatandaşlık süreci uzun ve kısıtlayıcı hale gelmiştir (Moricz, 2013). Örneğin, vatandaşlık edinme süresi, daimî ikamet aldıktan sonra sekiz yıldan on bir yıla uzatılmıştır. Moricz'e (2013) göre, Macar göç politikası üç özelliğe dayanmaktadır: AB içinde serbest dolaşım; Macar

kökenli olmayan üçüncü ülke vatandaşlarına yönelik katı ve dışlayıcı bir politika ve komşu ülkelerde yaşayan etnik Macarların göçünü desteklemek.

İkinci bir değişiklik, etnik Macarlar için vatandaşlığa geçişin kolaylaştırılmasıdır. Vatandaşlık Kanununa (2010) göre, Macar vatandaşı olmayanlar, Macar asıllı olmaları ve Macarca dil bilgisine sahip olmaları, sabıka kaydının temiz olması ve ulusal güvenlik ve kamu için tehdit oluşturmamaları halinde Macar vatandaşlığı kazanabilirler. Macar asıllı adaylar diğer adaylara göre vatandaşlığa geçiş için daha az taleple karşı karşıyadır. Avrupa Göç Ağı'na (2019) göre, yabancı uyruklu etnik Macarlar ve Macar vatandaşlarının aile üyeleri için diğer başvurularda talep edilen Macaristan'da sürekli ikamet talep edilmez, bir ikamet yeri ve ayrıca yeterli geçim kaynağı ispatlamasına gerek yoktur. Bu yeni yasanın yürürlüğe girmesinden sonra, çoğunluğu Romanya vatandaşı olan, Macar asıllı milyonlarca yabancı uyruklu birey vatandaşlık kazanmıştır. Vatandaşlık kanunundaki değişikliklerle Macaristan, daha kültürel ve etnik kökene dayalı bir vatandaşlık anlayışını teşvik etmiştir. Etnik köken, ulusal kimlik ve siyasi topluluk, Macaristan'daki vatandaşlık politikalarının merkezinde yer almaktadır (Batory, 2009; Kovács, 2006).

2. GÖÇMEN DENEYİMLERİ

Göçmen deneyimleri bir açıdan, belirli bir süre için kendi ülkesinden yeni bir ikamet ülkesine geçiş olarak, mekânsal ve zamansal boyutlarına vurgu yaparak tanımlanmaktadır (Marotta, 2019). “Eleştirel” bakış açısı ile göçmen deneyimleri tanımlanırken göçmen, “vatandaş” veya “ev sahibi” ile ilişkili olarak tanımlanır. Bu “ilişkisel” tanımda yerleşik bir hiyerarşi ve “ötekileştirme” mevcuttur (Marotta, 2019; Brubaker, 2017). Bu ilişkisel deneyimin ve hiyerarşinin, deneyimin gerçekleştiği ortam ve aktörlere bağlı olarak farklı biçimler alması beklenir.

Literatürde Avrupa'da yaşayan Türklerin göç deneyimleri genellikle entegrasyon ve uyum süreçleriyle ilişkilendirilmektedir (İnal, 2014; Vassaf, 2002; Zarif, 1995; Berksu, 1999). Göçmen entegrasyonu, ev sahibi ülkenin göçmenleri ülkenin ekonomik, sosyal ve politik yaşamına katılmaya mümkün kıldığı süreçtir (Joppke ve Seilde, 2012; Riad, 2016). Bunu sağlamak için, ev sahibi ülkenin toplumu ve hükümeti de önemli rol oynamaktadır. Göçmenlerin deneyimlerini etkileyebilecek bir dizi faktör vardır. Zafer (2016), göçmen deneyimlerini değerlendirmek için önemli olan faktörler olarak “terkedilmiş ve göç edilmiş ülkelerin özellikleri; vatandaşların göçmenlere yönelik tutumları; göçmenlere sağlanan sosyal destek; iki ülkenin kültürleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar; göç etme nedenleri ve motivasyonları; ve göçmenlerin yeni konumları ve kişisel özelliklerinden” bahsetmektedir (Zafer, 2016: 76). Bu gibi faktörler, hükümet

düzeyindeki retorik ile göçmenler ve yerli Macarlar arasındaki etkileşimleri ayırtırdığı için çalışmamız için önemlidir.

Koopmans'a (2010) göre Almanya, Avusturya, İsviçre ve Fransa gibi daha kısıtlayıcı entegrasyon politikalarına sahip ülkelerde yaşayan göçmenler daha iyi entegrasyon sonuçları sergilemektedir. Öte yandan İsveç, Belçika ve Hollanda gibi daha kapsayıcı ve çok kültürlü politikalara sahip ülkelerde yaşayan göçmenlerin entegrasyon deneyimleri daha zayıftır (Koopmans, 2010). Ev sahibi toplum, göçmenleri kendilerine bir tehdit olarak algılayıp ayrımcılık gibi dışlayıcı, olumsuz tutumlar sergileyebilir veya onları olumlu ve kucaklayıcı tutumlarla karşılayabilir. Bu tutumlar, göçmenlerin ev sahibi topluma uyum sürecini doğrudan etkilemektedir. Literatürde göçmenler ile ev sahibi nüfusun birbirleriyle daha fazla etkileşime girmesinin entegrasyon ile pozitif bir ilişkisi vardır (Rudiger ve Spencer, 2003).

Bütünleşmede hem azınlık hem de çoğunluk ev sahibi grubun karşılıklı uyum ve uzlaşması önemlidir ve olumlu şekilde bütünleşmenin sağlanabilmesi için hem göçmen grubun hem de ev sahibi grubun bir arada yaşayabilme inancına sahip olup buna göre yönelimleri olması gerekmektedir (Berry, 2001; Saygın ve Hasta, 2018: 316). Göçmenlerin göç ettikleri yer ile bütünleşme sürecinden oluşan göç deneyimleri sadece göçmenler tarafından değil aynı zamanda göç edilen bölgede yaşayanlar ve kamu otoriteleri tarafından da belirlenen bir süreçtir (Göregenli ve Karakuş, 2014). Dolayısı ile ev sahibi toplum ve siyasi otoritelerin de göçe ilişkin zihniyet ve yönelimleri de göçmen deneyimlerini etkilemektedir.

Avrupa'da popülist siyasetin önemli bir sonucu geliştirilen politikalara, özellikle göçmen entegrasyon politikalarına nasıl yansıdığıdır (Van Ostaijen ve Scholten, 2014). Popülist olarak tanımlayabileceğimiz politikalar “diğer”in oluşturduğu sorunlara karşı “halkı” koruyacak nitelikte politikaların gelişimini desteklemektedir (Van Ostaijen ve Scholten, 2014). Geliştirilen bu politikalarda hangi grupların, hangi sıfatlarla “sorun” odağı olduğu ile ilgili söylemlerin, göçmenlerin entegrasyonlarını ve deneyimlerini etkilemesi beklenmektedir. Popülist partilerin yönetimde oldukları veya yönetim koalisyonlarında yer aldıkları ülkelerde popülist etkinin göçmen politikalarına etkisi artmıştır. Gruber ve Rosenberger (2021) sağ popülist taleplerinin politika geliştirme sürecine popülist bir damga vurmayı başardığını ve sosyokültürel konuları ön plana çekmeyi başardığını iddia etmektedirler. Schilling ve Stillman (2021) Almanya'daki mültecilerin entegrasyonu üzerine yaptıkları bir çalışmada, Almanya'da aşırı sağ parti, AfD'ye daha fazla oy veren belediyelerdeki mültecilerin, Yeşiller Partisi'ne daha fazla oy veren belediyelere kıyasla daha kötü

ekonomik ve sosyal entegrasyona sahip olduklarını ve tacize maruz kaldıklarını tespit etmişlerdir.

Amantini (2020), popülist liderlerin göçmenlere yönelik korku, öfke ve düşmanca görüşleri körükleyerek, ev sahibi toplumdaki göçmen karşıtı ve illiberal duygular desteklediğini belirtmektedir. Bu hem ev sahibi toplumun hem de göçmenlerin sosyal psikolojisini etkiler ve aralarında olumsuz etkileşime neden olmaktadır (Amantini, 2020). Bu çalışmalar yerli vatandaşların göçmenlere yönelik tutumlarının, göçmenlerin entegrasyonunu ve genel deneyimlerini etkileyen önemli bir faktör olarak ortaya çıktığına işaret etmektedir. Bu durumda, Macaristan gibi illiberal söylemlerin olduğu ev sahibi ülkelerde olumsuz göçmen deneyimlerinin görülmesi beklenebilir. Türk göçmenlerin deneyimleri, siyasi söylemin Macar uyruklular arasında ne ölçüde destek bulduğuna örnek teşkil edecektir.

Kültürel göstergeler ve benzerlikler de göç deneyimlerini etkileyen önemli nedenlerdendir ve genellikle azınlık-çoğunluk nüfus arasındaki etkileşimi belirlemektedir. Yerel kültüre benzerlik, göçmenlerin adaptasyon ve entegre sürecini kolaylaştırırken, benzer olmayan göçmenler için daha fazla zorluk yaratmaktadır (Riad, 2016: 6). Geline ülke ile ev sahibi ülke arasındaki benzerlikler ve farklılıklar göç deneyimlerini şekillendirebilirken, iki kültür arasındaki farklılıklar arttıkça uyum sağlama yeteneği azalabilir (Zafer, 2016).

3. ARAŞTIRMA TASARIMI VE METODOLOJİSİ

Bu makale, Macaristan'daki Türk göçmenlerin aidiyet duygularını, vatandaşlık algılarını ve göçmen deneyimlerini inceleyen daha kapsamlı bir araştırmanın bir bölümünün bulgularını sunmaktadır. Görüştüğümüz Türklerin ifade ettikleri algılarına dayanarak, bu popülist rejim altındaki göçmen deneyimlerine ilişkin bulgularımızı sunmaktayız. Çoğunluğu Müslüman olan bir ülkeden gelen ve Avrupalı olmayan Türk göçmenler ve liberal olmayan politikaların arttığı bir ülke olarak Macaristan, göçmenlere karşı dışlayıcı politikaların göçmen deneyimlerine potansiyel etkisini incelemek için uygun bir vakadır.

Araştırmanın örneklemini Macaristan'daki Türk göçmenler oluşturmaktadır. Bu örnekleme oluşturmak için kartopu ve kota örnekleme yöntemleri kullanılmaktadır. İlk temaslardan sonra, görüşülen her kişiden, görüşülecek potansiyel kişileri önermesi istenmiştir. Bu şekilde 20 kişiyle görüşülmüştür. Ayrıca göç deneyimlerinin analizinde yaş, eğitim, cinsiyet ve vatandaşlık durumu açısından çeşitlilik ve denge sağlamak için kota örnekleme yapılmıştır.

Örnekleme grubu farklı cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş ve vatandaşlık statüsü gruplarından yirmi katılımcıdan oluşmaktadır. Eğitimli grup üniversite mezunu ve üstü olanları kapsamaktadır. Nüfus, üç yaş grubuna ayrılmıştır: çocuklar ve genç ergenler (15 yaş altı); çalışma çağındakiler (15-64 yaş arası); yaşlılar (65 yaş ve üstü) (Ritchie ve Roser, 2019). Ancak ne genç ergen grubunda ne de yaşlı grubunda görüşülen kişi olmadığı için kişiler *daha genç* (50 yaş altı) ve *daha yaşlı* (50 yaş üstü) olarak iki gruba ayrılmıştır. Vatandaşlık statüsü, Macaristan vatandaşı olan Türk göçmenleri ve Macaristan’da yaşayan Türk vatandaşı olan Türk göçmenleri gruplarını kapsamaktadır. Yirmi katılımcının on biri kadındır, on altısı yüksek eğitimli ve on sekizi gençtir. Altısı Macar vatandaşlığına geçmişken on dördü Türk vatandaşıdır. Kota örnekleme, bu tür demografik değişkenlerin potansiyel etkisini incelememize olanak tanımaktadır, ancak yaş, eğitim ve vatandaşlık statüsünde hedeflenen denge sağlanamamıştır. Katılımcıların çoğu genç ve yüksek eğitimlidir. Dolayısıyla bu grup ayrımlarına dayalı analizler sınırlıdır. Görüşmeler sırasında katılımcıların gerçek isimleri alınmış, ancak çalışmada etik ve gizlilik nedenleriyle gerçek isimleri kullanılmamıştır. Kadın isimleri farklı kadın isimleriyle, erkek isimleri ise alternatif erkek isimleriyle değiştirilmiştir. Aşağıda, bahsedilen katılımcıların isimlerine ek olarak Macaristan vatandaşı olup olmadıkları ve meslekleri belirtilmiştir.

Bu çalışmada veri toplamak için yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. COVID-19 salgını nedeniyle yüz yüze görüşmeler yerine telefon görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, Mart ve Nisan 2021’de yapılmıştır. Yirmi görüşmenin ortalama süresi otuz beş dakika olmuştur. En uzun süren görüşme doksan dakika sürmüştür. Mülakatlar üç tema altındaki sorulardan oluşmuştur: Aidiyet duygusu, vatandaşlık algıları ve göçmen deneyimleri. Göçmen deneyimleri, görüşülen kişilerin Macar toplumunun üyelerinden ırkçı ve dışlayıcı veya tam tersine olumlu tutumlar görüp görmediklerini ifade etmektedir. Aidiyet ve vatandaşlık algılarıyla ilgili on dört soru ve göçmen deneyimleriyle ilgili beş soru bulunmaktadır. Göçmenlerin deneyimlerini anlamak için başlangıçta “Macaristan’da ikamet ettiğiniz süre boyunca yaşadığınız deneyimleri bize anlatabilir misiniz?” ve “Paylaşmak istediğiniz belirli olaylar veya deneyimler var mı?” gibi daha genel sorular sorulmuştur. Ardından, daha doğrudan olarak “Bir göçmen olarak Macarların size karşı tutumları nasıl? Yıllar içinde değişiklikler oldu mu?” ve “İrkçılığa maruz kaldınız mı?” gibi sorular sorulmuştur. Ayrıca, Orbán’ın söylem ve politikalarının etkisini belirlemek için “Orbán’ın politikalarının günlük hayatınız üzerinde herhangi bir etkisi oldu mu?” sorusu da yöneltilmiştir.

Tüm görüşmeler kaydedilmiş ve analiz için yazıya dökülmüştür. Görüşmeleri analiz etmek için bir kodlama çerçevesi kullanılmıştır. Deneyimler “olumlu” veya “olumsuz” olarak kodlanmıştır. Olumsuz deneyimler, ev sahibi toplumdaki dışlayıcı, ırkçı ve göçmen karşıtı tutumları kapsamaktadır. Bunlar arasında genel olarak Müslümanlar veya özel olarak Türkler hakkında olumsuz söylemler, kamusal alanda açıkça ayrımcı eylemler veya ayrımcı bürokratik engeller olabilmektedir. Bunun dışında, göçmenlere veya vatandaşlığa kabul edilmiş kişilere tanınan haklara erişimin engellenmesi veya bu gruba yönelik her türlü düşmanca, şiddet içeren sözlü veya fiziksel eylemler yer alabilmektedir. Olumlu deneyimler arasında ise Türk göçmenlere yönelik kucaklayıcı, kapsayıcı tutumlar yer almaktadır. Bu, sadece olumsuz tutumların olmaması da olabilir veya Macarlar ve Türkler arasındaki ortak noktaların vurgulanması gibi açıkça kucaklayıcı duyguların ifade edilmesi de olabilmektedir. Olumlu ve olumsuz tutumlar, daha sonra, katılımcıların ifade ettikleri sebep ve motivasyonlara göre ayırt edilmiştir, gruplanmıştır.

Analizimizin ortaya çıkardığı sonuçlar gördüğümüz Türk göçmenlerin yorum ve beyanlarına dayanmaktadır. Göçmenlerin olumlu veya olumsuz deneyimlerini şekillendirecek birçok farklı faktör bulunmaktadır. Kapsamlı bir analiz için Macaristan’ın göçmen politikalarının ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Hatta, hükümet söylem ve politikalarına ek olarak medyanın Türklere karşı tutumu veya Türklerin sivil toplum alanındaki yerleri ve bu alanda Türklere karşı yaklaşımın nasıl olduğunun incelenmesi Türklerin deneyimleri hakkında bizlere daha kapsamlı bir resim çizecektir. Fakat bu çalışma göçmen deneyimlerini göçmenlerin algısı, yorumu ve bakış açıları üzerinden analiz etmektedir. Dolayısıyla bu olumlu deneyimleri açıklayan ana faktörler göçmenlerin kendi deneyimlerini açıklamak ve anlamlandırmak için sundukları sebepleri içermektedir.

4. BULGULAR

Yukarıda tartışıldığı gibi, özellikle 2015 Suriyeli göçmen krizi sonrasında Macaristan’da göç konusu güvenlikleştirilmiştir. Hem politikada hem de söylemde Macaristan, sınır kontrolleri, gözaltı merkezleri ve göçmen karşıtı söylemler aracılığıyla göç karşıtı duruşunu güçlendirmiştir (Canveren ve Durakçay, 2017; Tok, 2018). Orbán, göçmenleri terörist, korku ve güvensizlik kaynağı ve Macaristan ile Avrupa kimliğini yok eden kişiler olarak tanımlamaktadır (Gozdziak, 2019). Bu bölüm, bu illiberal söylemin Macaristan’daki Türk göçmenlerin deneyimleri üzerindeki etkisini değerlendirmektedir. Aşağıda, ilk olarak, görüşülen kişiler tarafından paylaşılan deneyimlerin genel tasviri bulunmaktadır. İkinci olarak, Orbán’ın politika ve söyleminin günlük hayatlara etkisi üzerine sorulara verilen yanıtları sunmaktayız.

Beklentilerimizin aksine, görüşülen yirmi katılımcıdan on dokuzu deneyimlerini olumlu olarak nitelendirmiş, Macarlar veya Macar devlet otoritesinin kurumları tarafından ırkçılık, ayrımcılık veya dışlanma deneyimi yaşamadıklarını belirtmiştir. On yedisi bu tür olumsuzlukları "asla ve asla" yaşamadıklarını vurgulamıştır. İki kişi Macaristan'da göçmen olmanın getirdiği bazı zorlukların altını çizmiş, bir kişi ise olumsuz deneyimlerini paylaşmıştır. Katılımcıların çoğu Macarların sempatik, arkadaş canlısı, sevecen ve sıcak kanlı olduğunu ifade etmiştir. Herhangi bir ayrımcılık ve ırkçılıktan ziyade, Macarlar onlara nazik davranmakta ve günlük iletişimlerinde olumlu davranışlar ve tavırlar sergilemektedir.

“Macarlar Türklere karşı çok sevecen ve samimiler. Türkleri seviyorlar. Macaristan'ın neresine gidersem gideyim hiçbir şehirde ırkçılıkla karşılaşmadım.” (Sedat, Macar vatandaşı, esnaf).

“Macar toplumunun Avrupa'da yaşanabilecek en iyi toplumlardan biri olduğunu düşünüyorum. Macar toplumunda kesinlikle ırkçılık yok. Kendilerini beğenmiş değiller. Sizi kabul eden açık bir toplum.” (Burak, Macar vatandaşı, iş insanı).

“Macaristan, Türkler için Avrupa'daki en rahat toplum çünkü Macarlar diğer Avrupalılara göre bizim toplumumuzdaki insanlara çok daha fazla benziyorlar ve önyargıları çok az. Yani gördüğüm ülkeler arasında bir insanın yaşayabileceği en rahat ve önyargısız toplum Macaristan diyebilirim.” (Sedat, Macar vatandaşı, esnaf).

Benzer bir şekilde Aysel de “Macarların Türklere karşı hiçbir önyargısı yok. Macarlar çok sıcakkanlı” (Türk vatandaşı, ön büro müdürü). Süleyman ise “Yabancılara karşı kesinlikle bir antipati yok. Özellikle de Türklere karşı” (Macar vatandaşı, iş insanı). Macarların davranışlarının yanı sıra devlet kurumlarıyla olan etkileşimden de olumlu bir şekilde bahsedilmiştir. Aysel, bir devlet kurumundaki görevlilerin Macarca belgelerin tercümesinde oldukça yardımcı olduğunu belirtmektedir.

Analizimiz, olumlu deneyimlerin ifade edilmesi için üç temel nedene işaret etmektedir: 1) Nispeten daha az sayıda Türk göçmen nüfusu ve Türk göçmenlerin profili 2) tarihi bağlar ve kültürel ortaklıklar 3) siyasi bağlar. Bu üç neden görüştüğümüz kişilerin olumlu deneyimlerini açıklamak ve anlamlandırmak için ifade ettikleri sebeplere dayanmaktadır.

Sayıllarda ve Profilde Türkler

Görüşülen kişilerin Macaristan'daki Türk sevgisini ve saygısını açıklamak için öne sürdükleri çarpıcı bir neden, çoğunlukla eğitilmiş, yüksek vasıflı, beyaz yakalı profesyonellerden oluşan Türk profilidir.

“Macarların muhatap olduğu Türkler burada eğitilmiş Türkler. Türk nüfusunu göçmen olarak görmüyorlar. Türkler Macaristan'da genellikle büyük şirketlerde üst düzey yönetici ya da ara yönetici olarak çalışıyor. Macaristan'daki Türkler diğer Avrupa ülkelerindeki Türk profilinden çok farklı.” (Aysel, T.C. vatandaşı, ön büro müdürü).

Aysel, Macaristan'daki bir Türk göçmen grubu ile Almanya, Avusturya, Hollanda veya Fransa'da görülen Türk göçmenlerin misafir işçi (gurbetçi) profilini birbirinden ayırmaktadır. Onun bakış açısına göre, gurbetçi (misafir işçi) tipi göçmenler Macar sivil toplumuna aktif olarak katılmayan, eğitimsiz ve vasıfsız mavi yakalı işçiler olarak algılanmaktadır.

“Batı Avrupa ülkelerinde iğrenç bir Türk imajı var ama burada yok. Çoğu Avrupa ülkesindeki Türklerin misafir işçiden (gurbetçi) farklı olarak Macaristan'da birçok Türk expat var. Bu nedenle Macaristan'daki Türkler hakkında olumsuz bir şey yok.” (Gözde, T.C. vatandaşı, avukat).

Bu bakış açısını şekillendiren bir diğer sebep de Macaristan'daki Türklerin sayısı olarak nispeten az olmasıdır. Türkler, hem Macaristan'daki diğer göçmen gruplarına göre hem de diğer Avrupa ülkelerindeki Türk göçmen gruplarına göre sayıca daha azdır. Bu durum Türklerin bir tehdit olmadığı algısını oluşturmaktadır. En büyük göçmen gruplarından Romanyalılar, görüşülen bazı kişiler tarafından Macar toplumundaki düşmanlığın hedefi olarak vurgulanmaktadır.

“Macaristan'da Türk sayısı çok az ve Macarların Türklere karşı önyargısız olmalarını besleyen sebeplerden biri de bu.” (Aysel, T.C. vatandaşı, ön büro müdürü).

“Çingenelerin büyük bir nüfusu var ve Macaristan'da sevilmiyorlar. Bir Türk olarak kendimi hedeflenmiş hissetmiyorum. Onları (Romenleri) hedef grup olarak görüyorum ama kendimi değil.” (Meral, Türk vatandaşı, mimar)

Yine Romanyalı çingenelerden bahseden Buket, onların Macaristan'da sevilmediğini iddia etmektedir. Buket, sokaktaki bir çocuğun annesinin çingene olduğunu düşündüğünü ve ona çingene diye bağırdığını anlatıyor. Macaristan'daki olumsuz tutumların hedefi olan daha büyük bir Romanyalı çingene nüfusu, dikkatleri Türklere uzaklaştırıyor gibi görünmektedir.

Tarihsel Bağlar ve Kültürel Ortaklıklar

“Türk olmak burada aslında bir avantaj çünkü Türklere karşı sempaticileri var.” (Burak, Macar vatandaşı, iş insanı).

Macarların Türklere sempatici duyduğu, görüşülen kişilerin çoğunun genel kanısıdır. Macar ve Türk toplumları arasındaki tarihi ve kültürel ortaklıklardan sıkça bahsedilmektedir. Ortak tarihin kökleri, 150 yılı kapsayan Osmanlı tarihine ve Orta Asya atalarına dayanmaktadır. Aysel, Macarların ortak köken ve soy paylaştıklarını düşündüklerinden Türklere yakın olduğunu savunmaktadır. Burak Macaristan’da, Osmanlı döneminde inşa edilmiş anıtlar ve camiler gibi birçok tarihi simge bulunduğna işaret etmektedir. Hatta Macarların Hunların soyundan geldiğini gösteren geçmiş de bu ilişkiyi pekiştirmektedir. Katılımcılar, bu ortaklıkların iki ulus arasında hoşgörü ve yakınlığın olduğu bir toplum yaratmada etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

“Türk-Macar ortak tarihi, iki toplum arasındaki ilişkileri ve duyguları iyi yönde etkiliyor. Her iki toplum da Orta Asya’dan Avrupa’ya göç etmiş ve daha sonra Osmanlı imparatorluğu zamanında burada ortak bağlara sahip olmuştur. Macar milleti bize çok yardımcı oldu. Mesela eski İstanbul itfaiyesinin kurucusu bir Macar’dır. Tabii ki bu dayanışma karşılıklıydı. Osmanlı imparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde de Macaristan’a yardım ettik. Türkler, Macarların Avusturya hegemonyasına karşı isyanı gibi ulusal bağımsızlık hareketlerinde de yardımcı oldular. Macarlar bu tür isyanlarda bağımsızlık için savaştıklarında her zaman Türkiye’den destek aldılar.” (Süleyman, Macar vatandaşı, iş insanı).

Ayrıca, görüşülen birçok kişi kültürel ve toplumsal benzerliklerine de işaret etmektedir.

“Türklerle Macarların mizaçları ve mizah anlayışları çok benzer. Macar kültürünü Türk kültürüne yakın buluyorum. Örneğin bir espri olduğu zaman diğer yabancılar anlamıyor, fakat Macarlar espriye gülüyor.” (Eda, T.C. vatandaşı, anaokulu öğretmeni).

Fadime, Macaristan’ın kültürel olarak Balkan ülkeleri ile Avrupa ülkeleri arasında sıkışmış olduğunu fakat Macaristan’ın Türkiye’ye, Batı Avrupa’dan daha yakın olduğuna inanmaktadır. Fadime, “Ne kadar batıya gidersek fark o kadar artar” demektedir ve bu nedenle Batı Avrupa’da yaşamak istemediğini belirtmektedir. İki toplumun kültürel benzerliğini vurgulamaktadır:

“Türkiye ve Macaristan, kültürel yapı açısından, özellikle de aile yapısı açısından birbirine benziyor. Türkiye’de kolektif bir

toplum anlayışı var. Amerika ve Avrupa'daki bireysellikten ziyade Macaristan'da da bizim toplumumuzda olduğu gibi kolektif bir toplum anlayışı hâkim. Tıpkı bizim gibi birbirleriyle etkileşim ve iç içe geçmişlik söz konusu." (Fadime, T.C. vatandaşı, araştırma görevlisi).

Siyasi Bağlar ve Turancılık

Türklerin ve Macarların kültürel yakınlıklarının yanı sıra; görüşülen kişiler, siyasi kültürdeki benzerliğe ve siyasi bağlara atıfta bulunmuşlardır. Gözde, "Macaristan, siyasi olarak Batı Avrupa'dan çok Türkiye'ye benziyor" diye belirtmektedir (Macar vatandaşı, avukat). Türkiye ve Macaristan liderleri, Erdoğan ve Orbán arasındaki güçlü benzerlikler birçok görüşmeci tarafından dile getirilmektedir.

"Macaristan'ı Türkiye'nin Avrupa'daki sözcüsü olarak düşünün. Çoğu zaman aynı perspektifte duruyorlar ve Macaristan ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler çok iyi." (Süleyman, Macar vatandaşı, iş insanı).

Fadime, Türk dizilerinin popülaritesini, Türkçe kurslarına olan ilgiyi ve Türk tarihi araştırmalarına dikkat çekmektedir.

"Orbán'ın 'biz Türk kökenliyiz' gibi bazı açıklamaları var dolayısıyla Türkoloji çalışmaları, Macarların Türk kökenli olup olmadığını araştırmak için yaygın olarak mevcuttur. Macaristan'daki Türk derneklerinden biri olan Yunus Emre Enstitüsü burada çalışmalar yapıyor ve dil kursları açıyor. Ayrıca Erdoğan ve Orbán'ın kişisel ikili ilişkileri de bu çabaları tetikliyor." (Fadime, Türk vatandaşı, araştırma görevlisi).

Turancılığın güçlü siyasi ilişkilere etkisi de vurgulanmaktadır.¹ Görüşülen kişilerden ikisi, Türkiye ile Macaristan arasındaki yakın siyasi bağları vurgulamak için Turancılıktan söz etmektedir. Aysel, "Turancılığın burada devlet otoritesi tarafından kabul edildiğini" belirtmektedir. Her yıl Macaristan'ın ev sahipliğinde

¹ Turancılık Macaristan'ın Ural-Altay halkları ile kültürel, politik ve ekonomik ittifakını destekleyen tarihsel bir ideolojidir (Akçalı ve Korkut, 2012). Macar Turancılığı, Macaristan'ın siyasi tarihinde önemli bir ideolojidir ve günümüzde Macaristan'daki en büyük siyasi partilerden biri olan Jobbik partisinin odak noktasıdır. Jobbik'in, yakın zamanda benimsediği Neo-Turanizm tarihsel bir ideolojinin yeniden canlandırılmasını, Macaristan'ın Avrupa-Atlantik topluluğu ile ittifakını sona erdirmeyi ve bunun yerine Doğu'ya doğru bir ittifak kurmayı amaçlamaktadır. (Akçalı ve Korkut, 2012). Turanizme göre Macarlar, Türkler, Azeriler, Tatarlar, Kazaklar, Moğollar ve hatta Tibetliler ve Japonlar gibi Altay halklarıyla akrabadır (Kowalczyk, 2017). Bu ideoloji, bu devletlerin işbirliği fikrine dayanmaktadır.

düzenlenen ve birçok Türk devletinin katıldığı, Türk Kurultayı gibi Macaristan'ın düzenlediği etkinliklere atıfta bulunmaktadır.

“Oraya gittik, çok gurur duydum ve hoşuma gitti. Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan'dan insanlar kendilerini Türk toplumunun bir parçası hissettikleri için geldiler. Bence çok güzel, bu yüzden şanslıyız çünkü burada yaşıyoruz. Bir göçmen olarak diğer Avrupa ülkelerinde bu kadar rahat olamayacağımızı söyleyebilirim.” (Aysel, T.C. vatandaşı, ön büro müdürü).

“Macaristan'ın Doğu Açılımı ile dış politikasında Asya toplumlarına yönelmesi, Türklere yönelik olumlu tutumların gelişmesine yardımcı olmaktadır.” (Fadime, Türk vatandaşı, araştırma görevlisi).

“Macaristan, Doğu Açılımı süreci ile birlikte Asya'daki Türklere bütünüyle, onlarla siyasi, ticari ve ekonomik anlamda iş birliği yaparak, bağları güçlendirerek Avrupa Birliği'ne bir alternatif oluşturma eğilimine girmiştir. Bu eğilim Avrupa ekseninden kaymasına ve Asya tarafına yönelmesine neden olmuştur.” (Fadime, T.C. vatandaşı, araştırma görevlisi).

Olumsuz Deneyimler

Görüşülen kişilerden yalnızca biri günlük hayatında yaşadığı olumsuz deneyimleri paylaşmıştır. Kendisini olumsuz etkileyen, nefret edildiğini ve istenmediğini hissettiği iki deneyim anlatmıştır. Birincisi, annesiyle birlikte sokakta yürürken bir çocuğun başörtüsü taktığı için annesine “çingene” diye bağırmasıdır. İkincisi ise ailesiyle birlikte gittikleri bir piknikte Türkçe konuşurlarken yaşlı bir Macar kadının kızgın bir ses tonuyla “Arabistan'dan mı geliyorsunuz?” diyerek onları küçümsemesidir.

Genel olarak olumlu göç deneyimlerine rağmen, oturma izinlerinin uzatılması ve vatandaşlığa kabul süreci gibi zaman alıcı ve zorlu prosedürlere değinilmiştir. Meral, Macarlardan hiçbir zaman olumsuz bir tavırla karşılaşmadığını, ancak ailesinin, ikamet için başvuruda bulunurken devlet yetkililerinin talep ettiği bazı katı koşullar nedeniyle kendisini dışlanmış hissettiğini belirtmektedir. Devlet yetkililerinin oturma izni almak için engeller ve zorluklar yarattığını iddia etmektedir. Aynı şekilde Hazal, “Devlet, işleri zorlaştırarak veya imkansızlaştırarak göçmenlerin hayatını zorlaştırıyor” diye belirtmektedir ve bir Macar'la evlenip oturma izni alsa bile çalışma izni alamayacağını söylemektedir. Üniversite için oturma iznini uzatmak zorunda kaldığında, devletin ona sadece üç aylık bir uzatma verdiğini ve dolayısıyla üç kez

başvurmak zorunda kaldığını; her seferinde sadece üç aylık bir uzatma verildiğini vurgulamıştır.

“Bu ırkçılık kendini doğrudan değil, dolaylı olarak gösteriyor. Devlet doğrudan göçe karşı olamaz çünkü açıkça ırkçılık olurdu ama göçmenlerin yaşamlarının önündeki engellerle yapıyor.” (Hazal, T.C. vatandaşı, yüksek lisans öğrencisi).

Vatandaşlığa kabul sürecindeki zorluklar, özellikle vatandaşlığa kabul sınavlarının zorluğu vurgulanmıştır. Sedat, Konsolosluktaki yazılı ve sözlü sınavın çok zor olduğunu ve vatandaşlık almak için çok çalıştığını belirtmektedir.

“Mesela Macaristan’da polis teşkilatı ve görevleri ile ilgili çok zor ve detaylı sorular var. Hangi silahlı kuvvetlerin iç güvenliği, hangi kuvvetlerin dış güvenliği sağladığını soruyorlar. Hangi ceza mahkemelerinin olduğu ve mahkemelerde savcı, davalı, davacı gibi farklı aktörler ve mahkeme sisteminin ayrıntılarını soruyorlar. Ya da belediye başkanının görevleri, belediye başkanına bağlı olarak çalışan ve belediye başkanının ofis yapısı, hukuk büroları, vb. gibi sorular soruyorlar. Bütün bu detaylar ayrı ayrı soruluyor. Bu detayları bilmek çok zor. Sınava 30-33 kişi falan girdik sanırım 13-14 kişi geçti.” (Sedat, Macar vatandaşı, esnaf).

Bu bölümdeki bulgular, Macaristan’daki olumlu Türk imajı, az sayıdaki Türk nüfusu, Türkler ve Macarlar arasındaki kültürel ve tarihsel ortaklıklar ve siyasi ilişkilerin Macaristan’da olumlu göç deneyimlerine yol açtığına işaret etmektedir. Bununla birlikte, açıkça veya örtülü şekilde bazı ayrımcılık türlerine maruz kaldıklarını ifade edenler de vardır.

Orbán’ın Söylemi ve Politikaları

Orbán’ın söylem ve politika değişikliklerinin kendilerini etkileyip etkilemediği ve nasıl etkilediği sorulduğunda, görüşülen yirmi kişiden on dokuzu olumsuz etkilenmediklerini belirtmiştir. Görüşülen kişilerden bazıları bu milliyetçi söylem ve politikaların göçmenler için zorluklar yarattığını kabul ederken, çoğu, Orbán’ın hedefinde kendilerinin olmadığını ifade etmektedir. Türkler, Orbán’ın açıklamalarının yasadışı göçü hedef aldığını vurgulamaktadır ve görüşülen kişilerin çoğu da Orbán’ın bu duruşunu desteklemektedir. Kendilerini diğer göçmen gruplarına kıyasla farklı olarak görmektedir. Görüşmelerin analizinden çıkarılabilecek diğer bir nokta ise Türklerin, daha yaşlı olan Macarların ve kırsal bölgelerde ikamet edenlerin Orbán’ın dışlayıcı söylemlerinden daha fazla etkilendikleridir. Bu gruplar göçmenlere yönelik olumsuz fikir ve tutumlara daha yatkın olarak tanımlanmışlardır.

Görüşülen kişilerden bazıları, Orbán'ın göç karşıtı olarak gösterilmesinde medyanın yanlış yönlendirmesinin altını çizmektedir. Süleyman, Macaristan'ın çok göç aldığını ve göçmen karşıtı bir ülke olmadığını belirtmektedir ve yasal olarak gelen göçmenlere karşı bir antipatinin söz konusu olmadığını vurgulamaktadır.

“Medyada büyük bir yanlış var. Orbán, yasadışı göç istemediğini açıkça söylüyor, ancak yasadışı kelimesi basında yer almıyor.” (Süleyman, Macar vatandaşı, iş insanı).

“Orbán yasadışı göçe karşı. Yasadışı bir şey nasıl savunulabilir? Normalde ülkesinin sınırlarını zorlayarak girmek isteyenlere karşıdır. Gayet haklı.” (Sami, Macar vatandaşı, otel müdürü).

“Bu bize değil, yasadışı kişilere karşı söylenen bir şey.” (Sedat, Macar vatandaşı, esnaf).

“Bir yabancı olarak, Orbán'ın otoriter rejiminden çok acı çektiğimizi düşünmüyorum. Çünkü Türk göçmenler diğerlerinden farklıdır. Belki daha düşük sosyoekonomik statüye sahip göçmenler etkilenir, ancak Türk göçmenlere ekonomiye katkı ve eğitim açısından bakılıyor. Dolayısıyla bu iki grup birbirinden ayrılmıştır.” (Fadime, T.C. vatandaşı, araştırma görevlisi).

Müslüman göçmenlere karşı söylemle ilgili olarak da görüşülen birkaç kişi Orbán'ın Müslüman karşıtı olmadığını vurgulamaktadır.

“Eğer Orbán İslam ve Türk düşmanıysa, Türk Meclisi'nde ne işi var? Öyle bir düşmanlıkları yok. Müslüman ya da Türk düşmanı değildir.” (Sami, Macar vatandaşı, otel müdürü).

“Bir Türk olarak eğitim düzeyimiz ve gelir düzeyimizle yasadışı göçmen olarak konumlanmıyoruz. Bu yüzden beni hedef aldığını düşünmüyorum. Çoğunluğu yasadışı göçmen olan Afgan veya Suriyeli göçmenler hedefleniyor. Macaristan'daki çingeneler de sevilmedikleri için hedef oluyor.” (Meral, Türk vatandaşı, mimar).

Ayrıca, görüşülen kişiler Orbán'ın daha az eğitilmiş olan kırsal kesimdeki Macarları etkileyebileceğini ve Türk göçmenlerin çoğu şehirlerde yaşadığı için potansiyel kışkırtmalara maruz kalmadıklarını vurgulamaktadır. Budapeşte'de yaşayan Yağmur, “Bu durumu hissetmedim, belki de daha uluslararası bir ortamda olduğum içindir” demektedir (Türk vatandaşı, ilaç mümessili). Yağmur'un anlattıklarına göre, Macar arkadaşları Orbán'ın söylediklerini

desteklememekte ve genelde Orbán'a oyların Budapeşte'den değil, taşradan geldiğini iddia etmektedir. Sami ayrıca Orbán'ın açıklamalarının köylerde farklı yankılar bulduğunu belirtmektedir. Kırsal kesimde yaşayanlar Orbán'ın yasadışı göç karşıtlığı üzerinden daha uç fikirler geliştirmektedir. Fadime, Macaristan'ın daha kırsal kesimlerinde yaşayan ve Orbán'ın söylemlerinden esinlenerek oradaki insanların olumsuz tutumlarını hisseden arkadaşlarını örnek vermiştir.

İki kişi yaşlı Macarların Orbán'ın konuşmalarının etkisine daha açık olduğunu ve göçmenlere karşı olumsuz tutum sergilemelerinin daha muhtemel olduğunu düşünmektedir. Ufuk, en yakın Macar arkadaşının yaşlı babasının Müslüman olduğu için kendisini rencide ettiğini anlatmaktadır. Serkan, Macaristan'ın yaklaşık %30'unun yaşlılardan oluştuğunu ve zamanlarını televizyon izleyerek geçiren yaşlı ve emeklilerin Orbán'ın açıklamalarından etkilendiğini savunmaktadır. Bu nedenle yaşlı Macarların Orbán'ın göçmen karşıtı söyleminin bir sorun haline gelmesine katkıda bulunabileceğine inanmaktadır.

Orbán'ın siyasetinin ve söylemlerinin olumsuz bir etkisini yaşamayan çoğunluğun aksine Emine, Orbán'ın siyasetinin olumsuz yansımalarını hissettiğini söyledi. Bir Macar ile evli ve hamile olan Emine, çocuğuna yabancı bir isim vermek için konsolosluktan onay alması gerektiğini ve bunun da süreci zorlaştırdığını anlatmaktadır. Macar isimleri seçmesi yönünde bir baskı olduğunu hissettiğini söyleyen Emine, bunu Orbán'ın milliyetçi politikalarından kaynaklanan, yabancılara yönelik bir ayrımcılık olarak algılıyor.

Aysel, Orbán'ın olumsuz etkilerinin yansımalarını doğrudan görmediğini, ancak vatandaşlık ve göçmenlik politikalarındaki zorlu koşulların ayrımcılığa yol açtığını belirtmektedir. "Vatandaşlığa başvurmak için sekiz yıl burada daimî ikametle yaşamak gerekiyor. İlk başta üç yıldız, sonra beş yıl, sonra sekiz yıl oldu. Bir yıl daha sürecek, belki on yıl." Kişisel olarak bir sorunla karşılaşmamasına rağmen vatandaşlık ve ikamet süreçlerinin zorlaştırıldığını vurgulamaktadır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma, Macaristan'daki Türk göçmenlerin dışlayıcı söyleme maruz kalan bir göçmen grubu olarak deneyimlerine ilişkin kişisel anlatılarına dayanarak, illiberal popülizmi nasıl deneyimlediklerini anlamayı amaçlamıştır. Beklentilerimizin aksine Türkler, göçmen olarak günlük yaşamlarında illiberal söylem ve politikalardan olumsuz etkilenmediklerini ifade etmektedir. Çalışma, Türk göçmenlerin Macaristan'daki diğer göçmen grupları ve Batı Avrupa ülkelerindeki Türklere göre farklı bir grup oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu ayrım, Türkler ve Macarlar arasındaki siyasi ve kültürel bağların yanı sıra

görüülen kişiler tarafından ifade edildiği üzere Macaristan'daki Türklerin sayısı ve profilinden kaynaklanmaktadır.

Bu çalışma ilk olarak Macaristan'da yaşayan Türk göçmenlerin Macaristan'da yükselen liberal olmayan siyasi söylemin hedef grubu olmadığını ileri sürmektedir. Türkler, Macaristan'da yaşayan göçmen gruplar arasında istisnai bir gruptur. Göçmen deneyimleri ve göçmen entegrasyonu üzerine yapılan çalışmalar ev sahibi ülke ve gelinen ülke arasındaki ilişkiyi önemsemektedir (Zafer, 2016). Bu kapsamda literatür iki önemli konuya işaret etmektedir. İlki, ev sahibi ülkenin göçmen grubunu tehdit olarak algılayıp algılamamasıdır ki bu da siyasi söylem ve geliştirilen politikalara yansımaktadır (Amantini, 2020). İkincisi ise ev sahibi ülke ile gelinen ülke arasındaki sosyo-kültürel benzerliklerin olup olmamasıdır (Riad, 2016). Ampirik analiz, Macaristan'da Macarlar ve Türkler arasında benzersiz bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağ, Macarlar ve Türk göçmenler arasındaki ilişkileri ve dolayısıyla Türklerin göçmen olarak deneyimlerini düzenlemektedir. İlk olarak, Türklerin ifadesiyle, Macarlar Türk göçmenlerini bir tehdit olarak görmemektedirler. Popülist söylem ile artışta olan güvenlikçi yaklaşım kapsamında Türkler kendilerinin bir güvenlik tehdidi olarak algılanmadıklarını öne sürmektedirler. Bunu da özellikle niceliksel olarak az, niteliksel olarak ise, çoğunlukla yüksek eğitilmiş, beyaz yakalı, expat bir göçmen grubu olmalarına bağlamaktadırlar.

Türk göçmenlerinin olumlu deneyimleri aynı zamanda ev sahibi ülke ile gelinen ülke arasındaki sosyo-kültürel bağları önemseyen kuramlara ampirik olarak destek vermektedir. Türkiye ve Macaristan arasındaki siyasi ortaklık, kültürel benzerlikler ve tarihi bağlar Türklere karşı olumlu tutumları teşvik edebilmektedir. Siyasi olarak, Macar ve Türk devletlerinin ikili ilişkilerindeki ortaklık, Macaristan'ın Doğu Açılımı politikaları neticesinde Türkiye ile iyi ilişkiler sürdürme arzusu ve Turancılığın etkisi, Macarların Türklere yönelik algılarını etkilemektedir. Muhafazakârlık ve Macar-Türk tarihine dayanan ortak değerler gibi kültürel benzerlikler iki toplumu birbirlerine daha da yakınlaştırmaktadır.

Bu bulgular popülist söylem ve politikaların etkisi üzerine de önemli sonuçlara işaret etmektedir. Öncelikle popülist söylemlerin etkisini anlamak için göçmen grupları arasındaki farkların önemini vurgulamaktadır. Günümüzde popülizmin artışta olduğu ülkelerde popülist söylemin yarattığı "diğer" veya belirlediği "tehdit grubu" farklılıklar gösterecektir. Macaristan örneğinde bu farklılıkların önemli olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu da diğer popülist ülkeler ve oradaki göçmen gruplar için örnek teşkil edebilmektedir.

Bu çalışmanın bulguları, ikinci önemli bir konuya işaret etmektedir. Siyasi söylem, siyasi eylem ve göçmen deneyimlerinin her zaman paralel olmadığını vurgulamaktadır. Macaristan'daki siyasi söylemler çok genel veya belirsizdir. Hedef gruplar “diğer”, “Müslümanlar”, “kaçak göçmenler” gibi tanımlamalar etrafında şekillenmektedir. Bu tanımların anlaşılması güç doğası, Türklerin göçmen grubu olarak kendilerini ayırt etmelerine olanak tanımaktadır. Kendilerini “öteki” veya Müslüman veya yasadışı göçmen olarak tanımlamamaktadırlar. Romanyalılar gibi alternatif grupları “öteki”, Suriyelileri ise “yasadışı Müslüman” göçmenler olarak göstermektedirler. Ayrıca Türkler, Macarların Orbán'ın aşırı illiberal vizyonunu benimsemediğini düşünmektedirler. Bu muğlak ifadeler Orbán'ın zaman zaman göçmen kucaklayıcı, liberal ve AB destekleyen söylemler ile dışlayıcı, etnik ve Macar kimliğini korumacı söylemleri eş zamanlı olarak kullanmasına da olanak sağlamaktadır. 2015 göçmen krizinde göreceli daha az sayıda göçmen kabul eden Macaristan (Gozdziak, 2019) için popülist söylemdeki tehdit yoğun bir “yasadışı” veya “Müslüman” göçmen grubunun olmamasından ötürü daha çok söylemde kalmaktadır. Bu da yine popülist söylemlerin göçmenlere etkisini anlamak için çalışılan ülkedeki dinamiklerin önemine işaret etmektedir. Macaristan'daki popülizm kendine özgü dinamikler ile göçmen gruplarına etki yaratmaktadır.

Macaristan'da görüştüğümüz bu Türkler, Macaristan'ın popülist söyleminin göçmen deneyimleri üzerindeki tam etkisini anlamak için yeterli değildir ve bu çalışmanın bir kısıtıdır. Öncelikle, daha fazla sayıda ve farklı eğitim, yaş ve sosyoekonomik statüdeki Türkler ile görüşerek çalışmanın kapsamı genişletilebilir. Dahası, Suriyeliler, Afganlar ve Kuzey Afrikalı Müslüman göçmenler gibi diğer göçmen gruplarının algı ve deneyimlerinin de araştırılması Macaristan'da popülist söylemlerin etkisini daha kapsamlı bir şekilde anlamak için önemli olacaktır. Bu, Orbán'ın retorığının Macar toplumunu ne derecede etkilediğini, belirli grupların Orbán'ın retorığının hedefi olup olmadığını ve siyasi retorik ile kamuoyu görüşü ve tutumları arasında bir ayrım olup olmadığını daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Bu araştırma, Türklerin çalışılmadığı bir ülkedeki Türk göçmen deneyimlerinin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Avrupa genelinde Türkler üzerine yapılan kapsamlı çalışmalara rağmen, Macaristan'da giderek artan Türk nüfusu çok az incelenmiştir. Ampirik bulgular, Türk göçmenler ile Macarlar arasında farklı bir ilişkiye işaret etmektedir. Macaristan'daki Türklerin deneyimleri bu ilişki sonucunda birçok farklı Avrupa ülkesindeki Türk göçmenlerin deneyimlerinden ayırtılmaktadır. Bu bulgular, rejim tipi ve retorığın göçmen deneyimleri üzerindeki etkisini analiz ederken göçmen grupları arasında ayrım yapılması ve belirli göçmen grupları ile ev sahibi ülke vatandaşlarının siyasi,

sosyal ve kültürel ilişkilerinin dikkate alınması gerekliliğini desteklemektedir. Popülist retorikte kullanılan muğlak veya genel tanımlayıcılar, popülist liderler açısından stratejik olabilir ve politikacılara, vatandaşlara ve göçmenlere farklı ilişkiler kurmaları için alan bırakmaktadır. Göçmen deneyimleri bir dizi faktör tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla, rejimin siyasi retorığı bu deneyimin şekillenmesinde önemli bir faktör olmakla birlikte, göçmen grubun kendisini retorikle ve ev sahibi ülkenin vatandaşlarıyla ilişkili olarak nerede konumlandığı ve göçmen grubun ev sahibi ülkenin vatandaşları tarafından nerede konumlandırıldığı da bu deneyimin kilit belirleyicileridir.

KAYNAKÇA

Akçalı, Emel ve Umut Korkut (2012), “Geographical Metanarratives in East-Central Europe: Neo-Turanism in Hungary”, *Eurasian Geography and Economics*, 53 (5): 596–614.

Alkan, Nail (2015), “Avrupa’da Yükselen İrkçılık: Pegida Örneği”, *Gazi Akademik Bakış*, 8 (16): 275-289.

Amantini, Laura Santi (2020), “Counteracting Populist Anti-Immigrant Sentiments: Is Government’s Action Legitimate?”, *Global Justice: Theory Practice Rhetoric*, 12 (2): 219-244.

Asderaki, Foteini ve Eleftheri Markozani (2021), “The Securitization of Migration and the 2015 Refugee Crisis: From Words to Actions”, *Tziampiris, Aristotle ve Foteini Asderaki (Der.), The New Eastern Mediterranean Transformed* (New York City: Springer): 179-198.

Banai, Ayelet ve Regina Kreide (2017), “Securitization of Migration in Germany: The Ambivalences of Citizenship and Human Rights”, *Citizenship Studies*, 21 (8): 903-917.

Batory, Agnes (2009), “Kin-State Identity in the European Context: Citizenship, Nationalism and Constitutionalism in Hungary”, *Nations and Nationalism*, 16 (1): 31- 48.

Becker, Jens (2010), “The Rise of Right-Wing Populism in Hungary”, *Journal for Labour and Social Affairs in Eastern Europe*, 13 (1): 29-40.

Benam, Çiğdem (2011), “Emergence of a ‘Big Brother’ in Europe: Border Control and Securitization of Migration”, *Insight Turkey*, 13 (3): 191-207.

Berksu, Şengül (1999), Avrupa Birliğinde Yaşayan Türk İşçilere ve Ailelerine Ortaklık Mevzuatıyla Tanınan Haklar ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı Kararları (Ankara: ÇİŞ. Bak. Yurtdışı İşçi Hiz. Gen. Müd.)

Bienvenu, Helene ve Rick Lynman (2015), “Hungary Blocks Migrants in Border Crackdown”, <https://www.nytimes.com/2015/09/16/world/europe/hungary-detains-migrants-in-border-crackdown.html> (11.01.2022).

Bozóki, András (2015), “Broken Democracy, Predatory State, and Nationalist Populism”, *Athenaeum Polish Political Science Studies*, 48 (1): 247–262.

Brubaker, Rogers (2017), “Why Populism?” *Theory and Society*, 46 (5): 357-385.

Bustikova, Lenka ve Petra Guasti (2017), “The Illiberal Turnor Swerve in Central Europe?”, *Politics and Governance*, 5 (4): 166-176.

Canveren, Önder ve Fulya Akgül Durakçay (2017), “The Analysis of the Hungarian Government’s Discourse Towards the Migrant Crisis: A Combination of Securitization and Euroscepticism”, *Yönetim ve Ekonomi*, 24 (3): 857-876.

Çil, Şükrü Anıl, Talip Küçükcan, Mustafa Gencer, Abdullah Koçak, Emir Osmanoğlu ve Fatih Değirmenci (2011), “Avrupa’da Yaşayan Türkler: Yaz Tatili Döneminde Türkiye’ye Gelen Türkler Örneği Saha Araştırması”, https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/resimler/kitaplar_pdf/Avrupada_yasayan_turkleranketi.pdf (17.02.2022).

Danaj, Adela, Kornelia Lazányi ve Sivitlana Bilan (2018), “Euroscepticism and Populism in Hungary: The Analysis of the Prime Minister’s Discourse”, *Journal of International Studies*, 11 (1): 240-247.

Enyedi, Zsolt (2015), “Paternalist Populism in the Ideology of Jobbik and Fidesz”, *Fundamentum*, 19 (2): 50-61

European Migration Network (2019), “Pathways to Citizenship for Third-Country Nationals in EU Member States”, https://ec.europa.eu/homeaffairs/sites/homeaffairs/files/13_hungary_citizenship_study_en.pdf (11.02.2022)

Euronews (2021), “Hungary’s Stop Soros Law That Criminalizes Helping Asylum Seekers Infringes EU Law”, <https://www.euronews.com/my-europe/2021/11/16/hungary-move-to-criminalise-support-of-asylum-seekers-infringes-eu-law/> (08.02.2022).

Euronews (2018), “Hungary Approves STOP Soros Bills, Defying EU and Rights Groups”, <https://www.euronews.com/2018/06/20/hungary-approves-stop-soros-bills-defying-eu-and-rights-groups> (08.02.2022).

Fassmann, Heinz ve Ahmet İçduygu (2013), “Turks in Europe: Migration Flows, Migrant Stocks and Demographic Structure”, *European Review*, 21 (3): 349-361.

Gozdziak, Elzbieta (2019), “Using Fear of the “Other,” Orbán Reshapes Migration Policy in a Hungary Built on Cultural Diversity”, <https://www.migrationpolicy.org/article/Orbán-reshapes-migration-policy-hungary> (14.01.2022).

Göregenli, Melek ve Pelin Karakuş (2014), “Göç Araştırmalarında Mekan Boyutu: Kültürel ve Mekansal Bütünleşme”, *Türk Psikoloji Yazıları*, 17 (34): 101-115

Hoffman, Max, Alan Makovsky ve Michael Werz (2020), “The Turkish Diaspora in Europe: Integration, Migration and Politics”, Center for American Progress. <https://www.americanprogress.org/issues/security/reports/2020/12/10/491951/turkish-diaspora-europe/> (23.04.2022).

Hungarian Citizenship Law (2010), <https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/19616/Hungary.pdf?sequence=1> (11.02.2022).

Hungarian Statistical Bureau (2020), “Foreign Citizens Residing in Hungary”, https://www.ksh.hu/docs/eng/xstadat/xstadat_annual/i_wvn001b.html (22.05.2022).

Huysmans, Jef (2002), “The European Union and the Securitization of Migration”, *Journal of Common Market Studies*, 38 (5): 751-777.

Ilıkova, Lilia ve Andrey Tushev (2020), “Right-Wing Populism in Central Europe: Hungarian Case (Fidesz, Jobbik)”, *Utopía Y Praxis Latino Americana*, 25 (1): 325-332.

İnal, Kemal (2014), “Cultural Integration of Turkish Immigrant Workers' Children into the Host Society: An Intergenerational Comparison in the Context of France and Germany”, *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (22): 74-94.

Jones-Gailani, Nadia ve Gabi Göbl (2018), “Islamophobia in Hungary: National Report 2018”, Bayraklı, Enes ve Farid, Hafez (Der.), *European Islamophobia Report 2018* (SETA, İstanbul: 2018): 435-454.

Karataş, İbrahim (2019), “Avrupa’da Popülist Partilerin Yükselişi; Hollanda’da PVV Örneği”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (1): 28-42.

Koopmans, Ruud (2010), "Trade-Offs Between Equality and Difference: Immigrant Integration, Multiculturalism and the Welfare State in Cross-National Perspective", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36 (1): 1-26.

Kovács, Maria (2006), "The Politics of Dual Citizenship in Hungary", *Citizenship Studies*, 10 (4): 431-451.

Léonard, Sarah ve Christian Kaunert (2022), "The Securitisation of Migration in the European Union: Frontex and its Evolving Security Practices", *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 48 (6): 1417-1429.

Lorenz, Astrid ve Lisa H. Anders (2021), *Illiberal Trends and Anti-EU Politics in East Central Europe* (London: Palgrave Macmillan).

Manevich, Dorothy (2016), "Hungarians Share Europe's Embrace of Democratic Principles but are Less Tolerant of Refugees, Minorities", Pew Research Center, <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/09/30/hungarians-share-europes-embrace-of-democratic-principles-but-are-less-tolerant-of-refugees-minorities/> (16.04.2022).

Marotta, Vince (2019), "The 'Migrant Experience': An Analytical Discussion", *European Journal of Social Theory*, 23 (4): 591- 610.

Merkel, Wolfgang ve Felix Scholl (2018), "Illiberalism, Populism and Democracy in East and West", *Czech Journal of Political Science*, 25 (1): 28-44.

Moreh, Chris (2019), "Towards an Illiberal Extraterritorial Political Community? Hungary's Simplified Naturalization and its Ramifications", Feischmidt, Margit ve Balázs Majtenyi. (Der.), *The Rise of Populist Nationalism: Social Resentments and Capturing the Constitution in Hungary*. (Budapest and New York: Central European University Press): 105-142.

Moricz, Ilona (2013), "An Overview of the Migration Policies and Trends – Hungary", <https://migrationonline.cz/en/an-overview-of-the-migration-policies-and-trends-hungary> (11.02.2022).

Mouk, Yascha (2018), "The Undemocratic Dilemma", *Journal of Democracy*, 29 (2): 98-112.

Mudde, Cas ve Cristóbal Rovira Kaltwasser (2012), "Populism and (Liberal) Democracy: A Framework for Analysis", Mudde, Cas ve Cristóbal Rovira Kaltwasser (Der.), *Populism in Europe and the Americas* (Cambridge University Press): 1-27.

Mudde, Cas (2004), "The Populist Zeitgeist", *Government and Opposition*, 39 (4): 541-563.

Nagy, Boldizsar (2016), “Hungarian Asylum Law and Policy in 2015-2016: Securitization Instead of Loyal Cooperation”, *German Law Journal*, 16 (7): 1033-1081.

Novak, Benjamin (2018), “Orbán Calls on Mayors to Make Sure ‘Hungarian People Are Ready to Defend Hungary’”, <https://budapestbeacon.com/Orbán-uses-conference-mayors-vow-protecthungarys-ethnic-group/> (10.12.2021)

OECD International Migration Outlook (2020), https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2020_ec98f531-en. (25.12.2021)

Riad, Arefin (2016), *How Cultural Differences/Similarities Between Immigrants and Locals Influencing the Integration of Immigrants Performing Unskilled Labor in Denmark?* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Copenhagen: Aalborg University)

Ritchie, Hannah ve Max Roser (2019), “Age Structure”, *Our World in Data*, <https://ourworldindata.org/age-structure> (11.04.2022).

Rudiger, Anja ve Sarah Spencer (2003), “Social Integration of Migrants and Ethnic Minorities Policies to Combat Discrimination”, <https://www.oecd.org/els/mig/15516956.pdf> (01.11.2022)

Rupnik, Jacques (2018), “The Crisis of Liberalism”, *Journal of Democracy*, 29 (3): 24-38.

Saygın, Sezel ve Derya Hasta (2018), “Göç, Kültürleşme ve Uyum”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 10 (3): 312-333.

Schilling, Pia ve Steven Stillman (2021), “The Impact of Natives’ Attitudes Towards Immigrants on their Integration in the Host Country”, *CESifo Working Paper No. 9308*, <https://esifo.org/en/publikationen/2021/working-paper/impact-natives-attitudes-towards-immigrants-their-integration-host> (26.04.2022).

Shulthei, Emily (2018), “Viktor Orbán: Hungary Doesn’t Want ‘Muslim Invaders’”, <https://www.politico.eu/article/viktor-Orbán-hungary-doesnt-want-muslim-invaders/> (28.02.2022).

Sereghy, Zsolt (2017), “Islamophobia in Hungary: National Report 2016”, Bayraklı, Enes ve Farid Hafez (Der.), *European Islamophobia Report 2016*, (Istanbul: SETA): 255-271.

Spirlet, Thibault (2021), “Hungary Won’t Abide by EU Court Ruling on Migration, Orbán Says”, <https://www.politico.eu/article/hungary-challenge->

eu-court-ruling-migration-viktor-orbán/ (06.11.2022)

Szabó, Gabor (2019), “Populism in Hungary: A study of The Fidesz- KDNP Government of Hungary in The Period Between 2010 and 2019”, [https://projekter.aau.dk/projekter/en/studentthesis/populism-in-hungary--a-study-of-the-fidesz-kdnp-government-of-hungary-in-the-period-between-2010-and-2019\(725db0aa-db1c-4547-af63-532e9089d0cb\).html](https://projekter.aau.dk/projekter/en/studentthesis/populism-in-hungary--a-study-of-the-fidesz-kdnp-government-of-hungary-in-the-period-between-2010-and-2019(725db0aa-db1c-4547-af63-532e9089d0cb).html) (04.11.2022).

Tok, Gül Ceylan. (2018), “The Politicization of Migration and the Rise of Competitive Authoritarianism in Hungary”, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 18 (37): 88-117.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2021), “Yurtdışında Yaşayan Türk Vatandaşları”, https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa (02.01.2022).

Ulucak, Zehra (2017), “Avrupa’daki Türklerin Karşılaştıkları Sorunların Çatışma Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi”, *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 7 (1): 5-19.

Urbinati, Nadia (2017), “Populism and the Principle of Majority”, Kaltwasser, Cristobal Roviea, Paul A. Taggart, Paulina Ochoa Espejo, ve Pierre Ostiguy (Der.), *The Oxford Handbook of Populism* (Oxford: Oxford University Press): 571-589.

Vadhanavisala, Onvara (2020), “Radical Right-Wing Politics and Migrants and Refugees in Hungary”, *European Journal of Social Sciences*, 3 (1): 1-13.

Van Ostaijen, Mark and Peter Scholten (2014), “Policy Populism? Political Populism and Migrant Integration Policies in Rotterdam and Amsterdam”, *Comparative European Politics*, 12 (1): 680–699.

Vassaf, Gündüz (2002), *Daha Sesimizi Duyurmadık: Almanya’da Türk İşçi Çocukları* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları).

Verseck, Keno (2019), “Hungary’s Slow Descent Into Xenophobia, Racism and Human Rights Abuses”, <https://www.infomigrants.net/en/post/20220/hungarys-slow-descent-into-xenophobia-racism-and-human-rights-abuses> (07.01.2022).

Zafer, Ayşenur Bilge (2016), “Göç Çalışmaları için bir Anahtar Olarak ‘Kültürleşme’ Kavramı”, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30: 75-75.

Zarif, Ferah (1995), İkibinli Yıllarda Almanya'da Türkler, Türkiye Araştırmalar Merkezi (Ankara: Önel).

Zúquete, Jose Pedro (2008), "The European Extreme-right and Islam: New Directions?", *Journal of Political Ideologies*, 13 (3): 321–344.

**BRİTANYA İSTİSNACILIĞININ ADASALLIĞI:
ELEŞTİREL JEOPOLİTİK PERSPEKTİFİNDEN BİR
İNCELEME**

**INSULARITY OF BRITISH EXCEPTIONALISM: AN
ANALYSIS FROM THE PERSPECTIVE OF CRITICAL
GEOPOLITICS**

Pınar UZ-HANÇARLI* & İsmet PARLAK**

ÖZ

31 Ocak 2020’de Avrupa Birliği’nden resmi olarak ayrılma sürecini tamamlayan Britanya’nın tarihsel olarak Topluluk ile kurduğu ilişki “tuhaf/isteksiz ortak”, “yarı-ayrık ilişki” gibi tanımlamalar çerçevesinde sürdürülmüştür. Bu ilişkide istisnacılık söylem ve siyasetini benimseyen bir ülke olarak Britanya, ada ülkesi olma halini ve adasallığını hem ulusal kimliğin oluşumuna dahil etmiş hem de Avrupa Ekonomik Topluluğu/Avrupa Birliği politikalarının dışında kalma ya da bunu talep etme meşruiyetini sağlamak için kullanmıştır. Meşruiyetini coğrafyanın doğal ve verili olması kabulünden alan Britanya adasallığının istisnacılık söylem ve siyasetine nasıl bir katkı yaptığı bu çalışmanın temel araştırma sorusudur. Sosyal bilimlerin coğrafi incelemelerindeki tarihsel

* Bu çalışma, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı doktora programı kapsamında ve Prof. Dr. İsmet Parlak danışmanlığında tamamlanmış olan “Britanya İstisnacılığının Avrupa Entegrasyonu Sürecinde Parlamento Konuşmaları Üzerinden Analizi” başlıklı tez çalışması temel alınarak hazırlanmıştır. İlgili doktora tezi için bkz. Uz-Hançarlı (2019).

*Arş. Gör. Dr. Pamukkale Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, puz@pau.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5289-8762>

**Prof. Dr. Pamukkale Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ismetparlak74@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6754-2830>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 22.07.2022

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 08.11.2022

boşluğu doldurmaya çalışan eleştirel jeopolitik perspektifin kullanıldığı bu çalışmada, araştırma sorusunun cevaplanması için Britanya Parlamentosu'ndaki milletvekillerinin Avrupa Ekonomik Topluluğu/Avrupa Birliği üyelik dönemi boyunca yaptıkları konuşmalar “ada ülkesi olma hali” temelinde incelenmiştir. Bu doğrultuda incelenen söylem örneklerinin Britanya kimliğini Avrupa'nın karşıtı olarak yeniden üretme amacının yanı sıra, Ortak Balıkçılık Politikası ile sınır ve göç politikaları gibi alanlarda istisnacı bir yaklaşımla muafiyet meşruiyeti oluşturmaya katkı sağladığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Britanya, İstisnacılık, Jeopolitik, Adasallık, Avrupa Birliği.

ABSTRACT

Historically, Britain has been following a relation with the EEC/EU which could be labelled as “awkward/reluctant partner” or “semi-detached relationship” and completed its official leaving procedure from membership on January 31, 2020. In this affair, Britain, as a country embracing exceptionalist discourse and politics, has both enclosed its insularity to the national identity formation and used it to be excluded from EEC/EU policies or demand an opt-out legitimately. This study tries to give an answer for the question of how insularity taking its legitimacy from natural and given geography affects British exceptionalism by adopting Critical geopolitics perspective which attempts to fill the historical gap in the geographical inquiries within the social sciences. For this aim, the speeches of MPs in British Parliament in the time period of British membership in the EEC/EU were analysed on the basis of being an “island nation”. This study concludes that the analysed discourse both paves the ground for the reproduction of British identity as opposed to European one and also contributes the legitimation of exceptionalist policies of Britain in the realm of Common Fisheries Policy and border and migration regime of the EEC/EU.

Keywords: Britain, Exceptionalism, Geopolitics, Insularity, European Union.

GİRİŞ

31 Ocak 2020’de Britanya¹, Avrupa Birliği (AB)’nden ayrılma sürecini tamamlamıştır. Her ne kadar 23 Haziran 2016 Brexit referandumunda üyelikten ayrılma lehine çıkan sonuç² birçok açıdan beklenmedik olsa da iki farklı başbakan tarafından yürütülen AB üyeliğini sonlandırma sürecinde siyasi irade kararlılığını sergilemiş ve oylamanın sonucunu hayata geçirmiştir. Bu durum, Britanya-AB ilişkilerinin tarihsel gelişimi içinde düşünüldüğünde Britanya’nın “tuhaf/isteksiz ortak”, “yarı-ayrık ilişki” (George, 1990) gibi tanımlamalar çerçevesinde sürdürdüğü istisnacılık söylem ve siyasetinin bir yansıması olarak görülebilir. Ada ülkesi olma hali; kapitalizme geçiş süreci ile şekillenen üretim ilişkileri, yönetim sistemi, devlet-toplum ilişkileri, ulusal kimliğin oluşumu, dış politika ve emperyalizm etkenleriyle birlikte Britanya istisnacılığının temelini oluşturan argümanlardan biridir (Uz-Hançarlı, 2019). Coğrafyanın doğal ve verili olması kabulünden meşruiyetini alan Britanya adasallığının istisnacılık söylem ve siyasetine nasıl bir katkı yaptığı bu çalışmanın araştırma konusudur. Çalışmanın ilk bölümünde araştırma sorusunun yanıtlanacağı bakış açısı olan eleştirel jeopolitik teori incelenerek, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi alanlara katkısı vurgulanacaktır. İkinci bölümde, Britanya istisnacılığına genel bir çerçeve çizilerek onun bir parçası olan “ada ülkesi olma hali”nin coğrafi

¹ Resmi adı Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı olan devleti oluşturan dört krallık İngiltere, Galler, İskoçya ve Kuzey İrlanda’dır. Britanya coğrafi bir tanımlama olup İngiltere, Galler ve İskoçya’nın bulunduğu adayı adlandırmaktadır. Bu krallıkların birleşmeleri uzun bir tarihsel sürece yayılmış olup, eşit statüdeki krallıkların gönüllü birlikteliğinden ziyade İngiliz Krallığı’nın egemen bileşen olduğu ve hatta İngiliz yayılmacılığının ilk adımları olarak görülen tarihsel olaylardır (Kumar, 2003a: 35). Kısaca bir kronolojik değerlendirme yapmak gerekirse; 1536’da İngiliz Krallığı’na dahil olan Galler, aslında 14. yüzyıldan itibaren İngiltere’nin etki alanında yer almaktaydı. 1603’te İngiliz Krallığı’nın doğrudan bir varisi olmaması sebebi ile İskoç Kralı VI. James olarak bilinen hükümdar, I. James adıyla İngiliz tahtına geçti ve resmi olmayan tahtlar birleşmesi gerçekleşti. Bu durum 1707’de çıkarılan Birleşme Yasası (*Act of Union*) ve ülkenin isminin İngiltere ve İskoçya Birliği (*Union of England and Scotland*) olarak değiştirilmesi ile resmi bir karakter kazandı. Böylece Britanya adasının bütünlüğü sağlanmış oldu. Emperyalist yayılmacılığının da etkisi ile ülke, Büyük Britanya adı ile uluslararası sistemde yer aldı. 1801’de İrlanda’yı topraklarına katması ile Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı ülkenin resmi adı oldu. 1922’de Güney İrlanda’nın, İrlanda Cumhuriyeti olarak bağımsızlığını kazanmasının ardından ülkenin sınırları ve ismi bugünkü halini aldı. Bu çalışmada, ülkenin Avrupa entegrasyonu ile ilişkilerine atıf yapan yazında en sık tercih edilen kullanım biçimi olan Britanya, ülkenin isim karşılığı olarak yer alacaktır. Yukarıda belirtilen tarihsel süreçler göz önünde bulundurularak anakronik bir hataya düşmemek adına bazı yerlerde “İngiltere” adı tercih edilmiştir. Bununla birlikte, bu çalışmada “İngiliz” istisnacılığı yerine “Britanya” istisnacılığı kavramı tercih edilecektir. Akademik yazında İngiliz istisnacılığı Perry Anderson (1992) ve Tom Nairn’in (1964) çalışmalarında Britanya’nın Kıta Avrupası’ndan farklı bir toplumsal, ekonomik ve siyasal dönüşüm geçirdiğini vurgulamak için başvurulan bir kavramdır. Öte yandan Britanya istisnacılığı ise daha çok ülkenin Avrupa entegrasyonuna karşı geliştirdiği tutuma atıf yapmaktadır.

² %72,2 katılımın olduğu bu oylamada seçmenlerin %51,9’u AB’den ayrılma yönünde oy kullanırken, %48,1’i üyeliğin devamını tercih etmiştir (BBC, 2016).

tanımlamaların nesnelliği ön kabulüne dayanarak nasıl tarihsel süreçte normatif anlamlara dönüştürüldüğüne ve bunun hangi söylem araçlarıyla yeniden üretildiğine değinilecektir. Son bölümde ise ülkenin AB üyeliği dönemi boyunca hangi politika tercihlerinin adasallık söylemi ile pekiştirildiği sorusu cevaplanmaya çalışılacaktır. Çalışmada değinilecek söylem örnekleri Britanya Parlamentosu'nun resmi arşivi olan Hansard'a ait internet sitesinden elde edilmiştir. Çalışmanın kapsamı gereği bu arşivin Avam Kamarası'na ait olan verilerinden yararlanılmıştır ve Parlamento'nun iki ana partisi olan Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi milletvekillerinin AET üyeliği başlangıcı olan 1973'ten 23 Haziran 2016 referandumu sonucunun Britanya Parlamentosu'nda onaylandığı 2017 yılına kadar Parlamento'da Topluluk kurum ve politikaları üzerine yaptıkları konuşmalara odaklanılmıştır. Belirlenen dönem sınırlarından da anlaşılacağı üzere çalışma, Britanya'nın AB üyeliğinden ayrılışını, bir başka ifade ile Brexit sürecini içermemektedir. Bu tercihin sebebi, Topluluk'tan ayrılma olasılığından bağımsız olarak, üye olduğu dönemde istisnacılığın adasallık söylemi üzerinden nasıl kurgulandığını ve bunun hangi siyasal kararlara yansıtılmaya çalışıldığını incelemektir. Brexit sürecinin beraberinde getirdiği ve AB tarihi açısından da bir ilk olan üyelikten ayrılma durumunun Britanya'daki adasallık söylemini nasıl şekillendirdiği konusu, bu çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır. Bu sınırlıklar çerçevesinde sadece 1973-2017 döneminde Avam Kamarası'nda yapılan konuşmalar değerlendirilmiştir ve bunlar içinden *ada ülkesi olma haline dair vurgular* barındıran konuşmalar ise çalışmanın son bölümünde sunulan söylem örneklerinin kaynağını oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan konuşma metinleri yapılan araştırmada ortaya çıkan verilerin tamamı olmamakla birlikte, tekrar eden içerikteki konuşmalardan birer örnek olarak seçilmiştir.

1. ELEŞTİREL JEOPOLİTİK BAKIŞ AÇISI İLE COĞRAFYA

Coğrafya ile ilgili etkileşimleri ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan güç mücadelelerini jeopolitik incelemektedir. Coğrafi varsayımlar ve anlayışlar, jeopolitik bakış açısına göre, dünya siyasetini doğrudan etkiler (Agnew, 2003: 5). Bu varsayımların en önemli özelliği onlara atfedilen doğallıktır ve rasyonel bir gerçekliği beraberinde getirdiği düşünülür. Üzerinde yaşanan toprak parçasına atfedilen kutsallık ve onun ulus devletin devamlılığını sağlayan bir unsur olarak görülmesi aslında jeopolitik coğrafyanın “verili” koşulları ile meşrulaştırılmış siyasetin bir parçasıdır (Dodds, 2007: 50; Yıldırım, 2020). Bu ön kabullerin ise temel olarak klasik jeopolitik bakış açısını oluşturduğu söylenebilir.

Ancak nesnellik iddiası taşıyan ve determinist değerlendirmelerin de ötesinde, alana ait olanın, orada yaşayanların ve onu betimleyenlerin

coğrafyadan yararlanarak siyasal amaçlara ulaşma çabaları da jeopolitiğin önemli bir parçasıdır. Napoleon Bonaparte, “her devlet kendi coğrafyasının siyasetini yapar” derken bir anlamda coğrafyanın verili koşullarının ardındaki ilişkilere atıf yapmaktadır (Defay, 2005: 13). Eleştirel jeopolitik de sosyal bilimlerin, Agnew’in ifadesiyle fazla coğrafi ama yeterince tarihsel olmayışından kaynaklı boşluğu doldurmaya çalışan bir bakış açısıdır. Bir başka ifade ile coğrafi yapılar tarafından hapsedilmiş toplumsal, ekonomik ve siyasi süreçlerin göz ardı edilmesi kaçınılmazdır (Agnew, 1995: 379). Bu noktadan yola çıkarak Agnew ve Dodds gibi yazarların eleştirel jeopolitik yaklaşımını geliştirdiği söylenebilir. Mekâna ve oradaki insanlara ait eylem ve davranışlarına yönelik coğrafya tarafından üretilen bilginin kültürel, politik ve ekonomik yapıları etkilediği vurgusu eleştirel jeopolitik düşüncenin temelini oluşturmaktadır (Emeklier, 2012: 329-331). Bu noktada karşımıza çıkan en önemli kavramlardan biri egemenlik alanıdır.³Egemenlik alanı siyasal örgütlenmenin ve düşüncenin tarihsel ve coğrafi olarak özgül bir biçimi olarak kavranmalıdır (Elden, 2010: 757-758). Hem somut hem de algıya dayalı ifadelerle tasvir edilebilir (Moore, 2015). Mekânsal bir karşılığı olan egemenlik alanı siyasal düzenlemelerle ilişkilendirilir (Gottmann, 1973). Böylece siyasi coğrafya çalışmalarının da anahtar kavramlarından biri haline gelmiştir (Orhan ve Karabağ, 2021).

Egemenlik alanı oluşumu Paasi’ye göre dört unsurdan oluşmaktadır. Bunlardan ilki sınırların oluşumu ile ilgilidir. Sınırlar haritalarla görünür kılınır ve siyasileştirilir. Bu doğrultuda klasik jeopolitik anlayışın barındırdığı determinizmin en önemli araçlarından biri haritalardır. Kutsal ve sorgulanamayan bu sembol, insanlar arasında bir birlik yaratır (Paasi, 2003: 116). Öte yandan eleştirel jeopolitik yaklaşıma göre haritaların evrensel bir gerçeklik temsili olduğu kabulü yanıltıcıdır. Bir amacı, hikayesi ve gündemi olan bu anlatılar yazarsız ancak güç ilişkilerinin merkezinde metinler olarak karşımıza çıkar. Haritalar değerlerden bağımsız değildir ve siyasi bir tecrübenin sonucudur (Kaiser ve Wood, 2001: 24-25). Bu doğrultuda eleştirel jeopolitik de devletlerin haritadaki konumlarına dair ürettikleri siyasetin söylemidir (Van der Vusten ve Dijkink, 2002: 20).

Farklı coğrafi şekiller bu haritalar üzerinde farklı anlamlandırmalar barındırmaktadır. Kara-deniz sınırları, dağlık konumu, yer altı zenginlikleri, su

³ İngilizcedeki “territory” kavramı ülkesellik, toprak parçası gibi çevirilerle çeşitli çalışmalarda kullanılmıştır. Orhan ve Karabağ mülk ve mülkiyet kavramsallaşmasına başvururken, Türkçe yazında siyaset, hukuk, sosyoloji, siyasi coğrafya gibi alanlarda kullanılmasına rağmen batı dillerindeki anlamına karşılık gelen bir kavram bulunamadığını belirtirler (Orhan ve Karabağ, 2021).

kaynakları gibi unsurlar haritalarla görünür hale gelirken, o ülkenin kimlik üretimine katkı sağlar. Ada olma hali de bu doğrultuda bir ülkenin jeopolitiği üzerinde belirleyici olabilecek bir unsur olarak tanımlanabilmektedir. Perera'ya göre haritalarla pekiştirilen sınırlara dair üretilen stratejiler “adalı olma halinin muhakemesi”nin üretimine katkı sağlar (Perera, 2009: 5).⁴

İkinci alan sembolik şekillerdir ve söylemsel yapıdaki unsurlar ile ilişkilendirilmektedir. Bu çalışmanın çerçevesinden de yola çıkarak bir coğrafi kavram olarak ada aynı zamanda sembolik bir şekil olarak da karşımıza çıkar. Adam Nicholson (2007: 153) adayı, karşısında olduğu anakaradan mesafesi ve farklılığı ile geliştirdiği ötekiliği dışında başka hiçbir şey ile tanımlanamayacak bir mekân olarak açıklar. Montz'a göre ise adalar jeopolitiğin sıcak karnıdır (Montz, 2015). Kara devletleri için sınır hukuksal, askeri ve siyasal soruna yol açması muhtemel toprak üstündeki hayali çizgilerden oluşur. Bu geometrik çizgiler sayesinde keyfi bir çevreleme ve kolektif bir grubun ortaya çıkışı gerçekleşir (Simmel, 1997: 141). Doğa tarafından verili olmayan bu süreç, sınırlara mutlak kesinlik atfedilmesi ile çelişki içerisindedir. Diğer taraftan ada devletleri ise denizlerin sunduğu çalkantısız, sorunsuz doğal sınırlara sahiptir (Law, 2005: 267).

Kimi coğrafyacıların çalışmalarında ada kavramı kültürel olarak farklı, egzotik, romantik ve sadece uzak olarak kurgulanmıştır (Royle, 2001; Stratford, 2006; Lowenthal, 2007). Özellikle modern batı düşüncesinde gelişmiş bir kurgu ve mitolojinin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hay'e (2006) göre adaların biricikliği onu belirginleştiren özelliklerin başka coğrafi şekillere atfedilen anlamlardan daha iyi ve daha etkili bir şekilde savunulması ile ilişkilidir. Sadece fiziksel bir coğrafi şekil olmasının ötesinde adalar siyasetin coğrafi tasavvurunda önemli bir yer tutar. Adaların karmaşık tarihleri hapsedilmelere, çevreleme politikalarına, tecrit edilmelere, zoraki yeniden iskanlara sahne olmuştur. Montz, adaların istisnai imgeleminin milliyetçiliğin önemli bir kaynağı olduğunu da vurgular (Montz, 2014: 2-5). Yine bu doğrultuda Hay, ada metaforlarının muhafazakâr siyasetin önemli bir parçası olduğunu savunur. Bu milliyetçi-muhafazakâr ideolojik çerçevede adada yaşayan ulusun keskin ve geçit vermeyen sınırlar sayesinde tehditlerden ve yozlaşmadan korunduğunu söyler.

⁴ Copeaux (1998), Türkiye ve Fransa'nın kıyılarla çevrili olması nedeniyle siyasal sınırları göstermeyen bir harita üzerinde de kolaylıkla tanınabildiğini, İsviçre ve Macaristan gibi karalarla çevrili ülkelerin böyle bir şansa sahip olmadığını söyler. Haritada kolaylıkla tanınabilen bir biçimin o ülkenin imgesi olarak tanınması da beklenilebilir bir sonuçtur. Copeaux tarafından yapılmış bu değerlendirmenin bir ada kıyı şekline sahip Britanya için de geçerli olduğunu belirtmek gerekir.

Paasi'nin yukarıda bahsi geçen sınıflandırmasının üçüncü unsurunu söylem oluşturmaktadır. Güç ve egemenlik ilişkilerinin üretimi ve meşrulaştırılmasına ışık tutması açısından söylem incelemesini herhangi bir eleştirel analizin merkezinde bulmak mümkündür. Bu doğrultuda eleştirel jeopolitik çalışmaları söylem analizlerine sıklıkla başvurur. Sözü geçen çalışmalar coğrafyanın ve politikanın iç içe olduğu ve güç yapılarının bir parçası olduğu kabulünden yola çıkarak jeopolitik söylemlerin dış politika eylemlerini meşrulaştırma amacı taşıdığına ve bunu da hegemonya çerçevesinde gerçekleştirmeye çalıştıklarına dikkat çekmektedirler. Bir söylem, toplumu belirli anlamlar etrafında birleştirmeyi başardığı andan itibaren hegemonik olarak kabul edilebilir (Agnew, 2003: 79).

Coğrafya ile ilişkilendirilen kavram ve konuların nasıl temsil edildiği ve bunlara dair üretilen söylemlerin incelenmesi eleştirel jeopolitik çalışmaların önemli unsurlarından biridir (Dodd, 1993: 71). Krause ve Renwick'e göre söylem üretiminin önemli bir unsuru olan kimlik ve coğrafya ilişkisi çerçevesinde karar alıcıların doğal gerçeklere atıf yapmasının sebebi siyasal alandaki "köklü belirsizlikler" in her zaman bir parçası olacak mekâna ve ülkeselliğe dair tartışmalı konulardır (Krause ve Renwick, 1996: XI). Ada ya da adasallık kavramı da bu doğrultuda hem "doğal" bir coğrafi gerçeklik hem de ülkesellik temelinde karşımıza çıkan bir söylem unsurudur.

Son olarak Paasi'nin başvurduğu dördüncü kavram kimlik ise, birey ve kurumların sınırlarının belirlenmesinde etkilidir. Egemenlik alanı içinde ya da dışında izlenen politikaların ve faaliyetlerin onu diğer egemenlik alanlarından nasıl ayırdığı konusunda başvuru noktası olarak karşımıza çıkar (Paasi, 2003: 113). Yukarıda bahsi geçen söylem unsuru ile birlikte düşünüldüğünde kimliklerin kelimeler ve eylemler aracılığı ile görünür olduğunu belirtmekte fayda vardır. Devlet tarafından üretilmiş söylemler kimliğin doğal bir gerçeklik olarak sunulmasına dayanır. Bu noktada egemenlik alanı amaçlanan "doğal"lığın sağlanmasında bir söylemsel araçtır. Egemenlik alanı için biçimlendirici bir unsur ve bilişsel üründür. Kimlik sayesinde verili bir mekânın çevresindeki diğer mekanlardan sökülüp çıkarılması sağlanır (Pollice, 2013). Bu süreç kimliğin mekânı isimlendirme, somutlaştırma ve tasarlama aşamaları ile gerçekleşir.

Eleştirel jeopolitik bakış açısı ve adasallık ilişkisine dair verilen arka planının da gösterdiği gibi ilgili alanda önemli sayıda çalışma bulunmaktadır. Mevcut kavramsal çerçeve Britanya özeline taşındığında ise istisnacılık söyleminin önemli bir bileşeni olarak karşımıza çıkmaktadır. İstisnacılık ve ülke coğrafyası üzerine farklı ülkelere dair yapılmış çalışmalara iki temel örnek

göstermek mümkündür. Bunlardan ilki Agnew'in (1983) ABD istisnacılığını ve bunun dış politikadaki yansımaları çevreleme ve yayılma kavramlarını ön plana çıkararak eleştirel coğrafya perspektifi ile tartıştığı çalışmasıdır; ikincisi ise Yanık'ın (2011) Türk dış politikası söyleminde yer bulan eşikte olma kavramını ve bunun Türk istisnacılığına olan katkısını incelediği makalesidir.

Britanya açısından değerlendirildiğinde ise çoğunlukla istisnacılığın Avrupa şüphecililiği ile eş anlamlı olarak kurgulanması ve bu nedenle derinlemesine bir istisnacılık literatürünün bulunmaması, kavramın hem jeopolitik hem de adasallık özelinde bağını sınırlı tutmuş ve bu nedenle literatürde bir boşluk olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda, bu ilişkiselliğe dair Britanya özelinde en önemli katkıyı Whittaker (2016, 2018) vermekle beraber, yazarın çalışmalarında istisnacılık kavramına dair yeterli bir değerlendirme bulunmamaktadır.

Bu doğrultuda çalışmanın sonraki bölümlerinde öncelikle Britanya istisnacılığının bu araştırma kapsamında nasıl tanımlandığı belirtilecek, ardından da yukarıda verilen kavramsal çerçeve ışığında Britanya'nın ada ülkesi olma konumunu nasıl istisnacılık siyasetinin bir parçası haline getirdiği incelenecektir.

2. BRİTANYA İSTİSNACILIĞI VE ADA ÜLKESİ OLMA HALİ

Tarihsel olgular, Britanya'nın Topluluk üyeliği boyunca istisnacı bir siyaset izlediğini göstermektedir. Bu çerçevede Britanya'nın istisnacılığı, ülkenin Avrupa entegrasyonu özelinde AET/AB'nin ilkelerinden ve politika gerekliliklerinden kendini hariç tutma iddiasıdır. İstisnacılık literatürüne ilişkin olarak, Yanık'ın (2011) kavramın ele alınışına dair yaptığı ayrımı dikkate almak gerekmektedir. Yanık'a göre siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında iki farklı başlıkta istisnacılık incelemeleri yürütülmektedir⁵. Bunlardan ilki bahsi geçen devletin ya da ulusun kültürel, dini, tarihsel, stratejik ve toplumsal özelliklerini temel alarak farklılık ve üstünlük iddiasını inceleyenler; ikincisi ise bir takım kurumsal ve prosedürle ilgili unsurlardan kaynaklı yasal düzenlemelere, beklentilere ve genellemelere karşı çıkan devlet ve ulusları konu alan çalışmalardır⁶. Britanya'nın Avrupa entegrasyonuna karşı duruşunun ise her iki temadan beslendiği ve böylelikle aslında söylemi ve siyasal çıktıları birlikte

⁵ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanında istisnacılık literatürünün aslında çok geniş olmadığına vurgu yapmak gerekir. Metinde bahsi geçen Agnew ve Yanık'ın çalışmalarına ek olarak ABD istisnacılığı için Tyrell (1991), Lipset (1996), Hodgson (2009); Kanada istisnacılığı için Studlar (2001), Kazemipur (2006); İsrail için Merom (1999); Türkiye örnekleri için ise Mardin (2005), Öniş ve Güven (2010) karşımıza çıkmaktadır.

⁶ Yanık, ilk grup çalışmalara örnek olarak Lipset (1996), Hodgson (2009), Merom'un (1999) çalışmalarına atıf yaparken; ikinci grup için Kazemipur (2006), Studlar'ın (2001) çalışmalarına göz atılması gerektiğini söyler.

anlamlandırmak adına bütünlüklü bir istinacılık incelemesinin konusu olması gerektiği vurgulanmalıdır.

Britanya, gerek kendini Kıta Avrupası'nın politik, ekonomik ve toplumsal yapısından ayırıştırarak gerekse karşılaştırmalı bir üstünlük belirterek istisnacılık iddiasını iddiayı üyelik öncesi ve sonrası dönemde devam ettirmiştir. Elbette ki Britanya, AET/AB politikalarıyla sorun yaşayan ve bu sorunları kendi biricikliği üzerinden çözmeye çalışan tek üye ülke değildir. Bir başka ifade ile istisnacılık söylemi ve siyaseti Britanya'nın istisnası değildir. Fakat üyelikten çıkmayı iki kez referanduma götüren, Avrupa yanlısı olarak kabul edilen iktidarlar⁷ döneminde bile istisnacılık tutumunu sergilemekten vazgeçmeyen ve son olarak kırk üç yıllık AET/AB üyeliğine son verme kararı alan bir ülke olması nedeniyle diğer üye ülkelerden farklı bir konuma sahiptir. Britanya istisnacılığı, kendini karşıtlıklar üzerinden tanımlamaya dayanır. Aslında her ulusun tarih yazımı istisnacılık söyleminden beslenir. Bu bağlamda istisnacılığın bir ulus-devlet normu olduğu da söylenebilir. Fakat Britanya'nın Kıta Avrupası ile ilişkilerinde söz konusu olan istisnacılık Fransa, Almanya vb. ötekileştirilmiş ulus devletlerin yanında "Avrupa"nın topyekûn bir karşı kimlik üzerinden Britanya'nın ötekisi olarak konumlandırılmasıdır (Uz-Hançarlı, 2019).

Britanya istisnacılığı, Avrupa şüpheciliğinin sıklıkla başvurduğu bir yöntem olarak da kabul edilebilir. İstinacılığın Avrupa şüpheciliğinden ayrıştığı nokta ise sadece Avrupa ve ona ait kurum ve politikalara olumsuz bakmak, onları eleştirmek ve ötekileştirmekle kalmayıp bunu yaparken Britanya'nın ilgili alanlardaki biricikliğine, farklılığına ve hatta üstünlüğüne atıfta bulunmasıdır. Bir başka ifadeyle istisnacılık, Avrupa şüpheciliğini açıklamak için gerekli, ama tek başına yeterli olmayan bir çerçevedir. Akademik yazın incelendiğinde her ne kadar Britanya-AET/AB ilişkisinin sorunlu yapısından ziyade uyumlu bir ortaklık olduğunu savunan bir kanat olsa da çoğunlukla Britanya'nın farklı tutumuna dikkat çekilmiştir. "Tuhaf/isteksiz ortak", "yarı-ayrık ilişki" gibi tanımlamalar yapılmış, Britanya'nın Avrupa entegrasyonunun "kıyısı"nda kaldığına dair bir tablo çizilmiştir (Gowland vd., 2009). Bu çalışmaların ortak noktası, Britanya'nın entegrasyon içinde istisnacılık politikası izlediği ve kendini diğer üye ülkelerden hem farklı hem de üstün bir konuma yerleştirme çabası içinde olduğudur. Burada belirtilmesi gereken, aslında akademik yazının odak noktasının Avrupa şüpheciliği üzerine kurulmuş oluşudur. Bilhassa kimi

⁷ Bu hükümetlerden biraz daha detaylı bahsetmek gerekirse, öncelikle 1970-1974 döneminde görev yapmış ve Britanya'nın AET'ye üyeliğini gerçekleştiren Edward Heath hükümeti (Gamble, 1998; George, 1998) ve 1997-2007 yılları arasında başbakanlığı yürütmüş Tony Blair hükümeti Britanya siyasi tarihinde en Avrupa yanlısı iktidarlar olarak değerlendirilmektedir (Smith, 2005; Wall, 2008; Mölder, 2018).

çalışmalarda istisnacılık kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılan Avrupa şüpheciliğinin Britanya-AET/AB ilişkilerini anlamlandırmak adına ana paradigma olarak görülmesi istisnacılık kavramına dair yazını zayıf ve eksik bırakmıştır.⁸ Britanya'nın istisnacılığı tarihsel olarak akademik yazında farklı vurgularla dile getirilmiştir. Konu genel olarak incelendiğinde Britanya istisnacılığının en belirgin olarak şekil bulduğu alanların üretim ilişkileri, ülkenin yönetim sistemi, devlet-toplum ilişkileri, Britanya'da ulusal kimliğin oluşumu, dış politika ve emperyalizm ile ada ülkesi olma hali başlıkları etrafında toplandığı görülebilir (Uz-Hançarlı, 2019). Bu çalışmanın amacı doğrultusunda bahsi geçen başlıklardan Britanya'nın adasallığına odaklanmak gerekirse, klasik jeopolitiğin bakış açısından verili coğrafi koşullar temelinde bir ada olarak Britanya'yı tanımlayarak işe başlamak gerekmektedir.

Britanya Avrupa Kıtası'ndan İngiliz Kanalı ile ayrılır ve dünyanın sekizinci büyük adasıdır. Britanya'nın hiçbir yerinin denizden 70 milden daha uzak bir konumda olmaması ticaret anlamında ülkeye avantaj sağlamaktadır. Kömür ve koyun bolluğunun yanında ticari bir mal olarak denizin bolluğu, ülkenin yoksun olduğu birçok ürünün temin edilmesini kolaylaştırmıştır (Law, 2005: 268-269).

Ada devleti olmanın vurgusu 15. yüzyılın ortalarındaki yüzyıl savaşlarına dayanmaktadır. Bu savaşla Kıta'daki topraklarının önemli bölümünü kaybeden İngiliz Krallığı'nın Britanya adasına yapabileceği vurgudan başka alternatif kalmamıştır. Adalılık kimliğini güçlendiren bir başka olay ise VIII. Henry döneminin Roma Katolik kilisesinden ayrılmayla sonuçlanan reform hareketidir. Böylece Kıta Avrupası ile Britanya adası arasında kültürel bir bölünme yaşanmıştır (Spiering, 2015: 41).

Christopher Hill'e göre Britanya'nın bir ada olduğunu söylemek pek orijinal bir şey değildir. Ancak, 16 ve 17. yüzyıllarda bu verili coğrafi özellik son derece önemli görülmüştür. 1642-1651 yılları arasındaki İngiliz İç Savaşı'ndan önceki yüz elli yıl Kıta'da hemen hemen kesintisiz savaşa tanık olunurken; aynı dönemde İngiltere'de barış ortamı hâkim olmuştur. Ulusal savunma konusunda donanma yetkili olarak kabul edilirken; orduya ihtiyaç kalmamıştır. 1603'ten sonra iki krallığın birleşmesi üzerine İskoçya ile olan sınırı da savunmaya gerek duyulmamıştır. Nehir ulaşımının gelişmiş olması sayesinde kara taşımacılığı yerine, nehir taşımacılığı tercih edilmiştir. Malları kara yoluyla Norwich'ten Londra'ya götürmenin yani ülke içinde iki şehir arası ulaşımın, aynı yükü deniz yoluyla Lizbon'a götürmek kadar maliyet yarattığı vurgulanmalıdır. Bu sebeple de kıyı ticareti hızla yaygınlaşmıştır. 17. yüzyılın ilk yarısına denk gelen I.

⁸ Bahsi geçen çalışmalar için bkz. Gifford, 2004, 2006, 2008; Glencross, 2014; Spiering, 2015 ve Tournier-Sol ve Gifford, 2015.

Charles dönemi sırasında Thames nehri üzerinde Londra'dan Oxford'a kadar ulaşım yapılabilmesi (Hill, 2016: 29) İngiltere'ye, rakip devletler karşısında önemli bir ticari üstünlük sağlamıştır. Coğrafi avantajın üstünlüğe çevrilmesinde Denizcilik Yasaları'nın⁹ sağlamış olduğu kurumsal düzenlemenin önemli bir etkisi olmuştur. İlki 1651'de oluşturulan Denizcilik Yasası ile ithalat konusunda düzenlemeler getirilmiş, ithal edilecek ürünlerin ya üretici ülkeden ya da sevkiyat yapılan ülkeden doğrudan getirilmesi sağlanmış ve bu taşımaların sadece üretici ülkelerin gemileri ya da İngiliz gemileri ile yapılması yasal güvence altına alınmıştır. Böylece üçüncü bir ülkenin bu ticari ilişkinin içinde yer alması önlenmiştir. 1660'taki ikinci yasa, sömürgelerde üretilen şeker ve tütün gibi ürünlerin sadece İngiltere'ye ya da diğer İngiliz sömürgelerine ihraç edilmesini sağlamıştır. Böylece Kıta Avrupası ile sömürgelerin doğrudan ticareti engellenmiştir. Yine aynı doğrultuda bu ticareti sağlayan gemilerin İngiliz ya da sömürge ülkesi mülkiyeti olması gerektiği yasallaştırılmıştır. 1663 yasa ise ihracat temelli olup, sömürgelere Avrupa'dan doğrudan hiçbir ürünün ihraç edilmemesi için düzenlenmiş ve tek ihracat olanağı İngiltere üzerinden olacak biçimde ayarlanmıştır (Harper, 1939). İngiltere'nin siyasi açıdan adasallığı 16. yüzyıl ile birlikte ulusal pazarını korumasına ve burjuvazi sanayisinin diğer Avrupa ülkelerinden çok daha başarılı olmasına yol açmıştır (Sayer, 1992: 1401).

Ada ülkesi olmanın sunduğu bu maddi kazanımların yanında, Britanya'nın adalı olma hali ve "ada ırkı" fikri Kıta üzerinde üstünlüğün kaynağı olarak da görülmüştür. Adalı olmak sadece coğrafi bir konumlandırmada değil; siyasette, duygularda ve davranışlarda da yansımaları bulmuştur. Ada zihniyeti her ne kadar küresel amaçlar taşısa da Avrupa ile ilişkilerde doğurduğu sonuçlar itibari ile önemlidir. Britanya bunu Avrupa ile ilgili "karışıklık"lardan kurtulma yolu olarak kullanmıştır (Kumar, 2003b: 17). Britanya'nın Norman zamanlarından beri işgale uğramamış olması, Fransa'dan Rusya'ya kadar hiçbir Avrupa devletinin paylaşmadığı bir özelliğidir (Aylmer, 1990: 92). İşgale uğramamış olmak ulusal biriciklik duygusunu güçlendiren bir etken olmuş ve Kıta etkisine karşı bir direniş yaratmıştır (Sayer, 1992: 1392-1393). VII. Henry dönemi ile birlikte donanma filosunun genişlemesi ülke elitlerinin kendilerini fethedilemez bir kalede konumlandırmalarına sebep olmuştur. I. Elizabeth döneminde, 1588 yılında gerçekleşen İspanyol Armadası'ndaki kurdukları üstünlük ile İngilizler bu durumu pekiştirmiştir. Bu tarihten itibaren de İngilizler, Batı Avrupa'ya herhangi bir devletin egemen olmasına, alçak ülkelerdeki limanları kontrol etmesine ve

⁹ Denizcilik Yasaları 17. yüzyılın ikinci yarısında parlamentonun ticaretin korunması, sömürge ticaretinin geliştirilmesi ve Kıta Avrupası'ndaki rakiplerle mücadele edebilmek amacıyla çıkardığı bir dizi düzenlemelerdi (Zahedieh, 2010).

kendi ticaret ve deniz üstünlüğüne meydan okumasına engel olmak amaçlı bir politika izlemiştir (Smith, 2006: 439).

Eleştirel jeopolitik perspektifinden bakıldığında istisnacılık politikaları üretilirken, karar alıcılar Britanya'yı Avrupa'dan ayıran ada hikâyesini üç farklı yorum ile anlatı haline dönüştürmüşlerdir. Bu anlatılardan ilki adada yaşayanlar üzerine odaklanmış ve adada yaşamın belli bir kültür ve karakter verdiğine dayandırılmıştır. Denizle çevrelenmiş olmanın Britanya'yı bir arada, düşmanlarını da dışarıda tuttuğu üzerine kurulu bu anlatı, adada yaşayanların bağımsızlıklarına düşkün ve mücadeleci olduğu söylemleri ile zenginleştirilmiştir (Spiering, 2015: 34). İkinci anlatı türü, Britanya'nın ada olmasına vurgu yapmaktansa, onun bu konumu nedeni ile Avrupa'nın bir parçası olmaması üzerine kurulmuştur. Bu soyutlama durumu Britanya'yı mutlu ve huzurlu bir ülke yaparken, Kıta'nın karışıklarından uzak kalmasını sağlamıştır. İngiliz edebiyatında da karşılığını bulan bu anlatı doğrultusunda Shakespeare, Britanya'nın doğa tarafından inşa edilmiş bir kale sayesinde kendini istilalardan ve savaşlardan koruduğunu söylemiştir. Thomas Moore'a göre ise Ütopya'nın dünyadaki en medeni ulus olmasının tek yolu ülkeyi ana karadan ayırmaktan geçmektedir (More, 1965). Son anlatı örneği soyutlamadan ziyade bir özgürleşme hikayesi olarak düşünülebilir ve bu tarz bir anlatıda Britanya yeni dünyalara açılan keşiflerin ana limanı olarak tasvir edilmektedir. Coğrafyanın ulusal karakteri belirlemesi, tüm Britanya nesilleri için genel geçer bir karakter olarak görülmüştür, çünkü doğanın sunduğu bir gerçeklik olarak ada konumunun sürekli olması gerekmektedir. Bu istisnai konum ve durum kaçınılmaz, sonsuz ve zamansızdır (Spiering, 2015: 39).

Whittaker'a göre Britanya'nın adasallığı beş temel alanda kimlik üretimine katkıda bulunmuştur. Bunlardan ilki bir ada olarak Kıta Avrupası'ndan tecritle oluşur. Britanya'nın daimî ne dostu ne düşmanı ne de kalıcı bir çıkarı olmadığı kabulünden yola çıkarak Avrupa'da olan biten her şeyden güçler dengesi sağlandığı sürece kendini ayrı tutan bir ada ülkesi olarak kabul edilir. İkincisi evrenselcilik ilkesi temelinde ve Britanya'nın çıkarları tehdit altında olduğunda her zaman ve her yerde gücünü gösterebileceği ve zaten göstermesi gerektiği fikri ile oluşmaktadır. Okyanuslardaki hâkimiyet Hindistan'ın Kalküta'sını Fransa'nın Britanya'nın hemen karşısındaki kıyısında konumlanmış Calais şehri kadar yakın kılar. Adasallığın üçüncü boyutu ise aslında evrenselcilik ilkesinin bir uzantısı olarak deniz imparatorluğunun stratejik yönetimidir. Sömürge kolonilerindeki hegemonyasını korumak ve doğal kaynaklar arasında ulaşım ve ticareti sağlamak için kurulması gereken bir takım iletişim Hatları Avrupa'dan ziyade Cebelitatık, Cape Town, Süveyş ve Singapur gibi coğrafi noktaların önemini arttırmıştır. Dördüncü noktada, Whittaker, bahsi geçen İletişim Hatları

sayesinde bir deniz imparatorluğu olan Britanya'nın karasal güç olan ülkelerin anti tezi olarak kimliğini şekillendirdiğini işaret eder. Örneğin Rus İmparatorluğu Britanya'yı kendi yapan her şeyin tam karşıtıdır. Büyüktür, bitişik bir bloktur ve otokratiktir (Whittaker, 2018). Son olarak ada kimliği "Büyük Britanya" fikri ile ilişkilendirilmektedir. Bu doğrultuda Britanya'nın kolonileştirdiği her yer bilfiil onun bir parçasıdır. Fransızların Cezayir'i siyasal, ekonomik ve kurumsal bir uzantı olarak görmesinden farklı olarak Britanya için söz konusu olan Anglo-Sakson değerlerinin yayılması ve güçlendirilmesidir. Adasallık benzersiz ve biricik değerlerin oluşturulması için yeterli ayrılığa izin vermiştir; evrensellik ve iletişim Hatları, bunların dünya çapında iletilmesini sağlamıştır ve kara gücüne karşı duyulan husumet, Britanya'yı yozlaşmış kıtasal değerlere karşı üstün göstermiştir (Whittaker, 2018).

Whittaker'ın kavramsal çerçevesini çizdiği adasallık, Britanya'daki siyasetçilerin ulusal kimlik inşasına dair kurdukları söylemin önemli bir parçasıdır. Ancak Whittaker çalışmalarında Britanya'nın adasallık söylemine hangi somut AET/AB politikaları bağlamında başvurduğuna değinmemiştir. Bu bağlamda bir sonraki bölümdeki analiz Whittaker'ın bıraktığı boşluğu da doldurmaya çalışarak, Yanık'ın (2011) işaret ettiği ilgili literatürün ayrıldığı temaları bir araya getirmeyi amaçlamıştır. Bir başka ifade ile eleştirel jeopolitik çalışmaları adasallığın önemli bir kimlik inşası aracı olduğunu göstermektedir. Coğrafi pratikler ülkesellik üzerinden kimlik oluşumuna katkıda bulunur ve bu kimlikler aynı zamanda dış politikanın inşasında kullanılır (Mamadouh ve Dijkink, 2006: 356). Bu sebeple, Britanya dış politikasının yönelimlerini adasallığın açıkladığı argümanı yanıltıcı olmaktadır ve adasallığın istisnacılığın bir argümanı olarak söylemsel temsiline dış politika tercihlerini nasıl şekillendirdiği önemli bir inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁰

¹⁰ Çalışmadaki söylem analizi ile ilgili belirtilmesi gereken bir önemli nokta da Britanya Parlamentosu içinde Avrupa entegrasyonuna karşı geliştirilen oldukça farklı tutumların bulunmasıdır. Bir başka ifade ile istisnacılık söylemi parlamentonun tek ve ortak dili değildir. Tamamen AET/AB'yi destekleyen ve bu kurumların ürettiği her politikada Britanya'nın da yer almasını savunanlar olduğu gibi (*Europhile*), büyük ölçüde entegrasyonla ve onun getirileriyle mutabık kalan ancak zaman zaman ortaya çıkan fikir ayrılıklarının da entegrasyon kurumları içinde yapılacak reformlarla aşılabileceğini düşünen milletvekilleri (*Eurorealist*) de mevcuttur. Britanya'nın 43 yıllık AET/AB üyeliği dönemi boyunca entegrasyonu savunan önemli sayıda milletvekili parlamentoda görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu görüşler tarihsel arka planla da desteklenmektedir. Britanya'nın 1960'lı yıllarda AET üyeliği için yaptığı iki başvuru De Gaulle tarafından veto edilmiş, Londra'nın ısrarlı katılım talebi ancak 1973'te gerçekleşmiştir. Ayrıca Britanya, Tek Avrupa Senedi'nin gerçekleşmesine önemli katkılar sunmuş, 2004 genişlemesi başta olmak üzere entegrasyonun genişleme politikasının da destekçisi olmuştur ve üyelikten ayrıldığı güne kadar da birçok alandaki AB müktesebatını sorunsuzca uygulamıştır (Bache ve Jordan, 2006).

3. ADASALLIĞIN BRİTANYA İSTİSNACILIK SÖYLEMİ VE POLİTİKALARINA YANSIMASI

Britanya'nın siyasal aktörlerinin söylemlerine dayanan bu çalışmada yöntem olarak Eleştirel Söylem Analizi (ESA) tercih edilmiştir. Söylem, güç ve iktidar ilişkilerini içeren ve yeniden üretilmesine katkı sağlayan bir yapıdır. Söylem analizini eleştirel yapan unsur, verilerin toplumsal bağlamda değerlendirilip siyasi bir tutumla incelenmesidir (Wodak, 2002: 9). Siyasal ve sosyal bilimlerin öncelikli tercih edilen araştırma yöntemlerinden biri olması, söylemin bağlamsallığına (*contextuality*) yaptığı vurgu sayesinde. Bu bağlamsallığı sağlayan unsurlar güç, tarih ve ideoloji olarak sıralanabilir (Fairclough ve Kress, 1993: 2). ESA, bu unsurlar çerçevesinde söylemsel pratiklerin nasıl ortaya çıktığını, iktidar ilişkileri ile nasıl şekillendiğini ortaya koymaya çalışır. Söylemin toplumsal yapılar ve süreçlerle çift yönlü bir ilişkisi vardır. Hem bunların yeniden üretilmesine katkı sağlar hem de mevcut toplumsal yapı ve süreçlere anlam katar (Wodak, 2002).

ESA yöntemi ile bu çalışmada, meşruiyetini coğrafyanın doğal ve verili olması kabulünden alan Britanya adasallığının istisnacılık söylem ve siyasetine nasıl bir katkı yaptığı cevaplanmaya çalışılan temel araştırma sorusudur. Bu doğrultuda çalışmada kullanılan verileri toplama süreci Britanya Parlamentosu'nun resmi arşivi Hansard¹¹ üzerinden gerçekleştirilmiştir. Hansard üzerinde, Avam Kamarası'nın herhangi bir gün arşivine erişildiğinde o güne ait oturum başlıkları ve yazılı cevaplar bölümlerine ulaşılmaktadır. Bu çalışmada yazılı cevaplar kapsam dışı bırakılıp sadece o güne ait sözlü iletişime dayanan oturumların başlıkları üzerinden veri taraması yapılmıştır¹². İlgili güne ait oturum başlıkları, Hansard'da tasnifli halde bulunmaktadır. Bu tasnifli başlıklar arasından Avrupa entegrasyonuna ve onun kurumlarına (AET/AB vb.), politikalarına (OTP, APB vb.), kurumsal yapı içinde düzenlenen hükümetlerarası zirve ve konseylere (Stuttgart Avrupa Konseyi, Milano Avrupa zirvesi vb.), bunlar sonucunda ortaya çıkmış antlaşmalara (Maastricht Antlaşması, Lizbon Antlaşması vb.) atıf yapan her türlü başlık incelenmiştir. Böylece araştırma sorusunu cevaplamaya yardımcı olan adımlardan ilki olan

¹¹ Hansard, hem Avam hem de Lordlar Kamarası'nda geçen konuşmaların gün gün aktarıldığı bir arşiv kaynağıdır. Parlamento görüşmeleri, tekrarlar ve hatalar düzeltildikten sonra kelimesi kelimesine aktarılır ve böylece anlam kaybına uğramadan konuşmalar okuyucuya sunulur. Hansard aracılığıyla, aynı zamanda oturumlarda alınan kararlara ve hangi parlamento üyesinin ne yönde oy kullandığına dair bilgilere ulaşmak da mümkündür. Tarihsel olarak basılı ve belirli bir üyelik ücretine tabi arşiv olan Hansard'a erişim, günümüzde internet aracılığıyla ücretsiz olarak sunulmaktadır. Bu hizmet aracılığıyla 19. yüzyıla kadar uzanan bir arşive erişmek mümkündür (Uz-Hançarlı, 2019).

¹² Yazılı cevapların önceden kurgulanmış metinler olması ve irticalen hazırlanmış söylem örnekleri olmaması nedeniyle çalışmada böyle bir sınırlamaya gidilmiştir.

makro düzeydeki “söylem konusu” (*discourse topics*) belirlenmiştir. Bu aşamada ana hatların (tematik başlıkların) belirlenmesi ile Britanya-AET/AB ilişkilerine dair bir anlatı ortaya çıkmıştır. Takibinde, tespit edilmiş tüm oturumların içerikleri tek tek okunmuş ve bu içeriklerdeki ada ve adasallık kavramlarına karşılık gelen İngilizce kelimeleri (*island/insular/insularity*) barındıran konuşma örnekleri ile mikro söylem konusu tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise ESA'nın nitel araştırmalara sağladığı en önemli katkılardan olan kimlik inşasına dair oluşturulan “söylemsel stratejiler”den (*discursive strategies*) istisnacılık unsuru çerçevesinde ve belirlenen makro/mikro konular sınırlılığında Britanya'nın Avrupa/AET/AB'den *biz ve onlar* ekseninde nasıl farklılaştırıldığı incelenmiştir (Aydın Düzgüt, 2011). Son olarak ise ilgili söylem örneklerinin Britanya'nın entegrasyon içindeki hangi politika tercihlerinin meşrulaştırılmasında araç olarak kullanıldığına bakılmıştır.

Britanya Parlamentosu resmi arşivi Hansard'ta yapılan bu tarama Britanya siyasetçilerinin AET/AB'nin kimi politikalarından muafiyet elde etmek için coğrafi konumuna atıflar yapan ve ülkenin ada kimliğini vurgulayan söylem örnekleri ürettiklerini göstermektedir. 1973-2017 yıllarını kapsayan bu inceleme sonucunda en belirgin istisnacılık siyasetinin Ortak Balıkçılık Politikası (OBP) ile göç ve sınır politikaları bağlamında yürütüldüğü görülmektedir. Bu noktada, ilgili politika alanlarının öne çıkış sebebinin nicel bir üstünlük olmadığı vurgulanmalıdır. Bahsi geçen alanlarda Britanya'nın ada konumunu bir meşrulaştırma aracı olarak ön plana çıkardığı ve AET/AB'nin mevzuatından ayırışma ya da muafiyet talep ettiği söylenebilir. Ayrıca çalışmadaki mevcut nitel araştırmanın, verilerin içerik ve anlam boyutları göz önünde bulundurularak yapılması sebebi ile veri analizinden farklı politika alanlarında adasallık söyleminin varlığı ile ilgili herhangi bir karşılaştırmalı istatistiksel bulgunun izi sürülmemiştir. Bununla birlikte içerik olarak benzer temalarla tekrar eden konuşma örneklerinden temsili olarak sadece bir tanesi kullanılmakla beraber, yukarıda belirtilen sınıflandırmalar sonrasında elde edilen verilerin önemli bir kısmına çalışmanın uzunluğu kısıtı doğrultusunda metin içinde yer verilememiştir.

OBP ve göç politikalarına karşı üretilen söylem örneklerine geçmeden önce *biz ve onlar* üzerinden farklı bir kimlik üretme sürecinin parçası olarak kullanılan adasallık söylemine değinmek faydalı olacaktır. Whittaker'ın yukarıda bahsi geçen beş başlıkta özetlediği kimliklerin söylemsel yansıması da bu doğrultuda Parlamento konuşmalarında önemli yer teşkil etmektedir. Ada devleti olma durumu Britanya'da ulusal kimlik yaratımına katkıda bulunur ve AB politikalarının dışında kalma ya da bunu talep etme meşruiyeti kazandırır. Ada

olarak Britanya'nın kendi jeopolitik çerçevesinde ulusal çıkarları hem gerçekçi hem de gerçekleştirilebilirdir (Whittaker, 2016).

Coğrafyanın yarattığı istisnai durum Britanya'nın bir ada devleti olmasıyla başlar. Ada olmanın ayrı bir coğrafyası olduğu gibi ayrı bir tarihi, ayrı siyasal yapısı ve kurumları olduğu milletvekillerinin konuşmalarına şu şekilde yansımaktadır:

“İki dünya savaşına katılımımızdan öğrendik ki çıkarımız Avrupa'da barışın korunmasından yana, ama tarihsel olarak Avrupa'daki gelişmeleri ve olayları etkileme yeterliliğimiz sınırlı, özellikle Birleşik Devletler'in desteği olmadığında [...] Biz bir adayız. Karasal güç değiliz” (Roberts, 1996).

“Farklı bir tarihimiz ve coğrafyamız var. Biz bir adayız. Farklı kurumlarımız var. Kurumlarımız, hukuk yapımız, kendinden önceki kurumları ortadan kaldıran işgaller ve devrimlerle değişmek yerine, zamanla evrim geçirdi. Biz hiç işgal edilmedik. Yüzlerce yıl devrim yaşamadık. Napolyon yasalarına tabi olmadık. Bizim fitratımızda karasallık yerine deniz var” (Lilley, 2008).

Her ne kadar yukarıda verilen söylem örnekleri AET/AB üyeliği dönemine ait olsa da üyelik öncesi dönemde de Topluluk karşıtlığı üzerine kurulmuş kimlik inşasının adasallık söylemleri Britanyalı politikacıların konuşmalarına yansımıştır. 1963 yılında, yani Britanya'nın AET'ye yaptığı ilk başvurunun Fransa Cumhurbaşkanı De Gaulle'ün etkisiyle veto edilmesinin ardından, dönemin Muhafazakâr Parti Milletvekili Peter Smither, Egmont Institute tarafından basılan “*Britain and Europe*” başlıklı makalesinde Britanya coğrafyasının biricikliğini kara ve deniz sınırlarının farklılıkları üzerinden anlatır. Smithers'a göre kara sınırı gerçek bir sınır değildir. Fransız ulusal kimliği içerisinde komşu sınırlara yaklaştıkça İspanyol ve İtalyan unsurları bulunmaktayken, Fransa'nın Britanya adasına en yakın noktası ve en uzak noktası arasında Britanya kimliği unsurlarını taşıma ile ilgili herhangi bir farklılık gözlemlenemez. Smithers, aynı şekilde Britanya için de ülkenin herhangi bir yerinde Fransız kimliğine dair herhangi bir unsurla karşılaşmanın mümkün olmadığını iddia eder. Çünkü aralarında “gerçek bir sınır” vardır ve bu coğrafyanın “değiştirilemez gerçeği”dir (Smithers, 1963: 307-308). Yine yukarıda bahsi geçen veto kararı ile ilgili olarak dönemin başbakanı Macmillan “eğer Fransız hükümeti bize ada olarak karşı çıkıyorsa, tam da o adanın bizim dünyaya bıraktığımız zengin miras olduğu” hatırlanmalıdır ifadesini kullanır (Whittaker, 2018).

Kendi coğrafyasına anlamlar yükleyen Britanyalı siyasetçiler, söz konusu Avrupa olduğunda bir coğrafi terim olarak “Avrupa” ile kurumsal yapı arasına keskin çizgiler koyabilirler. Glencross’a göre bu, Avrupa’nın siyasi anlamı üzerine yürütülen tartışmanın son aşamasıdır (Glencross, 2019: 1-2). Siyasetçilerin söyleminde Avrupa demek çoğunlukla AET/AB gibi kurumsal yapıya işaret etse de kimi zaman her iki partinin milletvekilleri bu ayrımı vurgulayıp kurumsal yapının aslında bir inşa olduğuna ve doğal olmadığına dikkat çekmeye çalışır. Belirli bir coğrafyaya atıf yapan “Avrupa” kavramına dair olumlu görüşler belirtilebilir ancak adasallığı ile temsil edilen Britanya’nın aslında bu coğrafyaya ait olmadığı ve onun dışında kaldığı aşağıdaki söylem örneklerinden anlaşılacağı gibi temel argümandır:

“Ben Avrupa yanlısıyım, ama Roma Antlaşması karşıyım. O bir kurgu. Avrupa karşıtı değilim [...] Avrupa’nın birliğini başka bir yolla görmek istiyoruz. Şu anda Topluluk’ta olanlar, uzun dönemde Avrupa insanına zarar verecek” (Marten, 1976).

“Burada Avrupa’nın büyük bir hayranı, ama Avrupa Birliği’nin büyük bir düşmanı olarak bulunuyorum. Bu ülkede bizler o kadar şanslıyız ki hükümetimiz mali destek programından tamamen çekilmemizi sağladı” (Leadsom, 2011).

AB’nin kurumsal yapısı üzerinden yürütülen bu eleştiri yukarıdaki alıntılarda da görüleceği üzere Muhafazakâr Parti içinde sıklıkla rastlanan bir retoriiktir. Her ne kadar bu söylem tarzı popülist sağ partilere özgü gibi görünse de (Glencross, 2019: 3), Britanya’da siyasi yelpazenin merkez solunda yer aldığı kabul edilen İşçi Partisi milletvekillerinin de başvurduğu bir söylem olduğunun altı çizilmelidir. Her iki partinin söylemlerinde de Avrupa, yaşadığınız adadan çıkıp farklı amaçlarınız doğrultusunda gidebileceğiniz ötekinin coğrafyasıdır:

“Ben bir Avrupa aşığıyım. Tatillerim için her yıl oraya giderim. Bir ya da iki Avrupa yabancı dili konuşmaya çalışırım. Avrupa kültürünü, edebiyatını ve her şeyden çok insanını çok seviyorum –her açıdan Avrupa merkezci bir insanım– ancak AB, belirli bir siyasi görüşü olan bir siyasi kurum” (Hopkins, 2014).

Bu ada coğrafyasının Britanya’ya “armağan”ları olduğuna ve bu armağanların Avrupa entegrasyonu aracılığıyla ülkenin elinden alınmak istendiğine dair söylem örnekleri de mevcuttur. İncelenen konuşmalar göstermektedir ki bu armağanlardan en önemlisi balıkçılıktır.¹³

¹³ İşçi Partisi Milletvekili Kelvin Hopkins’e göre Britanya’nın kendine özgü tarımsal yapısı da ada olmasının bir sonucudur (Hopkins, 2013).

Roma Antlaşması'ndan 1970'lere kadar balıkçılık politikası Topluluk için herhangi bir önem taşımazken Britanya, Danimarka ve Norveç gibi balıkçılıkla ilgilenen ülkelerle üyelik görüşmelerinin sürdürülmesi, başta Fransa olmak üzere üye ülkelerde konu ile ilgili ortak bir politika oluşturma ihtiyacını doğurmuştur. 1971 Şubatı'nda ilk düzenlemelerin uygulanmaya başlamasının ardından, aday ülkeler, üye ülkelerden iltimas ve ödün isteyen bir konuma gelmiştir. Üyeliği ile birlikte Britanya, AET'nin en fazla balık tüketimine, en büyük balıkçılık sektörüne ve en uzun kıyı şeridinde sahip ülkesi olmuştur. AET'ye katılım anlaşması üye ülkelere 6 mil özel ekonomik bölge hakkı tanıırken, Britanya'ya balıkçılığa bağımlı yaşayan bazı bölgelerinde "geleneksel ve tarihsel haklara saygı" çerçevesinde 31 Aralık 1982'de geçerliliği dolacak 12 mil hakkı sağlanmıştır (Quin, 1983: 340-345). Ülke içinde ise "Kıta Avrupası'na sıkışmış ve denizcilikten anlamayan Brüksel'in" bir ada ülkesi olan Britanya'nın balıkçılık politikalarını kontrol ediyor olması parlamentoda tepkilere yol açmıştır (Gowland vd., 2009: 78)¹⁴.

Örneğin dönemin İşçi Partisi Milletvekili James Johnson, "balık ve patates kızartması"nın ulusal yemek olarak benimsendiği Britanya'ya OBP'nin tehdit oluşturduğunu şu sözlerle ifade eder:

"Biz donanması dünyanın her tarafında düzen sağlamış bir deniz ulusuyuz. Şimdi geleceğimize üçüncü bir taraf karar veriyor [...] Kimse bu duruma itiraz eden balıkçılara şovenist dememeli. Bu onlar için yeni bir durum ve allak bullak olmuş bu insanların duygularını paylaşmalıyız [...] Sularımıza açık erişim seçmenlerimin kafasını karıştırıyor [...] Hepimiz kabul ediyoruz ki kıyıları olan devlet özel bir konumdadır. Britanya'nın konumu eşsizdir. AET sularındaki balıkçılığın en az yüzde 60'ı Birleşik Krallık'a aittir [...] Eşsiz konumumuzun - ki bu bir tekel değil- kabul edilmesi gerekiyor" (Johnson, 1977).

1977'de bir İşçi Partisi milletvekili tarafından yapılan bu konuşmaya benzer bir retorik 2000'lerde yine görülebilmektedir.

¹⁴ OBP, fazlaca merkezi bulunduğu ve balıkçılıkta savurgan uygulamaları teşvik eden, ve bu bağlamda ülkenin balık stoklarını azaltan bir politika olduğu gerekçesiyle Britanya'da sıklıkla eleştirilmiştir. Bununla birlikte diğer AB üyesi ülkelerin Britanya sularına özel ekonomik bölge limitleri nedeni ile daha fazla ulaşımı olduğu iddiası OBP'ye karşı eleştirel bir kamuoyu oluşturmuştur. McAngus ve Usherwood'un (2016) çalışmasının sonuçlarına göre balıkçıların yaklaşık %92'si Britanya'nın AB üyeliğinden ayrılması yönünde oy kullanacağını söylemiştir. Bu meslek grubunun önemli bir çoğunluğu (%92,8) üyelikten ayrılmakla balıkçılık endüstrisinin daha iyi konuma geleceğini savunurken, balık tutma kotalarının artacağını (%76,7) da düşünmektedirler. Stewart ve O'Leary (2017) ise eleştirilerin OBP'ye yanlış yönlendirildiğini, aslında balık tutmaya elverişli deniz araçlarıyla ilgili kotalar gibi balıkçılıkla ilgili bazı önemli kararların Britanya hükümeti tarafından belirlendiğini belirtmektedir.

“Biz bir ada devletiyiz bu yüzden balığımızın önemli bir kısmını yakalamayı istemememiz düşünülemez. En büyük balıkçı ulus olmayı umuyoruz [...] Adamızın her tarafında balıkçı limanları ve toplulukları var [...] Balıkçılık da aynı madencilik gibi. Böyle düşündüğümüzde siyasi bir önemi oluyor” (Blizzard, 2001).

“Avrupa'nın en uzun kıyı şeridinde sahibiz ve Ortak Balıkçılık Politikası'ndan en çok zararı biz görüyoruz [...] Bu politika üye devletlere bırakılırsa biz kazançlı oluruz ve durum daha adil olur. Diğer konular da ulusal parlamentolara bırakılmalı, Avrupa Birliği'ne daha fazla ekonomik güç verilmesini görmek istemiyorum” (Hopkins, 2007).

İşçi Partisi içindeki bu devamlılığın yanında Muhafazakâr Parti içinde de bu politikaya karşı duruş mevcuttur. Fakat parti milletvekilleri bu duruşu ideolojik bir çerçevede dile getirirler.

“OBP biraz komünizm gibi: daha iyiye birlikte çalışarak ulaşacağız diye sıcak güzel bir his var, ama gerçekte kimse bunu yapmıyor. Bizim balıkçılarımız ağlarının sayılarını azaltma, iskarta sayısını azaltma gibi şeylerle doğru olanı yaparak balıkları korumaya çalışıyorlar, ama sonra İspanyollar ve diğerleri gelecekler ve bu korunan balıkları silip süpürecekler. BU OBP'de temel bir problemi gösteriyor” (Parish, 2012).

Muhafazakâr Parti'nin ideolojik referansları zaman zaman dini bir boyut da kazanır. Ann Winterton (2001), “Gemilerde denizlere açılanlara ve büyük sularda işler yapanlar”a saygı gösterilmesi gerektiğini İncil'e dayandırarak savunurken, sözlerine şöyle devam eder: “Yüzyıllarca balıkçılar kıyılarımızda cesaret gösterdiler ve yeteneklerini denizin en zor ve tahmin edilemez unsurlarına karşı sergilediler. Biz siyasetçiler Avrupa Birliği düzenlemelerini dayatarak onların tecrübelerine kaygı ekledik.

Bununla birlikte OBP sistemi içinde Britanya'nın ada konumu da dikkate alınarak haksızlığa uğradığını düşünen ve bu iddiasını istatistiksel verilerle sunan ve buna tezat olarak balıkçılığın anlamının Britanya için sayılara dökülemeyeceğini savunan Muhafazakâr Parti milletvekilleri de vardır¹⁵.

“Birleşik Krallık sularında meydana gelen avlanma zemin stokları için AB kotasının sadece %30'u Birleşik Krallık'a tahsis edildi [...] Bir zamanlar balık denizi ile çevrili bir kömür adası olarak tanımlanan bu ada ülkesinin etrafındaki denizlerdeki

¹⁵ AB üyeliği karşıtı olarak bilinen Daily Mail'in haberi (2014) Cornelis Vrolijk isimli Hollanda gemisinin tek başına AB'nin Britanya'ya ayırdığı kotanın %23'ünü yakalayıp Hollanda'ya götürme hakkına sahip olduğunu iddia etmiştir. The Conversation ise bu haberi temel alarak yayınladığı raporda (2015) AB sularındaki tüm balık kotasının %30'unun Britanya'ya ayrıldığını, AB'den ayrıldığı koşulda bile bu kotanın belirli müzakerelerle belirleneceğini savunmaktadır.

balıklardan daha adil bir payımız olsaydı, kesinlikle net ithalatçı değil net ihracatçı olurduk [...] Kendi denizlerimizdeki balıklar, AB'nin tüm üyelerinin eşit ve serbestçe ulaşabileceği, Akdenizli üye devletlerin yararlandığı güneş ışığından daha fazla ortak bir kaynak değildir” (Mackinlay, 2015).

“Balıkçılık, soğuk istatistiklerden ve kuru tartışma konularından fazlasıdır. İstihdamdan bile fazlasıdır. Hayatlar, aileler ve cemaatlerle ilgilidir [...] Nesilleri aşan, meydan okuyan ve onlara ilham olan kültür, kimlik ve yaşam tarzıyla ilgilidir [...] Biz bir denizci ada ırkıyız. OBP'nin AB'nin kalitesiz, sefil, karanlık siyasetini özetlemesi gibi, balıkçılar ve aileleri de ulusumuzun ruhunu somutlaştırıyor. Onlar için dua etmeliyiz ama aynı inançla onlar için çalışmalı, onlar için tartışmalı ve onlar için savaşmalıyız” (Hayes, 2003).

Britanya coğrafyasının biricikliği Topluluk politikası düzeyinde değerlendirildiğinde yoğun olarak AB'nin Schengen vize sistemi ve dolayısıyla göç politikalarında karşılığını bulmaktadır. 1985 yılında imzalanan ve Topluluk'un üye ülkeleri arasında sınır kapılarındaki kontrolleri kaldırmayı amaçlayan Schengen Antlaşması'na Britanya dahil olmayı tercih etmemiştir. Bu politikaların dışında kalmayı tercih eden Britanya için ada ülkesi olmanın çeşitli tarihsel ve kültürel özgünlükleri beraberinde getirdiğine inanılır ve bu koşulların Topluluk'un sınır kontrolü politikalarını izlemeye engel olduğu ön plana çıkartılır.

Britanya'da göç konusunun üç temel teması vardır: AB genişleme süreci ile serbest dolaşım hakkından yararlanan özellikle 2004 genişlemesi ve sonrasındaki genişleme dalgası ise katılan ülkelerden gelen insanlar, mülteciler ve sığınmacılar ile son olarak yasa dışı göçmenler¹⁶. Her ne kadar bu gruplar tanımlarında net olarak ayrılrsa da siyasetçilerin söylemlerinde zaman zaman muğlak anlatımlara rastlamak mümkündür. Herhangi bir göçmen grubu ayrımı yapmadan, bu konudaki temel argüman, bir ada olarak Britanya'nın sınır politikası konusunda göreceli bir avantaja sahip olduğudur. Coğrafyanın sunduğu olanaklar sayesinde kontrolünü kendinde tutacağı belirli noktalar üzerinden göç politikalarını yönetebileceğini savunmaktadır. 1992 yılında Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasının birkaç ay sonrasında dönemin Muhafazakâr Partili başbakanı

¹⁶ 1995 ve 2015 yılları arasında AB üyesi ülkelerden gelen göçmen sayısı 0,9 milyondan 3,3 milyona çıkmıştır. 2015'te 191.000 AB dışından gelen göçmene karşı 172.000 insan AB ülkelerinden Britanya'ya göç etmiştir. Wadsworth vd. (2016) araştırmasına göre, yaşanan mülteci krizinin Britanya'nın AB üyeliği ile ilgisi yoktur. Kamuoyunda ön plana çıkarılan ekonomik problemlerin sebeplerini 2008 sonrası yaşanan küresel finansal krizde aramak gereklidir. Aynı şekilde Gietel Basten'da AB göçmenleri ve mülteci krizi konusunun kasıtlı olarak siyasetçiler tarafından karıştırıldığını ve bununla birlikte artan nüfusun eğitim, sağlık ve diğer kamusal hizmet taleplerinin karşılanamamasının sorumlusunun göçmenler değil, hükümetlerin kemer sıkma politikası olduğunu savunmaktadır (Gietel-Basten, 2016).

John Major (1992) şu sözleri ile görüşünü dile getirmiştir; “Birçok ortağımız için açık sınırlar malların ve insanların bir ülkeden diğerine geçişinde kısıtlamalar olmamalı anlamına gelmemektedir. Bu durum onların bu gibi konuları sınırda kontrol edemediklerini ve bunu gerçekleştirmek için dahili kontroller tasarladıklarını göstermektedir. Bizim pratiğimiz ada konumumuzun meziyeti nedeniyle farklıdır. Tecrübe göstermiştir ki sınırda kontrol bize kaçakçılığı, terörizmi ve yasa dışı göçü tespit etmek için mümkün olan en iyi şans sunmaktadır”.

1998 yılında İşçi Partisi tarafından hükümet politikasının yayınlandığı “Daha Adil, Hızlı Katı Göç ve İltica” başlıklı dokümanda ise hükümetin dışarda kalma tercihinin ülke coğrafyası ve gelenekleri ile uyumlu olduğu vurgulanırken, uzun kara sınırlarına sahip Kıta Avrupası’ndan farklı bir politika izlemenin doğal olduğuna dikkat çekilir. Parlamentoda yapılan konuşmalarda da ada coğrafyası üzerinden Britanya’nın duruşu meşrulaştırılır (Wiener, 1999).

“Çünkü Britanya bir ada ve dünyanın diğer bölgeleriyle olan eski tarihi ve kültürel bağlarımız nedeniyle giriş noktasında kontrolü sağlamamız bizim için hassas bir konu, göç politikamızın kontrolünü kendimizin sağlaması önemli. Sınır kontrolleri ve göçle ilgili politikalar Britanya’da yapılacak, Brüksel’de değil” (Cook, 1997).

“Coğrafi olarak Britanya ayrı bir konumda, kendine özgü tarihi olan bir adayız [...] Eğer tek pazarımız olacaksa ve insanlar ülkeler arasında kolayca seyahat edebilecekse, bu ekonomik birliğin dış sınırlarının ortak bir ilişki ile çözülmesi için çalışmalıyız. Bu yüzden öneriler Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika, Lüksemburg gibi ülkeler için çok anlamlı. Ancak her koşulda önerilerden mutlak bir anlam çıkmaz. Biz ayrı bir konumdayız: Kanal tünelinin, kara yolu bağlantılarının dışında diğer ülkelerle kara sınırı paylaşmıyoruz. Avrupa Birliği devletleri tarafından benimsenen Schengen düzenlemelerinin dışında büyük bir mutlulukla kalabiliriz” (Gapes, 1998).

Yukarıda değinilen John Major’ın konuşmasından yaklaşık 10 yıl sonra yine bir Muhafazakâr Partili başbakan, Major’ın sözlerini tekrarlamıştır. Cameron (2011), Britanya’nın Schengen’e katılmayacağını söylerken bir ada devleti olarak bunun sınır kontrollerini zayıflatacağı vurgusunu yapar. Kontrolsüz göçü engellemek için Britanya’nın bir coğrafi avantajı vardır. Fakat 2000’ler sonrası farklılaşan yaklaşım artık tehdit kabul edilen konunun AB’nin göç politikaları olarak somutlaştırılmasıdır (Zotti, 2021). Britanya adasına gelen göçmenlerden suçlu yaratma süreci özellikle Muhafazakâr Parti söyleminde sıklıkla yer bulmaya başlamıştır. Örneğin Edward Leigh (2016) için “Britanya’yı 1000 yıldır olduğu gibi Kıta’dan ayıran kanal olmasa insanlar varoluşsal bir

tehlike altındadır”. “Schengen Antlaşması sayesinde düzinelerce cihatçı Avrupa pasaportlarıyla Avrupa’nın her yerine gidebilmektedir”.

Bir ada ülkesi olan Britanya’nın Schengen sistemi ve AB göç politikalarıyla sorununun bir başka önemli boyutu ekonomidir. İstatistik verileri ile güçlendirilen bu argüman AB üyeliğinden çıkmayı oylamadan önce gerçekleştirilen kamuoyu araştırmalarında Britanya’nın en büyük sorununu %48 oranında göç olarak tanımlayan nüfusun oylamadaki kararını da belirleyici bir unsur olarak görünmektedir (Zotti, 2021).

“Küçük ve kalabalık adamızdaki yaşam kalitesinden endişeliyim. Kalabalık nüfus adamızdaki yaşam kalitemize zarar veriyor. Dünyanın en kalabalık ülkelerinden birinde yaşıyoruz [...] Birleşik Krallık Göç Gözlem her yıl 250.000 insanın bu ülkeye geldiğini tahmin ediyor, bu net göç [...] Hükümetin resmi açıklaması 10 yılda 2 milyon kişi. Bu iki sayı da çok büyük [...] Bu kaçınılmaz olarak kamusal hizmetleri etkileyecek: sağlık ve eğitim hizmetlerini zorlaştıracak [...] Terörizm sorununu bir kenara bıraksam bile vergi mükellefine, toplumsal kaygıya ek olarak, büyük bir de maliyeti var” (Horam, 2003).

Elbette ki Britanya’nın AET/AB’nin sınır kontrolleri konusundaki entegrasyon düzenlemelerine gösterdiği tepkinin bir boyutu da egemenlik konusudur. Ancak sadece sınır ve göç konularıyla da kısıtlı kalmayıp Topluluk’a üye olduğu ilk günden ayrıldığı tarihe kadar izlediği istisnacılık politikalarının önemli bir söylem unsuru olan egemenlik, Britanya’da “ada ulusu” ya da bir “ada hikayesi” olmanın vazgeçilmez unsuru olarak parlamento konuşmalarına yansımıştır. Örneğin Avrupa Parasal Birliği üzerine gerçekleşen bir oturumda Peter Hordern ülkenin adasallığına “Avrupa merkez bankası bir açıdan demokrasiden tecrit edilmiştir ve bizim uzun ada hikayemizde egemenliğimizin bu yönde feda edilmesi talep edilmemiştir. Bu kesinlikle saçmalaktır” sözleriyle değinmiştir (Hordern, 1993). Yine benzer bir retorikle Richard Drax demokrasi ve ada olma hali ile ilgili bağlantıyı şu sözleri ile kurar;

“...Ben ve bu hükümet görevi ada mirasımıza- ki bu demokrasimiz, egemenliğimiz ve özgürlüğümüzdür-hizmet etmek olan mutasarrıflardan başka bir şey değiliz ve onu ucuzca olmasını bir kenara bırakın, AB gibi bürokratik ve hesap vermeyen bir kuruluşa satma hakkımız yoktur” (Drax, 2016).

Britanya’nın ada ülkesi olma hali Topluluk’un OBP, göç ve sınır gibi politikalarının dışında kalması ile ilişkilendirilirken, Kıta Avrupası’ndan kara sınırları açısından kopuk olma durumu ise Avrupa’nın AET/AB çatısında oluşturulan kurumsal yapısının yapaylığına işaret eder. Kaldı ki, doğal ve coğrafi bir kavram olarak Avrupa verilidir ve Britanya’nın ötekisi değildir. Bununla

birlikte adasallık egemenliğin her alanda önemli tamamlayıcısı olma unsuru taşır.

4. SONUÇ

Britanya'nın AB'den ayrılan ilk ülke olması bir kenara bırakıldığında dahi Toplulukla üye olduğu dönemde kurduğu ilişki diğer üye ülkelerden farklı bir seyir izlemiştir. Bu farklılığa yön veren istisnacılık, Britanya'nın Avrupa entegrasyonuna karşı geliştirdiği tutumun tanımlayıcısı olmasa da hâkim söylem tarzını teşkil eder. Elde edilen bulgular göstermektedir ki Parlamento'nun iki ana partisi gerek iktidarda gerekse muhalefette olduğu dönemde istisnacılık söylemine başvurmuştur. Bu çalışmanın odak noktası olan ve istisnacılık siyasetinin bir boyutu olan adasallık ise yukarıda belirtildiği gibi eleştirel jeopolitik çalışmalarının bakış açısı ile ele alınmış ve bunun söylemsel izleri Muhafazakâr Parti ile İşçi Partisi'nin milletvekillerinin parlamento konuşmaları üzerinden incelenmeye çalışılmıştır. 1973-2017 dönemi arasındaki konuşmaları içeren analize ait veriler Britanya Parlamentosu'nun resmi arşivi olan Hansard'a ait internet sitesinden elde edilmiştir. Konuşmaların incelenmesi sonucunda Britanya Parlamentosu içinde Avrupa entegrasyonuna karşı geliştirilen oldukça farklı tutumların bulunduğu tespit edilmiştir. İstisnacılık söyleminin, parlamentonun tek ve ortak dili olmadığı görülmüştür. Ancak bu örneklerin detaylı incelemesi başka bir çalışmanın konusunu teşkil edeceği için kapsam dışında bırakılmıştır.

Bu çerçevede eleştirel jeopolitiğin, coğrafi temsilleri verili ve doğal kabul eden yaklaşımı sorgulaması sayesinde Britanya'da ada kavramına atfedilen anlamlar mercek altına alınmış ve buradan ortaya çıkan kimliklerin AET/AB üyeliği dönemi üzerindeki etkisine odaklanılmıştır. Ortak Balıkçılık Politikası ve Topluluk'un sınır ve göç rejimi adasallık üzerinden üretilmiş istisnacılık politikalarının merkezinde konumlanmış ve Britanya bu alanlarda elde etmeye çalıştığı muafiyetleri bir ada ülkesi olması bağlamında meşrulaştırmaya çalışmıştır. Öte yandan bir kimlik unsuru olarak ada olma hali de bir öteki olarak kıtasal ve karasal algılanan Avrupa'nın karşısına yerleştirilmiştir.

Hansard üzerinden OBP ve göç politikalarına yönelik adasallık argümanının kullanıldığı önemli sayıda konuşmaya ve dolayısıyla bu çalışmada kullanılacak veriye ulaşılmıştır. Ancak çalışmanın uzunluğu kısıtı da düşünülerek tematik değerlendirme kapsamında sınırlı sayıda konuşma analizlere dahil edilebilmiştir. Bu sınırlar dahilinde bile görülen, adasallık argümanının Britanya istisnacılığının kurgulanmasında temel taşlardan biri olduğudur. OBP özelinde; ülkenin her iki ana partisinin milletvekillerinin de

görüşü AET/AB politikasının Britanya balıkçılığına zarar verdiği yönündedir. Muhafazakâr Parti bu meşrulaştırmadaki adasallık unsurlarını ağırlıklı olarak ideolojik ve dini argümanlarla güçlendirmiş, İşçi Partisi ise söylemlerini daha çok ekonomi üzerine kurmuştur. 1973-2017 döneminde süreklilik gösteren ve Britanya'nın AB'den ayrıldığı güne kadar parlamento gündeminde kalmış olan OBP sorununun, coğrafyaya atfedilen özelliklerle değerlendirilişi Britanya istisnacılığına önemli bir örnek teşkil etmektedir. İkinci olarak ele alınan Schengen sistemi ve daha kapsamlı boyutu ile AET/AB göç politikasının ise iki partiyi özellikle 2000'ler sonrasında daha net biçimde birbirinden ayırttığı tespit edilmiştir. Bu tarihe kadar her iki parti de ada kimliği üzerinden Schengen sistemi dışında kalmayı meşrulaştırırken, 2000'ler sonrasında bu söylem unsurları neredeyse Muhafazakâr Parti tekeline girmiş ve bu süreçte hem güvenlik hem de ekonomik unsurlar çerçevesinde üyelikten ayrılmayı pekiştirici bir noktaya gelmiştir.

31 Ocak 2020 tarihi itibari ile Britanya artık bir AB üye ülkesi değildir. Değişen Britanya ve AB koşullarına uyum sağlayabilen ama aynı zamanda geçmişle bağını hiç koparmayan Britanya istisnacılığının, Brexit'i kamuoyunun gözünde normalleştirirken, beraberinde meşrulaştırmaya da devam ettiği söylenebilir. Bu da söylemin muhatabının sadece entegrasyon, AB kurumları ya da genel anlamda Avrupa olmadığına, aynı zamanda Britanya siyasetçileri ve seçmeni olduğuna dair ipuçları sunmaktadır. Bir başka ifadeyle istisnacılık söyleminin aynı zamanda iç siyasette parti politikalarını meşrulaştırma aracı olarak da değerlendirilebileceği ve bundan sonraki çalışmaların bu bağlamda ele alınabileceği belirtilmelidir. Britanya'nın AB'den ayrılmasını takip eden dönemde adasallığını nasıl inşa edeceği ve onun geçerli bir söylem aracı olup olmayacağı gelecek çalışmaların araştırma konusu olarak karşımıza çıkacaktır.

KAYNAKÇA

Agnew, John (1983), "An Excess of 'National Exceptionalism': Towards a New Political Geography of American Foreign Policy", *Political Geography Quarterly*, 2 (2): 151-166.

Agnew, John (1995), "The Hidden Geographies of Social Science and the Myth of the 'Geographical Turn'", *Environment and Planning D: Society and Space*, 13: 379-380.

Agnew, John (2003), *Geopolitics: Re-visioning World Politics* (London, UK: Routledge).

Anderson, Perry (1992), *English Questions* (London: Verso).

Aydın Düzgüt, Senem (2011), “Avrupa Birliği-Türkiye ilişkilerine Postyapısalcı Yaklaşım: Almanya Örneğinde Dış Politika ve Söylem Analizi”, *Uluslararası İlişkiler*, 8 (29): 49-70.

Aylmer, Gerald E (1990), “The Peculiarities of The English State”, *Journal of Historical Sociology*, 3 (2): 91-108.

Bache Ian ve Andrew Jordan (2006), “Britain in Europe and Europe in Britain”, In Bache, Ian ve Andrew Jordan (Der), *The Europeanization of British Politics* (Basingstoke: Palgrave Macmillan): 3-16.

BBC (2016), “EU Referendum Results”, https://bbc.co.uk/news/politics/eu_referendum/results (18.06.2022).

Blizzard, Bob (2001, 5 Aralık), *Hansard, HC Deb*, vol. 376, c. 428.

Cameron, David (2011, 27 Haziran), *Hansard, HC Deb*, vol 530, c. 616.

Cook, Robin (1997, 12 Kasım), *Hansard, HC Deb*, vol. 300, c. 910.

Copeaux, Etienne (1998), “Türkiye’de Tarih Öğretimi ve Yurttaşlık”, Balibar, Etienne, Dominique Borne, Jacques Bouineau, Etienne Copeaux, Jean Leca, ve Dominique Schnapper (Der.), *Dersimiz: Yurttaşlık* (İstanbul: Kesit Yayıncılık) (Çev. Turhan Ilgaz): 167-185.

Daily Mail (2014), “EU Lets One Dutch Ship Net a QUARTER of England’s Fishing Quota and Take It to Holland as It Holds 23% of Permits”, <https://dailymail.co.uk/news/article-2821284/EU-lets-one-Dutch-ship-net-QUARTER-England-s-fishing-quota-Holland-holds-23-permits.html> (28.10.2022).

Defay, Alexandre (2005), *Jeopolitik* (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları) (Çev. İsmail Yerguz).

Dodds, Klaus (1993), “Geopolitics, Experts and the Making of Foreign Policy”, *Area*, 25 (1): 70–74.

Dodds, Klaus (2007), *Geopolitics: A Very Short Introduction* (New York: Oxford University Press).

Drax, Richard (2016, 3 Şubat), *Hansard, HC Deb*, vol. 605, c. 955.

Elden, Stuart (2010), “Thinking Territory Historically”, *Geopolitics*, 15 (4): 757–761.

Emeklier, Bilgehan (2012), “Fransa’nın Etnik Sorunlarına Politik-Psikolojik Bir Yaklaşım: Korsika Örneği”, Sandıklı, Atilla (Der.), Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri (İstanbul: Bilgesam Yayınları): 313-385.

Fairclough, Norman ve Gunther Kress (1993), *Critical Discourse Analysis: Manuscript* (New York: Longman).

Gamble, Andrew (1998), “The European Issue in British Politics”, Baker, David ve David Seawright (Der.), *Britain for and Against Europe: British Politics and the Question of European Integration* (Oxford: Oxford University Press): 11-30.

Gapes, Mike (1998, 15 Ocak), *Hansard, HC Deb*, vol. 304, c. 563.

George, Stephen (1990), *An Awkward Partner: Britain in the European Community* (Oxford: Oxford University Press).

Gietel-Basten, Stuart (2016), “Why Brexit? The Toxic Mix of Immigration and Austerity”, *Population and Development Review*, 42 (4): 673–680.

Gifford, Chris (2004), *The British State and European Integration: The Politics of Modernisation* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (London: London School of Economics).

Gifford, Chris (2006), “The Rise of Post-Imperial Populism: The Case of Right Wing Euroscepticism in Britain”, *European Journal of Political Research*, 45 (5): 851-869.

Gifford, Chris (2008), *The Making of Eurosceptic Britain: Identity and Economy in a Post-Imperial State* (Hampshire: Ashgate).

Glencross, Andrew (2014), “British Euroscepticism as British Exceptionalism: The Forty-Year ‘Neverendum’ on the Relationship with Europe”, *Studia Diplomatica*, 67 (4): 7-20.

Glencross, Andrew (2020), “Love Europe, Hate The EU: A Genealogical Inquiry Into Populists’ Spatio-Cultural Critique of the European Union and Its Consequences”, *European Journal of International Relations*, 26 (1): 116-136.

Gottmann, Jean (1973), *The Significance of Territory* (US: University of Virginia Press).

Gowland, David, Arthur Turner ve Alex Wright (2009), *Britain and European Integration Since 1945: On the Sidelines* (London: Routledge).

Gökmen, Semra Rana (2010), Geopolitics and the Study of International Relations (Yayınlanmamış Doktora Tezi) (Ankara: ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Harper, Lawrance (1939), The English Navigation Laws: A Seventeenth-Century Experiment in Social Engineering (New York: Columbia University Press).

Hay, Peter (2006), “A Phenomenology of Islands”, *Island Studies Journal*, 1 (1): 19-42.

Hayes, John (2003, 16 Ocak), *Hansard*, HC Deb, vol. 397, c.879.

Hill, Christopher (2016), İngiltere’de Devrim Çağı 1603-1714 (İstanbul: İletişim Yayınları).

Hopkins, Kelvin (2007, 20 Haziran), *Hansard*, HC Deb, vol. 461, c. 1418.

Hopkins, Kelvin (2013, 18 Haziran) *Hansard*, HC Deb, vol. 564, c. 784.

Hopkins, Kelvin (2014, 17 Ekim), *Hansard*, HC Deb, vol. 586, c. 604.

Horam, John (2003, 19 Mart), *Hansard*, HC Deb, vol.401 c.280.

Hordern, Peter (1993, 20 Mayıs), *Hansard*, HC Deb, vol 423, c. 225.

Johnson, James (1977, 10 Ocak), *Hansard*, HC Deb, vol. 923, c. 1116.

Kaiser, Ward ve Denis Wood (2001), *Seeing Through Maps: The Power of Images to Shape Our World View* (ODT Incorporated).

Kazemipur, Abdolmohammad (2006), “A Canadian Exceptionalism? Trust and Diversity in Canadian Cities”, *Journal of International Migration and Integration*, 7 (2): 219-240.

Krause, Jill ve Neil Renwick (1996), “Introduction”, *Krause Jill ve Neil Renwick (Der.)*, *Identities in International Relations* (Basingstoke, UK: Macmillan): x-xv.

Kumar, Krishan (2003a), *The Making of English National Identity* (Cambridge: Cambridge University Press).

Kumar, Krishan (2003b), “Britain, England and Europe Cultures in Contraflow”, *European Journal of Social Theory*, 6 (1): 5-23.

Law, Alex (2005), “Of Navies and Navels: Britain as a Mental Island”, *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 87 (4) :267–77.

Leadsom, Andrea (2011, 24 Mayıs), *Hansard*, HC Deb, vol. 528, c. 90.

- Leigh Edward (2016, 23 Mart), Hansard, HC Deb, vol. 607, c. 1584.
- Lilley, Peter (2008, 11 Mart), Hansard, HC Deb, vol. 473, c. 239.
- Lowenthal, David (2007), “Islands, Lovers, And Others” *Geographical Review* 97(2): 202–229.
- Mackinlay, Craig (2015, 3 Aralık), Hansard, HC Deb, vol. 603, c.188.
- Major, John (1992, 20 Mayıs), Hansard, HC Deb, vol 208, c.270.
- Mamadouh Virginie ve Gertjan Dijkink (2006), “Geopolitics, International Relations and Political Geography: The Politics of Geopolitical Discourse”, *Geopolitics*, 11 (3): 349-366.
- Mardin, Şerif (2005), “Turkish Islamic Exceptionalism Yesterday and Today: Continuity, Rupture and Reconstruction in Operational Codes”, *Turkish Studies* 6 (2): 145-166.
- Marten, Neil (1976, 19 Temmuz), Hansard, HC Deb, vol. 915, c. 1405.
- McAngus, Craig ve Simon Usherwood (2016, 10 June), “British Fishermen Want Out of the EU - Here’s Why”, <https://theconversation.com/british-fishermen-want-out-of-the-eu-heres-why-60803> (28.10.2022).
- Merom, Gil (1999), “Israel’s National Security and the Myth of Exceptionalism”, *Political Science Quarterly*, 114 (3): 409-434.
- Moore, Margaret (2015), *A Political Theory of Territory* (Oxford University Press).
- More, Thomas (1965, [1516]), *Utopia* (Harmondsworth: Penguin).
- Mountz, Alison (2015), “Political Geography II: Islands and Archipelagos”, *Progress in Human Geography*, 39 (59): 636-646.
- Mölder, Holger (2018), “British Approach to the European Union: From Tony Blair to David Cameron”, Troitiño, David Ramiro, Tanel Kerikmäe ve Archil Chochia (Der.), *Brexit* (Cham: Springer): 53-173.
- Nairn, Tom (1964), “The British Political Elite”, *New Left Review*, 23 (19): 19-25.
- Nicholson, Adam (2007), “The Islands”, *Geographical Review*, 97: 153–164.
- Orhan, Bilgen ve Servet Karabağ (2021), “Mülk ve Mülkiyet”, *Turkish Studies – Social Sciences*, 16 (4): 1601-1619.

Öniş Ziya ve Ali Burak Güven (2011), “Global Crisis, National Responses: The Political Economy of Turkish Exceptionalism”, *New Political Economy*, 16 (5): 585-608.

Paasi, Anssi (2003), “Territory”, Agnew, John, Katharyne Mitchell ve Gerhard Toal (Der.), *A Companion to Political Geography* (UK: Blackwell Publishers): 109-122.

Parish, Neil (2012, 15 Mart), *Hansard HC Deb*, vol. 542, c. 473.

Perera, Suwendrini (2009), *Australia and the Insular Imagination: Beaches, Borders, Boats, and Bodies* (New York: Palgrave Macmillan).

Pollice, Fabio (2003), “The Role of Territorial Identity in Local Development Processes”, Claval, Paul, Maria Paola Pagnini ve Maurizio Scaini (Der.), *The Cultural Turn in Geography: Proceedings of the Conference Gorizia Campus* (Trieste: EUT): 107–117.

Quin, Joyce (1983), “EEC Fisheries Policy”, *Journal of Agricultural Economics*, 34 (3): 337-347.

Roberts, Wyn (1996, 11 Aralık), *Hansard, HC Deb*, vol. 287, c. 341

Royle, Stephen (2001), *A Geography of Islands: Small Island Insularity* (London: Routledge).

Sayer, Derek (1992), “A Notable Administration: English State Formation and the Rise of Capitalism”, *American Journal of Sociology*, 97 (5): 1382-1415.

Simmel, Georg (1997), “The Sociology of Space”, Frisby, David ve Mike Featherstone (Der.), *Simmel on Culture* (London: Sage): 137-170.

Smith, Anthony D (2006), “‘Set in the Silver Sea’: English National Identity and European Integration”, *Nations and Nationalism*, 12/3: 433-452.

Smith, Julie (2005), “A Missed Opportunity? New Labour's European Policy 1997–2005”, *International Affairs*, 81 (4): 703-721.

Smithers, Peter (1963), “Britain and Europe” *Chronique de politique étrangère*, 16(3): 307-320.

Spiering, Menno (2015), *A Cultural History of British Euroscepticism* (Basingstoke: Palgrave Macmillan).

Stewart, Bryce Donald ve Bethan Christine O'Leary, (2017), “Post-Brexit Policy in the UK: A New Dawn? Fisheries, Seafood and the Marine Environment”, <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.35329.76641> (28.10.2022).

Stratford, Elaine (2006), “Technologies of Agency and Performance: Tasmania Together and the Constitution of Harmonious Island Identity”, *Geoforum*, 37 (2): 273–286.

Studlar, Donley T (2001), “Canadian Exceptionalism: Explaining Differences Over Time in Provincial and Federal Voter Turnout”, *Canadian Journal of Political Science*, 34 (2): 299-319.

The Conversation (2015), “Fact Check: is 80% of UK Fish Given Away to the Rest of Europe?”, <https://theconversation.com/fact-check-is-80-of-uk-fish-given-away-to-the-rest-of-europe-39966> (28.10.2022).

Tournier-Sol, Karine ve Chris Gifford (Der.) (2015), *The UK Challenge to Europeanization: The Persistence of British Euroscepticism* (Basingstoke: Palgrave).

Tyrell, Ian (1991), “American Exceptionalism in an Age of International History”, *The American Historical Review*, 96 (4): 1031-1055.

Uz-Hançarlı, Pınar (2019), *Britanya İstisnacılığının Avrupa Entegrasyonu Sürecinde Parlamento Konuşmaları Üzerinden Analizi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Van der Wusten, Herman ve Gertjan Dijkink (2002), “German, British and French Geopolitics: The Enduring Differences”, *Geopolitics*, 7 (3): 19-38.

Wadsworth, Jonathan, Swati Dhingra, Gianmarco Ottaviano ve John Van Reenen (2016), “Brexit and the Impact of Immigration on the UK”, *CEP Brexit Analysis*, 5.

Wall, Stephen (2008), *Stranger in Europe* (Oxford: Oxford University Press).

Whittaker, Nick (2016), *The Island Race: Geopolitics and Identity in British Foreign Policy Discourse Since 1949* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Sussex: University of Sussex).

Whittaker, Nick (2018), “The Island Race: Ontological Security and Critical Geopolitics in British Parliamentary Discourse”, *Geopolitics*, 23 (4): 954-985.

Wiener, Antje (1999), “Forging Flexibility - The British 'No' to Schengen”, *European Journal of Migration and Law*, 1: 441-463.

Winterton, Ann (2001, 6 Aralık), Hansard, HC Deb, vol. 376 c. 510.

Wodak, Ruth (2002), “The Discourse-Historical Approach”, Wodak, Ruth ve Michael Meyer (Der.), *Methods of Critical Discourse Analysis* (Londra: Sage): 63-95.

Yanık, Lerna (2011), “Constructing Turkish “Exceptionalism”: Discourses of Liminality and Hybridity in Post-Cold War Turkish Foreign Policy”, *Political Geography*, 30 (2): 80-89.

Yıldırım, Selin (2020), *İsrail ve Suriye’nin Golan Tepeleri Üzerine Geliştirdikleri Söylemin Eleştirel Jeopolitik Analizi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Zahedieh, Nuala (2010), *The Capital and the Colonies: London and the Atlantic Economy, 1660-1700* (Cambridge: Cambridge University Press).

Zotti, Antonio (2021), “The Immigration Policy of The United Kingdom: British Exceptionalism and the Renewed Quest for Control”, Ceccorulli, Michela, Sonia Lucarelli ve Enrico Fassi (Der.), *The EU Migration System of Governance* (Cham: Palgrave Macmillan): 57-88.

**CLIENTELISM AND ETHNICITY AS CONSTRAINTS TO
PARTY ORGANIZATION CHANGE: THE AKP IN
TURKEY AND CHANGE IN DISTRICT PRESIDENCIES**

**KLİENTELİZM VE ETNİSİTENİN PARTİ ÖRGÜTÜ
DEĞİŞİMİNE KISITLAYICI ETKİSİ: TÜRKİYE'DE AKP
VE İLÇE BAŞKANLIKLARI DEĞİŞİMİ**

Gül ARIKAN AKDAĞ* & Halide YAZGAN**

ABSTRACT

Based on the existing literature, the study tests the relevance of electoral and intra-party alliance concerns on party organization change for the AKP in its 2017 District Congress. We believe that both the electoral and intra-party alliance concerns the party faced in 2017, make it a suitable case to test the basic hypothesis of the study. The dataset used in the analysis consists of secondary data on 971 districts present in Turkey. District presidency change is employed as the key independent variable to estimate organization change. The result of the logistic regression indicates that the effect of increasing percentage of swing voters and members of the former alliance, despite being valid, have moderate positive effects on the AKP's decision to change its organization. The insignificance of the electoral safety of the party in the district reveals that in 2017 the AKP changed its organization regardless of the nature of the electoral competition it faces. Interestingly, results indicate that socioeconomic development

* Doç. Dr., İzmir Katip Çelebi Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, gul.arikan.akdag@ikcu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0132-2055>

** Atatürk Üniv., Kamu Yönetimi Anabilim Dalı doktora programı, halide.yazgan@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0162-4870>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 05.08.2022
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 22.12.2022

and ethnic presence in districts are also significant factors that constrain organization change in the AKP. Based on these results we suggest that change in party organization becomes a more difficult issue in parties with strong clientelistic networks where political parties built electoral support through the conditional distribution of resources to voters. Similarly, ethnicity also acts as a constraint due to the peculiarity of the relations political parties develop with these groups. As such clientelism and ethnicity seem to have constraining effects on the abilities of parties to change their organizations. The results highlight the necessity of further research to generalize the validity of the effectiveness of clientelism and ethnic groups on political parties' organization change on different settings.

Keywords: Political Parties, Party Organization, Clientelism, Ethnic Mobilization, the AKP.

ÖZ

Bu çalışma, var olan literatür bağlamında seçim ve parti içi ittifak kaygısının AKP'nin 2017 ilçe Kongrelerinde meydana gelen parti örgütü değişimi üzerindeki etkisini ölçmeyi amaçlamaktadır. Partinin bu kongreler öncesi karşı karşıya kaldığı seçim ve ittifak kaygıları, çalışmanın temel hipotezlerinin test edilmesi için uygun bir vaka olarak ele alınabileceği kanaatini güçlendirmektedir. Bu amaç için kullanılan veri seti Türkiye'deki 971 ilçenin ikincil verisinden oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan bağımlı değişken, ilçe başkanının değişimidir. Uygulanan lojistik regresyonun sonuçları ilçede yüzer seçmenlerin ve bir önceki koalisyon üyelerinin oranındaki artışın AKP'nin örgüt değişimi olasılığı üzerindeki etkisinin geçerli ve pozitif ancak sınırlı olduğunu göstermektedir. Seçim desteği açısından partinin güveninin istatistiki açıdan önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaması AKP'nin 2017'de örgüt değişimini seçim rekabetinden bağımsız olarak değerlendirdiğine işaret etmektedir. Analizin ilginç bir sonucu ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişliğinin ve ilçelerde etnik grupların varlığının parti değişimini anlamlı bir şekilde etkilediğidir. Bu sonuçların ışığında, çalışma, parti örgütü değişiminin partilerin oy desteklerini, kaynakların

seçmenlere şartlı dağılımı üzerine kurulu olan ve güçlü klientalist ağlar kullanan partiler için daha karmaşık bir süreç olduğu iddia edilmektedir. Benzer şekilde, partilerin bu seçmenlerle geliştirdikleri ilişkilerin özelliği sebebiyle bir etnik grubun varlığının kısıtlayıcı bir etkisi olduğu öne sürülmektedir. Bu çalışma, bu iki değişkenin parti örgütü değişimi üzerindeki etkisinin genelleştirilebilmesi için farklı kurgularda test edilmesi zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Partiler, Parti Örgütü, Klientalizm, Etnik Mobilizasyon, AKP.

INTRODUCTION

Why do political parties change? Studies on the organization change of political parties focus on three different dimensions. The first dimension, which is outside of our scope, focuses on analyzing systemic change in party system. The studies that analyze change in parties themselves comprise the two other dimensions. While the second dimension analyzes major organization or ideological changes (Duverger, 1954; Kirsheimer, 1966; Panebianco, 1988; Katz and Mair, 1995), the third dimension observes more minor changes such as the change in the party's cadres at different levels of the organization structure, mostly the members of the parliament (Kalaycıoğlu, 1995; Turan, 1994; Sayarı and Hasanov, 2008, Ecevit and Kocapınar, 2018). Although each dimension reveals different aspects of party change, the factors that they underlie in affecting political parties' decision to change are similar: Exogenous factors such as electoral concerns or indigenous factors such as change in the leadership, in the intra-party alliance of a party. Political parties may decide to change their party organization either because of electoral concern with a desire to punish unsuccessful members or increase their votes, or because of a change in the intra-party alliance of the party organization where the new intra-party alliance reshapes the organization structure to increase its control over the party apparatus.

Based on the existing literature, this study concentrates on the incumbent political party, the AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi–Justice and Development Party) for understanding the major factors affecting the party leaders' decisions to change the party cadres in its 2017 District Congress. We believe the organization change the AKP underwent in 2017 provides a suitable case in testing the significance of the existing hypothesis on political parties' organization change in the literature since the series of Congress of AKP in 2017 have been vital for the party as it faced a pressure for change in the party organization both in intra-party

alliance and electoral terms. In order to test the significance of these arguments on the Turkish case, the study conducts a district level logistic regression analysis where it tests the role of electoral, intra-party alliance as well as other possible factors in the change of the district presidents of AKP in its Party Congresses of 2017.

Results indicate that in addition to the significance of electoral and intraparty alliance concern, socioeconomic development and ethnic presence in districts also appear to be significant factors that constrain organization change in the AKP. Based on these results we suggest that change in party organization becomes a more difficult issue in parties with strong clientelistic networks where political parties built electoral support through the conditional distribution of resources to voters. Similarly, ethnicity also acts as a constraint due to the peculiarity of the relations political parties develop with these groups. The use of clientelism by AKP has been highlighted by a large number of studies (Kemahlioğlu, 2012: 1012; Aytaç, 2014; Aytaç, Çarkoğlu and Kemahlioğlu, 2014; Çarkoğlu and Aytaç; 2015; Marschall, Aydoğan and Bulut, 2016; Yıldırım, 2017; Kemahlioğlu and Bayer, 2020), which among them, especially micro level studies (Arıkan Akdağ, 2014; Ark-Yıldırım, 2017; Yıldırım, 2020; Arslantaş and Arslantaş, 2020) indicate the importance of the local party organization in establishing these linkages, especially for the mobilization of members of the Kurdish ethnic group (Arıkan Akdağ, 2014; Kemahlioğlu, 2022; Yıldırım 2022).

As such, clientelistic linkage can act as a constraint against a party's desire to change its organization due to electoral or intra-party alliance concerns. This constraint may become even more important, when, clientelistic or not, mobilization is applied for the electoral support of an ethnic group. We believe our analysis helps to understand why organizational change may not always be possible in clientelistic political parties. Based on the general argument in the literature that clientelism necessitates a strong party organization (Kitchelt and Yıldırım, 2020; Arıkan Akdağ, 2014; Ark Yıldırım, 2014), this study suggests that especially for political parties having long-term relational clientelistic linkages, change in the local party organization is not always possible even when this change is a necessity. Since the party organization especially at the lower ranks is the key agent that provides the necessary structure to form a long-term clientelistic linkage especially among the swing voters, change in these ranks may damage the linkage between the voters and the party, and results in a decrease in the electoral support of the party - a risk, that political parties may not always want to take. Furthermore, the presence of an ethnic group should put more constraint on organization change since ethnic representation is even more important in the mobilization of ethnic groups especially under circumstances where the party faces a strong competition with an ethnic party such as the AKP faces the HDP (Halkın

Demokrasi Partisi–Peoples’ Democratic Party) in the case of Turkey (Chandra, 2004; Arıkan Akdağ, 2014). These factors may provide an answer to the difficulty such a party faces in moments where change becomes a key for incumbents’ survival.

As such, this study has three major contributions to the existing literature. First, different from the existing literature, it introduces the use of clientelism and the mobilization of an ethnic group as possible constraints to the decision of the party leader’s to change their cadres. Second, by testing the effect of existing and proposed variables on party change through the statistical analysis of large N data from Turkey, it reinforces the main arguments of the existing literature mostly performed through small N case studies. Third for the Turkish case, it gives a possible answer to why the AKP is unable to change its local cadres even if the leaders have such a desire for their self-interest. For this aim, the first part of the paper, based on the literature, develops the main hypothesis of the study and their theoretical background. Then, it gives a brief account of the Turkish context, focusing on the electoral and intra-party alliance concerns that the party faced in 2017 and its clientelistic mobilization efforts of the Turkish and Kurdish voters. The third part reveals the data the study uses and the methodology it adopts to test the hypothesis. The last part comprises of, first, the introduction of the results and then, their discussion based on the main hypothesis.

1. THEORY: CHANGE IN LOCAL PARTY ORGANIZATION CADRES – THE IMPACT OF CLIENTELISM AND ETHNICITY

The major aim of this study is to reveal the factors affecting the decision of the leaders of a political party to change the local cadres of their organization. For this purpose, the study bases its theoretical foundations on three different sets of studies. First group of studies, classified under the political parties’ literature, comprises of the ones that try to identify the factors triggering change in a political party. These studies find the effect of exogenous factors, such as electoral performance, and indigenous factors, such as leadership or intra-party alliance change on party change. The second set of studies incorporated in the study is the existing literature on clientelistic mobilization of political parties. Although these studies mainly focus on the role of clientelism in mobilizing voters, they provide valuable information on how clientelistic mobilization can effect change in parties’ cadres. The last set of studies comprises of the one that focuses on the mobilization of ethnic groups, either clientelistically or not. They indicate the importance of ethnic representation in the party organization in mobilizing the members of an ethnic group. How each of these set of studies is incorporated in our theoretical model and the main hypothesis are explained in detail below.

Source of Change in Party Organization

While investigating the factors explaining party change the existing studies adopt a complex definition of it. Change in these studies is measured both in terms of ideological and organizational change (Janda, 1990; Harmel and Janda, 1994, 274; Harmel and Tan, 2003, Harmel et al, 1995, Müller, 1997). For instance, Harmel et al's (1995) measurement covers both ideological /issue position and organizational change, such as political tactics, organizational complexity, nationalization of power, and distribution of power within the party organs. Similarly, Harmel and Janda (1994) define party change in terms of changes in party rules, structures, policies, strategies and tactics. In this sense, they differ from our study's definition of change which limits itself only to one aspect of party change namely, the party cadres. Still, these studies provide important information in identifying the factors that may explain change in a party's organization.

The existing literature gives two different answers to the basic question; why do political parties change? Political parties may change either due to exogenous factors such as electoral performance or indigenous ones such as leadership or intra-party alliance change (Duverger, 1954; Kirsheimer, 1966; Panebianco, 1988; Janda, 1990, Harmel and Janda, 1994; Harmel, 2002, Muller 1997, Harmel and Tan, 2003). Both causes may not be mutually exclusive and change may occur as a result of either of these factors or their combination (Harmel, 2002). Although some studies take leadership and intra-party alliance change as intervening variables (Pannebianco, 1988; Deschouwer, 1992) suggesting the decision of a political party to change after an external shock is based on the leaders' decisions and perceptions, other studies mention leadership and intra-party alliance change's independent effect on parties' organizational change (Müller, 1997, Janda 1990; Harmel and Janda, 1994 Harmel et al, 1995, Harmel and Tan 2003). Harmel et al (1995), Müller (1997), Harmel and Tan (2003) find that inner party change such as leadership and intra-party alliance change triggers change in the party independently from external shocks. In their analysis of 6 political parties from the United Kingdom and Germany, Harmel et al (1995) and Harmel and Tan (2003) come to similar results. So are the findings of Müller (1997) in his analysis of SPÖ in Austria, who argues that leadership and the dominant intra-party alliance change and electoral defeat independently play a role in party change. These studies, provide evidence that both electoral performance, intra-party alliance change can independently explain change in local party organization cadre.

Now suppose that a political party faces electoral and intra-party alliance concern at the same time, both requiring to formulate opposing strategies. For example, while the electoral concern pressures the political party to continue with its present organization but intra-party alliance change forces the party to change

its organization. What kind of a strategy is this political party expected to formulate? Electoral concern may act as a constraint to organizational change due to intra-party alliance change, or organization change may occur regardless of electoral concern. We believe the decision of a political party under such pressure is based on the priority given to each of the concern. For political parties who prioritize electoral victory we should expect organizational change only under circumstances they are electorally safe. Alternatively, for political parties that prioritize intra-party alliance concern, we should witness change regardless of the electoral situation. The existing literature does not provide any answer to such kind of a puzzle. So, the study, has the aim to test the independent effects of electoral concerns and intra-party alliance on organization change.

Clientelism as a Constraint to Organization Change

Why cannot political parties change their party cadres even if such a change seems to be necessary? As Janda (1990) points it out, based on the organizational theory, the basic fact that prevents organizations to adjust to their environment is that organizations by nature are conservative structures and they resist change. On the other hand, resisting change may also be a rational decision of political parties as a part of strategies they formulate in their competition with other political parties. In fact, a common feature of the existing studies is that they mostly do not differentiate between the strategies of political parties functioning through different voter-party linkages. Given the fact that programmatic linkage is not the only one where political parties mobilize voters, how clientelistic voter-party linkage effects these strategies is an equally important question to be answered¹. We argue that the possible effects of clientelism on the change of a party's cadres is very much related to the nature of the relationship between a political party and the voters, and the role of the party organization in developing this relationship.

The literature basically defines clientelism as the conditional distribution of benefits or resources for electoral purpose (Stokes, 2005; Kitschelt and Wilkinson, 2007; Kitschelt, 2000; Kitschelt, 2011). The literature specifies certain circumstances for clientelism to be used as a strategy for political parties. Differentiating between the supply and demand side of clientelistic distribution, studies argue that the political parties should not only have access to the benefits to be distributed but also there should be voters willing to exchange their votes for those benefits. Although benefits to be distributed may not always be material in

¹ For more information on the definition of programmatic and clientelistic linkage look, Kitschelt, H. (2000). Linkages between citizens and politicians in democratic polities. *Comparative political studies*, 33(6-7), 845-879; Kitschelt, H., and Wilkinson, S. I. (2007). Citizen-politician linkages: an introduction. *Patrons, clients, and policies: Patterns of democratic accountability and political competition*, 2007, 1-49.

nature, but also immaterial such as know-how benefits (Auyero, 2000; Arıkan Akdağ, 2014), material ones still comprise much of the benefits that are distributed by political parties clientelistically. On the supply side, political parties with access to resources are expected to enter more in clientelistic exchange. Within this respect, incumbency seems to be an advantage since it provides considerable access to and control of the state resources (Kemahlıoğlu, 2012; Kemalioğlu and Bayer, 2020; Kitschelt and Yıldırım, 2020). Although centralized state resources are not the only resources available to political parties since some of them are distributed at lower levels of governmental institutions, in which local governments comprise an important one, national incumbency comprises still the most important material resources for clientelistic distribution.

On the demand side, studies reveal that clientelistic linkage is very much related to the elasticity of the voters (Stokes 2005, Kitschelt and Wilkinson, 2007, Arıkan Akdağ, 2014). One source of elasticity is the socio-economic condition of the voters. In most works, the poors are identified as the prime target of the political machines. Due to the decreasing utility of revenue, the selective distribution of incentives to low income citizens is a more effective strategy (Kitschelt, 2000, Schady, 2000; Esteves et al, 2001; Penfold-Becerra, 2007, Calvo and Murillo, 2004; Nichter 2008, Ark-Yıldırım, 2017, 475). Poorer voters would have a greater incentive to sell their votes in exchange for benefits. And for the parties it would be a cheaper strategy since poor voters will sell their votes at a lower price. That's why we expect, clientelism to be used more frequently among low-income groups.

Yet, the possible effect of clientelism on organization change, we believe is conditional to the type of clientelism a political party develops with the voters. The literature defines two different types of clientelism. While some authors define clientelism as a short-term exchange, other highlights its long-term aspect. Kitchelt and Yıldırım (2020) identify two different types of clientelism that they name as vote buying and relational. While the first coincides more with short-term clientelism, which usually covers one interaction between the broker and the voter (Stokes, 2005; Brusco et al, 2004), the second coincides to a long term relationship between the broker and the voter with multiple interactions (Güneş-Ayata 1994, Auyero, 2000, Rutten, 2001, Kitschelt and Wilkinson, 2007, Arıkan Akdağ, 2014; Ark-Yıldırım, 2017, 476). This long-term linkage is identified by Auyero as a *'problem solving network that links clients, brokers and political patrons,'* (2000, p. 58). Using the classification of Kistchelt and Yıldırım, relational clientelism is more effective in assuring the compliance of the voters (Arıkan Akdağ, 2014; Kistchelt and Yıldırım, 2020; Nichter, 2018).

Since relational clientelism is a more effective strategy, so it should be more oftenly used by political parties. Yet, relational clientelism necessitates a repeated

and intense personal interaction between the broker and the voters, a condition which is mostly fulfilled by parties with strong local organizations (Kitchelt and Yıldırım, 2020; Arıkan Akdağ, 2014; Ark-Yıldırım, 2017, Kemahlıoğlu and Bayer, 2020). As Ark- Yıldırım argues, “*relational clientelism may follow national patterns but it must be created and maintained at the local level*”, and as a result is “*subjected to local variation*” (2017, 474). So, relational clientelism is expected to be more oftenly used when the party has a strong local organization and when the party members regularly contacts with the voters. In fact, Kitchelts and Yıldırım’s (2020, 23, 24) study, empirically demonstrates that especially relational clientelism is mostly used by political parties when they have strong party organizations. As such, although relational clientelism is a more efficient strategy in electoral terms it can act as a constraint to organization change. Since relational clientelism necessitates a repeated course of interaction between the party and the voter through regular networks - a function that is fulfilled by the local party organizations, then change in the local organization cadres can break these regular networks (Arıkan Akdağ, 2014; Ark-Yıldırım, 2017; Yıldırım 2020), resulting in a possible decrease in the electoral support for the political party, in fact, Ark-Yıldırım (2017) argues that, it is more difficult to change party cadres in relational clientelism since the members of the organization have a previous relationship with the voter as their neighbor, friend etc... once this relationship is broken through change so does the established networks. This why according to Ark-Yıldırım (2017), “the pyramidal clientelist organizational structure and the territorial deployment of party organizational capacity need to be protected in practice in order to secure the communication between clients and patrons” (477). So, we expect that political parties that mobilize low-income voters with long-term clientelistic linkage performed through a strong local organization will be less inclined to change their party cadres.

Ethnic Mobilization as a Constraint to Organization Change

The studies that link the mobilization of an ethnic group to party organization are limited in number, but they provide valuable information on the importance of the party organization in mobilizing these groups especially under high polarization and the presence of an ethnic party as a strong competitor. What make mobilization of an ethnic group different from the mobilization of other groups is very much related to the way in-group/out-group relations are defined. First of all, ethnicity, mostly, can easily be detected through physical traits (Chandra 2004). In the presence of a high ethnic consciousness, the incorporation of co-ethnics in the party signals voters of this ethnic group that their demand will be met and their interest will be pursued by the party. Representation is especially important when a multi-ethnic party faces an ethnic party as a strong competitor. Chandra’s analysis on Indian politics reveals the relationship between ethnic representation and electoral success. The success of an ethnic party is very much

related to the representation of this ethnic group in the competing multi-ethnic parties. Put it differently, support for multi-ethnic parties increases when this group is represented within the party's cadres. Although ethnic representation is important for both programmatic and clientelistic mobilization of an ethnic group, studies show that its importance is even greater for the latter especially under circumstances where the multi-ethnic party is programmatically unable to fulfill the interest of an ethnic group but has, at the same time, to compete with an ethnic party (Chandra, 2004; Arıkan Akdağ, 2014). The characteristics of the intergroup relations is also very important in understanding why the mobilization of ethnic groups differs from other groups. Especially, as intergroup relations get more polarized, mobilization of an ethnic group through non-ethnics becomes more difficult, as both sides define each other with opposing interest. In her study, Arıkan Akdağ (2012b) shows how it is impossible to mobilize voters of an ethnic group with non-ethnic activists when group relations are polarized. In contrast, mobilization of these groups becomes easier as co-ethnic members are incorporated in to the party.

Studies on ethnic clientelism highlight the importance of clientelistic linkage in the mobilization of the ethnic groups (Çandra, 2004; Arıkan Akdağ, 2014, Kemahloğlu, 2022; Yıldırım, 2022). Identifying India as a patronage democracy, Chandra's research shows that the incorporation of the members of an ethnic group into the party organization increases the support of this party among voters of this ethnic group. Similarly, concentrating on the Turkish case and the mobilization of voters of the Kurdish origin, Arıkan Akdağ (2014), finds that in its competition with the pro-Kurdish party, the DTP, the AKP is successful in gaining the support of these voters through their long-term clientelistic mobilization via the network it creates by incorporating co-ethnics in its local organizations. According to Akdağ, the polarization of the relations between different groups prevents the formation of personal ties with members of an ethnic group by non-ethnic activists. By analyzing the Turkish case Kemahloğlu (2022) reveals that multi-ethnic parties increases the clientelistic mobilization of the members of an ethnic group when confronted with high electoral competition. She also highlights the importance of strong party organization for the effective targeting of ethnic groups. Similarly, Yıldırım (2022) highlights the importance of clientelistic mobilization among dense ethnic networks combined with high ethnic identity. Based on these studies we argue that the continuity of the party organization cadre is especially important for the continuity of the electoral support of the members of an ethnic group. As a result, the presence of an ethnic group is expected to be a constraint to change of the local organizations cadres.

Based on the existing literature the study aims to test the validity of 5 hypotheses stated below:

H1: There will more likely be organization change when the number of swing voters in the former elections are high.

H2: There will more likely be organization change when the local organization comprises of the members of the former intra-party alliance.

H3: There will more likely be organization change when the party is electorally safer.

H4: There will less likely be organization change when there is a relational clientelistic linkage.

H5: There will less likely be organization change when the party mobilizes an ethnic group.

2. AKP: THE TURKISH CASE

The political context before the General Congress of the AKP in 2017 provides a good example for not only understanding the role of electoral and intra-party alliance concern but also the role of clientelistic and ethnic mobilization in in political parties' organization change. In the electoral front, the first event the party faced before the general congress was the relatively unsuccessful results of June 2015 general elections which alerted the party that its incumbency may easily be at risk. Gaining 40, 87% of the votes the AKP was unable to acquire the necessary number of seat to form the government on its own and after unsuccessful attempts to form an intra-party alliance government, the president Erdoğan decided to resolve the parliament and repeat the general elections in November 2015. As a result of an electoral strategy based on security and survival of the Turkish state, the party has again been able to attain the necessary parliamentary seats to form the government on its own by gathering 49,50% of the votes. Yet, Erdoğan's declaration that the results of the June general elections was in a part a consequence of the "fatigue of the organization" and his call to the organization to work harder for the November elections indicates that the party organization was seen at least as one of the responsible units of the decrease in the vote shares. The ratification of the referendum in April 2017 on the constitutional amendment that changed the state system from a parliamentarian to an "*a la Turque*" presidential system by 51.41% of the votes was also a signal for the party that its safety was at risk, especially for the forthcoming presidential elections in June 2018 where the party might not be able to gain the presidency in the first round of the elections. These developments showed the leaders that increasing their electoral support should be a priority.

The situation was even more disturbing in terms of intra-party alliance concerns. The electoral success of the AKP in 2002, 2007 and 2011 general elections was greatly influenced by the changing intra-party alliances. The

composition of the party greatly changed with the incorporation of members from the *Gülen* Movement (Özbudun, 2014; Martin, 2020) and former center right parties (Arikan Akdağ, 2014) in the party. The change of leadership in the party after Erdoğan's presidency in 2014 presidential elections was also an important factor changing the composition of the party. As Davutoğlu became the new prime minister and leader of the party, the number of new members rapidly increased in the party. The deteriorating relations of the AKP and the *Gülen* Movement² on one hand, Erdoğan and Davutoğlu³ on the other was perceived by Erdoğan as a decrease of control of the party organization. After the 2017 referendum when Erdoğan once again became the leader of the party, the elimination of the supporter of these groups was seen as a necessity. So, Erdoğan asserted that he will regain the control of the organization and continue with the members that believe in the AKP cause, while cleaning the party from other groups. As such, the General Congress of 2017 gave Erdoğan the chance to remove the members of the former intra-party alliances from the party's different ranks and to reorganize its cadres.

Clientelism is a very common mechanism used by the AKP for electoral support. There is a huge increase in the number of studies that analyze the use of clientelistic linkage for electoral purpose, generally in Turkey (Özbudun 1981; Sayarı, 2014) and more specifically by the AKP. These studies can be divided into two different groups. The first group consists of quantitative studies that test the use of such a mechanism by political parties such as the AKP, the CHP or the HDP (Kemahlıoğlu, 2012; 2022; Aytaç, 2014, Aytaç, Çarkoğlu and Kemahlıoğlu, 2014; Gümüşçü et al, 2014; Çarkoğlu and Aytaç; 2015; Marschall and Aydoğan and Bulut, 2016; Yıldırım, 2017; Kemahlıoğlu and Bayer, 2020). The second group of studies is rather micro level attempts that focus on the nature of the clientelistic network the AKP forms in different shantytown neighborhoods, mostly concentrating on Istanbul (Arikan Akdağ, 2014; Tafolar, 2014; Ark-Yıldırım, 2017; Yıldırım, 2020; Arslantaş and Arslantaş, 2020).

Among quantitative studies, the research of Çarkoğlu and Aytaç are striking in successfully revealing the use of clientelism by Turkish political parties. Based on a survey data, they find that 35, 3 % of voters in Turkey has been targeted for

² The relations with the *Gülen* Movement began to deteriorate when a number of politicians were blamed and detained due to the Corruption and Bribery investigation of a state prosecutor in December 2013 involving the general director of a major state bank, three cabinet ministers' sons and some businessmen and bureaucrats (Özbudun, 2014; Martin, 2020). But the real strike to this partnership was the coup attempt to the government in July 2016. After the coup attempt, the government, so to speak, declared war to the movement members where lots of individuals were detained and imprisoned, soldiers, academics, teachers and civil servants were removed from their posts, many schools including universities were closed.

³ As a result of the deteriorating relations between the two, in 2016 Ahmet Davutoğlu called the party for a General Congress which resulted with the election of Binali Yıldırım.

vote buying during the 2011 general elections. This percentage was higher among the AKP supporters with 47,1 % and lower among the voters of the main opposition party the CHP by 19,6%. In another study, analyzing the conditional cash transfer program, Aytaç shows that the AKP channels strategically more resources to districts with a high ideological challenger. The research of Kemahlioğlu (2002, 2012) reveals the clientelistic distribution of green cards given by the government for citizens who have no health insurance. The research of Kemahlioğlu and Bayer (2020) highlights the importance of a strong party organization in increasing the efficiency of clientelistic distribution of green cards.

One of the most important contributions of the micro level studies concerning the nature of the clientelistic network, is their findings of the intense use of relational clientelism by the AKP due to its ability to form long-term clientelistic networks through its local organizations among neighborhoods with low socio-economic conditions. Based on her field research in 2011 in four neighborhoods in Istanbul, Arıkan Akdağ (2014) highlights the relational aspect of the clientelistic network where neighborhood party activists, who reside in the same neighborhood, are in constant relations with the voters in the neighborhood through their daily activities. Similar observations were made by Ark-Yıldırım (2017) and Yıldırım (2020). Ark-Yıldırım (2017) shows how AKP was successful in increasing its votes between 2009 and 2014, by building an intensive grass-roots presence in a neighborhood in Istanbul that would develop a relational clientelistic exchange with the voters, instead of relying on vote buying through local brokers. After identifying the presence of long-term clientelistic network, Yıldırım (2020) shows how through these networks clientelistically mobilized voters tend to ideologically identify with the party.

There is also a large number of voters of Kurdish origin that forms an important ethnic minority where the AKP and the pro-Kurdish Party HDP compete for (Sarigil, 2010; Arıkan Akdağ, 2016; Grigoriadis & Dilek, 2018). The Kurdish voters mostly comprise of conservative but ethnically conscious voters. Although the conservative ideology of the AKP positions the party closer to these voters, the increasing Turkish nationalist tone of the AKP retrains the party to programmatically mobilize ethnically conscious Kurdish voters. As a result, the party's strategy is to mobilize these voters through clientelism as an alternative voter/party linkage. As such, these clientelistically mobilized voters not only comprise an important electoral base for the AKP but also an opportunity to increase its electoral base. Studies indicated the use of the clientelistic linkage for the mobilization of the Kurdish voters by the AKP. Especially two studies reveal the importance of clientelistic ties for the AKP in gaining the support of the Kurdish voters. The study of Arıkan Akdağ (2014) provides a very strong evidence of the mobilization of the Kurdish voters through clientelistic ties and the

importance of the presence of co-ethnic in the party organization for the successful mobilization of these voters. Kemahlioğlu (2022) gives evidence that the voters of Kurdish origin are targeted by the AKP through the distribution of green cards and social spending when faced with the HDP as a strong challenger. As such, the developments prior to the 2017 Congresses make the AKP a suitable case in testing the effect of electoral, intra-party alliance concern, clientelistic mobilization and the presence of an ethnic group on party change.

3. DATA AND METHODOLOGY

This study aims to understand the factors affecting political parties' decisions to change their local party organizations. Based on the literature, it first tests the effectiveness of electoral and intra-party alliance concerns in changing the cadres of their local organizations. Then, it analyzes the constraining effects of clientelistic linkage and the mobilization of an ethnic group on the formulation of these strategies. For this purpose, the study focuses on the series of Congress elections at the district level made by the AKP in 2017. As revealed in the previous section, the peculiarity of these series of congress is that they were made in a period where not only the AKP's electoral vote shares fluctuated across the elections, but also the party experienced what can be called as a change in the dominant intra-party alliance of the party organization as Erdoğan tried to regain total control of the party by expurgating members of former coalition. After testing the effect of these strategies on the party's decision to change the cadres of its local organization, the study also reveals the constraining effect of the clientelistic linkage and the mobilization of an ethnic group. In this section, the collection of the data, the proxies used to measure the main variables and the method adopted to test these hypotheses are evaluated in detail.

The Congress series in 2017 have been realized for district, provincial and national level organizations. Among these, the level of analysis used in this study is the district level organization with a special focus on the change of the district presidency as the unit of analysis. The decision to focus on the district is due to the basic fact that relational clientelism necessitates a regular relationship between the voter and the party at the lowest level of the organization structure. In Turkish political parties' neighborhood organizations comprise the lowest level where the party meets the voters. In fact, micro level studies on the AKP reveals the importance of the neighborhood president and its organization in the formation of the clientelistic linkage with the voters through the daily activities they perform in the neighborhoods, especially, the woman neighborhood organizations⁴ (Arıkan Akdağ, 2012a; Arıkan Akdağ, 2014; Ark Yıldırım, 2017). Yet, they are

⁴ For more information on how the neighborhood organizations perform Daily activities in the neighborhoods, see Arıkan Akdağ (2012a, 2014) who provides a detailed account of how they develop the clientelistic network through these activities.

not defined by the law as legal party structures, that's why their members are not elected but appointed by the district organization, especially the district president. Nevertheless, unfortunately there is no publicly available systematic information on the change of the neighborhood organization. That is why, for the dependent variable we have decided to use the change in the district presidency, as among the district organization it comes out as the most important post. It is the owner of this post that selects the members of district, neighborhood committees and the delegates for the provincial elections. One possible criticism may be the argument that district presidency change may not result with neighborhood organization change, especially in neighborhoods with strong clientelist relations. Unfortunately, it is impossible to systematically track such a relation. The only exception is Arıkan Akdağ's research (2014) that illustrates the important role of the district presidency change in the party's ability to increase its clientelist network through the incorporation of new activists in the organization. She reveals that change in the neighborhood organizations was mostly possible with change in the district presidency. In fact, interviews conducted with district and neighborhood level party activists during 2012 general elections, indicate that presidency changes mostly resulted with parallel changes in the neighborhood organizations in the districts like Beykoz, Beyoğlu and Sancaktepe in Istanbul.⁵ These interviews revealed that the cause of such a change has to be understood on the basis of how benefits from the distribution of the resources. Each president has a tendency to control the distribution of resources by appointing loyal activists to the party important post. While the informal nature of the neighborhood organization which selection is effectuated through appointment makes this change easy for the district president, the importance of the post as the main decision maker of who will benefit from the resources makes its change vital for controlling its distribution. As a result, each president comes with his/her own team, a situation which mostly triggers change in the different units of the district and neighborhood organizations (Arıkan Akdağ, 2014). As such, change in district presidency mostly means a change in the party's local organization cadre. Although officially, the district president is selected by the delegates of the party among different candidates, practically there is only one candidate who runs the elections and is determined by the party's leaders.⁶ So, for our dependent variable, we analyze whether the district president has been re-nominated or changed in the party's District Congresses of 2017. Our dependent variable is a dummy categorical variable where change and re-nomination are the two categories. Given the categorical nature of our dependent variable, the relationship is tested

⁵ These are districts comprise of neighborhoods with low socioeconomic development where the party's neighborhood organization is clientelistically strong.

⁶ Running the elections with one candidate is nearly a rule in the AKP to such extent that we witness the cancellation of congress elections by the party's central organs and the appointment of the district president supported by the center when other individuals put their candidacy.

through a binary logistic regression that would inform us on the significance of the relationship and its direction⁷. The dataset used in the analysis consists of secondary data on 971 districts present in Turkey that have been collected by the official website of the AKP and publicly available statistical data released by the Turkish Statistical Institute (Türkiye İstatistik Kurumu). The validity of the proposed hypotheses is tested through the analysis of the data via SPSS software.

The measurement of electoral concern derives from the basic assumption that political parties may increase their votes by gaining the support of swing voters. According to our first hypothesis, we expect political parties to be more tend to change their organization when the number of swing voters are high so as to gain latter's support.⁸ To calculate the number of swing voters for each district we have created a variable of swing voters where we have added the vote shares of the right wing parties –namely the ultra-nationalist party, the MHP (Milliyetçi Hareket Partisi), the Islamist party the SP (Saadet Partisi)– and the pro-Kurdish party the HDP (Halkın Demokrasi Partisi) since the last is the main competitor of AKP among Kurdish voters (Arıkan Akdağ, 2014; Arıkan Akdağ, 2016) for June 2015 General Elections. Since the AKP had its lowest vote share in this election, this variable provides information on not only the swing voters that have not supported the party in November elections and the party wants to target but also the voters that have switched their votes to the AKP in November elections but may change their decisions in the next elections. Organization change may be the result of the party desire to increase its support among the former or consolidate its support among the later through incorporating them into the organization.

The effect of intra-party alliance concern on the change of the local party cadres is the second hypothesis to be tested. The cause of change is expected to be the function of a change in the party's dominant intra-party alliance where the leaders of the new intra-party alliance replace the local cadres of the former intra-party alliance in order to increase their control over the party apparatus. Measuring the presence of local cadres of the former intra-party alliance is a more delicate process since there is no publicly available data on the subject. Given the fact that this period coincides with the increasing power of the *Gülen* Movement, center-right politicians and Davutoğlu, the difference in the electoral support of the party between 2007 and June 2015 general elections may indicate the amount

⁷ For more information on the use of binary logistic regression for categorical dependent variables see Long (1997).

⁸ Another electoral concern that may be tested is the change in the organization as a result of the poor performance of the party cadres from one election to the other. Yet, increase in the vote shares of the party is very much related to the number of potential swing voters. In fact, June 2017 and November 2017 general elections indicate a high correlation between percentages of swing voters and electoral performance, a situation that creates multicollinearity in the analysis. That's why we have decided not to test the possible effect of electoral performance of the party activists on party organizational change.

of the members of the former intra-party alliance in the organization. Studies show that when the AKP was formed in 2001 it has inherited the local organizations of its predecessors the RP (Refah Partisi) and the FP (Fazilet Partisi) whose activists mostly comprised of the ideologically oriented members (Arikan Akdağ, 2014, Ark-Yıldırım, 2017). With the AKP's increasing electoral support across the country, the party incorporated new activists in the districts where its electoral support was low in an attempt to increase its electoral vote shares⁹. These new entering members were mostly the members of the new groups that the party leaders wanted to replace in 2017. We expect members of these groups to be still in the organization where AKP's electoral support is relatively low in 2007 but increased in June 2015 general elections. As such, the difference in vote shares of AKP between 2007 and June 2015 general elections has been included in the regression as a proxy of the amount of the members of the former intra-party alliances.

Based on the literature, the third hypothesis rests on the basic argument that political parties' organization change is the result of electoral concerns. We hypothesize that political parties prioritizing electoral concerns would only change their organization due to when they are electorally safe. If this is not the case then change would occur regardless of the electoral safety of the party. We create an electoral safety variable by subtracting the vote shares of the AKP in June 2017 general elections from its first competitor (Kemahloğlu, 2022), so it also captures the magnitude of the electoral competition the party faces.¹⁰

The fourth hypothesis relates to the presence of a relational clientelistic linkage between the party and the voters. Since relational clientelism necessitates a strong local party organization, we argue that the presence of relational clientelism is expected to decrease change in the local party organization. The disruption of the clientelistic linkage may result in larger loss of votes. One basic problem with clientelism is its difficulty in being measured. One way to measure clientelism is the socioeconomic conditions of the districts. Since the literature suggests that poor people are more targeted through clientelistic linkage by political parties, clientelism is expected to be used more frequently in districts with residents of low socioeconomic conditions. Given the fact that micro level studies on the AKP demonstrate that the AKP uses relational clientelism through its local organization to mobilize these voters, the socioeconomic status of the district can

⁹ For example, for more information on the incorporation of new members mostly from the center-right parties on the local cadres in districts where the electoral vote shares of AKP were low, see Arikan Akdağ (2014).

¹⁰ A potential coalition between the opposition parties may decrease the reliability of such a proxy. Yet, the opposition parties the AKP faced in that period were CHP, MHP and HDP; three political parties with contrasting ideological positions that do not have the potential for coalition. This is why, we expect this Proxy to be reliable at least for these elections.

be used as a proxy for the presence of relational clientelistic linkage. The only publicly available data at district level to measure the socio-economic level of voters is education. In fact, it has been used by a large number of studies in the Turkish case for this purpose (Arikan Akdağ 2014, Kemahlıoğlu and Bayer 2020, Yıldırım and Kocapınar, 2019). Although, some of these studies (Yıldırım and Kocapınar, 2019) have used the average education years, we prefer to use the university graduate percentage as we believe it is a better indicator. The average years of education has the potential to omit the deviation in the distribution of the socioeconomic level of the voters which is not uniform within the district especially in the Turkish case where shanty towns and high level private residencies are side by side in the same district. Çarkoğlu and Aytaç's research has revealed the low percentage of university graduates to be clientelistically targeted by political parties (2015, 557). The high percentage of university graduate is expected to indicate the percentages of voters who are in better economic condition and bear less probability of being clientelistically mobilized. Whereas low level of University graduates indicates the percentage of voters that are more probable to be targeted clientelistically.

Based on the existing literature our last hypothesis argues that presence of an ethnic group decreases the probability of organization change (Chandra, 2004; Arikan Akdağ, 2014; Kemahlıoğlu and Bayar, 2020). In order to test the effectiveness of this hypothesis, we have included a dummy variable for Kurdish populated districts¹¹. The size of the district has also been incorporated into the analysis as a control variable since the party activists are expected to more easily contact voters in smaller settings. In contrast, it will probably be harder for a party organization to reach voters in large population districts than in low population ones. The results of the binary logistic regression conducted at the district level are discussed in the next section.

4. RESULTS

The descriptive statistics on the change of the district presidency shows that among 956 (14 missing values) valid cases, 459 coinciding with 47,3 % of the presidents have changed in the district Congress in 2017. Table 1 indicates the results of the logistic regression where several patterns for the AKP's 2017 Congress emerge. A total of 878 cases have been included into the regression due to the missing values of some cases for the variables whose effects are tested. Among the variables included in the regression we see that the magnitude of swing voters, which measures electoral concern is a significant factor at the 95%

¹¹ These districts are from the provinces of Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Van, Batman, Şırnak, Iğdır. This selection is based on the studies of Bayer and Kemahlıoğlu (2020) Kemahlıoğlu (2022) who also used these provinces.

significance level. A similar observation is also valid for the presence of the former intra-party alliance measured in terms of the difference of the voter shares of AKP between 2007 and June 2015 general elections. These results indicate that both electoral and intra-party alliance concerns are significant in effecting the probability of organization change. An interesting result concerns the present study's electoral safety variable, which is not significant in affecting organization change. This does not support the study's argument that for the AKP the party's electoral safety is taken into consideration when the party changes the organization due to intra-party alliance concern in 2017. It seems that at least for the 2017 Congress the party decides to change its district president regardless of its electoral safety signaling that the party prioritizes intra-party alliance vis-à-vis electoral concern, at least for the 2017 Congress. When the effect of relational clientelism is analyzed we see the districts socioeconomic condition measured in terms of percentage of university graduates is statistically significant. Similarly, presence of an ethnic group measured in terms of whether the district is situated in the Kurdish populated region is also statistically significant. The results confirm our argument that the electoral, intra-party alliance, clientelistic and ethnic concerns have an impact on political parties' decision to change their local party case for AKP in the 2017 Party Congress. Whereas electoral safety seems to have no effect on the party decision to change its organization.

Each of the relationship is in the expected direction for our significant factors. In the case of the electoral concerns, we see that the AKP leaders take into account, the shares of the swing voter. The positive sign indicates that their probability to change the district president increases as the percentage of swing voters increases. This situation can simply be evaluated as a move to gain the support of the swing voters and use presidential change as a signal to these voters that their demand will be taken into consideration.

Table 1: Binary Logistic Regression Predicting District Presidency Change

	B	S.E.	Sig.	Exp(B)
Swing voters (MHP, SP and HDP vote shares in June 2015 general elections)	,026	,008	,002	1,026
Member of the former coalition (difference in the AKP's vote shares between 2007 and June 2015 general elections)	,023	,009	,016	1,023
Electoral safety (difference between vote shares of the AKP and its closest competitor)	,002	,003	,447	1,002
University graduates (ref cat: 0: not University graduate)	,352	,164	,032	1,422
Kurdish populated region (ref cat: 0: Kurdish populated region)	1,051	,390	,007	2,860
Population in 2017	,000	,000	,262	1,000
Constant	-2,901	,728	,000	,055

The results sustain the direction of the relations between change in presidency and intra-party alliance concern. The positive sign signifies that the probability of change increases as the difference in the vote shares increases. Given the expectation that members of the former intra-party alliance entered the party's local organizations in the districts where the party's support was low in that period to increase the party support, the results successfully sustain our hypothesis that the party is more probable to change its district president when the presence of the members of the former intra-party alliance increases

When we analyze the two significant variables measuring clientelistic concern we observe that the direction of their relationship with presidency change is as expected, sustaining our hypothesis. As the percentage of university graduates who are less probable to be mobilized through relational clientelistic network increases the probability of change in the district presidency increases. This provides evidence to our argument that the party prefers not to change its local organization that provides the necessary network to clientelistically mobilize socioeconomically poorer voters. This also confirms the argument of micro level researches conducted in socioeconomically poor districts that the AKP consolidates its support in these districts with the distribution of material benefits through the party's long-term organization network. An interesting result of the regression is the relatively strong relationship between change in district presidency and Kurdish populated districts. The positive relationship sustains the fact that organizational change is less likely in the AKP's local districts, which are predominantly populated by Kurds than it is in elsewhere. This is probably due to the party's high competition with the pro-Kurdish party HDP in the region. In the 2017 Congress, the party might not have wanted to risk potential vote losses with changing the organization and desires to maintain the existing network in period where the party clientelistically mobilizes these voters and programmatically it has an opposing nationalist tone.

5. CONCLUSION

Our major aim in this study has been to contribute to the existing literature on party organization change by testing the major factors affecting the decision of the AKP to change its local organization cadres in its 2017 Party Congress. We have tested the significance of the factors highlighted in the literature namely, electoral and intra-party alliance concern, for the Turkish case. Based on the results of our analysis, we have provided two further contributions to the existing literature. First, we have incorporated into the model the constraining effect of clientelism in change of the local organization cadres. Second, we have questioned whether the presence of ethnic group under high polarization act as a further constraint to the change of the organization cadres.

In order to test these hypothesis, we have focused on the AKP's General Congress Elections in 2017. We believe the AKP provides a suitable case as a clientelistic party that also mobilize voters of Kurdish origin through its organization cadre. Furthermore, the 2017 congress elections have been effectuated in an environment where the party faced electoral as well as intra-party alliance concerns. We have decided to perform a district level analysis where the presidency change in AKP has been selected as the unit analysis of our dependent variable. The binary logistic regression not only confirms that electoral and intra-party alliance concerns have been effective in AKP's decision to change its party organization in 2017, but also it confirms that the presence of clientelism and an ethnic group has acted as constraints to this change. As such, our study sustains the existing literature that electoral and intra-party alliance concerns may independently affect leaders' decision to change their party organization. It also introduces two further factors that have not been taken into consideration in the literature but may be effective for a more detailed understanding of party organization change in parties that use clientelism and mobilize ethnic groups.

The analysis only focuses on the AKP and its 2017 general congress. Although the results are promising, we believe for the Turkish case, further research that tests the hypothesis through different congresses should be conducted both for the AKP and other political parties. To be able to evaluate a more general theory on party organization change, the effectiveness of clientelism and ethnic presence should also be tested for other clientelist political parties mobilizing ethnic groups in the world. This study can be considerate as a first step of such kind of a larger research. Furthermore, the results of the study may be developed through the incorporation of individual level data of the district presidents into the regression since their individual characteristics is expected to be also important in the party decision to change or re-nominate them. These potential steps may constitute the base of further research on the factors affecting organization change and the generalization of the tested factors.

BIBLIOGRAPHY

Arıkan Akdağ, Gül (2012b), "AKP's Local Politics: Perceived Discrimination as an Obstacle to Ethnic Mobilization", *Alternatif Politika*, 4 (2): 147.

Arıkan Akdağ, Gül (2012a), "An Alternative Explanation to AKP's Electoral Success: Structure and Functions of the Local Branches", *Alternatif Politika*, 4 (1): 27.

Arikan Akdağ, Gül (2014), *Ethnicity and Elections in Turkey: Party Politics and the Mobilization of Swing Voters* (Abingdon: Routledge).

Arikan Akdağ, Gül (2016), “Rational Political Parties and Electoral Games: The AKP's Strategic Move for the Kurdish Vote in Turkey”, *Turkish Studies*, 17 (1): 126-154.

Ark Yıldırım, Ceren (2014), “From Metropolitan Projects to Local Politics: The Local Elections of 2009 and 2014 in an Informal Neighborhood of Istanbul”, Presented at the Conference on Local Elections and Clientelism in Turkey (Istanbul: Istanbul Policy Center).

Ark Yıldırım, Ceren (2017), “Political Parties and Grassroots Clientelist Strategies in Urban Turkey: One Neighbourhood at a Time”, *South European Society and Politics*, 22 (4): 473–490.

Arslantaş, Düzgün and Şenol Arslantaş (2020), “How Does Clientelism Foster Electoral Dominance? Evidence From Turkey”, *Asian Journal of Comparative Politics*, 7 (3): 1-17.

Auyero, Javier (2000), *Poor People's Politics: Peronist Survival Networks and the Legacy of Evita* (Durham: Duke University Press).

Ayata, Ayşe Güneş (1994), “Roots and Trends of Clientelism in Turkey”, Luis Roniger and Ayşe Güneş Ayata (Ed.), *Democracy, Clientelism and Civil Society* (Boulder: Lynne Rienner): 49–63.

Aytaç, Erdem (2014), “Distributive Politics in a Multiparty System: The Conditional Cash Transfer Programme in Turkey”, *Comparative Political Studies*, 47 (9): 1211–1237.

Aytaç, Erdem, Ali Çarkoğlu and Özge Kemahlioğlu (2014), “Party Organizations' Campaign Strategies and the Electoral Context”, APSA 2014 Annual Meeting Paper, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2453791>

Brusco, Valeria, Marcelo Nazareno and Susan Stokes (2004), “Vote-Buying in Argentina”, *Latin American Research Review*, 39 (2): 66–88.

Calvo, Ernesto and Maria Victoria Murillo (2004), “Who Delivers? Partisan Clients in the Argentine Electoral Market”, *American Journal of Political Science*, 48 (4): 742-757.

Chandra, Kanchan (2004), *Why Ethnic Parties Succeed: Patronage and Ethnic Head Counts in India* (Cambridge: Cambridge University Press).

CNNTürk (2017), “Şamil Tayyar AK Parti'den İhraç Edilen Kişi Sayısını Açıkladı”, <https://www.cnnturk.com/turkiye/samil-tayyar-ak-partiden-ihrac-edilen-kisi-sayisini-acikladi> (10.05.2019).

Çarkoğlu, Ali and Erdem Aytac (2015), “Who Gets Targeted for Vote-buying? Evidence from an Augmented List Experiment in Turkey”, *European Political Science Review*, 7 (4): 547-566.

Deschouwer, Kris (1992), “The Survival of the Fittest: Measuring Adaptation and Change of Political Parties”, 20th ECPR Joint Sessions of Workshops.

Duverger, Maurice (1954), *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State* (New York: Wiley).

Ecevit, Yüksel Alper and Gülnur Kocapınar (2018), “Do Party Lists Matter? Political Party Strategies in Legislative Candidate Nominations”, *Parliamentary Affairs*, 71 (3): 697-716.

Estéves, Federico, Beatriz Magaloni and Alberto Diaz-Cayeros (2001), “A Portfolio Diversification Model of Electoral investment”, Paper presented at the Citizen-Elite Linkages' Workshop, Duke University, March 30- April 1, 2001; 2001 American Political Science and Latin American Studies Association Meetings (Stanford: The Conference Frontiers in Latin American Political Economy).

Grigoriadis, Ioannis N. and Esra Dilek (2018), “Struggling for the Kurdish Vote: Religion, Ethnicity and Victimhood in AKP and BDP/HDP Rally Speeches”, *Middle Eastern Studies*, 54 (2): 289-303.

Gümüüşçü, Şebnem, Gürleyen Işık and Aytac Erdem (2014), “Clientelism in Contemporary Turkish Politics: Social Goods Distribution Practices of the AKP and CHP Compared”, Presented at the Conference on Local Elections and Clientelism in Turkey (Istanbul: Istanbul Policy Center).

HaberTürk (2017), “AK Parti Sözcüsü Ünal'dan Gökçek'in İstifasıyla İlgili Açıklama”, <https://www.haberturk.com/ak-parti-sozcusu-unal-dan-gokcek-in-istifasiyla-ilgili-aciklama-1691691> (10.05.2019).

Harmel, Robert (2002), “Party Organizational Change: Competing Explanations”, Kurt Richard Luther and Ferdinand Müller-Rommel (Ed.), *Political Parties in the New Europe: Political and Analytical Challenges* (Oxford University Press): 119-142.

Harmel, Robert and Kenneth Janda (1994), “An Integrated Theory of Party Goals and Party Change”, *Journal of Theoretical Politics*, 6 (3): 259-287.

Harmel, Robert and Alexander C. Tan (2003), "Party Actors and Party Change: Does Factional Dominance Matter?", *European Journal of Political Research*, 42 (3): 409–424. doi:10.1111/1475-6765.00090.

Hürriyet (2013), "AK Parti'den Bir Ayda 3 Bakan, 4 Vekil Gitti", <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ak-partiden-bir-ayda-3-bakan-4-vekil-gitti-25451746> (07.05.2019).

Janda, Kenneth (1990), "Toward a Performance Theory of Change in Political Parties", Madrid: I n 12th World Congress of the International Sociological Association, 9-13.

Kalaycıoğlu, Ersin (1995), "The Turkish Grand National Assembly: A Brief Inquiry into the Politics of Representation in Turkey", Çiğdem Balım, et al. (Eds.), *Turkey: The Political, Social, and Economic Challenges in the 1990s* (Leiden: E.J. Brill): 42–60.

Katz, Richard S. and Peter Mair (1995), "Changing Models of Party Organization and Party Democracy the Emergence of the Cartel Party", *Party Politics*, 1 (1): 5–28.

Kemahlioğlu, Özge (2012), *Agents or Bosses? Patronage and Intra-Party Politics in Argentina and Turkey* (Colchester UK: ECPR Press).

Kemahlioğlu, Özge (2022), "Distributive Politics and Electoral Competition for the Kurdish Vote", *Turkish Studies*, 23 (2): 223-242.

Kemahlioğlu, Özge and Reşat Bayer (2020), "Favoring Co-Partisan Controlled Areas in Central Government Distributive Programs: The Role of Local Party Organizations", *Public Choice*, Online First <http://dx.doi.org/10.1007/s11127-019-00774-5>.

Kirchheimer, Otto (1966), "The Transformation of the Western European Party System", Joseph La Parombara and Myron Weiner (Ed.), *Political Parties and Political Development* (Princeton, NY: Princeton University press): 177-200.

Kitschelt, Herbert (2000), "Linkages Between Citizens and Politicians in Democratic Polities", *Comparative Political Studies*, 33 (6–7): 845–879.

Kitschelt, Herbert and Steven J. Wilkinson (2007), "Citizen-Politician Linkages: An Introduction", Herbert Kitschelt and Wikinson (Ed.), *Patrons, Clients, and Policies* (New York: Cambridge University Press): 1–49.

Kitschelt, Herbert P. (2011), "Clientelistic Linkage Strategies. A Descriptive Exploration", Paper Presented at the Workshop on Democratic Accountability Strategies, May 18–19, Duke University.

Long, J. Scott (1997), *Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables: Advanced Quantitative Techniques in the Social Sciences Series*, 204 Kalter.

Marschall, Mellisa, Abdullah Aydoğan and Alper Bulut (2016), “Does Housing Create Votes? Explaining the Electoral Success of the AKP in Turkey”, *Electoral Studies*, 42: 202–212.

Martin, Natalie (2020), “Allies and Enemies: the Gülen Movement and the AKP”, *Cambridge Review of International Affairs*, 35 (1): 110-127.

Müller, Wolfgang C. (1997), “Inside the Black Box: A Confrontation of Party Executive Behaviour and Theories of Party Organizational Change”, *Party Politics*, 3 (3): 293-313.

Nichter, Simeon (2018), *Votes for Survival: Relational Clientelism in Latin America* (Cambridge: Cambridge University Press).

Nichter, Simeon (2008), “Vote Buying or Turnout Buying? Machine Politics and The Secret Ballot”, *American Political Science Review*, 102 (1): 19–31.

Özbudun, Ergun (1981), “Turkey: The Politics of Political Clientelism”, S. N. Eisenstadt and Rene Lemarchand (Ed.), *Political Clientelism, Patronage and Development* (Beverly Hills: Sage): 249–268.

Özbudun, Ergun (2014), “AKP at the Crossroads: Erdoğan’s Majoritarian Drift”, *South European Society and Politics*, 19 (2): 155-167.

Panbianco, Angelo (1988), *Political Parties: Organization and Power* (Cambridge: Cambridge University Press): 1-318.

Penfold-Becerra, Micheal (2007), “Clientelism and Social Funds: Evidence from Chávez’s Misiones”, *Latin American Politics and Society*, 49: 63–84.

Rutten, Marcel, Alaminand Mazrui and Francois Grignon (2001), *Out for the Count: The 1997 General Elections and Prospects for Democracy in Kenya* (Kampala: Fountain Publishers).

Sarigil, Zeki (2010), “Curbing Kurdish Ethno-Nationalism in Turkey: An Empirical Assessment of Pro-Islamic and Socio-Economic Approaches”, *Ethnic and Racial Studies*, 33 (3): 533-553.

Sayarı, Sabri (2014), “Interdisciplinary Approaches to Political Clientelism and Patronage in Turkey”, *Turkish Studies*, 15 (4): 655–670.

Sayari, Sabri and Alim Hasanov (2008), “The 2007 Elections and Parliamentary Elites in Turkey: The Emergence of a New Political Class?”, *Turkish Studies*, 9 (2): 345-361.

Schady, Norbert R. (2000), “The Political Economy of Expenditures by the Peruvian Social Fund (FONCODES) 1991–95”, *American Political Science Review*, 94 (2): 289-304.

Stokes, Susan C. (2005), “Perverse Accountability: A Formal Model of Machine Politics with Evidence from Argentina”, *American Political Science Review*, 99 (3): 315–325.

Tafolar, Mine (2014), “Social Goods Provisioning in a Low-Income Neighborhood: A Tale of Bağcılar”, Presented at the Conference on Local Elections and Clientelism in Turkey (Istanbul: Istanbul Policy Center).

Turan, Ilter (1994), “The Turkish Legislature: From Symbolic to Substantive Representation”, Sabri Sayari and A. Hasanov Gary W. Copeland and Samuel C. Patterson (Eds.), *Parliaments in the Modern World: Changing Institutions* (Ann Arbor: University of Michigan Press): 105-28.

TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/secimdagitimapp/menusecim.zul>.

Yıldırım, Kerem (2020), “Clientelism and Dominant Incumbent Parties: Party Competition in an Urban Turkish Neighbourhood”, *Democratization*, 27 (1): 81-99.

Yıldırım, Kerem (2022), “Who Receives Clientelistic Benefits? Social Identity, Relative Deprivation, and Clientelistic Acceptance among Turkish Voters”, *Turkish Studies*, 1-27.

Yıldırım, Kerem and Herbert Kitschelt (2020), “Analytical Perspectives on Varieties of Clientelism”, *Democratization*, 27 (1): 20-43.

Yıldırım, Kerem and Gülnur Kocapınar (2018), “Untangling the Gender Gap: Nomination and Representativeness in Turkish Local Elections”, *Turkish Studies*, 1–27.

AFRİKA BİRLİĞİ VE ULUSLARARASI CEZA ADALETİ

THE AFRICAN UNION AND INTERNATIONAL CRIMINAL JUSTICE*

Müge DALAR*

ÖZ

Afrika Birliği, 2014 yılında başlattığı girişimle, Afrika kıtasını bölgesel bir uluslararası ceza mahkemesine kavuşturmayı amaçlamaktadır. Bu girişim, Nüremberg'ten bu yana evrensel olarak uygulanagelen uluslararası cezai muhakemede daha önce örneği olmayan yeni bir araçtır. Söz konusu girişimin önemi, uluslararası ceza hukukunda bölgeselleşme kavramını tartışmaya açma potansiyeli taşımasındandır. Kıta düzeyinde bütünleşmeyi hedef alan Afrika Birliği, 2000'li yılların başından itibaren artan şekilde uluslararası ceza adaletini gündemine almaktadır. Afrika Birliği, uluslararası cezai muhakeme araçlarının Afrikalıları haksız yere hedef aldığı iddiasına dayanmaktadır. Ancak bu durum, uluslararası ceza hukuku normlarının tümünden reddi anlamına gelmemektedir. Talep edilen, bu normların Afrika devletlerinin önceliklerini, değer ve farklılıklarını içerecek şekilde reforme edilmesidir. Bu anlamda “Afrika Ceza Mahkemesi”, uluslararası cezai muhakemenin bilinen araçlarından pek çok açıdan farklılaşan bir yargı yetkisine sahip olacaktır. Bölgesel ve evrensel olan mutlak surette birbirine karşıt olmak zorunda değildir. Her ne

* Bu çalışma, yazarın, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Funda KESKİN ATA danışmanlığında yazılan ve 7 Haziran 2022 tarihinde kabul edilen “Evrensel Yargı Yetkisinin Tarihsel Gelişimi ve Afrika Örneği: Afrika Sorunlarına Afrika Çözümleri” başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

* Arş. Gör. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mdalar@ogu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0594-840X

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 15.08.2022

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 25.01.2023

kadar işler bir mekanizma kurabilmek için Afrika Birliği'nin aşması gereken pek çok sorun olsa da Afrika Ceza Mahkemesi sayesinde yaratılacak bölgesel uygulama ve teamüllerin uluslararası ceza hukukunun gelişimine katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Evrensel Yargı, Uluslararası Ceza Mahkemesi, Uluslararası Ceza Adaleti, Afrika Birliği, Bölgeselleşme.

ABSTRACT

With a proposal launched in 2014, the African Union wants to establish a regional international criminal court for the continent. This effort may introduce a brand-new tool that has never been used before in international criminal justice since Nuremberg. This initiative is a significant effort as it may lead to a regionalization debate in international criminal law. Since the early 2000s, the African Union has more frequently prioritized international criminal justice as part of its efforts to achieve continental integration. The African Union was founded on the understanding that international criminal procedures have unfairly targeted Africans. This claim does not, however, imply a total denial of the principles of international criminal law. These standards are asked to be reformed to reflect African governments' goals, values, and differences. Therefore, "the African Criminal Court" will have a very different jurisdiction from the established international criminal law mechanisms. Although the African Union faces significant difficulties in establishing a well-working system, the regional norms and customs to be established by the African Criminal Court may contribute to the development of international criminal law.

Keywords: Universal Jurisdiction, International Criminal Court, International Criminal Justice, African Union, Regionalization.

GİRİŞ

Afrika Birliği'nin (AfB) 2014 yılında imzaya açtığı ancak henüz yeterli onaya ulaşmadığı için yürürlüğe girmeyen Malabo Protokolü,¹ bölgesel bir uluslararası

¹ Haziran 2022 itibarıyla 15 üye devletin imzaladığı protokolü henüz onaylayan devlet yoktur.

ceza mahkemesinin ilk örneğini Afrika kıtasında kurmayı amaçlamaktadır. Protokolün yürürlüğe girmesiyle, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi ile Afrika Adalet Divanı birleştirilecek, kurulacak Mahkeme'nin yargı yetkisine uluslararası suçlar da eklenecek ve bu suçlar karşısında bireysel cezai sorumluluk denetlenecektir. Dolayısıyla ilk kez, uluslararası suçların faillerini muhakeme edecek *ad hoc* nitelikte olmayan bölgesel bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulması Afrika kıtasında gündeme gelmiştir.

Burke-White (2003) gelişmekte olan uluslararası ceza adaleti sistemi içinde bölgesel uygulama seçeneklerinin önemine dikkat çekmektedir. Ona göre uluslararası ceza hukukunu bölgeselleştirmenin dört potansiyel yolu vardır. Bu yollar, uzmanlaşmış bölgesel ceza mahkemeleri, UCM'nin bölgesel düzeyde faaliyet göstermesi, suçun işlendiği bölgede bir devletin evrensel yargı yetkisine başvurması ve bölgedeki hukukçulardan ve bölgesel içtihatlardan yararlanan yarı-uluslararası (hibrit) ceza mahkemelerinin kurulmasıdır (Burke-White, 2003: 748). Bölgesel süreçler, tamamen ulusal ya da tamamen uluslararası yargılama süreçlerinin ilgili yarar ve zararlarının dengelenmesini sağlamaktadır. (Burke-White, 2003: 749). Bu araçlardan bölgesel uluslararası örgütlerin desteğini alan yarı-uluslararası muhakeme araçları daha fazla uygulama alanı bulmuştur. Uluslararası cezai muhakemede evrensel yargı yetkisi uygulamaları, BMGK kararıyla kurulan *ad hoc* mahkemeler ya da UCM'nin faaliyetlerinin beklentileri karşılayamadığı açıktır. Bu açıdan uluslararası ceza hukukunda bölgeselleşme eğilimi giderek artmaktadır. Malabo Protokolü'nün kurmayı amaçladığı muhakeme aracı bu türden bir bölgeselleşmenin, *ad hoc* prosedürlere göre oldukça katı bir yolu olarak Burke-White'ın sıraladığı potansiyel yollara yeni bir alternatif niteliğindedir.

Uluslararası ceza hukukunda bölgeselleşmenin yapısal ve normatif çerçevesinin değerlendirildiği çalışmalar, *ad hoc* prosedürler üzerine odaklanmaktadır.² Malabo Protokolü'nün kurmaya çalıştığı mekanizma, uluslararası ceza hukukunda bölgeselleşmenin yeni bir yoludur. Bu çalışma, Afrika örneği üzerinden uluslararası ceza hukukunda daimi ve bölgesel bir uluslararası ceza mahkemesi yoluyla bölgeselleşmeyi tartışmaya açarak literatürdeki boşluğun doldurulmasına katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Bölgesel örgütlerin uluslararası ceza hukukuna dahil oldukça yeni bir gelişmedir. Kuruluşunda AB'nin önemli etkisi olan Kosova Uzman Daireleri ve Uzman Savcılık Ofisi'nin uygulamaları, AfB ve Senegal arasında işbirliği ile kurulan EAC önemli birer örnek teşkil etmektedir. Bu uygulamalar, BMGK

² Bu minvalde çalışmalar için bkz. Burke-White (2003); Jessberger (2014); Cimiotta (2016); Baylis (2020).

kararıyla Yugoslavya ve Ruanda'da kurulan *ad hoc* mahkemelerden daha işlevsel olmalarının yanı sıra ulusal olduğu kadar bölgesel düzeyde de etki doğurmuştur (Cimiotta, 2016: 72). Benzer şekilde Kosova, Senegal (Olağanüstü Afrika Daireleri) ve Sudan (Güney Sudan için Melez Mahkeme) örneklerini karşılaştıran Baylis (2020), bölge devletlerinin yanı sıra özellikle güvenlik ve normlar konusundaki işlevleri üzerinde olumlu katkısı sebebiyle AB ve AfB gibi bölgesel uluslararası örgütler için de önemli avantajları olduğuna değinmektedir (Baylis, 2020: 19). Bölgeselleşmeyi uluslararası ceza hukukunda olumlu bir gelişme olarak değerlendiren Sirleaf, cezai meselelerde bölgesel bütünleşmenin ortak güvenlik tehditlerine cevap vermede de etkin bir yol olduğunu öne sürmektedir (Sirleaf, 2016: 732). Bu bağlamda uluslararası ceza hukukunda bölgesel uluslararası örgütlerin dahliyle kurulan yapılar, bu örgütlerin bölgesel bütünleşme arayışları için de faydalıdır (Sirleaf, 2016: 732).

Bilhassa Roma Statüsü'nün tarafı olmayan Sudan'ın o dönem görevde olan eski devlet başkanı Ömer El-Beşir'in Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) kararıyla tutuklanması talebinin ardından AfB, evrensel yetkinin Afrikalı olmayanlarca Afrikalılara karşı kötüye kullanıldığı iddiası üzerine somut stratejiler ortaya koyma çabası içine girdi. Afrika'da bölgesel bir uluslararası ceza mahkemesi kurma girişimi, bu stratejilerden bir tanesidir. Afrika devletlerinin uluslararası ceza hukukunun muhakeme araçlarıyla ilişkisi oldukça sorunlu olarak tarif edilmektedir (Ifeonu, 2009: 13). Bu nedenle AfB'nin uluslararası ceza hukukunda bölgesel bir sistem kurma girişimi, evrensel çabaların bir muhalifi, uluslararası suçlarda dokunulmazlığın ve yargı bağımsızlığının ardına sığınarak cezasızlığı sürekli kılma çabası olarak değerlendirilebilmektedir (Mills ve Bloomfield, 2017: 103; Mutua, 2016). Van Sliedregt ve Vasiliev (2014) ile Van Den Herik ve Stahn (2012) gibi yazarlar ise uluslararası ceza hukukunda bölgeselleşme eğiliminin, uluslararası ceza hukuku normlarının parçalanması (*fragmentation*) sonucunu doğurabileceği, böylelikle normların meşruiyetine zarar verebileceği uyarısında bulunmaktadır. Ancak Schabas (2007), devletlerin en düşük ortak paydada uzlaştıkları tek bir evrensel uluslararası ceza hukuku standardını desteklemek yerine bölgesel farklılıklara izin verilmesinin, koruma ve uygulama yönünden uluslararası ceza hukukunun meşruiyetine katkı sağlayacağı kanaatindedir.

Branch (2019), Afrika'da bölgesel bir ceza mahkemesinin UCM'nin muzdarip olduğu sorunları bölgesel düzeyde yeniden üreteceği kaygısını taşımaktadır. Ona göre siyaset ve hukuk arasındaki gerilimi aşma potansiyeli taşımayacak olan mahkemenin işleyişini, siyasi gündemlerin belirlemesi kaçınılmazdır. Martini (2020), UCM ile Malabo Protokolü'nün kurmayı hedeflediği mahkemenin aynı suçlar üzerinde yargı yetkisine sahip olmasının

sakıncalarına dikkat çekmektedir. Malabo Protokolü'nün onaylanması, Roma Statüsü'ne taraf olan devletlerin yükümlülüklerini ortadan kaldırmamaktadır. Aynı durumlar ve aynı kişiler hakkında yürütülecek paralel soruşturmalar, her iki mekanizmanın da etkinliğini zedeleyecektir (Martini, 2021: 1200). Diğer yandan Malabo Protokolü, UCM ve Afrika arasındaki gerilimli ilişkinin doğrudan bir sonucu olarak da görülebilmektedir (Brett ve Gissel, 2020). Uluslararası ceza hukukunun muhakeme araçları ile Afrika devletlerinin ilişkileri Malabo Protokolü'ne giden süreçte etkili olmakla birlikte, bölgesel bir uluslararası ceza mahkemesi hedefi, AfB'nin kıta düzeyinde hedeflediği bölgesel bütünleşme ve bu bağlamda kıtada barış ve güvenliğin sağlanması hedefi içine yerleşmektedir (Mystris, 2021). Benzer şekilde Uwazuruike (2021), Malabo Protokolü'nün AfB'nin 2001 yılında geçirdiği dönüşüm bağlamında kıtasal bütünleşmenin bir parçası olarak ele alınması gerektiği kanaatinde.

Bu çalışmada, AfB'nin kıtasal düzeyde kurmayı amaçladığı bölgesel bir uluslararası ceza hukuku sisteminin, bölgesel bir bütünleşmeye katkı yapmanın ötesinde, uluslararası ceza hukuku alanında normların reformunu zorlama potansiyeli taşıdığı savlanmaktadır. Bu bağlamda bilhassa UCM ile Afrika devletleri arasındaki siyasi gerilimin doğrudan bir sonucu olarak değil, uluslararası ceza hukukunun gelişiminde bir aşama olarak görülmesi gerekmektedir. Bu gelişme, uluslararası ceza hukuku normlarının parçalanması ve diğer muhakeme araçlarının etkinliklerinin sekteye uğraması değil, aksine bu normların gelişimine olumlu bir katkı olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda çalışmada, Afrika'daki girişimin uluslararası ceza hukukunun muhakeme araçlarının tarihsel gelişimi içinde nasıl konumlandığını tahlil etmek, bölgesel ve *ad hoc* olmayan bir girişimin bu gelişim sürecindeki yerini ve olası katkılarını belirlemek amaçlanmaktadır.

AfB, 1963 yılında kurulan Afrika Birliği Örgütü (ABÖ)'nün halefidir. ABÖ'den AfB'ye geçiş süreci, örgütün kıtadaki etkinliğinin tartışmaya açılmasının bir sonucudur. Bu bağlamda çalışmada öncelikle AfB'nin kuruluş süreci ve düzenlemeleri incelenecektir. Çalışmanın derinleştirilmesi gereken bir diğer boyut, uluslararası ceza hukukunun muhakeme araçları ile Afrika devletlerinin ilişkilerinin incelenmesidir. Böylelikle AfB'nin evrensel yetkiye yaklaşımının değerlendirilebileceği bir zemin oluşturulmaya çalışılacaktır. Ardından AfB'nin uluslararası ceza hukukunun muhakeme araçlarına yönelik karar ve uygulamaları incelenecek ve uluslararası ceza adaleti konusundaki yaklaşımı belirginleştirilmeye çalışılacaktır. Son olarak kıtada kurulması amaçlanan bölgesel uluslararası ceza mahkemesinin yargı yetkisi incelenecek, böylelikle AfB'nin uluslararası ceza adaletini sağlamadaki rolünün ve bölgesel bir uluslararası ceza mahkemesinin mahiyetinin değerlendirilmesi mümkün olacaktır. Bunun için çalışmanın birincil kaynakları AfB Genel Kurulu tarafından alınan kararlar ve

imzaya açılan antlaşmalardır. İkincil kaynaklar ise uluslararası yargılama kararları, hükümet dışı ve hükümetlerarası örgütlerin konuya ilişkin raporlarıdır. Söz konusu kaynaklar ilgili literatür bağlamında incelenecektir.

1. AFRIKA BİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NDEN AFRIKA BİRLİĞİ'NE, "MÜDAHALESİZLİK"TEN "KAYITSIZ KALINAMAZLIK" A

ABÖ, 1963 yılında Afrika devletlerinin tekrar sömürge yönetimi altına girmelerini önleme ve İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası düzenin destekler görüldüğü bağımsızlık mücadelelerini ileriye taşıma amacıyla kıtasal bütünleşmenin sağlanması için kurulmuştu. Varlığını sürdürdüğü 39 yıl boyunca Afrika devletlerinin egemenliklerinin ve mevcut sınırlarının korunması hassasiyetini taşıyan ABÖ, bu nedenle son derece hareketsizdi. Yaptırım gücüyle donatılmış, bağlayıcı karar alabilen bir organdan yoksun olan ABÖ, Afrika kıtasında 1990'larda başlayan ve iç savaşlar, kalkınma sorunları ve anti-demokratik yönetimlerin artmasıyla gün yüzüne çıkan kötümserlik ortamında 2001 yılında yerini AfB'ye bıraktı.

Uluslararası barışın desteklenmesi, kıtada refahın ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, demokrasinin ve iyi yönetişimin güçlendirilmesi gibi neoliberal ilkeleri esas alan AfB, ABÖ'nün gayri resmi "müdahalesizlik" politikasını, "kayitsız kalınamazlık" politikası ile değiştirmeyi hedefledi (Williams, 2007: 267). Bu minvalde kıta içinde "demokrasi ve insan hakları yanlısı müdahale" (Levitt, 1996: 786) mekanizması oluşturulmaya çalışıldı. Bu mekanizmanın iki temel dayanağı vardır. Bunlardan ilki, AfB'nin kurumsal yapısının temelini oluşturan ilkelerinin sayıldığı AfB Antlaşması'nın 4. maddesinin p fıkrasında yer alan, anayasal olmayan yollardan hükümet değişikliklerinin reddedilmesi ve kınanması (Afrika Birliği, 2001) ilkesidir. Askeri rejimler ve darbeler konusunda hatırı sayılır tecrübesi olan Afrika'da, bu yönetimlerin Birlik faaliyetlerinden menedilmesini amaç edinen ilkenin anlaşmada yer alması, bağımsızlıktan bu yana kıtanın her yerine yayılan iç çatışmaların ve demokratik olmayan rejimlerin yarattığı olumsuz imaj nedeniyle, Birlik'in müdahaleden kaçınan pasif tutumu değiştirme amacının göstergesidir (Williams, 2007: 255).

İkinci dayanak ise, AfB'nin Kurucu Antlaşması'nın 4. maddenin h fıkrasında yer alan savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçların bir üye devletin ülkesinde işlenmesi durumunda barış ve güvenliğin sağlanması için Birlik'e verilen müdahale hakkıdır (Afrika Birliği, 2001). Yine aynı maddenin j fıkrasında, üye devletlere barış ve güvenliğin tesisi amacıyla Birlik müdahalesini talep etme hakkı da tanınmıştır. Bu iki fıkra bir arada ele alındığına, AfB'nin hem kendiliğinden hem de üye devlet talebiyle müdahale etme hakkı kazandığı ortaya çıkmaktadır,

dolayısıyla ilgili devletin talebinin her koşulda aranması zorunluluğu yoktur. Söz konusu maddede, müdahaleyi gerektirecek durumlar sayılarak tüketilmiştir. Buna göre, savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçlar müdahaleyi gerektiren durumlardır. Kurucu Antlaşma'yı tadil eden 11 Temmuz 2003 tarihli Protokol, müdahaleyi gerektiren durumlara, yasal düzenin önemli ölçüde tehdit edilmesini de eklemiştir (Afrika Birliği, 2003).³

Kıta içerisinde geliştirilmeye çalışılan müdahale mekanizması, post-kolonyal Afrika'nın uluslararası hukuka ilişkin yaklaşımını ortaya koymada önemli ipuçları taşımaktadır. Post-kolonyal devletlerde, Batı'ya yönelik direniş ruhunda bir devamlılık tespit edilebilir. Sömürgecilik döneminde sömürge yönetimlerine karşı direniş, sömürgecilik sonrası dönemde hegemonya karşıtı muhalefet olarak kendini göstermektedir (Ranger, 1986: 49). Bu devamlılık, iki temel eğilim üzerinden görünür hale gelmektedir. İlk eğilim, her türden çağcıl siyasi, ekonomik ve sosyal sorunu sömürgecilik mirasına bağlama eğilimidir. Sömürgeciliğin miras bıraktığı bölünmüşlük, ekonomik az gelişmişlik, kendini yönetme tecrübesinde eksiklik, etkin sosyo-ekonomik bölüşümü sağlayamama gerek etnik gerek dinsel gerekse siyasi ve sosyo-ekonomik hak arayışı temelli her türden iç karışıklık ve savaş sürecinin temel açıklayıcısıdır. Bu da Batı hegemonyası karşıtlığının kıta genelinde hiç sönmemesiyle sonuç verir. İkinci eğilim ise, Batı ile kurulan post-kolonyal ilişkilerde, Batı'nın gerçek niyetinden sürekli olarak şüphelenmedir. Özellikle egemenlik duvarının esnetilmesini gerektiren her türden ilişkileniş, sömürgecilik hayaletini geri çağırır niteliktedir.

Ancak müsebbip görme ve şüphe duyma üzerinden şekillenen bu direniş, Avrupalı olmakla suçlanan uluslararası hukukun tümünden reddi anlamına gelmez. Mevcut uluslararası hukuk düzeninin üzerine bina edildiği egemen eşitlik ilkesi, bağımsızlığını kazanan Afrika devletlerine daha önce dışlandıkları düzen içerisinde var olma imkânı vermektedir. Diğer yandan ise, uluslararası hukuk fikrinin Afrika devletlerine yabancı olmadığı, Kara Kıta'nın tarihin başından bu yana hem kıta içinde hem de dünyanın geri kalanıyla kurulan ilişkilerde, bu ilişkileri düzenleyen kendilerine has kurallar geliştirdiği vurgulanır (Elias, 1972: 3). Bu yaklaşıma göre, Trans-Sahra ticaret yolları üzerinde yapılan Kuzey-Güney ticaretinin, Hint Okyanusu üzerinden yapılan Doğu ticaretinin ya da Kartacalıların dış ilişkilerinin incelenmesi yoluyla tespit edilebilen ticareti, savaş ve barışı düzenleyen kurallar, uluslararası hukukun Avrupa ile temastan önce de Afrika'ya içkin olduğunu ortaya koyar (Elias, 1972: 3-5). Ancak sömürgecilik,

³ Söz konusu Protokol, Birlik üyesi devletlerin üçte ikisi tarafından onaylanmaması nedeniyle Haziran 2022 itibarıyla henüz yürürlüğe girmemiştir. 30 devlet tarafından onaylanan protokolün yürürlüğe girmesi için altı devlet tarafından daha onaylanması gerekmektedir.

Afrika'nın kendine has pratiklerinin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Sömürgeciliğin neden olduğu uluslararası hiyerarşi, sömürgecilik sonrasında da sürmekte ve bu hiyerarşi sebebiyle, yapımına dâhil olmadıkları uluslararası hukuk normlarının Afrika devletlerine tek taraflı olarak uygulanması ile neticelenmektedir. Talep edilen de bu normların yeniden yorumlanması ve Afrika devletlerinin kendilerinin ürettikleri pratikler üzerinden bu yorumlanma sürecine dâhil olabilmeleridir.

Bu çabanın en görünür olduğu yer, egemen eşitlik ilkesi hilafına gerçekleştirilen insani müdahale ya da evrensel yargı yetkisi gibi normların Afrikalılara karşı uygulanmasıdır. Bu uygulamalar, Afrikalı devletlerin sıkı sıkıya sarıldıkları egemen eşitlik ilkesine aykırılığı en kolay tespit edilebilen uygulamalar olduklarından, yeni bir sömürgeciliğe, tahakküm ilişkisine imkân verecek şekilde uygulanageldikleri şüphesini canlı tutmaktadır. Zira bu normların eski sömürgeciler tarafından Afrikalılara uygulanması mümkün, tersi ise imkânsızdır (Okaför, 2005: 179). Hem sömürgeciliğin yeni biçimlerle geri dönebileceğinden duyulan endişeye hem de normların yeniden yorumlanması sürecine dâhil olabilme talebine en iyi cevap veren çözüm, kıta içerisinde işleyecek mekanizmalar kurmaktır. AfB'nin kuruluşunun ardından uygulamaya konmaya çalışılan “kayıtsız kalınamazlık” ilkesi üzerine kurulu müdahale mekanizmasının gösterdiği gibi, bir yandan eğer egemenlik devri gerekiyorsa bu devrin “Afikalı olan” a yapılması, bu sayede sömürgeciliğin geri dönmesine engel olunabileceği anlayışı hâkimdir. Diğer yandan da kıta içinde üretilecek pratiklerle uluslararası hukuk normlarının reformunu zorlayabilmenin mümkün olabileceği düşünülmektedir (Okaför, 2005: 180). Bu anlayış, Birlik'in uluslararası ceza hukukunun muhakeme araçlarına yaklaşımı ve bu yaklaşım sonucunda geliştirmeye çalıştığı mekanizmaların değerlendirilmesinde önem taşımaktadır.

2. ULUSLARARASI CEZA HUKUKUNUN MUHAKEME ARAÇLARI İLE AFRİKA DEVLETLERİNİN İLİŞKİLERİ

Uluslararası Ceza Hukukunun Muhakeme Araçlarının Tarihsel Gelişimi

Yargılamak, hüküm vermek, cezalandırmak ve verilen cezayı infaz etmek devlet egemenliğinin doğrudan bir ifadesidir. Bu nedenle, devletler kendi ülkelerinde işlenen (ülkesellik ilkesi), failin veya mağdurun vatandaş olduğu (aktif ve pasif şahsılık ilkesi) ya da devletin hayati çıkarlarını etkileyen (koruma ilkesi) suçlar karşısında yargı yetkisine sahiptir. Uluslararası suçları muhakeme etmek ise, bu suçların uluslararası toplumun tümünü etkilediği iddiası nedeniyle, tüm devletlerin yetkisinde olarak kabul edilmektedir (evrensellik ilkesi). Uluslararası suçların faillerini yargılayan mekanizmalar, uluslararası düzenin ortak

menfaatlerinin savunuculuğunu (*actio popularis*)⁴ yaptıkları iddiasına dayanır. Zira uluslararası suçlar, uluslararası düzenin ortak menfaat ve değerlerine aykırı suçlardır (Bassiouni, 2001: 96). Bu nedenle de evrensel yetki, doğası gereği egemenlik ile çatışmaktadır.

Uluslararası suçları muhakeme etme biçimlerinin tarihsel gelişiminde üç temel araç tespit edilebilir. Buna göre de evrensel yargı olarak tariflenen uluslararası ceza hukukunun tarihsel gelişimi, geleneksel ve modern dönem ikiliği üzerinden anlatılır (Kontorovich, 2004: 184). Geleneksel dönem adı verilen ve kabaca 18. yüzyıldan başlayan dönemde evrensel yargı yetkisi, deniz haydutluğuna karşı kullanılıyordu. İnsanlığın ortak düşmanı kabul edilen haydutlar, uyruklu ya da ülkesellik bağına bakılmaksızın yakalayan devletin ulusal mahkemelerince yargılanıyordu. Nitekim evrensel yargı yetkisinin uluslararası hukuktaki yerini açıklamaya çalışan tüm yaklaşımlar da deniz haydutluğuna karşı bu ilkenin kullanımının bir uluslararası teamül kuralı teşkil ettiğine ve yetki kapsamına giren suç kategorilerinin “deniz haydutluğu analojisi” yoluyla açıklandığına atıf yapmaktadır (Kontorovich, 2004: 184-185).

Evrensel yargı yetkisinde “yeni/modern” dönem, İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi ile başlar. İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi, evrensel yargı yetkisinin kapsamına giren suç kategorilerinin genişlemesini sağlayan gelişmelerin ortaya çıkmasına işaret eder. Savaş sonrası galiplerin kurduğu *ad hoc* ceza mahkemeleri olan Nürnberg ve Tokyo Uluslararası Askeri Ceza Mahkemeleri uluslararası cezai muhakemede yeni bir araç olarak ortaya çıktı. Özellikle Nürnberg Mahkemesi’nin kurucu statüsü, savaş suçları, barışa ve insanlığa karşı suçlar olarak örneklendirilen “uluslararası suç” ve bu suçlar karşısında “bireysel cezai sorumluluk” gibi kavramların uluslararası hukukta yerleşmesini sağlayarak uluslararası ceza hukukunun miladi uğrağı haline gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası Yugoslavya ve Ruanda’da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararıyla kurulan iki *ad hoc* mahkeme, Nürnberg mirasını ileriye taşıdı. Yine Soğuk Savaş sonrası dönemde, Sierra Leone Özel Mahkemesi, Olağanüstü Kamboçya Mahkemesi, Lübnan Özel Mahkemesi, Doğu Timor Ağır Suçlar Özel Paneli ya da Kosova Uzman Daireleri gibi, *ad hoc* nitelikte olan ancak ulusal ve uluslararası unsurları bir araya getirdiğinden melez olarak tarif edilen mahkemeler de kuruldu.

Evrensel yetkinin modern döneminde bir de ulusal mahkemeler eliyle uluslararası suçların faillerinin yargılanmaları söz konusu oldu. Özellikle iç savaş süreçlerinden kaçarak başka devletlerin ülkelerine sığınan ve mültecilik statüsü

⁴ Toplumun çıkarlarına zarar verilmesi durumunda, toplumun üyesi olan bir kişinin, özel çıkarları söz konusu olmasa dahi toplum adına yargı organlarına başvurma hakkını ifade eder.

arayan faillerin cezasız kalmaması için, deniz haydutluğu analogisi yoluyla, bu faillerin cezalandırılmalarının uluslararası toplumun yararına olduğu düşüncesi yeniden gün yüzüne çıktı (Kontorovich, 2004). Buna göre, ulusal mahkemeler failin ya da kurbanın vatandaş olmadığı, suçun ülkede işlenmediği durumlarda yargı yetkisi öne sürdüler. Burada evrensel yargı yetkisinin temel saiki, kimi suçların uluslararası toplumu tümünden etkilediği ve nerede, kim tarafından kime karşı işlenirse işlensin cezasız kalmamaları gerektiğidir. Ulusal mahkemelerin uluslararası ceza adaletini sağlama yetkisinin olduğu iddiası, ilk kez 1961 yılında Adolf Eichmann'ın İsrail'de yargılanması ile gündeme gelmişti (Brown, 2001: 383-384). Bugün 193 BM üyesi devletten 166'sı, evrensel yargı yetkisinin öne sürülebildiği uluslararası suçlardan en az birine ulusal hukuk düzenlerinde yer vermekte ve bu suçlara karşı ulusal mahkemelerine evrensel yargı yetkisi tanımaktadır (Uluslararası Af Örgütü, 2012: 11).

Uluslararası ceza adaletini sağlamada üçüncü mekanizma, 2002 yılında işler hale gelen UCM'nin kuruluşudur. UCM'nin kuruluşu, uluslararası ceza hukukunda yeni bir milat niteliğindedir, zira *ad hoc* prosedürler ve ulusal yargı mekanizmalarının muzdarip olduğu tüm hukuki ve siyasi sorunları aşma çabası vaadiyle ortaya çıkmıştır. *Ad hoc* mahkemeler *ex post facto*⁵ olarak kurulmaları nedeniyle, başta suçta ve cezada kanunilik olmak üzere cezai yargılamanın temel ilkelerini hiçe saymalarının yanı sıra seçmeci bir adalete hizmet ettikleri eleştirilerine maruz kalmaktadır (Brown, 1998: 386). *Ad hoc* prosedürlerle benzer şekilde, ulusal mahkemelerin evrensel yargı yetkisi uygulamaları da tek yanlılık eleştirilerinden muzdariptir. Ancak UCM gibi daimi ve bağımsız bir mahkemenin kuruluşu ile evrensel yargı çabalarında tek taraflılık, “galiplerin adaletine hizmet etmek”, ulusal ve uluslararası yürütme güçlerinin etkisi gibi çelişkilerden uzak kalabilmek mümkündür (Köchler, 2005: 286-287).

Afrika Devletlerinin Uluslararası Cezai Muhakeme Araçları ile İlişkileri

Soğuk Savaş'ın bitişiyle artık devletler arası savaşların görülmeyeceği beklentisi, Soğuk Savaş süresince süper güçler arası çekişmeler içinde soğurulmuş olan sorun alanlarının canlanmasıyla ortaya çıkan iç çatışma süreçlerinin hız kazanması sonucu boşa çıktı. “Yeni savaş” (Kaldor, 2007; Gray, 1997) kavramsallaştırmasına konu olan bu çatışmalar, bir devletin sınırları içinde, bir ya da daha fazla etnik, dini, siyasi grubun, diğer gruplara ya da bu grupların baskın konumda olduğu devlet otoritesine karşı büyük ölçekli başkaldırıları şeklinde ortaya çıktılar. Katı blok politikalarının çözülüşünün hemen ardından Yugoslavya ve Ruanda'da yaşananların çektiği dikkatle, bu türden iç savaş

⁵ Bu kavram, suçu düzenleyen ceza normlarının eylem gerçekleşikten sonra düzenlenmesi ve ceza normunun geriye yürütülmesi anlamına gelir.

süreçleri önemli ölçüde arttı. Soğuk Savaş'ın bitişini takip eden ilk 10 yılda 50'den fazla iç savaş süreci yaşandı (Melander, Öberg ve Hall, 2007). Bu dönemde Sahra-altı Afrika'da ise 20'ye yakın devletin en az bir iç savaş dönemi yaşadığı tahmin edilmektedir (Elbadawi ve Sambanis, 2000: 245). 2021 yılı itibarıyla 24 Afrika devletinde aktif çatışmalar sürmektedir (Davies, Petterson ve Öberg, 2022: 596). Düşük yoğunluklu çatışmalar ve şiddetli çatışmaların komşu devletlere yayılması sorunları da eklendiğinde bu süreçlerden etkilenen insan sayısı önemli ölçüde artmaktadır. Sömürgeciliğin yarattığı yapay sınırlar ve bu sınırların neden olduğu sosyo-politik bölünme, adaletsiz sosyo-ekonomik bölüşüme bağlı kronik fakirlik ve marjinalleşmiş gençlik kültürü, sosyo-ekonomik hak arayışının kimi yerde dini ama en çok da etnik bölünmeyle üst üste binmesi gibi nedenlerle açıklanmaya çalışılan bu süreçler, ardında ağır insan hakları ihlalleri bıraktı. Bu durum uluslararası ceza adaletini sağlamayı amaçlayan mekanizmaların Afrika'ya daha çok odaklanmaları ile neticelendi (Souaré, 2009: 369).

Bir kere Belçika, İspanya, Fransa ve Hollanda başta olmak üzere pek çok Avrupa devletinin ulusal mahkemeleri önünde evrensel yargı yetkisine dayanarak çok sayıda Afrikalı sanık durumuna geldi. Zira iç savaş süreçlerinden kaçanların - fail ya da kurban- nihai hedefi çoğunlukla Avrupa devletleri oldu. Uluslararası suçlara karışan ve Avrupa devletlerinin ülkelerinde mültecilik statüsü arayan kişilerin yanı sıra, bu suçların kurbanı olmanın mültecilik statüsü kazanmada kolaylık sağlayacağı inancı ve sivil toplum kuruluşlarının da yargılama süreçlerine dahil de söz konusudur (Langer, 2015: 245). Uluslararası kamuoyunun desteğini de alan bu girişimler, daha ziyade Afrika devletlerinin uyruklarına yönelik girişimlerin ön plana çıkmasıyla neticelenmektedir. 1990-2009 yılları arasında, Belçika, İspanya, Fransa, Hollanda başta olmak üzere sekiz AB üyesi devlette, 60 civarı Afrikalı fail hakkında soruşturma başlatıldı, iddianame hazırlandı ve tutuklama müzakereleri çıkartıldı. (AU-EU Ministerial Troika, 2009: 27). 2010-2017 yılları arasında dünya genelinde evrensel yargı yetkisine dayanarak tamamlanan dava sayısı 639'dur ve bu davaların yarısına yakını Afrikalı sanıklar hakkındadır (Langer ve Eason, 2019: 786).

UCM'nin kuruluşuna kadar geçen süreçte ilgili devletlerin evrensel yargı yetkisine imkân veren normatif çerçeveleri oldukça genişledi ve pek çok sanık hakkında *in absentia* (gyıapta) soruşturmalar başladı. Ancak ne zamanki bu soruşturma ve kovuşturmalar ilgili devletin uluslararası ilişkilerinde sorun yaratmaya başladı, o zaman bu normatif çerçeveler neredeyse evrensel yetkinin kullanılmasını imkânsız hale getirecek şekilde daraltıldı. Bu konuda en dikkat çekici örnek, Belçika'da 2003 yılında 1991 Körfez Savaşı esnasında Bağdat'taki sivil kampların bombalanmasının savaş suçu teşkil ettiği gerekçesiyle dönemin ABD Başkanı George Bush, Dışişleri Bakanı Colin Powell, Savunma Bakanı Dick

Cheney ve General Norman Schwarzkopf hakkında başlatılan kovuşturmadır (Baker, 2009: 150). Bu girişimin yarattığı siyasi gerilim ortamında Belçika hükümeti evrensel yargı rejiminde, yetkinin kullanılmasını neredeyse imkânsız hale getirecek bir değişikliğe gitti (Baker, 2009: 152). Bu değişiklik, ABD'nin, evrensel yargı yetkisi yasasının değişmemesi halinde NATO üyesi devletlerin yöneticilerinin tutuklanma ve kovuşturulma kaygısı taşımaları nedeniyle Belçika'yı ziyaret etmek istemeyecekleri ve bu sebeple NATO karargâhının Brüksel'den taşınması gerektiğine dair baskılarının doğrudan bir sonucudur (Walley, 2003: 403). Dolayısıyla ulusal mahkemeler eliyle uluslararası ceza adaletini sağlama girişiminin, uluslararası ilişkilerde eli daha güçlü olan devletlerin lehine işlediği, yetkinin zayıf/güçsüz/mağlup olan devletlere karşı kolaylıkla kullanılabilirdiği eleştirilerin temelini teşkil etmektedir.

UCM pratiklerinde de durum farklı değildir. 2022 yılı itibarıyla UCM'nin önündeki 31 davanın tamamı Afrika devletlerinde yaşanan durumlarla ilgilidir (Uluslararası Ceza Mahkemesi, 2022). UCM'nin faaliyete başlamasından itibaren günümüze kadar sekiz Afrika devletindeki durumla ilgili toplamda 43 Afrikalı ile ilgili soruşturma ve kovuşturma yürütüldü (Uluslararası Ceza Mahkemesi, 2022). Soruşturma aşamasındaki 17 durumun 10'u yine Afrika devletleri ile ilgilidir (Uluslararası Ceza Mahkemesi, 2022). Üstelik Afrika devletleri dışındaki bir devlette yaşanan durumla ilgili ilk soruşturma, 2016 gibi geç bir tarihte Gürcistan hakkında başlatıldı.⁶ Dolayısıyla UCM faaliyetinin tamamında münhasıran Afrikalıları yargıladı ve yine faaliyetinin önemli bir kısmında sadece Afrika devletlerindeki durumlarla ilgilendi. Soğuk Savaş sonrası süreçte zaten sömürgecilik döneminden gelen sorunların ateşleyicisi olduğu iç savaş/karışıklık süreçleri Afrika kıtasında sıklıkla yaşanmış olmakla ve bu süreçler ardından pek çok uluslararası suçun failini bırakmış olmakla birlikte yine de aynı dönemde dünyanın başka yerlerinde ve en az aynı ağırlıkta yaşanan süreçlerin göz ardı edilmesi dikkat çekicidir. Diğer yandan Roma Statüsü'nün tarafı olmayarak UCM'nin yargı yetkisini kabul etmeyen devletlerde işlenen uluslararası suçların faillerinin, BMGK eliyle UCM önüne getirilebilmesi ve devlet başkanları başta olmak üzere üst düzey yöneticilerin de UCM önünde sanık sıfatı kazanabilmesi egemenliğe ilişkin kaygıları pekiştirmektedir.

Esasında UCM ile Afrika devletlerinin ilişkilerinde iki temel dönem tespit etmek mümkündür. UCM'nin faaliyete başladığı 2002 yılından 2009 yılına kadar geçen süreç, Afrika devletlerinin UCM'ye olan desteklerinin görülebileceği bir dönemdir. Bu dönemde Uganda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Orta Afrika

⁶ Bu soruşturmayı 2017'de Afganistan, 2018'de Filistin ve Venezuela, 2019'da Bangladeş, 2021'de Filipinler ve 2022'de Ukrayna hakkında başlatılan soruşturmalar izledi. Bkz. Uluslararası Ceza Mahkemesi (2022).

Cumhuriyeti'nde yürütülen soruşturmalar, Roma Statüsü'nün 14. maddesi uyarınca ilgili devletin bildirim yoluyla başlatılmıştır. Ancak 2009 yılında Sudan eski devlet başkanı Ömer El-Beşir hakkında çıkarılan tutuklama müzakeresi, Afrika devletlerinin UCM ile işbirliği retorikini değiştirmesi ile neticelendi.

3. AFRIKA BİRLİĞİ'NİN EVRENSEL YETKİ YAKLAŞIMI

Afrika kıtasının 2009 yılı itibarıyla hem evrensel yetkiyi doktriner olarak tartışmaya açmak hem de somut stratejiler geliştirmek için bir anlamda savunmaya geçtiği söylenebilir. Esasında gerek devletlerin tekil evrensel yargı yetkisi uygulamaları gerekse UCM konusunda Afrika devletlerinin tek ses olduğunu ve bu sese AfB'nin soluk verdiğini varsaymak mümkün değildir.⁷ Ancak AfB düzeyi, evrensel yetkinin Afrikalı olmayanlarca Afrikalılara uygulanması konusunda benzer ve karşıt seslerin uyumlaştığı, somut ve uygulanabilir politikalara dönüştüğü düzeydir. Nihayetinde bu kararlar, her üye devletin eşit oy hakkıyla temsil edildiği üst düzey karar olma organı olan AfB Genel Kurulu'nda alınmaktadır. Afrika devletlerinin evrensel yargı yetkisi, daha genelde uluslararası ceza hukuku hakkındaki kimi noktalarda benzeşen dağınık görüşlerinin kristalize olması ve ortak bir tutuma dönüşmesi bu sayede mümkün olabilmektedir. Sömürgecilik sonrası dönem, kimi zaman daha canlı kimi zaman daha sönük olsa da Afrika devletleri arasında dayanışma ruhunun devamlılık gösterdiği bir dönemdir. Afrika'nın sorunlarına çözümler bulma ortak amacının yarattığı kolektivite, AfB'ye mal edilebilecek kıta düzeyinde bir hukuk düzeni yaratma çabasını desteklemektedir. Bu nedenle, evrensel yargı yetkisine karşı Afrika yaklaşımı olarak somutlanabilecek yaklaşım ve politikaların, kolektiviteyi temsil eden AfB'nin karar ve uygulamaları üzerinden değerlendirmek yerinde olacaktır.

AfB'nin evrensel yetkiye ilişkin tutumu, 2008 yılı itibarıyla belirginleşmeye başladı. 30 Haziran-1 Temmuz 2008'de Şarm El-Şeyh'te toplanan ve AfB Genel Kurulu toplantısında bu tutumun temel noktaları belirginleşti. Bu Genel Kurul'da evrensel yargı yetkisinin, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar gibi ağır ihlallerin faillerini adalet karşısına getirmeyi ve cezasızlığı önlemeyi amaçlayan bir uluslararası hukuk ilkesi olduğu vurgulandı (Afrika Birliği, 2008). Dolayısıyla evrensel yetki, uluslararası hukukta varlığı itiraz görmeyen ancak normatif içeriğinin ne olduğu ancak devletlerin niyetiyle belirlenen bir "boş kutu" olduğu vurgusu ön plandadır (Abi-Saab, 1973: 53). AfB'nin evrensel yargı yetkisi konusundaki temel kaygısı, yetkinin Avrupa devletleri tarafından Afrikalıları haksız yere hedef aldığı ve siyasi amaçlarla kötüye kullanıldığıdır. Burada

⁷ Gabon yönetiminin Eylül 2016'da, Mayıs 2016'dan bu yana ülkede yaşanan suçları incelemek için UCM Savcısı'nı ülkeye davet etmesi bu durumun göstergelerinden birisidir. Benzer şekilde Nijerya ve Gana da UCM ile işbirliği retorikini sürdürmektedir. Bkz. Apiko ve Aggad (2016).

belirleyici olan nokta “Afrikalı olmayan” vurgusudur. Sömürgeciliğin bir biçimde geri gelebileceği kaygısı, Afrika devletlerinin uluslararası ilişkilerinde ve uluslararası hukuka yaklaşımında etkili rol oynamaktadır. Sömürgecilik altına alınmış tüm devletlerde olduğu gibi Afrika devletlerinde de egemenlik ve bağımsızlık vurguları, siyasetin vazgeçilmez unsurları olmaya devam etmektedir. Bununla bağlantılı olarak da siyasi aktörler yargı bağımsızlıklarına saygıyı sıklıkla gündeme getirmektedir. Dolayısıyla, egemenlikleri hilafına yapılan her türlü girişim gibi evrensel yetkiye dayanarak yapılan her türlü yargılama, sömürgeciliğin kötü hayaletini geri çağırır niteliktedir. Neticesinde evrensel yargı yetkisi, “hukuki sömürgecilik”in bir aracı olarak görülmektedir. Evrensel yargı yetkisini yeni bir tahakküm biçimi olarak görmek, egemenliğe içkin kaygıların da büyütülmesi anlamına gelebilmektedir. Ancak AfB, evrensel yargı yetkisini yeni sömürgeciliğin bir aracı mülahazasıyla tümünden reddetmemektedir. (Van Der Wilt, 2011: 1047).

Kaldı ki AfB, evrensel yargı yetkisini, Kurucu Antlaşma'nın 4(h) maddesiyle ilişkilendirmektedir. Bu madde doğrudan evrensel yargı yetkisine dair bir düzenleme içermemekle birlikte, Birlik'e uluslararası çekirdek suçların yaygın şekilde işlendiği hallerde müdahale etme hakkı vermektedir. Evrensel yargı yetkisine yönelik AfB kararlarında atıf yapılan ve cezasızlığı önlemekle ilgili hiçbir göndermede bulunmayan bu düzenleme, ağır ihlalleri önleme amacı ile ihlaller neticesinde adaleti sağlama amacının bir ele alındığını göstermektedir. Burada ön plana çıkan ise tüm bu amaçların Afrikalı mekanizmalar yoluyla gerçekleştirilmesidir. “Afrikalı olmayan” devlet vurgusu, bu devletin “Afrikalı” devletle yer değiştirmesi halinde egemenliğin ihlal edildiğine dair benzer kaygıların gündeme gelmeyeceğini düşündürmektedir.

Afrika devletlerinin UCM ile ilişkisi, 2002-2009 yılları arasında bir balayı dönemi geçirdi. Bu dönemde UCM nezdinde başlayan Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Uganda ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki durumlarla ilgili soruşturma ve kovuşturmaların tümü ilgili devletin bildirim sonucunda başladı. Çatışma sonrası iktidarı ele geçirmeyi başaran taraflar, kendi yerlerini sağlamlaştırma ve olası muhalifleri bertaraf etme amacının da bir sonucu olarak UCM'yi devreye sokma yoluna gitti. 1999 yılında ABÖ, 2004 yılında da AfB üyelerine Roma Statüsü'ne taraf olmaları tavsiyesinde bulundu (Afrika Birliği Örgütü, 1999; Afrika Birliği, 2004). 2009 yılında ise AfB, üye devletlerin Roma Statüsü'nün dokunulmazlıklarla ilgili 98. maddesi hükümleri uyarınca UCM ile işbirliği yapmayacağı kararı aldı (Afrika Birliği, 2009). Bu kesin dönüşüm, Roma Statüsü'nün tarafı olmayan Sudan'da yaşanan olayların BMGK talebiyle UCM önüne gelmesi ve dönemin devlet başkanı Ömer El-Beşir'in tutuklanması talebi sonucunda gerçekleşti. Bunu 2011'de yine BMGK kararıyla dönemin Libya devlet

başkanı Muammer Kaddafi'nin ve 2013 yılında Kenya devlet başkanlığı görevine gelen Uhuru Kenyatta ve başkan yardımcısı William Ruto'nun tutuklanması talebi izledi. Üst düzey devlet yöneticilerinin sanık sıfatı kazanmasıyla Afrika devletleri ile UCM arasındaki ilişkilerde kopma belirginleşti. 2009 yılından itibaren AfB tarafından alınan kararlarda hem evrensel yargı yetkisi hem de UCM'nin yargı yetkisinin "Afrikalı olmayanların Afrikalıları yargılaması" başlığı altında toplanarak bir ve aynı şey olarak ele alındığı görülmektedir (Afrika Birliği, 2010, 2012, 2013, 2014, 2017).

Bundan önceki üç örnekte, asıl olarak devlet liderlerinin uluslararası ceza hukuku tarafından çizilen çizgileri aşırıp aşmadığının denetlenmesi için olduğu sanılan UCM, ilgili hükümetin talebi ile harekete geçti ve yalnızca isyancı liderleri yargılamakla yetindi (Krefß, 2015: 669). Dolayısıyla BMGK'nin zorlama tedbirleri kapsamında devreye girmesi, UCM için gerçek bir meşruiyet testi niteliğindedir. Bu test, uluslararası hukukun dokunulmazlıklara ilişkin geleneksel kuralları, devam eden bir çatışma esnasında üst düzey devlet yöneticilerine tutuklama müzekkeresi çıkarılmasının sonuçları, böyle yüksek profilli davalarda devletlerin UCM ile işbirliği gibi konularda sadece Afrika devletlerinin değil taraf olan olmayan tüm devletlerin konum belirlemesini gerektirdi. Yani genel olarak yeni uluslararası ceza adaleti sistemi aracılığıyla uluslararası olmayan kanlı bir çatışmaya son vermekle temel uluslararası hukuk kuralları arasındaki eski çatışmayı yeniden gündeme getirdi. Böylelikle uluslararası ceza hukuku ile egemenlik, barış ile adalet ve küresel ile bölgesel arasındaki oldukça eski gerilim yeniden tartışmaya açıldı (Mills, 2012: 439).

Bu gelişmelere bağlı olarak AfB nezdinde 2013 yılında ilk kez dile getirilen Roma Statüsü'nden kolektif geri çekilme düşüncesi, 2017 yılında somut bir stratejiye dönüştü. 2017 yılında yapılan AfB Genel Kurulu'nda kolektif geri çekilme planının amaç ve adımlarından bahsedildi. Buna göre bir antlaşmadan geri çekilmenin bir devletin egemenlik haklarına ilişkin bir karar olduğu ancak bu eylemin kolektif olarak uygulanması ile sadece Afrikalıları yargılamakla meşgul olan ve Afrikalı liderleri hedef alan UCM'nin meşruiyetinin sarsılabileceği vurgulandı (Afrika Birliği, 2017). AfB'nin kararıyla Güney Afrika Cumhuriyeti, Burundi ve Gambiya Roma Statüsü'nün 127. maddesi uyarınca çekilme bildiriminde bulundu. 127. maddeye göre çekilme bildirimini, yapılmasından itibaren bir yıl sonra geçerlik kazanmaktadır. Bildirimde bulunan devletlerden

Güney Afrika Cumhuriyeti ve Gambiya bildirimini geri çekti, sadece Burundi Roma Statüsü'nden 2017 yılı itibarıyla çekildi.⁸

Burada Afrika devletlerinin muhalefesinde iki nokta görünür hale geldi. Bir kere UCM sadece Afrikalıları yargılamaktadır ve bu durum UCM'nin aşması umut edilen seçmeci bir adalete hizmet etme çıkmazını yeniden yaratmaktadır. İkincisi ise taraf olmayan devletlerle ilgili BMGK'nin rolü ve görevdeki devlet başkanları da dâhil olmak üzere üst düzey devlet görevlilerinin yargılanması girişimi egemenliğin açık bir ihlalidir. UCM ile organik bir bağı bulunmayan BMGK'nin mahkemenin işleyişine müdahale edebilmesi sorunlu yanlardan birisidir. BMGK, hem bir durumu UCM'nin dikkatine sunma hem de başlamış bir soruşturmayı 12 ay için askıya aldırma yetkilerine sahiptir. Dolayısıyla UCM'ye taraf olmayan BMGK üyesi devletler yine UCM'ye taraf olmayan başka devletlerdeki durumların soruşturulmasını sağlayabilmektedir. BMGK kararıyla kurulan *ad hoc* mahkemelere getirilen en büyük eleştiri, uluslararası cezai yargının siyasallaşmasının bir örnekleri olduklarıdır. (Köchler, 2005: 39). UCM'nin BMGK eliyle devreye sokulması da aynı siyasallaşmanın, güç politikalarının uluslararası cezai yargı alanını etkileyişinin bir başka örneği niteliğindedir. Sudan ve Libya'da örnekleri görülen ve özellikle Libya'da benzersiz bir hızla ilerleyen bu süreç, Kaddafi'nin devreden çıkarılmasında net bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Dolayısıyla bu uygulama, uluslararası sistemdeki egemenlik ilişkilerini yansıtmaktadır ve egemenliğin ihlali bağlamında Afrika devletlerinin UCM karşısında konum almasının temel nedenlerinden biridir (Gaeta ve Labuda, 2017: 145). Zira bu durum "galiplerin adaleti"nin "uluslararası egemenlerin adaleti" ile yer değiştirmesine sebebiyet vermektedir (Denk, 2009: 25). Bu temel noktalar üzerinden UCM'ye yönelik başlatılan muhalefet, UCM'nin meşruiyetinin sorgulanmasını sağlayan bir zemin oluşturdu. Böylece uluslararası ilişkiler tarihinde ilk kez uluslararası hukuk düzeninin geleneksel merkezi dışından devletlerin uluslararası ceza hukukunun önemli bir kurumunun varlık ve işlerliğini tehdit etmesi söz konusu oldu.

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, Afrikalı olmayanların Afrikalılara karşı uluslararası ceza hukukunun muhakeme araçlarını kötüye kullandığı vurgusu ön plandadır. Bu durum hem Afrika devletlerinin uluslararası ilişkilerini ve istikrarını kötü etkilemektedir hem de Afrika'nın sorunlarına da çözüm getirememektedir. Özellikle bu araçların devreye girişinin çatışmaların çözüm sürecini sekteye uğratması bu durumun ispatı niteliğindedir. Bu nedenle

⁸ Burundi'nin çekilme bildirimini için bkz. Rome Statue of the International Criminal Court, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XVIII-10&chapter=18&clang=_en#2 (11.11.2022).

Afrika'nın sorunlarına Afrika çözümlerini gerçekleştirecek somut stratejilerin geliştirilmesi öncelikli amaçtır.

Uluslararası cezai muhakemede bir Afrika çözümü olarak ortaya çıkan ve bölgesel bir sistemin işaretlerini veren ilk gelişme, Çadlı eski diktatör Hisséne Habré'nin Senegal'de yargılanması amacıyla ortaya çıktı. 1990 yılında darbeyle devrilen Habré'nin sekiz yıllık yönetimi boyunca 40.000 Çadlı hayatını kaybetmiş, 200.000 kişi işkenceye maruz kalmış ve Habré, Goranes dışındaki tüm etnik gruplara soykırım uygulamakla suçlanmıştı (Chad Ministry of Justice and Human Rights, 1992). Sebep olduğu ağır insan hakları ihlalleri nedeniyle "Afrika'nın Pinochet'si" olarak adlandırılan Habré'yi Belçika evrensel yargı yetkisine dayanarak yargılamak istemiş ve Senegal'in iade talebini reddetmesinin ardından konuyu Uluslararası Adalet Divanı önüne taşımıştı.

AfB 2006 yılında, Habré'nin yargılanması için tüm seçenekleri değerlendirmek üzere önde gelen Afrikalı hukukçulardan bir komite oluşturulmasını ve komitenin raporunu bir sonraki Genel Kurul Toplantısı'na sunmasını kararını aldı (Afrika Birliği, 2006). Buna göre, komitenin seçenekleri değerlendirirken cezasızlığı mutlak surette önleme ve adil yargılanma ilkelerinin göz önünde bulundurulmasına, yargılamanın maliyet ve zaman hesabının yapılmasına, kurban ve tanıkların mahkemeye erişimlerinin göz önünde bulundurulmasına vurgu yapıldı (Afrika Birliği, 2006). Kararda en dikkat çekici nokta ise, komitenin mutlak surette bir Afrika mekanizmasına öncelik vermesi gerektiği ifadesidir. Habré'nin bir Afrika devletinde ya da AfB tarafından kurulacak bir uluslararası mahkemede, yani Afrikalılar tarafından yargılanması vurgusu, ilerleyen yıllarda AfB'nin somutlaştıracağı evrensel yargı yetkisine dair yaklaşımının ilk işareti niteliğindedir. 7. Olağan Genel Kurul Toplantısı'nda komitenin raporunun değerlendirilmesinin ardından, Habré'nin "Afrika adına" (*on behalf of Africa*) Senegal'de yargılanması karara bağlandı (Afrika Birliği, 2006). Karardan altı yıl sonra, 22 Ağustos 2012'de AfB ile Senegal arasında Habré'nin yargılanması için Senegal yargı sistemi içinde *ad hoc* bir mahkeme kurulmasına ilişkin anlaşma imzalandı. Anlaşma uyarınca "Olağanüstü Afrika Daireleri (*Extraordinary African Chambers-EAC*) *ad hoc* ve melez bir mahkeme olarak tasarlandı. EAC'nin, Habré'nin iktidarda olduğu 7 Temmuz 1982-1 Aralık 1990 tarihleri arasında Çad'da işlenen soykırım, insanlığa karşı suç, savaş ve işkence suçu faillerini yargılanmakla yetkili olduğu anlaşmada yer aldı (Afrika Birliği, 2012). Habré'nin yargılanması için kurulan bu mekanizma, kıta düzeyinde kurulması amaçlanan uluslararası cezai muhakeme sisteminin gevşek bir formu niteliğindedir. Bu mekanizmanın kuruluşu, daha kesin ve güçlü bir form olarak bölgesel bir uluslararası ceza mahkemesi kurulması sürecini hızlandırdı.

4. AFRİKA'DA BÖLGESEL BİR ULUSLARARASI CEZA MAHKEMESİ: MALABO PROTOKOLÜ VE "AFRİKA CEZA MAHKEMESİ"

"Afrika sorunlarına Afrika çözümleri" anlayışını benimseme ve bu bağlamda uluslararası ceza hukukunu bölgeselleştirme düşüncesi ilk kez, Afrika devletlerinin UCM'den kolektif olarak geri çekilmesi stratejisi bağlamında gündeme geldi. Ekim 2013'te düzenlenen zirvede, AfB Genel Kurulu üyelerine Roma Statüsü'nden çekilme tavsiyesinde bulunurken bölgesel bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulması çalışmalarının da hızlandırılması karara bağlandı (Afrika Birliği, 2013). Bu gelişmeleri takiben AfB Genel Kurulu, Malabo Protokolü olarak adlandırılan ve Afrika Adalet ve İnsan Hakları Divanı'nın kurucu antlaşmasını tadil eden protokolü kabul etti (Afrika Birliği, 2014). Söz konusu protokol, henüz yürürlüğe girmemiş olan ve Afrika Adalet Divanı ile Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Mahkemesi'ni birleştirmeyi amaçlayan protokolü tadil ederek, kurulacak mahkemenin yargı yetkisine uluslararası suçları da eklemeyi, böylelikle bölgesel bir uluslararası ceza mahkemesi kurmayı amaçladı. Dolayısıyla Afrika'da bölgesel bir uluslararası ceza mahkemesinin kurulmasına giden süreçte gelişiminin farklı aşamalarında üç bölgesel mahkemeden bahsedilebilir. Bunlardan ilki, ABÖ'nün 1998 yılında hazırladığı ve 2004 yılında yürürlüğe giren protokolle kurulan Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Mahkemesi'dir (AİHHM). İkinci mahkeme, AfB Kurucu Antlaşması'nın 18. maddesinin öngördüğü devletlerarası uyuşmazlıkların çözüme kavuşturulması amacıyla kurulan Afrika Adalet Divanı'dır (AAD). Üçüncü mahkeme ise 2008 yılında imzaya açılan protokol uyarınca Afrika Adalet Divanı ile AİHHM'nin Afrika Adalet ve İnsan Hakları Divanı (AAİHD) adıyla birleştirilmesi yoluyla kurulacak mahkemedir. 2008 tarihli protokolü tadil eden Malabo Protokolü, ilk elde mahkemenin adını "Afrika Adalet ve İnsan ve Halkların Hakkı Divanı (AAİHHD)" olarak değiştirmektedir (Afrika Birliği, 2014). Dolayısıyla çıkarılan "halk" ifadesi yeniden mahkemenin adına eklenmiştir. Böylelikle bireyleri atomize eden ve Batılı olmakla suçlanan bir yaklaşıma karşı çıkararak her bir bireyi dayanışma ruhunun bir arada tuttuğu bir grubun parçası olarak gören, bu grubu da hakların öznesi olarak kabul eden Afrika yaklaşımına geri dönüldü (Kiwanuka, 1988: 82). Ancak mahkemenin adına yeni yargı yetkisini ön plana çıkaracak şekilde "uluslararası suçlar" ya da "uluslararası ceza mahkemesi" gibi bir ifade eklenmedi. Protokol AAİHHD'nin yapısına, Genel İşler ve İnsan ve Halkların Hakları kısımlarının yanı sıra Uluslararası Ceza Hukuku Kısımı'nı dâhil etmektedir.⁹ Malabo Protokolü'ne göre Afrika Ceza Mahkemesi'nin yargı yetkisi,

⁹ AAİHHD'nin Uluslararası Ceza Hukuku Kısımı ile ilgili hukuki düzenlemelerden bahsederken, her ne kadar ayrı bir mahkeme olarak kurulmamış olsa da karışıklığı önlemek ve anlatımı sadeleştirmek için genel kabul gören "Afrika Ceza Mahkemesi" kısaltması kullanılacaktır. Bkz. Werle ve Vormbaum (2017).

ulusal mahkemelerin ve bölgesel ekonomi toplulukları mahkemelerinin yargı yetkisini tamamlamaktadır. Diğer bir ifadeyle Afrika Ceza Mahkemesi, ulusal yargı organlarının ve/veya bölgesel ekonomi toplulukları mahkemelerinin yargı yetkisini ortadan kaldırmamakta ve bu yargı yetkisine tamamlayıcılık ögesi olmaktadır. Bir son çare mahkemesi olarak, yargı yetkisine sahip olan devletin yetersiz veya isteksiz olması durumunda devreye girebilmektedir.

Afrika Ceza Mahkemesi ilk elde protokolde tüketilen suçların işlenmesine katılan, teşvik eden, yönlendiren, mali destek sağlayan, danışmanlık eden gerçek kişilerin yargılanmasından sorumludur. Devlet ve hükümet başkanları ile üst düzey devlet yöneticilerine karşı ise görevde oldukları süre boyunca dava açılması mümkün değildir (Madde 46A). AfB'nin görevi başındaki devlet ve hükümet yöneticilerinin yargı bağımsızlığına saygı gösterilmesi yönündeki tutumu, hem evrensel yargı yetkisine yönelik kararlarında hem de UCM ile ilişkilerinde sıklıkla gündeme getirilmekteydi. Bu hassasiyet, protokolde de yer bulmaktadır. Devlet istikrarının korunmasını önceleyen bu tutum, protokolde tüketilen suçların faili olan bir devlet başkanı ya da üstü düzey devlet yöneticisinin ancak görevi bittikten sonra mahkeme önünde sanık sıfatı kazanabilmesini mümkün kılmaktadır.

Diğer yandan mahkeme, devlet istisnası dışında tüzel kişileri de yargılamakla yetkilidir. Afrika'da yaşanan iç savaş süreçlerinde ekonomik kaynakların yasadışı ticareti yoluyla ortaya çıkan paralel piyasalar, bu piyasalardan nemalanan şahıs veya devlet şirketlerinin hem savaşların başlama fitilinin ateşlenmesinde hem de savaşların finansörü olarak savaş süreçlerinin uzamasında etkili olabilmesini sağlamaktadır. Nitekim pek çok iç savaş, petrol, elmas, altın ve benzeri doğal kaynakların çıktığı ve ulusal ya da çokuluslu şirketlerin rekabet ettiği bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Diğer yandan savaşlara paralı asker sağlayan özel şirketlerin de pek çok uluslararası suçun işlenmesine dahil olabilmektedir. Ruanda soykırım örneğinde ön plana çıktığı gibi medya kuruluşları da iç savaş süreçlerinin başlamasında ve devamlılığında etkili olabilmektedir. Bu nedenle uluslararası suçlarda ceza sorumluluğunun tüzel kişileri de kapsayacak şekilde genişletilmesi, Afrika bağlamında anlamlı görünmektedir. Üstelik uygulama imkânı bulması halinde Nüremberg'ten bu yana tartışılan uluslararası ceza hukukunda tüzel kişilerin ceza sorumluluğunun yeri ve kapsamının netleştirilmesine de katkı sunma potansiyeli taşımaktadır (Kyriakakis, 2009: 340).

Malabo Protokolü'nün 28A maddesine göre, Afrika Ceza Mahkemesi temyiz yolu açık olmak üzere 14 suç kategorisinin faillerini yargılamakla yetkilidir. Afrika kıtasında sık rastlanan bu suçlar, oldukça geniş bir yargı yetkisine işaret etmektedir. Mahkeme, ilk elde UCM'nin de yargı yetkisine giren soykırım,

savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ile saldırı suçunda yargı yetkisine sahiptir. Uluslararası suçlar olarak kabul gören bu kategorilerin dışında kalan “diğer suçlar”, daha çok Afrika’yı ilgilendiren suçlar olarak ele alınmaktadır. Bu suçlar Protokol’de anayasal olmayan yollardan hükümet değişikliği, deniz haydutluğu, terörizm, paralı askerlik, kara para aklama, insan, uyuşturucu ve tehlikeli atık ticareti ile doğal kaynakların yasadışı kullanımı ve yolsuzluk olarak sıralanmaktadır. Bu suçların bazıları uluslararası değil sınıraşan suçlar olarak tasnif edilmekte bazıları ise uluslararası ceza sorumluluğu doğuran bir suç olarak ilk kez gündeme gelmektedir. Dolayısıyla Malabo Protokolü, Afrika’ya özgü suçların yanı sıra uluslararası ve sınıraşan suçların bir füzyonunu içererek diğer uluslararası ceza mahkemelerinden ayrılmaktadır (Jalloh, 2019: 227).

Malabo Protokolü’nde diğer suçlar, “Afrika’yı ilgilendiren ciddi suçlar” (Ambos, 2017: 54) olarak ele alınmakta ve Protokol’de hem uluslararası hem de bölgesel antlaşmalar esas alınarak düzenlenmektedir. Zira anayasal olmayan yollardan hükümet değişikliği, yolsuzluk gibi Afrika’da sıklıkla rastlanan ve kıta düzeyinde etkiler doğurabilen bu fiillerin mücrimleştirilmesinde gerek AfB gerekse bölgesel ekonomik topluluklar bir normatif çerçeve oluşturma çabası içindedir. Bu suçların mahkemenin yargı yetkisine dâhil edilmesinde bölgesel çıkarlar ön plana çıkmaktadır ve potansiyel failleri çoğunlukla kendi ülkelerinde yargı bağışıklığından yararlanabilen siyasi elitlerdir. Dolayısıyla cezasızlığı önleme amacı temel kaygılardan birisidir. Diğer yandan sınıraşan suçlarda Afrika devletleri arasında adli işbirliği oldukça sınırlıdır (Boister, 2019: 341). Etkin bir işbirliği mekanizması tesis etmenin güçlüğü nedeniyle, bölgesel bir ceza mahkemesini yetkilendirmek daha elverişli görülmüştür. Tüm dünyaya yayılan Nijeryalı uyuşturucu ticareti örgütleri örneğinde görüldüğü gibi (Williams, 2014: 254-269), Afrikalılar, Afrika kıtasının sınırlarını da aşan suçlara karışabilmektedir. Diğer yandan pek çok yabancı kişi ve şirketin de başta insan kaçakçılığı olmak üzere, Afrika’da ya da Afrika üzerinden pek çok sınıraşan organize suça karıştığı da bilinmektedir. Bu nedenle bu suçların mahkemenin yargı yetkisine dâhil edilmesiyle bir yandan Afrika devletlerinin sınıraşan suçları önleme ve cezalandırma kapasitelerini artırmak bir yandan da bu faillerin başka yerde değil Afrika’da yargılanmasını sağlamak amaçlanmaktadır.

Mahkemenin yargı yetkisi, uluslararası ceza hukuku ile bölgesel bir uluslararası ceza hukuku arasındaki kırılmayı ortaya koymaktadır. Bu kırılmayı belirginleştiren, bir yanıyla evrensel yetkinin yeni sömürgeciliğin bir aracı olduğu kabulüdür. Buna göre, emperyal tahakküm sürmektedir, dekolonizasyon yalnızca emperyal tahakkümün belirgin bir biçimin sonu anlamına gelmektedir. Sömürgeciliğin aldığı bu yeni biçimde uluslararası ceza hukukunun araçları, tahakkümün de yeni araçları niteliğindedir. Sömürgeciliğin eski ve yeni biçimleri,

Afrika'nın kendine has pratiklerinin göz ardı edilmesine sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla post-kolonyal şüphecilik, bu türden bir bölgeselleşme çabasının ilk açıklamasıdır.

AfB'nin bölgeselleşme çabaları asıl olarak Pan-Afrikanist ruhun Soğuk Savaş sonrası dönemde aldığı yeni biçiminin kristalize olduğu "Afrika sorunlarına Afrika çözümleri"¹⁰ yaklaşımının bir sonucudur. Bu çözümler, egemenliğin esnetilmesini gerektiren her türden müdahaleye imkân veren girişimlerin Afrikalı mekanizmalar ile ikame edilmesini hedef almaktadır. Ancak asıl olarak Afrika devletlerinin tarihsel, siyasal ve hukuksal ihtiyaçlarına cevap verecek, palyatif olmayan çözümlerin hayata geçirilmesi amaçlıdır. Böylelikle uluslararası hukuk normlarının da Afrika devletlerinin önceliklerini, farklılıklarını, değer ve normlarını içerecek şekilde reforme edilmesi temel amaçtır. Bu nedenle mahkeme, uluslararası ceza hukuku alanında Afrika'nın kendine has pratiklerini yaratma ve böylelikle normların yeniden yorumlanma yolunu açma gayesi olarak ele alınmalıdır.

Uluslararası ceza hukukunda bölgesel bir sistem, uluslararası ve ulusal uygulamaların yarar ve tehlikelerini dengelemenin şimdiye kadar mevcut olmayan bir yoldur. *Ad hoc* prosedürler ve hibrit mahkemeler bu türden bir bölgeselleşmenin gevşek formuydu. Kurulmak istenen mahkeme ise kesin ve güçlü bir forma işaret etmektedir. UCM ve evrensel yargı yetkisi yoluyla uluslararası adaletin tecelli ettirilmesi çabası, uluslararası suçların çıktığı yerel bağlamdan kopma anlamına gelmektedir. Bu kopuş coğrafi ve dilsel bir kopuş olmanın ötesinde hukuksal bir kopuştur. Kurulması amaçlanan mahkemenin "Afrika sorunlarına Afrika çözümü" olarak değerlendirilmesinin temel sebebi de bu kopuşu ortadan kaldıracak, hiç değilse bölgesel olanla evrensel olan arasında etkileşimi sağlayabilecek bir aracı olabilmesi iddiasıdır. Özellikle mahkemenin yargı yetkisine girecek suçların tanımlanmasında Afrika'nın tarihsel deneyimlerinden çıkan unsurların, bu deneyimler üzere kabul edilen uluslararası hukuk enstrümanlarının dikkate alınması bu yüzdendir. Ayrıca Afrika'da bir uluslararası ceza mahkemesi, iddia edilen suçlara fiziksel yakınlık, mahkemenin meşruiyeti, bölgesel uygulamanın azaltılmış mali maliyetleri, bölgesel uygulama mekanizmalarında yeterli adli kaynakların mevcudiyeti ve siyasi manipülasyon olasılığının azalması gibi bir dizi pratik avantaja sahip olabilme potansiyeli taşımaktadır.

Sirleaf, uluslararası ceza hukukunda bölgesel uygulamaların, bölgesel düzeyde yapacakları katkıların yanı sıra devletlerin UCM gibi çok taraflı

¹⁰ Bu öneri ilk kez 1994'te George Ayittey tarafından Somali'de yaşanan krize uluslararası toplumun tepkisizliğinin bir eleştirisi olarak ortaya atılmıştı. Bkz. Ayittey (1994).

kurumlarla işbirliğine gitme eğilimlerini de arttıracakını öne sürmektedir (Sirleaf, 2016: 735). Roma Statüsü, tamamlayıcılık açısından bölgesel ya da *ad hoc* mekanizmalar konusunda sessizdir. Bu bağlamda Malabo Protokolü'nün bölgesel tamamlayıcılık konusunda önemli bir işlev üstleneceğini öne süren Nimigan (2019), bunun UCM ile Afrika devletlerinin işbirliği konusunda olumlu etki yapmasını beklemektedir. Malabo Protokolü, uluslararası ceza hukukunun mevcut araçları ile işbirliğini arttırmaktan ziyade, bu araçların reformunu zorlama talebi olarak ele alınmalıdır. Bu da evrensel ve bölgesel olan arasındaki etkileşimin sağlanması sayesinde mümkün olabilecektir. Bu etkileşim için *ad hoc* prosedürlerden ziyade, daimi bir bölgesel mahkemenin uygulamaları daha fazla imkân sunacaktır. Tüzel kişilerin uluslararası cezai sorumluluğunu denetlemek, uluslararası suçların yanı sıra sınıraşan nitelikteki suçları da uluslararası ceza yargılamasına konu etmek, uluslararası suçların tanımlarına AfB düzeyinde yapılan uluslararası antlaşmalarda yer alan nüansları dâhil etmek gibi mahkemenin yargı yetkisinin diğer mekanizmalardan ayrılan yönlerinin daimi bir mahkemenin içtihadına yansımaları, bu etkileşim için *ad hoc* mekanizmalardan daha fazla potansiyel taşımaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada AfB'nin evrensel yetkiye getirdiği eleştirilerin neticesinde kıtasal düzeyde bir uluslararası ceza mahkemesi kurma girişimi ele alınmıştır. Bunun için öncelikle ABÖ'den AfB'ye geçiş süreci değerlendirildi. Burada egemenlik devri gerektiren her türden müdahalede bu devrin "Afrikalı olan"a yapılması için AfB'nin kıta içerisinde işleyecek mekanizmalar kurmak amacıyla olduğu tespit edildi. Ardından uluslararası ceza hukukunun muhakeme araçları ile Afrika devletlerinin kesişim noktaları belirlenmeye ve AfB'nin evrensel yetkiye yaklaşımının temelini teşkil eden, uluslararası ceza hukukunun muhakeme araçlarının Afrikalıları haksız yere hedef aldığı iddiasının dayanakları ortaya konmaya çalışıldı. AfB'nin evrensel yetkiye yaklaşımında bu yetkiye kategorik olarak karşı çıkmadığı, ancak içeriğinin Afrika devletlerinin öncelik ve hassasiyetlerini de içerecek şekilde reforme edilmesi vurgusunu ön plana çıkardığı sonucuna ulaşıldı.

AfB'nin uluslararası ceza hukukunda bölgesel bir muhakeme aracı ortaya çıkarma girişimi, Nüremberg'ten ve Tokyo'dan bu yana evrensel olarak kabul edilen uluslararası ceza yargılamasında yeni bir araç olması açısından önemlidir. Uluslararası ceza hukukunda bölgeselleşme eğilimleri, AfB'nin girişimine kadar melez mahkemeler, *ad hoc* prosedürler gibi örneklerle kendini göstermekteydi. Bu bağlamda Malabo Protokolü'nün kurmayı amaçladığı mahkeme, uluslararası ceza hukukunda bölgeselleşmenin yeni bir yoludur.

Kurulması amaçlanan mahkemenin yargı yetkisi, uluslararası ceza hukuku ile bölgesel bir uluslararası ceza hukuku arasındaki kırılmayı ortaya koymaktadır. Zira UCM'nin yargı yetkisine giren uluslararası suçların yanı sıra Afrika için önemi haiz ve sınır aşan boyutlarıyla ön plana çıkan suçlar da yargı yetkisine dâhil edilmiştir. Söz konusu mekanizma, hem Afrika devletlerinin büyük oranda yapımlarına katılmadıkları uluslararası hukuk normlarıyla çözüme kavuşturulamayan sorunların çözümüne katkı sunacak hem de bu normların reformunu zorlayacak bir mekanizma olarak ele alınmaya uygundur. İnsan hakları ya da uluslararası ticaret gibi alanlarda bölgesel ve evrensel sistem arasında kurulması başarılı evrimsel etkileşimin, uluslararası ceza hukuku alanında da kurulması mümkündür. Bu nedenle AfB'nin uluslararası ceza adaletini kıtasal düzeyde sağlama yolunda attığı adımların en büyük önemi, uluslararası ceza hukukunun ve uluslararası suçların farklı yorumlarının uzlaştırılıp uzlaştırılmayacağına dair bir incelemeye imkân verecek olmasında yatmaktadır. Bölgesel norm ve teamüller, bölgesel olarak işleyecek bir mekanizma, uluslararası ceza hukukunda bir kırılma değil, aksine olumlu bir etkileşim yaratacaktır. Bölgesel ve evrensel olan, birbirine karşıt olmak zorunda değildir. Bölgesel sistemin desteklenmesinin ardında mutlaka uluslararası ceza hukukunun işlemlerini sekteye uğratma amacı yoktur. Bölgesel sistemler, bölgesel teamüllerin, farklı anlayış ve yorumların hayata geçmesine imkân verme potansiyeli taşıyarak evrensel sistemin yeniden yorumlanmasını mümkün kılabilir. Uluslararası ceza adaletinde bölgesel uygulama seçenekleri, pek çok pratik sebebin yanı sıra uluslararası ceza hukukunun gelişimine katkı sağlama, bu anlamda evrensel norm ve mekanizmaların etkinliğini artırma potansiyeli taşımaktadır. Bu potansiyel, Malabo Protokolü'nün kurmayı amaçladığı daimi mahkemede, *ad hoc* bölgeselleşme girişimlerine oranla daha büyüktür.

KAYNAKÇA

Abi-Saab, Georges (1973), "The Third World and the Future of the International Legal Order", *Revue Egyptienne de Droit International*, 29: 27-66.

Afrika Birliği (2001), "The Constitutive Act of the African Union", https://au.int/sites/default/files/pages/34873-file-constitutiveact_en.pdf (25.06.2022).

Afrika Birliği (2003), "Protocol on the Amendments to the Constitutive Act of the African Union", https://au.int/sites/default/files/treaties/35423-treaty-0025_-_PROTOCOL_ON_THE_AMENDMENTS_TO_THE_CONSTITUTIVE_ACT_OF_THE_AFRICAN_UNION_E.pdf (10.11.2022).

Afrika Birliği (2004), “Decision on the Seats of the African Union”, Assembly/AU/Dec.45 (III) Rev.1, <https://au.int/en/decisions-110> (27.06.2022).

Afrika Birliği (2006), “Decision on the Hisséne Habré Case and the African Union”, Assembly/AU/Dec.103 (VI), <https://archives.au.int/handle/123456789/955> (13.06.2022).

Afrika Birliği (2008), “Report of the Commission on the Use of the Principle of Universal Jurisdiction by some Non-African States as Recommended by the Conference of Ministers of Justice/Attorneys General”, EX.CL/411(XIII), <https://archives.au.int/handle/123456789/3264?locale-attribute=sw>, (23.06.2022).

Afrika Birliği (2009), “Decision on the Implementation of the Assembly Decision on the Abuse of the Principle of Universal Jurisdiction”, Assembly/AU/Dec.213(XII), <https://archives.au.int/handle/123456789/1073?show=full> (28.06.2022).

Afrika Birliği (2012), “The Agreement on the Establishment of the Extraordinary African Chambers within the Senegalese Judicial System between the Governemnt of the Republic of Senegal and the African Union”, https://unterm.un.org/unterm/display/record/UNHQ/Agreement_between_the_Government_of_Senegal_a/66a7f28c-7de7-4f4c-927c-3495d753b9c9 (21.06.2022).

Afrika Birliği (2013), “Decision on Africa’s Relationship with the International Criminal Court”, Ext/Assembly/AU/Dec.1, https://au.int/sites/default/files/decisions/9655-ext_assembly_au_dec_decl_e_0.pdf (14.07.2022).

Afrika Birliği (2014), “Decision on the Draft Legal Instruments”, Assembly/AU/Dec.529(XXIII), https://archives.au.int/bitstream/handle/123456789/172/Assembly%20AU%20Dec%20529%20%28XXIII%29%20_E.pdf?sequence=1&isAllowed=y (14.07.2022).

Afrika Birliği (2017), “Withdrawal Strategy Document,” Assembly/AU/Draft/Motion(XXVIII), https://au.int/sites/default/files/decisions/32520-sc19553_e_original_-_assembly_decisions_621-641_-_xxviii.pdf (23.06.2022)

Afrika Birliği Örgütü (1999), “Grand Bay (Mauritius) Declaration and Plan of Action”, http://www.achpr.org/english/declarations/declaration_grand_bay_en.html (30.06.2022).

Ambos, Kai (2017), "Genocide (Article 28B), Crimes Against Humanity (Article 28C), War Crimes (Article 28D) and the Crime of Aggression (Article 28M)", Werle, Gerhard ve Moritz Vormbaum (Der.), *The African Criminal Court: A Commentary on the Malabo Protocol* (Berlin: Springer): 31-56.

Apiko, Philomeno ve Fatten Aggad (2016), "The International Criminal Court, Africa and the African Union: What Way Forward?", *European Center for Development Policy Management Discussion Paper*, 201: 1-23.

AU-EU Ministerial Troika (2009), "The AU-EU Expert Report on the Principle of Universal Jurisdiction", <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-8672-2009-REV-1/en/pdf> (17.07.2022).

Ayittey, George B. N. (1994), "The Somali Crisis: Time for an African Solution", *Cato Institute Policy Analysis*, 205: 1-20.

Baker, Roozbeh B. (2009), "Universal Jurisdiction and the Case of Belgium: A Critical Assessment", *ILSA Journal of International & Comparative Law*, 16 (1): 141-167.

Bassiouni, M. Cherif (2001), "Universal Jurisdiction for International Crimes: Historical Perspectives and Contemporary Practice", *Virginia Journal of International Law*, 42 (1): 81-162.

Baylis, Elena (2020), "Regionalized Hybrid Courts", *University of Pittsburgh Legal Studies Research Paper*, 13.

Boister, Neil (2019), "Transnational Crimes Jurisdiction of the Criminal Chamber of the African Court of Justice and Human and Peoples' Rights", Jalloh, Charles C., Kamari M. Clarke ve Vincent O. Nmehille (Der.), *The African Court of Justice and Human and Peoples' Rights in Context: Development and Challenges* (Cambridge: Cambridge University Press): 336-361.

Branch, Adams (2019), "The African Criminal Court: Towards an Emancipatory Politics", Jalloh, Charles C., Kamari M. Clarke ve Vincent O. Nmehille (Der.), *The African Court of Justice and Human and Peoples' Rights in Context: Development and Challenges* (Cambridge: Cambridge University Press): 198-220.

Brett, Peter ve Line Engbo Gissel (2020), *Africa and the Backlash Against International Courts* (Londra: Zedbooks).

Brown, Bartram (1998), "Primacy or Complementarity: Reconciling the Jurisdiction of National Courts and International Criminal Tribunals", *The Yale Journal of International Law*, 23 (3): 383-436.

Brown, Bartram (2001), “The Evolving Concept of Universal Jurisdiction (symposium)”, *New England Law Review*, 35 (2): 383-397.

Burke-White, William W. (2003), “Regionalization of International Criminal Law Enforcement: A Preliminary Exploration”, *Texas International Law Journal*, 38 (4): 729-762.

Chad Ministry of Justice and Human Rights (1992), “Report of the Commission of Inquiry Into the Crimes and Misappropriations Committed by Ex-President Habré, His Accomplices and/or Accessories”, <https://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/commissions/Chad-Report.pdf> (20.06.2022).

Cimiotta, Emanuele (2016), “The Specialist Chambers and the Specialist Prosecutor’s Office in Kosovo: The ‘Regionalization’ of International Criminal Justice in Context”, *Journal of International Criminal Justice*, 14 (1): 53-72.

Davies, Shawn, Threse Petterson ve Magnus Öberg (2022), “Organized Violence 1989–2021 and Drone Warfare”, *Journal of Peace Research*, 59 (4): 593-910.

Denk, Erdem (2009), “Evrensel Adalet: El-Beşir mi UCM mi Derken Heba Olan Bir Değer Daha...”, *Afrika Gündemi*, 1 (3): 24-30.

Elbadawi, Ibrahim ve Nicholas Sambanis (2000), “Why Are There so Many Civil Wars in Africa? Understanding and Preventing Violent Conflict”, *Journal of African Economies*, 9 (3): 244-269.

Elias, Taslim Oliwale (1972), *Africa and the Development of International Law* (Leiden: Oceana Publications).

Gaeta, Paola ve Labuda, Patryk I (2017), “Trying Sitting Heads of State: The African Union versus the ICC in the Al Bashir and Kenyatta Cases”, Jalloh, Charles Chernor ve Ilias Bantekas (Der.), *The International Criminal Court and Africa* (Oxford:Oxford University Press): 138-162.

Gray, Chris Hables (1997), *Postmodern War: The New Politics of Conflict* (New York: Guilford Press).

Jalloh, Charles Chernor (2019), “A Clasification of the Crimes in the Malabo Protocol”, Jalloh, Charles C., Kamari M. Clarke ve Vincent O. Nnehille (Der.), *The African Court of Justice and Human and Peoples’ Rights in Context: Development and Challenges* (Cambridge: Cambridge University Press): 225-256.

Jessberger, Florian (2014), “‘On Behalf of Africa’: Towards the Regionalization of Universal Jurisdiction?”, Werle, Gerhar, Lovell Fernandez ve Moritz

Vormbaum (Der.), *Africa and the International Criminal Court* (Berlin: Springer): 155-175.

Kaldor, Mary (2007), *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era* (Stanford: Stanford University Press).

Kiwanuka, Richard N. (1988), "The Meaning of 'People' in the African Charter on Human and Peoples' Rights", *The American Journal of International Law*, 82 (1): 80-101.

Kontorovich, Eugene (2004), "The Piracy Analogy: Modern Universal Jurisdiction's Hollow Foundation", *Harvard International Law Journal*, 45 (1): 183-237.

Köchler, Hans (2005), *Küresel Adalet mi, Küresel İntikam mı?* (İstanbul: Alkım Yayınevi).

Kreß, Claus (2015), "The ICC's First Encounter with the Crime of Genocide: The Case against Al Bashir", Stahn, Carsten (Der.), *The Law and Practice of the International Criminal Court* (Oxford: Oxford University Press): 669-704.

Kyriakakis, Joanna (2009), "Corporate Criminal Liability and the ICC Statute: The Comparative Law Challenge", *Netherlands International Law Review*, 56 (3): 333-366.

Langer, Maximo (2015), "Universal Jurisdiction is Not Disappearing: The Shift from 'Global Enforcer' to 'No Safe Haven' Universal Jurisdiction", *Journal of International Criminal Justice*, 13 (2): 245-256.

Langer, Maximo ve Mackenzie Eason (2019), "The Quiet Expansion of Universal Jurisdiction", *The European Journal of International Law*, 30 (3): 779-817.

Levitt, Jeremy (1996), "Pro-democratic Intervention in Africa", *Wisconsin International Law Journal*, 24 (3): 785-833.

Martini, Pauline (2020), "The International Criminal Court versus the African Criminal Court: A Remodelling of the Principle of Complementarity as a Solution to Potential Conflicts of Jurisdiction between the Courts", *Journal of International Criminal Justice*, 18 (5): 1185-1205.

Melander, Erik, Magnus Öberg ve Hall Jonathan (2007), "The 'New Wars' Debate Revisited: An Empirical Evaluation of the Atrociousness of 'New Wars'", *Uppsala Peace Research Papers*, No. 9.

Mills, Kurt (2012), "'Bashir is Dividing Us': Africa and the International Criminal Court", *Human Rights Quarterly*, 34 (2): 404-447.

Mills, Kurt ve Alan Bloomfield (2017), “African Resistance to the International Criminal Court: Halting the Advance of the Anti-Impunity Norm”, *Review of International Studies*, 44 (1): 101-127.

Mutua, Makau W. (2016), “Africans and the ICC: Hypocrisy, Impunity and Perversion”, Clarke, Kamari vd. (Der.), *Africans and the ICC: Perceptions of Justice* (Londra: Cambridge University Press): 47–60.

Mystris, Dominique (2021), *An African Criminal Court: The African Union’s Rethinking of International Criminal Justice* (Leiden: Brill).

Okafor, Obiora C. (2005), “Newness, Imperialism and International Legal Reform in Our Time: A TWAIL Perspective”, *Osgoode Hall Law Journal*, 43 (1-2): 171-191.

Ranger, Terence O. (1986), “Resistance in Africa: From Nationalist Revolt to Agrarain Protest”, Okihiro, Gary Y. (Der.), *In Resistance: Studies in African, Caribbean and Afro-American History* (Amherst: University of Massachusetts Press): 32-52.

Schabas, William (2007), “Regions, Regionalism and International Criminal Law”, *New Zealand Yearbook of International Law*, 3: 1-7.

Sirleaf, Matiangai (2016), “Regionalism, Regime Complexes and the Crisis in International Criminal Justice”, *Legal Studies Research Paper Series Working Paper*, 31.

Souaré, Issaka K. (2009), “The International Criminal Court and African Conflicts: The Case of Uganda”, *Review of African Political Economy*, 36 (121): 369-388.

Tiba, Firew Kebede (2016), “Regional International Criminal Courts: An Idea Whose Time Has Come?”, *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 17 (2): 521-549.

Uluslararası Af Örgütü (2012), *Universal Jurisdiction: A Preliminary Survey of Legislation Around the World* (Londra: 2015 Amnesty International Publications).

Uluslararası Ceza Mahkemesi (2022), <https://www.icc-cpi.int/> (04.11.2022).

Uwazuruike, Allwell (2021), “The AU’s Journey to an African Criminal Court: a Regional Perspective”, *Global Affairs*, 7 (3): 343-357.

Van Der Wilt, Harmen (2011), “Universal Jurisdiction Under Attack: An Assessment of African Misgivings towards International Criminal Justice as

Administered by Western States”, *Journal of International Criminal Justice*, 9 (5): 1043-1066.

Walley, Luc (2002), “Universal Jurisdiction: Lessons From the Belgian Experience”, *Yearbook of International Humanitarian Law*, 5: 394-406.

Werle, Gerhard ve Vormbaum, Moritz (2017) (Der.), *The African Criminal Court: A Commentary on the Malabo Protocol* (Berlin: Springer).

Williams, Paul D. (2007), “From Non-Intervention to Non-Indifference: The Origins and Development of the African Union’s Security Culture”, *African Affairs*, 106 (423): 253-279.

Williams, Phil (2014), “Nigerian Criminal Organizations”, Paoli, Letizia (Der.), *The Oxford Handbook of Organized Crime* (Oxford:Oxford University Press): 254-269.

**MİLLİ VE MODERN KÖYLÜNÜN PEŞİNDE:
HALKEVLERİNİN KÖY GEZİLERİ¹**

**SEEKING FOR NATIONAL AND MODERN PEASANTS:
VILLAGE EXCURSIONS OF THE PEOPLE'S HOUSES**

Özgür BALKILIÇ*

ÖZ

Erken Cumhuriyet Dönemi'nin yaklaşık ilk on yılı sonucunda rejimle halk ve köylüler arasındaki açığı kapatmak üzere kurulan Halkevleri, o güne kadar genellikle dağınık cemaatler halinde yaşayan Anadolu köylülüğünden modern bir millet yaratmanın peşine düşmüş ve Türkiye'nin birçok bölgesinde kurulan bu kurum milletin özü olarak tarif ettikleri köylüyü keşfetmek ve medeni ve milli bilgiler doğrultusunda ıslah etmek için köylere geziler düzenlemiştir. Ancak dönemin milliyetçi söyleminde romantik bir tarzla yüceltilen köylere düzenlenen bu geziler köy ve köylüyle gerçek karşılaşma anlarına denk düştü ve söylemsel olarak yüceltilen köylü ile var olduğu halde haliyle keşfedilen köylü arasındaki açığı dönemin kadrolarına bir hayal kırıklığı olarak yansıdı. Bu makale, Kemalizm'in modern millet projesinin araçlarından birisi olarak köy gezilerine odaklanarak, Erken Cumhuriyet döneminde millet tahayyülünün köy gezileri gibi gerçek karşılaşma anlarında yaşadığı sarsıntıyı incelemekte ve köyü söz konusu milli ve modern imgeye göre dönüştürebilmek

¹ Bu makale, Abdullah Gül Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen SBA-2022-275 numaralı projenin sonucunda kaleme alınmıştır. Makalenin son halinin şekillenmesinde görüş ve eleştirileri ile katkıda bulunan Çağdaş Sümer, Emek Önder Ünlü ve Gamze Karaca'ya teşekkür ederim.

* Dr. Öğr. Üyesi, Abdullah Gül Üniv., İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ozgur.balkilic@agu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0309-583X>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 14.09.2022
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 06.12.2022

adına, köylünün içinde bulunduğu mevcut “geri” durumun tarihsel ve toplumsal kökenlerini neredeyse hiç dikkate almaksızın yapılan tavsiyelerin ve sınırlı da olsa bazı “bilimsel” uygulamaların köye ve köylüye dışsal kaldığını iddia etmektedir. Gerçekten de köy gezileri, rejim ile halkın kaynaştığı anlardan ziyade, köycü açısından yücelttikleri imgenin gerçekliğiyle karşılaştıklarında yaşadıkları bir hayal kırıklığı, köylüler açısından ise bir takım güç sahibi “dışarlıkların” toplumsal yaşamlarına dokunmayan buyurgan tavsiye ve öğütlerinden ibaret kalmış, dolayısıyla, amaçlananın tersine rejim ve aydınlar ile köy ve köylü arasında bir sınır çekme edimine denk düşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Halkevleri, Kemalist Milliyetçilik ve Halkçılık, Köy Gezileri, Modern Millet İnşası.

ABSTRACT

The People's Houses which have been founded in the early 1930s with the aim of closing the gap between the existing regime and peasant masses have sought for transforming the Anatolian peasantry that had been until now living as dispersed communities into a homogenous modern nation. This institution whose branches have been opened up in the different parts of Turkey has tried to discover and then modernize and nationalize the Anatolian peasantry through the village excursions. But these excursions which have been conducted in the villages and among the peasantry that both have been romanticized and glorified in the nationalist discourse of the period turned into a moment in which the nationalist cadres have experienced the realities of the village life. In this article, through focusing on the village excursions, I'll examine the challenges of the Kemalist imagination of the nation which came out of the such as fusion of moment between the regime and the people and assert that these inculcations and several limited scientific implementations which nearly completely ignored the historical and social roots of the “problems” of the village life in an effort to close the gap between the national and modern image of the regime and the real situation of the peasants remained by and large pointless for this social group. In fact, the village excursions rather than representing a moment of fusion between the

regime and the people, meant a disappointment for the participants as they witnessed a very different and frustrating village life from what they had imagined. For the villagers, through the village excursions some outsiders who represented the state authority turned up for one day and made some recommendations which mostly did not resonate with their experiences. As a result, these were another border-separating activities between the regime and the people unlike its original purposes.

Keywords: The People's Houses, the Kemalist Nationalism and Populism, the Village Excursions, Invention of the Modern Nation.

GİRİŞ

Denizli Halkevi Köycüler Komitesi'nden Ahmet Akşit, Halkevinin *İnanç* adlı dergisinde kaleme aldığı bir yazıda (Akşit, 1938: 38-39), köycülerin bütün ziyaretlerine karşın, köylülerin “bilimsel” dikim yollarına bir türlü ikna olmadığını söyleyerek, “bilhassa bizim köylülerimiz görgüye çok muhtaç bulunuyorlar” diye yakınıyordu. Benzer şekilde, Bursa Halkevi'nden Hulûsi Köymen'e, bir köy muhtarı, köycülerin verdiği tavsiyeleri köylünün bir türlü dinlemediğini belirtmişti: “Efendi burası köydür. Bağın, bahçen, malın meydandadır. Bütün âlemle iyi geçinmeğe mecbursun, bu gidişle de bizim yol almamız hayli güçtür (...)” (Köymen, 1935: 25). Bilhassa, Halkevleri Köycülerinin ya da köycülerin temas ettiği köylülerin, bu kurumun Demokrat Parti'nin iktidarı almasıyla kapandığı yıla kadar yaygın bir şekilde karşılaştığımız böylesi yakınmalarının örneği olan bu iki anlatı, Kemalist rejimin köy gezileri aracılığıyla, köye aşlamaya çalıştığı “modernleşme”nin önündeki güçlükleri sarıh bir şekilde özetliyordu. Rejimin milli kimlik inşasında, bir taraftan milletin asıl membaı olarak yüceltilirken, diğer taraftan çağdaşlık uygarlık seviyesine ulaşmak için terbiye edilmesi, eğitilmesi gereken, homojen ve pasif bir kitle olarak görülen halk/köylüler, bu anlatılara göre kendilerini millet haline getirecek ve medenileştirecek köy gezilerini büyük oranda yanıtızsız bırakmışlardı.

Köylünün kendilerini millileştirecek ve modernleştirecek gezilere karşı Halkevçilerin kaleme aldığı metinlerde geçen bu ilgisizliğin² sebeplerinden bir

² Bu noktada hemen bir uyarı yapıp, 1923 sonrası reformlarının Türkiye toplumunun bütününe yabancı kaldığı ve etkisiz olduğu gibi bir iddiam olmadığını belirtmeliyim. Bundan ziyade, söz konusu reformların kentsel alanda bazı önemli değişimlere imza atarken, kırsal alanda göreceli

tanesi, tarihsel muadillerine göre geç kalmış bir burjuva devriminin³ kendisinden çok kısa süre önce gerçekleşmiş Ekim Devrimi'nin radikalizminin yarattığı ülküntüyle kitle katılımını hep çok sınırlı tutmaya çalışması ve bilhassa kırsal alanda toplumsal üretim ve iktidar ilişkilerini değiştirmekten ziyade mevcut güç ilişkilerine yaslanarak yeni ele geçirdiği merkezî devleti konsolide etmeye çalışması olarak görülebilir. Bütün bunlara bir de 1930lu yıllarda sanayileşme politikalarının yükünün geniş buğday üreticilerine bindirilmesi (Boratav, 1998: 62) eklenmişti. Dahası savaş politikaları da yine aynı toplumsal kesimin sıkıntılarını arttırınca (Margulies ve Yıldızoğlu, 1998: 295), geniş köylü kitleleri ile mevcut rejim arasındaki köy gezileri örneğinde ortaya çıkan mesafenin ortaya çıkmasının nedenlerinden biri olan toplumsal bir zemin oluştu. Oysa, aşağıda tartışılacağı üzere, henüz 1930ların başında rejim kadrolarının da farkında olduğu bu açığı ve köylü sorununu, Kemalist kadrolar⁴ üretim güçlerinin geriliği ve köylülerin “bilgisizliğiyle” açıklamaya çalışmışlardı.⁵

Ben, bu yazıda, Cumhuriyet kadrolarının algıladığı şekliyle köylülük ile rejim arasındaki mesafenin toplumsal ve politik nedenleri ve sonuçlarından

olarak daha etkisiz kaldığını iddia eden Erik Jan Zürcher'i (2001: 193-194) takip ediyorum. Dahası bu makalede dönemin bütün reformlarından ziyade Halkevlerinin köy gezilerine odaklandım. 1923 sonrası reformlarının farklı başlıklarda bilhassa kentlerde nasıl bir etki yarattığına dair son yıllarda önemli bir literatür geliyor (bkz. Lamprou, 2015; Yılmaz 2013). Kırsal alanda ise farklı bölgeler için yapılacak araştırmalara halen ihtiyaç duyulmakla birlikte, mevcut toplumsal ilişkilerin çok az dönüştüğü ve bitmeyen savaşlardan mustarip Anadolu köylülüğünün durumunun pek de iyileşmediği bir ortamda reformların etkisinin kentlere göre daha sınırlı olduğunu kabul etmek bana uygun geliyor. Elbette, tarihsel çalışmalar aksini gösterdiği takdirde ben de buradaki iddiamı değiştirmeye hazırım.

³ Türkiye'nin 1923'te yaşadığı dönüşümün geç kalmış ve eksik bir burjuva devrimine denk düştüğü iddiasının en önemli temsilcilerinden birisi Sungur Savran (2002) iken, bu konuda Aykut Kansu (2017) da 1908 ve 1923 aynı burjuva devrim sürecinin farklı halkaları olduğunu ve Kemalist tarih yazımının 1908'in önemini küçümsediğini iddia etmişti.

⁴ Metin boyunca kullanacağım Kemalist kadrolar ibaresiyle, devlet mekanizmasını siyasi mücadeleler sonucunda ele geçirmiş, neredeyse bütün toplumsal ilişkilerden azade Batılı, bürokratik toplumsal seçkinleri kastetmiyorum. Benim kullanımında kadrolar, devlet mekanizmasını da elinde tutan belirli bir sınıfsal ittifakı temsil eden, homojen olmamakla ve hatta kendi içerisinde biteviye siyasal bir mücadele vermekle birlikte devletin genel siyasasını uygulamaya koyan ve resmî ve egemen ideolojiyi taşıyan, bu sınıfın üyelerinin, temsilcileri olarak bürokratların ve aydınların oluşturduğu tarihsel bir iktidar blokuna denk düşmektedir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde bu kadroların ve dolayısıyla iktidar blokunun toplumsal sınıflardan kopuk küçük bir Batılı aydın grubundan ziyade, ağırlıkları bölgesel olarak değişmekle birlikte, ticaret burjuvazisinden, toprak sahiplerinden, Anadolu kentlerinde ve daha küçük kasabalardaki eşraftan, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden bakiye kalan ve Kurtuluş Savaşı'nın öncü gücü olan askeri ve bürokratik bir gruptan ve kendilerine halkı “aydınlatma” görevi verilmiş doktor, öğretmen vs. gibi eğitim görme ayrıcalığına kavuşmuş toplumsal bir gruptan müteşekkil olduğunu düşünüyorum. Millet inşası sürecinde ise bu kadroların oynadığı rol Türkiye'ye ve Kemalizme özgü değildi, daha ziyade bilhassa eğitilmiş kesim neredeyse bütün benzeri süreçlerde ön plana çıkmıştı (Hobsbawm, 1995, 2000: 151).

⁵ Bu yazıda ise burjuva devriminin yapısal sınırlılıklarından ziyade Kemalist rejimin millet inşası projesine odaklanacağımı belirtmeliyim.

ziyade, Kemalist kadroların gezi anlatılarında okuyabileceğimiz algısına ve söz konusu mesafeden kaynaklı “hayal kırıklığı”na odaklanacağım. Bunun yanı sıra, bu algının ve hayal kırıklığının kökeninde, toplumsal nedenlerini değiştirmeye neredeyse hiç yeltenmedikleri tarımsal “sorunları” neredeyse tamamen “geri kalmış” bir topluluğa medeni ve bilimsel bilgileri telkin ederek çözmeye çalışan, belki de buna mecbur kalmış milliyetçi bir rejimin söylemsel çerçevesinin bulunduğunu iddia edeceğim. Gerçekten de 1923 burjuva devrimi ile birlikte resmî ideolojinin en önemli bileşenlerinden birisi haline gelmiş olan Türk milliyetçiliğinin Kemalist versiyonu ve Kemalist kadrolar, bilhassa 1930lu yıllarda, rejimle köylü arasındaki mesafeyi neredeyse tamamen milli ve medeni telkin ve tavsiyelerle kapatmak için köylere gözlerini dikerken, köy ve köylüye dair imgeleri ile köyü keşfederken karşılaştıkları “gerçeklik” arasındaki mesafeyi köy gezilerinde fark etmişlerdi. Dolayısıyla, Halkevlerinin köy gezilerini ve bu gezilerin sonucunda kaleme alınan anlatıları incelemek, rejimin modern millet tahayyülünün, nesnesiyle karşılaştığı zaman yaşadığı sarsıntıyı ve bugüne kadar çoğunlukla tutarlı ve homojen bir ideoloji olarak sunulan Kemalizmin ve Kemalist milliyetçiliğin içsel çelişkilerini bize gösterebilir. Zira milliyetçi kadrolar tarafından kaleme alınan bu anlatılar “muhayyel bir cemaat” tasavvuru ile yine aynı milliyetçi bakış açısının ürünü olan “gerçekliğin” arasındaki olası boşluğun yarattığı gerilimin ürünüdürler.

1. HALKEVLERİNİN TARİH YAZINI VE TEORİK ÇERÇEVE

Türkiye’de tek parti dönemi tarih yazını ve bilhassa Halkevleri üzerine olan erken literatür, devlet-toplum ilişkilerini devleti ve toplumu mutlak bir biçimde birbirlerine dışsallaştıran bir çerçeveden ele alırken, yeni kurulan Cumhuriyet kadrolarının Osmanlı İmparatorluğu’ndan miras kalan toplumsal yapıyı modernleştirici/milliyetçi bir projeye dönüştürme çabalarına odaklandı. Söz konusu yazın, Kemalist projeye olumlu veya eleştirel bakan araştırmacılar tarafından biçimlendirildi. Buna karşın her iki grup da İkinci Dünya Savaşı sonrasında uzun bir süre sosyal bilimler alanında hâkim olan ve Batı dışı toplumların gelişimlerini Batı’ya benzerlikleri ve/veya farklılıklarıyla ve toplumsal gelişmenin evrensel-tek yönlü bir biçimde geliştiği zannıyla açıklayan Modernleşme Okulu’nun metodolojik yanlışlarına düştüler. Modernleşme Okulu’ndan mülhem olarak Kemalist projeye olumlu bakan yazarlar, örneğin, Türkiye’nin Batılılaşma ve uluslaşma yönünde kaydettiği aşamaları, Erken Cumhuriyet dönemi kadrolarının toplumu “bilimsel-rasyonel” yöntemlerle ve tüm toplumu kapsayan milli bir ülküyle dönüştürmesiyle değerlendirmiyordu (Frey, 1965; Karal, 1998). Dahası bu gibi araştırmacılar Halkevlerini Kemalist çağdaşlaşma projesinin bir uzantısı, geri kalmış bir toplumun çağdaş uygarlık seviyesine ulaşması için önemli bir işlevi yerine getirmiş olan bir kurum olarak ele

aldılar (Çeçen, 1990; Malkoç, 2009). Tek parti rejimine daha olumsuz bakan araştırmacılar ise Cumhuriyet reformlarının belirli bir yönetici grubun çabalarından ibaret kaldığı, seçkin bir yaklaşımla malul olduğu ve dolayısıyla toplumla bağ kuramadığı iddialarıyla, Kemalist ideolojinin ve Cumhuriyet reformlarının toplumun geniş kesimleri tarafından benimsenmediğini öne sürdüler (Lewis, 1968; Kazancıgil ve Özbudun, 1981; Heper, 1985). Lakin, Modernleşme Okulu'nun her iki varyantı da Erken Cumhuriyet Dönemi politikalarının, Halkevleri de dahil olmak üzere, yekpare olduğu zannıyla, mutlak bir devlet ve toplum karşıtlığı tarif etmişlerdi. Dolayısıyla bu politikaların içsel çelişkilerini, farklı toplumsal grupların Kemalist reformlara verdiği tepkileri ve bu reformları kendi talepleri ve çıkarları doğrultusunda nasıl müzakere ettiklerini sorunsallaştırmamışlardı.

Kökenleri daha eskiye gitse de bilhassa son otuz yılda Modernleşme Okulu'nun tezlerinden ibaret kalmayan, Marksizmin ve post-kolonyalizmin çeşitli varyantlarından da teorik öncüllerini devşiren bir başka eleştirel Halkevleri literatürü ortaya çıktı. Söz konusu literatür bu kurumun, tıpkı diğer Erken Cumhuriyet Dönemi kurumları ve reformları gibi, sıradan insanların öneri ve katkılarıyla değil, tepeden-resmî talimatlarla yönetildiğini belirtiyordu. Dahası söz konusu çalışmalar, yine bununla ilgili olarak rejimin köylüyü Batılı/sömürgeci bir gözle değerlendiren Şarkiyatçı bir imgeleme malul olduğunu ve/veya dönemin aydınlarının köy ve köylü sorununu hâkim üretim ilişkilerinden ziyade üretim araçlarının niteliğiyle ve köylülerin “bilgisizliğiyle” açıkladığını iddia ederek, rejimin köylüyle yaşadığı yabancılaşmaya odaklandılar. Ayrıca bu anlamda özellikle köy gezilerinin köylüye tavsiyelerde bulunulan “konferansçılıktan” ibaret kaldığını iddia ettiler (Karpas, 1963; Tütengil, 1969; Karaömerlioğlu, 1998; Öztürkmen, 1998; Yeşilkaya, 1999). Son yıllarda ise, kısmen Marksist ve post-kolonyal teorinin varsayımlarından ilham alsa da aslen Migdal ve diğerlerinin toplum içinde devlet (*state-in-society*) yaklaşımından (Mitchell, 1991; Migdal, 2001) beslenen bir yazın daha gelişti. Söz konusu yazın teorik olarak, devleti, “elitlerin” nesnel planları doğrultusunda hareket eden bir makine ve/veya özerk ve yekpare bir kurum olarak soyut ve yasal terimler toplamından ibaret bir entite olarak ele almaktan ziyade, devletin birbirleriyle çelişebilen pratiklerinin belirli bir toplumsal yapıdan aldığı cevapla yeniden biçimlendiğini ve bu anlamda toplumla karşılıklı belirlenim içerisinde olduğunu savunuyordu. Bu anlamda Kemalist politikaların, o güne değin çoğunlukla birbirinden habersiz yaşamış, yerel ve “geri kalmış” toplumsal grupları ne tam anlamıyla millileştirdiğini ve çağdaşlaştırdığını, ne de bu çabasında halka bütünüyle “yabancı, dışsal” kaldığını iddia eden bu yazın, bilhassa Modernleşme Okulu'nu Erken Cumhuriyet Dönemi'ni, “karmaşık iktidar yapılanmalarını,” iç içe geçmiş devlet reformlarını ve toplumsal pratikleri,

ortaya çıkan yeni toplumsal ilişki ağlarını görmezden gelmekle eleştiriyordu. Söz konusu eleştirel bakış açısına sahip araştırmacılar, homojen bir Kemalist politikalar demetinden ziyade, reformları hayata geçiren kadrolara ve reformların uygulandığı coğrafyalardaki yerel güç ilişkilerine bağlı olarak “tepeden inme” uygulamaların belirli sınırlar içerisinde esneyebildiğini iddia ettiler. Sonrasında ise toplumun bu reformları nasıl algıladığına, bunlara kendi ihtiyaç ve çıkarlarına göre nasıl cevaplar ürettiğine ve nihayetinde, reformların, bu cevaplara göre nasıl yeniden şekillendiğine odaklandılar. Kahvehanelerden, kılık-kıyafet ve dile kadar çeşitli reformların farklı bölgelerde mevcut toplumsal ilişki ağlarını yeniden şekillendiğini inceleyen bu çalışmalar, Kemalizm’in genel ve soyut bir başarı ya da başarısızlığını değerlendirmek yerine, reformların farklı coğrafyalarda hangi toplumsal ilişki ağlarıyla hayata geçirildiğini ve yarattıkları etki kadar karşı karşıya kaldıkları zorluklara ve açmazlara da işaret ettiler (Akın, 2007; Yılmaz, 2013; Öztürk, 2020). Bu yazının önde gelen isimlerinden Alexandros Lamprou, Halkevleri üzerine kaleme aldığı monografisinde, Halkevlerinin, büyük oranda Cumhuriyet kadrolarının şekillendirdiği bir kurum olsa da yarattığı kamusal fırsatlarıyla yeni kimlik ve öznellik biçimlerine kanal açtığını ve bu kanalların merkezi direktiflerden ziyade yerel toplumsal güç ilişkilerine kayda değer biçimde tabi olduğunu vurgulamıştı. Kısacası, Halkevleri, “tepeden inme” reformlar ve toplumsal ilişkilerin kesiştiği bir mekândı ve burada merkezi politikalar, toplumsal aktörler ve gruplarla ilişki içerisinde şekilleniyordu (Lamprou, 2015: 13).

Merkezden gelen seçkinlerden ziyade buldukları coğrafyadaki toplumsal üretim ve iktidar ilişkilerinin bir parçası olan ve yine aynı şekilde merkezî direktifler yerine yine içinde buldukları güç ilişkilerine göre resmî ve egemen ideoloji ve söylemi esnetebilen Kemalist kadroların Halkevleri altında düzenlediği köy gezilerinde, söz konusu karmaşık ve çeşitlilik arz eden ilişkilerin nasıl yeniden üretildiğini görmek ise elimizdeki veri eksikliği nedeniyle maalesef neredeyse imkânsız. Dolayısıyla ben, bu makalede, toplumsal kökenlerine değin(e)memekle birlikte, Erken Cumhuriyet Dönemi’nin modern bir millet inşası amacıyla tasarlanan reformlarının tepeden inme ama yerel düzeyde farklı biçimlerde uygulamaya geçebilen, belirli bir hedef doğrultusunda uygulanan ama homojen olmayan ve hatta çelişkili zihniyet dünyasını incelemek amacındayım.⁶ Bir başka

⁶ Bu araştırmanın inceleme nesnesi büyük oranda köy gezileri ve sonrasında kaleme alınan anlatılar olmakla birlikte, bahsettiğim çelişkili zihin dünyasını benzer bir şekilde anlayabileceğimizi düşündüğüm köy monografilerinden de yararlanacağım. Zira bu monografiler köy gezileri sonrasında kaleme alınmamakla birlikte, Halkevlerinin millileştirmek ve modernleştirmek gayesiyle Anadolu’yu tanı(t)mak üzere ürettiği metinlerdi ve benzer çelişkilerle maluldüler. Dahası, *Ülke* dergisi yayınladığı bir rehberle öğretmenleri, öğrencileri ve resmî görevlileri yaz aylarını köylerde geçirmeye, gözlemlerini kaleme almaya ve bunları Halkevi dergilerine göndermeye çağırılmıştı (Öztürkmen, 1994: 170-171). Dolayısıyla, bu monografilerin bir kısmı Köycüler Komitesi’nin olmasa bile, monografi yazma işini üzerine alan Halkevçilerin

deyişle, mevcut kaynaklar bu makaleyi köy gezilerinin köylüler başta olmak üzere yarattığı müzakere alanlarını incelemekten ziyade, milliyetçi kadroların bu gezilerden muratlarını, gezilere bakış açılarının içsel gerilimlerini ve kısmen de karşılaştıkları sonuçları incelemeye yönelttiler. Bu yazıda, milliyetçi söylemin, milletin kaynağı olarak dağınık yerel topluluklardan, büyük oranda köylülerden müteşekkil bir halkı ve halkın “ortak unsurlarını,” dillerini, kültürlerini, tarihlerini ve hatta üzerinde yaşadıkları toprakları çoğunlukla romantik bir retorikle yeniden icat ettiğini iddia eden literatürden hareket edeceğim (bkz. Anderson, 1995; Hobsbawm, 1995, 2000). Kemalist milliyetçiliği ise, halka bir taraftan milletin kaynağı olarak “tarihsel, siyasal ve kültürel bir otorite” sunan, ama diğer yandan ise geri kalmış, “kendisine dışsal yabancı unsurlarla kirlenmiş” bu “Soylu Vahşi”ye (De Certeau, 2000) var olduğu haliyle güvenmeyen (krş. Chatterjee, 2002: 266), halkın ancak Batılı bir medeniyetle terbiye edildikten sonra millet halini ve milletler sahnesindeki yerini alabileceğini iddia eden çelişkili bir iktidar söylemi olarak ele alacağım. Kemalist milliyetçilik için halk, otantik milli değerleri bünyesinde barındırmasının yanı sıra, güvenilir, tekinsiz unsurların da yuvasıydı (Bora ve Canefe, 2002: 638). Bu anlamda milliyetçiliğin neredeyse ilk ortaya çıkışından beri gerek Batılı gerek Doğulu coğrafyalarda halkı egzotik bir Öteki olarak tahayyül edişi gibi, Kemalizmde de halk, neredeyse tarihin ilk dönemlerinden beri değişmemiş, içi boş bir zamanda tahayyül edilirken (krş. Peker, 1935: 11), Kemalist söylem toplumu neredeyse tam ortasından ikiye bölmüştü. Toplumun iç, manevi dünyasına ait olduğunu iddia edilen ortak kültürel unsurlar, milleti bir araya getirecek özellikler olarak kutsansa da (krş. Engin, 1938: 85), aynı toplumun maddi alanda ekonomi, teknoloji ve bilimde, geri kaldığı, yani Batılı medeniyetin Türk toplumuna galebe çaldığı iddia ediliyordu. Anadolu’yu otantik bir milli kültürün membaı ve Batı’yı ise ilerlemenin, bilimin ve tekniğin merkezi olarak kodlayan böylesi bir bakış açısında, halkın büyük çoğunluğunu oluşturan köylüler, milliyetçi bir medeniyet tahayyülünün “Öteki”si, modern teknikle gelişmeye muhtaç egzotik yerli gruplar olarak karşımıza çıkıyordu. Kısacası, Kemalist milliyetçilik sıkıştığı bu Doğu-Batı ikiliğinde, aynı anda hem Doğulu hem Batılı olmaya çalışıyor, Doğu’nun geri kalmışlığından kaçmaya çalışırken Batı’ya yerel bir içerik kazandırmaya, bizi yok etmeye çalışan Batı’ya mesafe alırken ise Doğu’yu yeniden kurmaya gayret eden, bir başka deyişle medeniyete ulaşmaya çalışırken, medeniyetin milli kimliği eritici “yoz” etkilerine karşı önlem almaya çalışan karmaşık ve çelişkili bir iktidar söylemi sergiliyordu.

köylere düzenlediği kişisel gezilerin sonucu kaleme alınmışlardı ve dolayısıyla, tıpkı köy gezileri gibi, Halkevcinin köy ve köylüyle yüz yüze geldiği karşılaşma anlarının ürünleriydi.

Bu anlamda, betimsel-pedagojik milliyetçi bir inşa olarak halk ile halkın edimsel icadı arasındaki çelişkili zemine (Bhabha, 1990a: 1-4, 1990b: 295-297; Erdoğan, 1998) yaslanan köy gezileri ve anlatıları, Kemalist kadroların tahayyül ettiği halk ile gerçekte var olan arasındaki bir yarığa işaret etmekteydi. Dolayısıyla, biz, bu anlatılarda milliyetçi söylemin içerisindeki monolitik bir iktidar söyleminin dışına düşen bazı çelişkileri ve yarıkları keşfedebiliriz. Her şeyden önce geziler ve gezi anlatıları, merkezin bütün direktiflerine rağmen standart bir forma uymuyordu. Köy gezilerinin nasıl düzenlendiği bölgeden bölgeye farklılık gösterirken, anlatıların yayınlanma biçimi ve içeriği değişebiliyordu. Dahası köy monografilerinde de halkın pedagojik ve performatif icadı arasındaki mesafe açık bir biçimde görülmekteydi. Son olarak, köylünün sesinin neredeyse hiç duyulmadığı, köycülerin millete dair imgeleri ile ziyaretleri sırasında gördüklerinin bir karışımı olan bu yazılarda, reformları yürüten kadroların saklayamadıkları bir hayal kırıklığı da kendisini hep gösteriyordu. Sözün özü, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde rejimin köylüyle fiili olarak buluştuğu en önemli pratiklerden birisi olarak köy gezileri, Kemalizm'in millet imgesinin ve bu imgenin hakikatle karşılaştığında içine düştüğü bunalımın ifşa olduğu anlardı.

2. UYGAR BİR MİLLETİN İNŞASINDA HALKEVLERİ

Türkiye'de Kurtuluş Savaşı'nı takriben Cumhuriyet'in ilanı, yeni devletin kurucu kadroları için rejimin konsolidasyonu sorununu beraberinde getirmişti. Genç Cumhuriyet'in yönetici kadroları, bilhassa Serbest Cumhuriyet Fırkası'na (1930) verilen kitlesel desteğin ve Menemen Ayaklanması'nın (1930) da gösterdiği üzere, 1930lu yıllarda rejimin toplumsal tabanının darlığından endişe duymaya başlamışlardı (Çavdar, 1999: 879; Yeşilkaya, 2001: 113; Akın, 2007: 439; Karaömerlioğlu, 2017: 52) Gerçekten de 1930lu yıllarda bilhassa devrimin ateşini yitirdiğine, aydınların reformları halka yaymaktaki isteksizliğine ve çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu bir halktan uygar bir millet yaratma hedefiyle yola çıkan Cumhuriyet'in mevcut toplumsal yapıyı neredeyse hiç değiştir(e)mediğine dair yaygın bir eleştiri söz konusuydu. Örneğin, 1930larda ya da sonrasında kaleme alınmış, *protagonistleri* çoğunlukla öğretmenler olan birçok roman, rejimle halk arasındaki mesafeyi ve reformların yürütücüsü olarak kodlanan aydınların hem kendi misyonlarına hem de halka karşı ilgisizliklerini konu almıştı. Tek parti iktidarı ile her daim gelgitli bir ilişkisi olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Demokrat Parti'nin kuruluşundan hemen sonra kaleme aldığı *Panorama* (Karaosmanoğlu, 2020: 38, 109, 122) adlı romanında, rejimin atılgan ve dürüst kadrolarını temsil eden Halil Ramiz, devrimin henüz onuncu yılında "otomatlaştığı" ve "kalıplaştığından endişe ederken," Diyarbakır Lisesi'nde görev yapan, rejimin en önemli toplumsal aktörlerinden olan öğretmenleri temsil eden Ahmet Nazmi, "inkılabın" yaşadığı kente hiçbir tesirde bulunmadığından ve

devrim ateşinin söndüğünden yakınıyordu. Cevdet Kudret'in Demokrat Parti'nin son yıllarında yazdığı *Havada Bulut Yok* (Kudret, 2012: 20, 25) romanında öğretmenler, okuldan arta kalan vakitlerinde içki ve kâğıt oyunları ile eğitimlerini boşa harcayan ve aynı zaman döngüsü içerisinde biteviye tekrar eden bir hikâyeye sıkışmış toplumsal bir grup olarak resmediliyordu.

Rejimin toplumsal tabanından duyulan böylesi bir kaygıya ve başta öğretmenler olmak üzere aydınların kendilerine biçilen misyona duyduğu ilgisizliğe cevaben, Cumhuriyetin kurucu kadroları 1930larda devletin resmî ideolojisi olan Kemalizm'i daha sarîh bir biçimde tarif etmeye ve hem aydınları hem de geniş toplumsal kesimleri rejime kazanmaya/ikna etmeye soyundular. Her şeyden önce dönemin resmî ideolojisini bütünsel bir şekilde açıkladığı farz edilen Cumhuriyet'in altı ilkesi bu on yılda tarif edilmişti. Milli ve uygar bir toplumsal yapı inşa etmek yönünde geliştirilen politikaların ve reformların çerçevesini bu altı ilkedeki ikisi, milliyetçilik, halkçılık çizerken, Kemalizm'in çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma hedefinin adı olan Batılılaşma bu iki ilkeye eşlik etmişti. Bir taraftan milletin asıl özünü içinde barındırdığı için kutsanmakla birlikte, diğer yandan mevcut haliyle "geri kalmış" bir toplumsal düzenin mirası olarak görülen bir halktan, uygar bir millet yaratmaya soyunan Kemalist kadrolar bu ilkeleri hayata geçirecek birçok yeni kurum inşa ederlerken, söz konusu kurumların en önemlilerinden birisi amacı "devrimleri halkın ruhuna sindirmek" olan Halkevleriydi (Çağlar, 1935: 3). Halkevleri, Anıl Çeçen'e göre yurtdışına burslu gönderilen öğrencilerden Vildan Aşır Savaşır'ın Çek sokolları üzerine olan gözlemlerinin Atatürk'ün dikkatini çekmesiyle, Orhan Özacun'a göre ise halihazırda yetişkin eğitimini önemseyen CHP'nin 1931 tarihli genel kongresinde kaleme alınan bir dizi talimatname ile 1932 yılında ilk başta 14 ilde kuruldu (Karpaz, 1963: 55; Özacun, 1996: 87). Halkevleri üzerine kaleme alınan en son çalışmalardan birisinde, Alexandros Lamprou (2015: 24-33) Halkevlerinin kökenini 1908 Devrimi'ne kadar geri götürüyordu. Bu dönemde İttihatçılar, toplumu yeniden inşa edecek bir güç olarak bilime inanmışlar ve imparatorluğun çözülüş sürecinde milliyetçiliği benimsemişlerdi ki, bu her iki bakış açısını da sonrasında Kemalistler devralacaktı. Sonuçta her iki akımın kadroları da milletin özünü temsil etmesine rağmen Anadolu halkını geri ve irrasyonel olarak görmüş ve dolayısıyla, bu halkı modern ve uygarlaşmış milli bir kalıba dökebilmek için "kurtuluş yolu" olarak halk eğitimine ve terbiyesine işaret etmişlerdi. Kısacası, İttihat ve Terakki Partisi iktidarı döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında halkı terbiye etmek amacıyla halihazırda var olan kurumlara karşın, 1930'lu yıllarda rejimin toplumsal tabanından duyulan endişe ve rejimin bu doğrultuda giriştiği çabayı neredeyse tam bir merkezî denetimle hayata geçirme arzusu Halkevlerinin kurulmasının önünü açmıştı.

Tam da bu merkezî denetim arzusu ve bunun hayata nasıl hayata geçirildiği Halkevlerine dair birbiriyle ilintili iki husus üzerinden ön plana çıkarken, bugüne kadar olan literatür söz konusu denetimi neredeyse mutlak addetmişti. Bunlardan ilki, Halkevlerinin tek parti rejiminin önde gelen isimleri tarafından politik değil kültürel kurumlar olarak tarif edilmesiydi (Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1940). Bu anlamda, CHP'nin önde gelen isimleri Halkevlerinin parti üyeliği ile sınırlandırılmaksızın bütün halka açık olduğunu, Halkevleri nezdinde kimsenin imtiyazlı olamayacağını defaatle vurguladılar (Peker, 1935). Buna karşın, rejimin milliyetçilik, halkçılık ve Batılılaşma ilkelerinin genel çerçevesini çizdiği Halkevi çalışmalarının sürdürücüleri, ağırlıkları bölgeden bölgeye değişse de parti yöneticileri, bürokratlar, yerel eşraf, tüccarlar ve doktorlar ve öğretmenler gibi rejimin kendilerine toplumu aydınlatma görevi biçtiği toplumsal kesimlerden oluşuyordu (Karpat, 1963; Çeçen, 1990; Çavdar, 1999; Öztürkmen, 1998: 74, 76).

Bununla ilintili olan ikinci hususta ise, kurulduğu 1932 yılından kapatılışına kadar Türkiye'nin neredeyse tümünde açılan, kapatıldığı yıl sayısı 478'e ulaşan bu kurumun merkezî denetime tabi olmasıyla ilgiliydi. Halkevleri literatürünün çoğunlukla mutlaklaştırdığı bu denetime, devlet gözüyle bakılınca, söz konusu arzu aşikârdı. Halkevlerinin resmî bir merkezi olmamakla beraber, bu kurum, parti, devlet ve hükümetin gittikçe iç içe geçtiği bir dönemde, doğrudan iktidar partisi tarafından denetleniyordu; Halkevleri hiçbir zaman CHP'den özerk bir kurum ol(a)mamış ve talimatname ile kurulan bu kurum kapatılana kadar hep talimatnamelerle yönetilmeye çalışılmıştı (Özacun, 1996: 87). Söz konusu mutlak denetim arzusu dönemin ruhuyla da uyuyordu. 1930lu yıllarda CHP, partiden ya da devletten bağımsız olan birçok kurumu kapatırken, Halkevlerine giden yolda varlığına son verilen en önemli kurum Türk Ocakları'ydı. Türk Ocakları, 1912 yılında Türk milliyetçiliğini "bilimsel" olarak tarif etme hedefi ile kurulmuştu. Ancak, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde milliyetçiliği bir ölçüde Kemalizmden farklı tarif etmeye başlamış ve bazı şubelerinin örneğin alfabe ve kılık-kıyafet reformlarına karşı çıkması ve Serbest Cumhuriyet Fırkası üyelerini de bünyesinde barındırması nedeniyle şüphe duyulan bir unsur haline gelmişti (Karpat, 1963: 57; Öztürkmen, 1994: 161-162; Üstel, 1997: 51). CHP'nin halkla bütünleşemediği ve seçkincilikle suçladığı bu kurumu kendi bünyesine katma talebi sonucunda ise Türk Ocakları 1931 yılında kendisini lağvetti ve hatta bazı yazarlara göre Halkevleri, öncülü olarak görülen Türk Ocakları'nın yerini almak üzere kuruldu (Karpat, 1963: 55; Öztürkmen, 1994: 162; Üstel, 1997: 43; Yeşilkaya, 1999: 42, 66). Dahası, Türk Halk Bilgisi Derneği gibi başka bazı derneklerin de Halkevlerinin açılması ile beraber "lüzumunun kalmadığı" gerekçesiyle kapatılması (Öztürkmen, 1998: 64), 1930'lu yıllarda bağımsız ve

dolayısıyla denetlenmesi zor derneklerin doğrudan partiye bağlı örgüt ve kurumlarla “ikamesinin sembolik bir kanıtıydı” (Karaömerlioğlu, 2017: 57).

Halkevlerinin kurulduktan sonra denetimden çıkmaması için her türlü önlem alınmış gibi görünüyordu. İlk dönem talimatnamelerinde Halkevi yönetim kurulu ve şube yönetimlerinde parti üyeliği şartı aranırken, (Öztürkmen, 1998: 74), parti gizli bir mektupla bütün milletvekillerine bölgelerindeki Halkevleri ile yakın temas halinde bulunmalarını tavsiye etmişti (Karpat, 1963: 59). Dahası, Halkevleri bulunduğu bölgedeki parti örgütü ve CHP Genel Sekreteri’ne karşı - başkanı doğrudan doğruya CHP Genel Yönetim Kurulu tarafından atanan ve parti Genel Sekreterliği ile yazışan Ankara istisnası dışında- sorumluydu. Yerel parti ofisleri de halkevleri bütçesini onaylar ve denetlerlerdi (Şimşek, 2002: 73; Lamprou, 2015: 33-34). Bütün bir halka açık olduğu söylenen “kültürel” bir kurumun idaresini sadece parti üyelerine devretmenin temel amacı sıkı bir şekilde denetlenen hiyerarşik bir yapıda, özgür irade ve eşitliğin hüküm sürdüğü yanılması yaratmaktı (Lamprou, 2015: 33).

Dahası Halkevlerinde resmî olmayan bir hiyerarşi daha vardı. Halkevlerinin belirli bir merkezi olmamasına ve Ankara Halkevi’nin sadece bu kentin evi olduğu vurgulanmasına karşın, bu Halkevi diğerleri için bir model olarak sunuldu. Ankara Halkevi’nin dergisi, *Ülkü*, belirli bir yayın standardı oturtup diğer halkevlerinin ve dergilerinin hakkında görüş bildiren yazılar yazarak “gayri resmî bir denetim rolü” de üstlendi. Zaman içerisinde her Halkevi ve dergisi için Ankara Halkevi ve *Ülkü* tarafından fark edilmek özel bir önem kazanmıştı (Öztürkmen, 1998: 77, 85). Son olarak yeni Halkevleri kurulması kararını da Ankara Halkevi aldığı gibi (Lamprou, 2015: 33), 1940 yılında yayınlanan bir Halkevi Talimatnamesi’nde, dergi çıkaran her Halkevinin bir kopyasını, diğer Halkevlerinin yanı sıra *Ülkü*’ye ve iki kopyasını ise Parti Genel Sekreterliği’ne iletmeleri gerektiği belirtilmişti (Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, 1940: 9). Kısacası, Fethi Açıkel’in (2002: 117) Gellner’e atıfla, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde devrimlerin didaktik bir tarzda, bürokratik, korporatist tekniklerle halka aşılınmaya çalışıldığı iddiasının bir örneği olarak, halkı kültürle telkin ve terbiye ederek millete dönüştürme faaliyetini bünyesinde yer alan dokuz şube aracılığıyla gerçekleştirecek olan Halkevleri, idari ve işlevsel açıdan neredeyse tamamen parti denetimi altına alınmaya çalışılmıştı.

Ancak birçok araştırmacının yerel halkın o bölgeye tayinle gelmiş bürokrat ve memurlara göre faaliyetlere katılımının çok düşük olduğu değerlendirmelerine karşın, kuruluşundan itibaren rejimin kadroları ve milliyetçi aydınları ile halkın bir araya geleceği en önemli kurum olarak addedilen Halkevlerinin merkez tarafından mutlak bir şekilde denetlendiği iddiasına Lamprou önemli bir şerh

düşmektedir. Lamprou'ya (2015: 34-35; 52-55) göre, Halkevlerinde böyle sıkı bir denetim arzusu var olmakla birlikte, Halkevleri tek başına merkezî siyasaları topluma hiçbir dolayımaya girmeden buyuran bir kanal değildi. Bu kurum, daha ziyade merkezî devlet ile yerel koşulların ve aktörlerin kesiştiği ve hatta ikincisinin de döneme ve koşullara bağlı olarak en az birincisi kadar belirleyici bir rol alabildiği mekânlardı. Örneğin, Kayseri Halkevi ve Diyarbakır Halkevi'nin faaliyetleri büyük oranda eğitilmiş devlet kadroları ve bilhassa öğretmenler tarafından yönetilirken, buralarda yerel aktörlerden mürekkep parti ofisleri de önemli bir rol oynuyor ve Halkevleri bu iki örnekte doğrudan merkezî bir denetimin aracı olmaktan ziyade, yerel "elit" aktörlerle merkezin müzakere alanı olarak ortaya çıkıyordu (Lamprou, 2015: 66-81). Bir başka örnekte ise Türkiye sosyalizminin önde gelen isimlerinden Esat Adil'in bir dönem başkanlık ettiği - Esat Adil aynı dönemde çıkardığı başka yayın organlarıyla hükümeti eleştirmekten kaçınmayan daha eşitlikçi ve popülist bir dil kullanmıştı- Balıkesir Halkevi, daha alt toplumsal gruplara mensup insanları faaliyetlerine kısmen de olsa katmayı becerebilmişti (Lamprou, 2015: 106-108). Özetle, bu yazara göre Halkevleri resmi ya da gayri resmî yollardan Ankara'nın mutlak denetimi altına alınmaya çalışılsa da bu arzunun önünde yerel/yapısal engeller vardı ve denetim içerisinde önemli "sızıntılar" gerçekleşiyordu.

3. HALKEVLERİ VE KÖY

1930larda rejim ve aydınlar ile halk arasındaki uçurumu kapatmak ve rejimin toplumsal dayanaklarını güçlendirmek amacıyla girişilen seferberliğin en önemli kurumlarından birisi olarak 1932 yılında faaliyete geçen Halkevlerinin temel misyonu, reformların "telkin ve terbiye" yoluyla halka benimsetilmesiydi (Peker, 1935: 6). Ancak Halkevleri bu dönüşümü yukarıda bahsettiğimiz şekilde oldukça sınırlı bir burjuva devriminin toplumsal ilişkilere radikal bir müdahaleden sürekli imtina ettiği tarihsel bir bağlamda yapıyordu ve bu anlamda halkı neredeyse tamamen telkin ve tavsiye ile dönüştürmeye çalışıyordu. Dahası, Halkevi çalışmalarının söylemsel çerçevesi homojen, standardize bir yapı arz etmekten çok, halkın/köylünün ve/veya halkı terbiye edeceği düşünülen medeniyetin çelişkili bir tarifiyle maluldü. Öncelikle, Kemalist milliyetçilik, tıpkı diğer milliyetçi hareketler gibi, meşruiyetini, halkın arasında milli unsurların ezelden beri doğal olarak var olduğu iddiasıyla sağlamaya çalışmıştı. Örneğin, Saffet Engin (1938: 150), Anadolu köylülerinin "yüksek bir manevi karakteri" haiz olduğunu iddia ederken, söz konusu doğal/milli unsurların halk/köylü kültüründe ve yaşantısında görülebildiğini belirtiyordu. Dolayısıyla, Kemalist rejimin anlamlandırma siyasetinin nesnesi haline gelmiş olan halk/köylüler ve halkın yaşadığı topraklar, dilleri, gelenekleri ve kültürü özellikle Arap ve Osmanlı kültürünün etkisiyle daldıkları derin uykudan uyandırılmayı bekliyordu (Alp,

1936; Peker, 1984: 16). Gerçekten de 1930lu yıllarda Kemalist milliyetçilik ve halkçılık, halkı neredeyse folklorik bir düzlemde ele alarak, milletin “saf ve biricik kültürel formu” olarak kodlamış ve milleti oluşturacak halkın ortak tarihine ve kültürüne odaklanmıştı (Alp, 1936: 34-35; CHF, 1931: 79; Engin, 1938: 25).

Halkın millete dönüşeceği bu keşif faaliyetinin nesnesi ise toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan ve dolayısıyla milletin hakiki, otantik kültürünü içinde barındırdığı iddia edilen köylüler ve köylü kültürüydü, ki örneğin Erken Cumhuriyet Dönemi'nin önde gelen köycü ideologlarından Nusret Kemal Köymen'e göre, Türkiye'de halk ile kastedilen aslında on milyon Türk köylüsüydü (akt. Üstel, 1990: 47). Bir başka deyişle, Bora ve Canefe'nin (2002: 639) vurguladığı üzere, Kemalist köycülük “milletin cevherini bulmak için halka gitmek romantizmine de başvurarak, halkı millileştirmenin, halka milletliğini öğretmenin stratejisiydi.” Tam da bu noktada Kemalist köycülüğün en azından bir dönemine, Kemalizm'in Batılılaşma gayesi ile çelişen muhafazakâr bir damarın damga vurduğunu belirtmek gerekir. Zira Kemalist rejim, çağdaş uygarlığı yakalama amacının yanı sıra, Batılılaşmaya karşı ciddi rezervler koyan muhafazakâr bir söylem arasında git-gellerle maluldü. Örneğin, Engin'in (1938: 19) “biz Türküz ve Avrupalıyız” iddiasına karşılık, Mustafa Kemal'in Avrupalıların Türkler üzerine yazdıklarının genellikle yanlış öncüllere dayandığını söylemesi (akt. Kocatürk, 1999: 139) ve Reşit Galip'in (1932) medeniyetin asıl kaynağı olarak Anadolu'yu ve Türklüğü işaret etmesi böyle bir mesafe kaygısının ürünü olarak görülebilirdi. Gerçekten de tek parti döneminde zaman zaman resmî ideoloji ile eklenen köycülük, Kemalizm'in muhafazakâr halkçı bir kanadını oluşturuyordu ki, Bora ve Erdoğan'ın (2003: 638-639) belirttiği gibi Kemalist halkçılık ile muhafazakâr popülizmin ortak noktası, bir yandan milletin özü olarak yüceltilen halka (örnekler için bkz. Engin, 1938: 32; Baltacıoğlu, akt. Bora ve Erdoğan, 2003: 637), diğer yandan var olduğu haliyle güvenilmemesi ve halkı neredeyse bitimsiz bir arındırma işlemine tabi tutmanın gerekliliğine duyulan inançtı. Dahası bu iki ideolojinin ortak noktasının nişanesi olarak muhafazakâr bir köycülük, örneğin *Ülki*'nin ilk yıllarına derginin editörlüğünü yürüten Nusret Kemal Köymen aracılığıyla egemen olmuştu (Üstel, 1990: 47; ayrıca bkz. Karaömerlioğlu, 2017: 55). Nusret Kemal Köymen, muhafazakârlığın en belirgin işareti olarak, köy yaşamını ve köylüyü yüceltiyor, “köylü”yü Türk milletinin asıl saflığını muhafaza eden homojen bir toplumsal grup olarak görüyordu. Köymen'in, Kemalist milliyetçilik ve halkçılık anlayışı ile hayli örtüşen bu köylü imgelemi, köylülerin kentte “işçileşme tehlikesi”ne işaret ederek Kemalizmin anti-komünist damarıyla da bir uyum yakalıyordu. Yine de Köymen örneğinde köycülerin kozmopolitizmin, sınıf çatışmalarının ve “kültürel yozluğun” membaı olarak gördükleri şehirleşme ve Batılılaşma karşıtlıkları söz

konusu uyumda çatlaklar da yaratabiliyordu. Nusret Kemal Köymen'e göre, köylüler bu gibi tehlikelerin karşısında küçük üreticiden mürekkep bir ekonomik hayatın şehirden daha üstün olduğunu iddia ettikleri köylerinde tutulmalıydılar. Zira hanelere dayalı bu üretim tarzı, sanayileşmenin yabancılaştırıcı etkilerinden bir koruma sağlıyor ve ahenkli bir toplumun da temelini atıyordu. Tam da bu yüzden söz konusu yabancılaşmanın mekânı olarak Köymen, Batı'ya ve Batılılaşmaya karşı önemli rezervler koyuyor ve Türkiye'nin kendi yolundan ilerlemesini tavsiye ediyordu (Karaömerlioğlu, 1998: 78; 2001a: 283; 2001b, 286-295). Kemalizmin çağdaş uygarlık seviyesini yakalamak amacı ile Nusret Kemal Köymen örneğinde köycülük ideolojisi arasındaki bu "sızıntı"ya karşılık, Halkevi yayınlarında, Batılılaşma terimi çok az kullanılsa da Batıya atıfla muasır medeniyet seviyesine ulaşmak en önemli hedeflerden birisi olarak kaldı (Karaömerlioğlu, 1998: 79-80). Dahası ne Nusret Kemal Köymen'in kendisi ne de kendisinin dillendirdiği biçimiyle köycü ideoloji *Ülkü* dergisinde her daim belirleyici bir yere sahip ol(a)madı; özellikle 1936 yılından itibaren bu dergide, Celal Bayar gibi rejimin önemli isimlerin şehir ekonomisinin ve sanayileşmenin önemini vurgulayan yazıları yayınlanmaya başladı ve bir süre sonra dergi editörlüğüne Fuat Köprülü'nün getirilmesiyle, köye dair yazılar kısmen azaldı. Bu gibi yazılarda da Halkevinin o güne kadar ki sürdürdüğü köycülük anlayışı eleştirildi. Buna karşın, köycü söylemin birçok unsur ve fikri Halkevleri çalışmalarını yönlendirmeye devam etti (Karaömerlioğlu, 2001b: 295-296; Aydın, 2004: 64; Karaömerlioğlu, 2017: 55, 77-81).

Halkevinin köyü ve köylüyü bizzat şehirlerin ve Batı medeniyetinin karşısında nasıl konumlandıracağına, daha doğrusu köyün o çok titizlenen saflığının bu "yabancı unsurlara" karşı nasıl korunacağına dair endişelerin yol açtığı Kemalist halkçılıktaki "sızıntıların" yanı sıra, bir başka gerilim kaynağı da yukarıda bahsettiğimiz üzere halkın çifte anlatısından kaynaklanıyordu. Zira, Halkevi köycülüğünde, otantik Öteki olarak köy ve köylü yaşamı olduğu haliyle yeterli değildi; köylünün mevcut durumu ile tahayyül edilen millet arasında kapanması gereken bir açığı vardı (krş. Bora ve Canefe, 2002: 638). Bir başka deyişle, Kemalizmin millet tahayyülünün belkemiğini, halktaki/köylüdeki eksiklikleri bulmak ve kapatmak arzusu oluşturuyordu, ki tam da bu noktada pedagojik olarak milletin asıl özü olarak kutsanan halkın edimsel düzeyde, söz konusu imgelemi tehdit eden fazlalıkları ortaya çıkıyordu. Halkevlerinin bu konudaki misyonu, köylüdeki boşlukların doldurulacağı ve fazlalıkların törpüleneceği bir telkin ve terbiye faaliyetiydi: bu kurum, köylülerin Cumhuriyet'in makbul yurttaşlarına dönüştürülmesi adına "Anadolu'ya medeniyet taşıyacak" ve köylüyü eğitecekti (Peker, 1935: 18-19). Bu anlamda Halkevlerinin yürüteceği halk terbiyesi, Vahşi Ötekini, çoğunlukla ergenlikten

henüz çıkmamış çocuklarla özdeşleştirilen köylüleri, medenileştirecekti. Halkevi köycülüğü, Türkiye’de köylerin mevcut halleriyle geri kalmışlıklarının asıl sebebini toplumsal ilişkiler yerine köylerde “batıl inançların ve zararlı alışkanlıkların” sürmesine ve medeni hayata dair “bilgi” eksikliğine bağlıyordu. Dahası köyün bilhassa ekonomik sorunları, mevcut üretim ilişkilerinin sorunsallaştırılmadığı bir bağlamda, örneğin köylünün doğayla mücadelesinde geri kalmış tarım tekniklerine ve üretim araçlarının yol açtığı bir verimlilik sorunsalına indirgeniyordu. Dolayısıyla köyün kalkınması ve medenileşmesi, bir taraftan medeni ve rasyonel bir yaşam tarzının telkin edilmesiyle, diğer taraftan ise örneğin bilimsel zirai tekniklerin ve tarımda makineleşmenin öneminin köylüye uygulamalı bir şekilde gösterilmesi ile gerçekleşecekti (Öztürkmen, 1994: 167; 1999: 95-96, 166; Karaömerlioğlu, 2002, 134). Bir diğer deyişle, Kemalizmin millet imgesi ile milletin mevcut hali arasındaki mesafe Halkevlerinin “nesneleştirilmiş” bu toplumsal grubu “terbiye” etmesi ile kapanacaktı.

Tütengil’in (1969: 10, 93) “köye dışarıdan bakan, nutukçu ve öğütçü olmaktan bir türlü kendisini kurtaramayan” bir hareket olmakla eleştirdiği Halkevlerinin köye dair yürüttüğü faaliyeti Köycülük Şubesi misyon edinmişti. Bu şube, yüksek milli kültürün hammadde olarak köylü kültürünü “keşfetmek” adına, köylülerle Halkevçilerin somut olarak ilişki kurması, bu kültürün işlenmek üzere “merkez”e gönderilmesi ve nihayetinde işlenmiş kültürün halka geri öğretilmesiyle görevliydi (Çağlar, 1935: 2-3). Şubenin temel amacı köylülerin ekonomik, toplumsal ve medeni gelişimini sağlarken, şehirlilerle köylüleri kaynaştırmaktı. Bunun için de başlıca faaliyetleri arasında köylülere bürokratik işlemlerde yardım etmek, gezici sergiler düzenlemek, köylerde tiyatro ve film gösterileri ile halka devrimin amaçlarını anlatmak, çeşitli milli bayramlarda köylüyü şehre davet ederek ağırlamak gibi işler sayılıyordu (Yeşilkaya, 1999: 104; Şimşek, 2002: 85-86, 135). Köycülük Şubesi bazen belirli bir köyün imarı için toptan bir program bile hazırlayabiliyordu. Örneğin Antalya Halkevi’nin hazırladığı bir programda köyün kalkınması için Cumhuriyet meydanı oluşturulması, köy odasının ıslahatı, köylerde caddelerin düzenlenmesi, evlerin hijyenik hale getirilmesi gibi maddeler yer alırken (akt. Yeşilkaya, 1999: 104), Denizli Halkevi’nin Köycüler Komitesi’nin 1938 yılı programında, “1- ahırların evlerden ayrılması, 2- tuvalet çukurlarının yapılması (...) 5- evlerin kireçle badanalanması (...) 7- her köyde basit bir ecza dolabının bulunması” gibi maddeler yer alıyordu (akt. İnan, 2000: 145). Köycülük Şubesi’nin bir diğer temel görevi ise “o güne değin ihmal edilmiş” Anadolu’yu tanı(t)mak (Çağlar, 1935: 2-3) ve çevre köylere dair yazılan monografilerle “memleket haritası”nı çıkartmaktı (Öztürkmen, 1998: 97). Ankara Halkevi dergisi *Ülkü* 1933 yılında yayınladığı bir anketle bu tür monografilerin nasıl yazılacağı hakkında kılavuzluk yapmış ve

monografilerde köyün umumi durumu, içtimai vaziyeti, eğitim durumu, sıhhi vaziyeti gibi konularda bilgiler yer almasını istemişti. Benzer bir çalışmayı bu sefer Ankara Halkevi'nin kendisi, *Köy Kütüğü* adlı bir kitapçıkla yapmış ve bu kitapçıkta köylerin nasıl incelenmesi gerektiğini tarif edilmmişti (Lamprou, 2015: 188-189). Köylüden çok köycünün sesinin duyulduğu monografilerin sonlarında ise araştırmacılar genellikle köyün mevcut durumunun nasıl düzeleceği hakkında “ilmî” bilgiler veriyorlar, örneğin modern teknoloji kullanımının Anadolu köylüsünü nasıl kalkındıracağını anlatıyorlardı. *Ülke*'nin belirlediği standarda karşın, bu monografiler bazen “serbest tarzda”, romantik bir imgelemin ürünü olarak, bilgi vermektan çok “empresyonist anlatılar” halinde de kaleme alınabiliyordu (Öztürkmen, 1998: 110-112, 125; 1994: 171; 1998: 125-127). Milli bir dava uğruna yurdu bilim yoluyla kalkındırmak adına meşrulaştırılan bu monografilerde köyler ve köylüler, Lamprou'nun (2015: 190) belirttiği üzere, modern bilimle işlenmek üzere kataloglanacak, sayılacak, betimlenecek ve fotoğraflanacak ve sonrasında eğitimden geçirilecek sessiz veya sessizleştirilmiş Ötekiler olarak karşımıza çıkıyordu.

4. BİR SINIR ÇEKME FAALİYETİ OLARAK KÖY GEZİLERİ

Tıpkı köy monografileri gibi, köyü ve köylüyü “keşfedecek” ve vahşi soylu”yu medenileştirerek milletin bir parçası haline getirecek köy gezileri, aslında modern uygarlığın bilgisini elinde tutan kadroların, kendilerini dönüştürülecek nesneden ayırdıkları bir faaliyetti (Lamprou, 2015: 213). Gerçekten de Fay Kirby (1962: 60) Ankara Halkevi'nin 1933 tarihli köy gezisini “Afrika'nın karanlık köşelerini keşfe çıkan seyyahlar”ın düzenlediği seyahatlerle karşılaştırırken, “biz” ve “onlar” arasındaki bu keskin ayrıma işaret etmişti. Zira sadece 1935 ve 1941 arasında beş bin tane düzenlendiği rapor edilen köy gezilerini, aynı zamanda Halkevlerini de yöneten Kemalist kadrolar, buldukları bölgenin vali, jandarma komutanı gibi bürokratlar, bürokrasiyle ittifak halindeki tüccarlar, yerel eşraf ve avukatlar, öğretmenler ve doktorlar gibi milliyetçi aydınlar düzenliyorlardı. Örneğin, Kayseri Halkevinin 1936 yılında Germir ve Mimar Sinan'a düzenlediği gezilere, Vali, Korgeneral, Bez Fabrikası Müdürü, öğretmen, doktor, CHP il örgütünün önde gelenleri katılmıştı (akt. Şanal, 2011: 302-304). Söz konusu toplumsal grubun ehlileştirileceği Ötekini keşfettiği köy gezileri ve anlatıları, her şeyden önce rejimin bu taşıyıcılarının, millet tahayyülünün nesnesi olan halkla karşılaştıkları anlardı. Dolayısıyla bu karşılaşma anlarında halka ya da medeniyete dair geliştirilen çelişkili tahayyüllerin, dahası bu imgelemin gerçeklikle karşılaşmasından kaynaklı hayal kırıklıklarının, “sızıntılarının” izlerini bulmak mümkündü.

Söz konusu Ötekileri denetleyecek ve idare edecek otoriteyi ve yönetsel bilgiyi ve “millileştirecek ve medenileştirecek” bilimsel bilgiyi haiz olduğu düşünülen bu kadrolar gezilerde herhangi bir “sızıntıya” izin vermemeliydi. Gerçekten de *Ülke*, denetleme kaygısının sonucu olarak tipik bir köy gezisinin taslağını çıkarmıştı: Gezilerde öncelikle yapılacak şey, ziyaret sırasında herhangi bir “denetim sorunuyla” karşılaşmamak için köylülerin önceden uyarılması ve gerekli hazırlıkların yapılması için kendilerine zaman verilmesiydi. Sonrasında, Cavit Tütengil’in “piknik” sözünü hatırlatırcasına, “Pazar” günleri yapılacak bu ziyaretlerde⁷ Halkevciler, köye ilk ulaştıklarında, köy meydanındaki direğe bayrak çekilecek ve “herkes bir ağızdan” İstiklal Marşı’nı okuyacaktı. Bundan sonra resmî görevliler ve Halkevciler, halk ile “kaynaşacak”tı: ulusal pedagojinin nesnesi olan köylülere nutuklar çekilecek ve örneğin tarım, sıhhi hayat, batıl inançlar vs. gibi konularda konferanslar ve tavsiyeler verilecekti. Diğer taraftan ise köylülerin folklor performansları ile milletin özü keşfedilecek ve bu bilgiler “kataloglanarak” işlenmek üzere merkeze gönderilecekti. Günün sonunda ise Halkevciler, Halkevi Tiyatro Kolu’nun Kurtuluş Savaşı ve/veya inkılaplar hakkındaki tiyatro gösterileri ile “vahşi” köylüden medeni bir millet yaratma işini bir günlüğüne de olsa başarmış bir şekilde evlerine döneceklerdi.

Köy gezilerinin bu standardizasyonu konusunda Kayseri Halkevi büyük bir başarı yakalamış gözükmekteydi. Örneğin 1936 Haziran ayının bir pazar gününde Gesi köyüne düzenlenen gezide Halkevcileri önceden haber verildiği belli olan “kalabalık” bir köylü topluluğu karşıladı. Yapılan konuşmalardan sonra İstiklal Marşı okundu ve sonrasında Halkevci “devlet büyükleri” inkılaplar üzerine konferanslar verdiler. Günün devamında Halkevciler, köylülerin “milli” oyunları ile folkloru “keşfet”tiler. Son olarak da hastaların muayenesiyle beraber, köylülerin sorunları dinlenip kendilerine bu konuda “bilimsel” öğütler verildikten sonra Halkevi kafilesi otomobiller ile şehre döndü. Kayseri Halkevi benzer bir formatı diğer köy gezilerinde de takip etmişti (akt. Şanal, 2011: 301-302). Her ne kadar gerçekleştirip gerçekleştiremediklerini bilmesek de köy gezileri için benzer bir standart programı Zonguldak Halkevi de yayınlamıştı (akt. Şimşek, 2002: 136).

Halkevi dergilerinde ve/veya ayrı olarak çıkarılan broşürlerde gezileri kaleme alanların günün sonunda Halkevcilerin ve köylülerin kaynaştığına, rejimin köye ulaştığına dair bütün iddialarına karşın, gezilerin tam da bu “sınır çizen” formatı “turistik seyahatlerin” ötesine geçil(e)mediğinin, “uygar” Halkevcilerin kendilerini geziler aracılığıyla “geri kalmış” köylülerden ayırdıklarının önemli bir göstergesiydi. Her şeyden önce geziler modern zamanla, köydeki zamanın farkını

⁷ Denizli Halkevi ise “tatil”in daha da altını çizercesine ziyaretlerinin çoğunu “güneşli günlere tesadüf eden yaz ayları”nda yapmıştı (akt. İnan, 2000: 147).

vurgulayacak şekilde kentli sakinler için tatil günleri olan Pazar günleri yapıyordu. Bir güne sıkıştırılmış faaliyetlerle de Cumhuriyet aydınlarının halkla kaynaştığı varsayıyordu (19 Mayıs, 1943; Atasoygil, 1947: 12). Dahası gezilere, gidilen yerin Halkevçilerin asıl hayatının dışında kaldığını belli edercesine, bir piknik ve tatil havası hâkimdi: “8. 11. 1936 Pazar günü idi. Şarın büyük saati 9’u çalarken Tan parkında toplanan 11 Bayan ve 26 Baydan ibaret kafitemiz bir grup halinde yürümeye başlamıştı. Her taraf şen, bizde sevinç içinde gidiyorduk (...) Hava güzel; güneş altın ışıklarını her yana saçıyordu. Işık ve renk içinde geçen tatlı bir yolculuk beş kilometreyi bulunca yolumuz şosadan ayrılmaya ve manzaralar da birden bire değişmeye başladı (...) Bizimle beraber giden Halkevi Bاندosu milli havalardan bir iki parça çalıyor, sert ve yalçın kayalardan gelen akisler bu nağmelere adeta ses katıyordu (...)” (Özdoğan, 1937a: 16) Köy gezilerinin “turistik eğlence” tarafı Cevdet Kudret’in romanında *Havada Bulut Yokta* da vurgulanıyordu. Romanın anlatısında, Kayseri Halkevi Başkanı bahar ayları geldiği zaman henüz “yeşillenmiş kırlara” bir gezi düzenlemeyi ve köyleri “tanımayı” önermişti. Bunun sonucunda yapılan ziyaretlerin birisinde, köylere gidilirken yapılan kazanın sonucunda çok yorulan kafiye, ağanın evinde düzenlenen ziyafette “eğlenmiş ve yorgunluklarını atmışlardı” (Kudret, 2012: 38-45). Ancak başından sonuna kadar Halkevci kadrolar tarafından kurgulanmış, genelde bahar ve yaz aylarında hafta sonları bir günde yapılan ve kısmen kentli aydınların boş zaman eğlencelerine dönüşen köy gezileri tam da bu biçimi nedeniyle, köylü ile şehirlinin kaynaşmalarının aksine aradaki mesafeyi bir kez daha çizen bir faaliyeti andırıyordu.

Ancak bütün merkezî denetim çabalarına karşı, Halkevlerinin neredeyse yurt çapında düzenlediği birçok gezi tarif edilen standartlara uymuyordu. Örneğin maddi-teknik sıkıntılara bağlı olarak geziler çok düzenli gerçekleştirilemiyordu: Samsun Halkevi 1946 yılında araç sıkıntısından dolayı sadece bir gezi yapabildiğini itiraf etmişti (19 Mayıs, 1947). Dahası gezi anlatılarına bakıldığında, gezilerin bir kısmının *Ülki*’de tarif edilen programdan da farklı olduğu anlaşılıyordu. Örneğin, Samsun Halkevi’nin Engiz köyüne yaptığı gezide köy meydanında köylüyle bir arada gelindiğine, köylüye konuşmalar yapıldığına, İstiklal Marşı okunduğuna dair hiçbir bilgi yokken, yine aynı Halkevi’nin Mevrek ve Mamados köylerine yaptığı gezilerde de benzer bir durum geçerliydi. Bunun yerine Halkevçiler köye vardıktan sonra “bazı” köylülerle beraber “yeşil çaylırlar”ın üzerinde oturmuş veya köy evlerinde “istirahat” etmiş, sonrasında da köyü gezmeye çıkmışlardı (Atasoygil, 1947: 12; Dilmen, 1947: 12). Halkevçilerin gezilerdeki faaliyetleri de belirlenmiş formatın dışına çıkabiliyordu. Erken Cumhuriyet Dönemi’nde “geri bir kültür”ün ürünü olarak görülüp, “tembelleştirici ve gayrı sıhhi” olarak kodlanan köy kahvelerinin

halkevi/halkodaları ile ikame edilmesi gerektiğine dair hayli yaygın bir söyleme karşın, örneğin, Antalya Halkevi gezilerinde köy kahvehanesini yoğun bir şekilde kullanırken, Maraş Halkevi'nin Köycülük Şubesi Pazarcık ilçesine yaptığı gezide, Manisa Halkevi ise köy gezilerinde konferanslarını kahvehanelerde vermişti (Öztürk, 2020 249, 259, 360-361). Kısacası, köy gezilerinin formatı merkezin standardizasyon çabasının uzağına düşebiliyordu.

Halkevinin köy gezilerinin bir diğer önemli ayağını, Cumhuriyet rejiminin köyü ve köylüyü “bilimsel” yollardan tanınması için geziler sonucunda elde edilecek bilgiyi kataloglaması ve merkeze aktarması oluştururken, anlatıların dili söz konusu bilimselliğin hayli dışına çıkabiliyordu. Örneğin, köy gezilerini merkezi direktiflere en uygun olarak yapmaya çalışan Kayseri Halkevi'nin gezilere dair ürettiği metinlerde köye ziyaret “bizi karşılayan köy halkının yüzlerinde derin bir sevinç” gibi romantik bir dille anlatılırken, köyün coğrafi yapısı, sağlık durumu, tarihi, ekonomik yapısı, köyde toplumsal yaşam ve folklor üzerine birçok detaylı bilgi betimsel bir tarzda verilmişti (Özdoğan, 1937a; 1937b). Ancak bu gibi örnekler dışında çoğu köy gezisi anlatısı Halkevi Dergileri içerisinde genelde tek veya iki sayfa olarak basılmıştı. Söz konusu örnekler genelde haber niteliğini taşıyordu ve “keşfedilen” köye dair “köyün evleri kerpiçtedir,” “köyde telefon yoktur,” “geçim kaynakları tütündür,” “köyde sıtma yaygındır” vs. gibi hayli yüzeysel notlardan ve köyün hangi “dertlerle” malul olduğuna dair yine çok kısa bilgilerden ibaret kalıyordu (Atasoygil, 1947: 12, Dilmen, 1947: 12; Atasoygil; 1948: 14-16; Günel, t.y.: 6-7; Epengin, 1939a: 11). Kısacası, bilimsel yollarla dönüştürülecek Ötekinin bilgisini merkeze iletecek köy gezileri anlatıları, “romantik” bir tarzla bilimsel mesafeyi dile getiren bir objektifliğin karmaşasıyla maluldü.

Benzer bir standardizasyon sorunu Anadolu'nun bütünüyle millileştirilmesinde “pedagoji konusu nesneye” dair önemli bilgileri iletecek olan köy monografilerinde de ortaya çıkmıştı. Arzu Öztürkmen'e göre Köycülük Şubesi'nin bir memleket haritası çıkaracağı bu monografilerin önemlice bir kısmı mekânsal düzenlemeler, giysiler, yiyecekler ve folklor gibi “pozitivist-ilmî” bir bakış açısıyla elde edilmiş “verileri” içeren anlatılar olmaktan ziyade romantik bir dille bezeli “izlenimci anlatılar”dı (Öztürkmen, 1994: 171, 1998: 110-116). Gerçekten de Ankara Halkevi başta olmak üzere birçok Halkevi, köy monografileri ve bu monografilerin kaleme alınacağı anketlere dair ayrıntılı rehberler yayınlamıştı. Bu rehberlerde köylerden hangi bilgilerin -köyün tarihi, köyde yaşayanların sayısı, etnik kökenleri ve konuştukları dilleri, köylülerin eğlence şekilleri, dini inançları, sıhhi durumları, köylerde okul ve öğrenci sayısı, köyün doğal kaynakları, köylünün ekonomik durumu vs.- toplanması gerektiğine dair ayrıntılı taslaklar çıkartıldı (Öztürkmen, 1998: 110; CHP Kütahya Halkevi,

t.y.). Bu rehberlerin direktifleri doğrultusunda gerek Halkevleri dergilerinde yayınlanan gerekse de ayrı basılan birçok monografi “ilmî” bir çalışma sonucunda betimleyici bir tarzda istenen “bilimsel” bilgileri sundu (Güleç, 1936; Dinç, 1940; Uz, 1938; Bengü, 1949: 15-16, Aytekin, 1936: 23-24, Öğütçü, 1940: 10-12, Erenel, 1940: 3-7). Ancak birçok monografiye ise bu “ilmî” tarzdan çok romantik bir hava egemendi. Örneğin Naci Dilmen’in Samsun Halkevi Dergisi 19 Mayıs’taki Taflan köyü tanıtımı, köyü ve köylüyü nesneleştiren bir yüceltme ile bezeliydi: “Zümrüt gibi bir tabiat dekoru arasında ilerlerken tarlalarında çalışan köylü kardeşlerimiz terli alınlarını silerek ve gülümsüyerek sizi karşılarlar (...) Her taraf yemyeşildir. Ağaçlarda ötüşen bülbüllerin konserini dinliyerek yüksekten masmavi denizi seyretmek muhakkakki pek zevkli bir şeydir. Köye girince Türk köylüsüne has misafirperverlik ve ihtiramla karşılanırsınız (...) Bu şirin köyden ve sevimli misafirperver köylülerden ayrılmak güç olacak. Fakat kalblerimiz bir ve elele olarak daima ileriye doğru yürüyeceğiz” (Dilmen, 1944: 30; benzer örnekler için bkz. Karaca, 1948: 8-10, Lermioğlu, 1945: 6-8). Bu anlamda köy gezileri anlatıları ve köy monografilerinin bir kısmı tam da milliyetçiliğin çifte anlatısının karar veremezliğini gösterir şekilde, biçimsel anlamda her iki söylemsel çerçeveye de yaslanıyor, değiştirilecek nesnenin objektif bilgisini inşa eden bilimsel bir söylemle, o nesneyi yüceltecek romantik bir söylem arasında “karar veremiyordu.”

5. MİLLETİN MEMBAI/TEKİNSİZLİKLERİN KAYNAĞI OLARAK KÖY VE KÖYLÜ

Rejimin köy gezilerini bütün kontrol ve denetim çabasına rağmen getirilmeye çalışılan standartlarda görülen sapmaların işaret ettiği karar verilemezlik anları, bizatihi köy gezilerinin halkı/köylüyü inşa ettiği söylemsel çerçevelerde de görülebilmekteydi. Zira gezilerde ve sonrasında anlatılarda kullanılan dil bir taraftan milletin özü olarak halkı yüceltilirken, diğer taraftan var olduğu haliyle güvenilmeyen bir “halk” kavrayışının gerilimli alanlarını yeniden üretiyor ve milletle bu karşılaşma anları Erken Cumhuriyet Dönemi’nin “millet tahayyülü”nün kırılma anlarını gösteriyordu. Köy gezileri her şeyden önce milletleşme ve modernleşme seferberliğinin öznesi olan milliyetçi kadroların Soylu/Vahşi Ötekini, yani, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışından sonra yeni vatanın üzerine inşa edileceği “o güne kadar ihmal edilmiş Anadolu” coğrafyasını ve yine imparatorluktaki kanlı etnik çatışmalar ve ayrılıklardan sonra yeni rejimin insan kaynağı ve milletin membaı olarak halkı “keşfetme” seferberliğinin parçasıydı. Bu anlamda o güne kadar keşfedilmemiş, egzotik bir coğrafya olarak Anadolu, imparatorluğun kaybettiği topraklara atıfla, fazlalıklarından kurtulduktan sonra doğal güzellikleri –gölleri, nehirleri ve dağları ile– elmas gibi parıldayan bir mekân (Bora, 2007) olarak ortaya çıkmıştı. Böylelikle milliyetçi bir

romantizmin başrolünü kapam Anadolu, doğanın ulusallaşmasının mekânı, bilimsel yöntemlerle keşfedilecek, işlenecek ve denetlenecek bir bakireydi (krş. Cantek, 2003: 23; Çınar, 2013: 12, 78; Ateş, 2021: 49). Benzer şekilde milletin kaynağı olarak köylü de saf, soylu, zeki, dinamik, neşeli ve rasyonel/bilimsel düşünceye meyilli bir cemaat olarak tahayyül edilmişti. Gerçekten de örneğin Bursa Halkevi'nin düzenlediği gezide Hulûsi Köymen ziyaret edecekleri köyde, “sabahları doğan güneş[in], altın su ile yıkanmış saçlarını, bu köydeki ağaçların yeşil yaprakları üzerine sererek kurut[tuğunu]” ve “küçük gürbüz çocuklar[in] yuvalarının etrafından oynaş[tığını]” hayal ediyordu (Köymen, 1936: 31). Kayseri Halkevi'nin Tavlusun'a düzenlediği gezide romantikleştirilen “kutsal vatanın” doğal güzellikleriyle; “güneşin tatlı sıcaklıkları” altında, “yalçın kayaların heybetli duruşları” ve “ağaçlarla süslenmiş bağ ve bahçelerin gönül çeken şairane manzaraları” eşliğinde köye gidilirken, köylüler Halkevcileri “sevinc” ve “samimiyet” duyguları ile karşılamışlardı (Özdoğan, 1937b: 5). Köy gezileri boyunca yeniden üretilen bu romantik dile uygun olarak Trabzon Halkevi ise Argalya Gezisi'ni “gözlerimiz ruhumuz güzellikler içinde dalgın, meşhur” ifadeleriyle dumanlı dağların eteklerinden, masmavi denizin kenarından geçerek gerçekleştirmişti” (Günel, 1937: 5). Benzer bir romantizm, ziyaret edilen köyler ve köylüler için de geçerliydi. İçel Halkevi üyeleri ziyaret ettikleri Karadivar köyünü “ağaçlık...bahçelik sevimli bir köy...” olarak tarif ederken, köy yolunda gördükleri köylüleri “temiz kanlı” ve “çalışkan” sıfatlarıyla betimliyorlardı (Epengin, 1939a: 11). İnan Halkevi Argalya Gezisi'nde toprağı işleyen Türk köylüsünün çalışkanlığın yanına, fedakârlığı ve sanatçı ruhu eklerken, Yomra Gezisi'nde ise köylünün bu özellikleri uyanık, gözü açık, güzel, sıhhatli, ağırbaşlı, neşeli ve zorluklara göğüs germeyi bilen gibi sıfatlarla zenginleştirmişlerdi (Günel, 1937: 6; ?: 6-7). Bu köylüler hiç kuşkusuz, Kazanlı nahiyesinde yaşayanlarda gördüğümüz üzere “Türk harsını tamamen hazım etmiş dürüst ve kabiliyetli” kişilerdi (Amcası, 1939: 4). *Aksu*'daki bir seyahat anlatısında ise köy hayatı ve yaşamı, havasının güzelliği ile övülüyordu (A. C., 1933: 26). Betimsel ve pedagojik milliyetçi bir söylemin nesnesi olarak bu gibi doğal ve insani özellikleri haiz fiziksel ve beşerî coğrafyada ise köylü yaşamı, “gerçek” Türk kültürünü bozulmamış bir halde koruması ve paradan ziyade mutluluğu merkeze alan bir kendine yeterlilik ekonomisinin merkezi, bu anlamda dürüstlük ve güven gibi değerlerin taşıyıcısı olmasıyla övülüyordu. Bu anlamda, “Türk köyü” kozmopolitizmden uzaklığı ile modernleşmenin olası bozucu etkilerine karşı sigortaydı.

Fiziki ve beşerî coğrafyaya karşı retorik düzeyde ortaya çıkan bu romantik dil, tahayyül sahipleri keşfe başlayıp gündelik gerçeklikle karşılaştığı zaman kendisi ve pedagojik nesnesi arasına derin bir mesafe koyabiliyordu. Örneğin,

Sabahattin Ali'nin Amerika'da tahsil görmüş mühendis bir gencin otomobiliyle Ankara-Konya arasında yaptığı seyahatte bir çobanla karşılaşmasını anlatan *Köpek* öyküsünde (Ali, 2014a: 123-132), millet imgesinin "ajanı" kentli/medeni mühendis ve yakınları, yolda bir çoban ve köpeğiyle karşılaşmışlardı. Karşılaştıkları çoban, "al yanaklı bir Anadolu dilberiyle" nişanlı olup olmadığı sorusunu yanıtızsız bırakıp, "sen bizim köylü kardeşimizsin. Biz de sizdeniz" sözlerine anlam veremez tavırlar gösterince, kentliler çobana, "Vahşi" diye hitap etmişlerdi. Bu hitap aslında kentli ve köylü arasındaki derin yarığın altını çiziyordu. Dahası mühendis genç, kendileri gibi kentlilerin "ilgi"sine köylülerin alakasız kaldığını belirtip, "Adam olmaz bu sersemle!" demişti. Sabahattin Ali'nin sert imgeleminde kentlilerin çobanın yanından ayrılırken çoban köpeğini öldürmesi ise belki de bu karşılaşma anlarının, aslında aydın/kentli ile köylünün arasındaki mesafeyi daha da açmasından başka bir işe yaramadığının bir göstergesiydi. Söz konusu mesafenin yol açtığı hayal kırıklığını ise Cevdet Kudret, *Havada Bulut Yok'ta* (Kudret, 2012: 17) devrimleri halka taşıyacak öğretmenlerden birisi olan Süleyman karakterinin imgelemiyle dile getirmişti: "Ta ufka kadar uzayan boz rengi, çıplak, susuz, bomboş bir toprak (...) İstatistiklerde adı geçen köyler, kırk bin köy neredeydi, nereye saklanmıştı? (...)" Ama Süleyman'ın gözünden coğrafyanın bu harap ve düş kırıklığı yaratan hali sanki insana ve hayvana da yansımıştı: "(...) bir takım kısa boylu, çelimsiz insanlar; başka başka renkte bez parçalarıyla yamana yamana asıl kumaşı belirsiz olmuş, yine de lime lime mintanlar (...) eşek kadar ufalmış kavruk öküzler (...)"

Sabahattin Ali ve Cevdet Kudret'in kahramanlarının karşılaştıkları manzarayı ifade ediş biçimlerini andırır şekilde, köy gezileri örneğin fiziki coğrafya konusunda pastoral bir Anadolu güzellemesinin karşısında metruk, kuru ve verimsiz topraklara dair ifadelerle doluydu. (Çakın, 1936: 6, Doğudandoğan, 1944a). Ayrıca, gerçekte karşılaşılan köylü ve köy yaşamına dair ifadeler söz konusu romantizmden uzak bir dildeydi. Samsun'daki Halkevciler Engiz Köyü'nü: "Çamur sıvalı duvarları, sazlarla örtülü kulübeleri gördüğümüz zaman ilkel (ibdidai) kavimlerin yaşadığı bir diyara geldiğimizi zan ettik. Evet, burası hakikaten bu kadar geri bir köydü" (Atasoygil, 1947: 12) ifadeleri ile anlatırken, geziler esnasında asıl karşılaşılan köylüler, milletin kaynağı olan köylünün ve köy yaşantısının tahayyül edilenden uzak, güvenilmez bir resmine dönüşebiliyordu. Örneğin Kayseri Halkevi'nin Anbar köyüne düzenlediği gezide köyün ne kadar pis olduğundan ve köyün içinde kokudan durulamadığından yakınılırken (akt. Şanal, 2011: 311), Hasan Çakın kaleme aldığı monografide Bafra'nın köylülerine karşı "görgüsüz ve yoksul bir yığın köylü" ifadesini kullanmıştı. Çakın'a göre köylüler ekonomiden sağlığa kadar her konuda "bilgisiz ve cahil"diler. Dahası Çakın, Kayseri Halkevi'ne benzer şekilde köylerin genel sıhhi durumunu da

betimlemiştir: “Halalara kuyu yapılmamış, fena kokular ve pis manzaralar göz önünde kalmıştır, ev önlerinde gübre yığınlarına sık sık tesadüf edilir. Evlerinin içinde çok fenadır. Küçük bir delik pencere vazifesini görmekte, Odaya hava ve zıya girmemektedir. Birkaç parçadan ibaret olan eşya oraya buraya atılmış, yemek kapları yıkanmamıştır (...)” (Çakın, 1936: 6-7). Kırşehir Halkevi için bir monografi yazan İbrahim Metin “köyde hiçbir suretle birlik yoktur,” dedikten iki sayfa sonra bir kez daha köyde birlik ve dayanışmanın bulunmadığını vurgulamak ihtiyacını hissetmişti (Metin, 1940: 6, 8). Romantik bir köy güzellemesi karşısında, köy gezileri anlatıları köye ve köylüye dair romantik imgelemin bir anda tersine çevrildiği metinler haline dönüşebiliyordu.

6. TERBİYE EDİLECEK KÖY

Ancak elbette Ali'nin genç mühendisinin tepkisi metaforikti ve milliyetçi kadrolar, köy ve köylünün pedagojik/söylemsel inşası ve performatif /edimsel boyutları arasındaki gezilerde ve anlatılarında karşımıza çıkan karar verilemezliği aşmak için, köyün bir bütün olarak toplumsal bir mühendisliğe tabi tutulmasının gerektiğine işaret ediyorlardı. Bir başka deyişle, Arus Yumul'un (2010: 355) deyişiyle vatan da köylü de kendi gündelik gerçekliğine, “vahşi ve işlenmemiş” haline bırakılamazdı ve her ikisi de terbiye ve teknikle boyun eğdirilecek unsurlardı. Tam da bu anlamda, köy gezileri bu vahşi coğrafya ve halkı ehlileştirecek/aydınlatacak inkılapların halka taşınmasının bir aracıydı da. Köy gezilerinde köyün yeniden inşasında, Anadolu'nun mevcut halinin müsebbibi olarak eski, Osmanlı İmparatorluğu ile yeni, Türkiye Cumhuriyeti arasında mutlak bir karşıtlık kuruluyor, köyün ve köylünün mevcut halinden ancak yeni aracılığıyla kurtulacağı belirtiliyordu. Kayseri Halkevi'nin Argıcık ve Talas köylerine düzenlediği geziler aracılığıyla, o güne kadar Osmanlı tarafından ihmal edilmiş köylüyle, artık ilgilenmeye başlayan Cumhuriyet rejiminin “medeniyet” götürdüğü belirtiliyordu (Kayseri Halkevi, 1937: 40). Benzer şekilde Denizli Halkevi Başkanı Esat Kaymakçı da gezilerde verdiği söylevlerde, Osmanlı'nın o güne kadar ihmal ettiği Türk köylüsüne Cumhuriyet'in ilgisinden bahsediyor, köylünün kalkınması için inkılapların önemini vurguluyordu (Denizli Halkevi, 1937: 17).

Ama yeniye ve modernliğe bütün bu vurguya karşın, yeniliklerin örneğin sınıf kavgası ve çatışması gibi “zararlı unsurları”ndan çekinen ve dolayısıyla yenilikleri her daim kontrol ve denetim altında tutarak ilerletmeye çalışan muhafazakâr bir Anadolucu damarın da Halkevi köycülüğünde belirgin olduğunu belirtmek gerekmektedir. Yeninin/Batının bozucu etkilerine karşın milli bir özü koruma gayretiyle de hareket eden Kemalist milliyetçi söylemin ürettiği Doğu-Batı geriliminde, örneğin artık ruhsal ve fiziksel bir çöküşte olduğu düşünülen

Batı'ya özgü olduğu düşünülen kozmopolitizm, kentleşme, sanayileşme gibi gelişmeler reddediliyor, medeniyetin karşı karşıya olduğu düşünülen bütün toplumsal sorunların merkezinde olduğu düşünülen bu gibi özelliklere karşı, köylülüğün her anlamda şehir hayatına karşı üstün olduğu, örneğin şehirlerin köylere muhtaç asalak bir yapısı olduğu iddia ediliyor ve köylülerin köylerinde kalması savunuluyordu (krş. Kirby, 1962: 72-73; Üstel, 1990: 113-114; Karaömerlioğlu, 1998: 73-77; 2017: 68-69). Bu anlamda Halkevi gezileri anlatılarında örneğin köy hayatı şehir hayatı karşısında yüceltiliyor, köy havasının sağlığı ve temizliği ile şehirdeki havanın sıcak ve bunaltıcılığı karşılaştırılıyordu (A. C., 1933: 26).

Romantik bir söylemle tahayyül edilen halk/köylü ile Batılı bir bakış açısıyla bilgisi edinilen halk/köylü arasındaki derin açının kapatılması için Giresun Halkevi dergisi Aksu bir köy monografisinde telaşlı bir uyarıda bulunmuştu: "Halk terbiyesine çok önem vermek ve yığınin görgü ve bilgisini artıracak çarelere başvurmak lâzım gelmektedir. Halkın içtimaî istihalesini kendi kendisine yapmasını bekliyecek olursak yüzyıllara sabır göstermek icabedecektir" (İşgör, 1937: 20). Gerçekten de Erken Cumhuriyet Dönemi'nin en tartışılan konularından birisi olan "halk terbiyesi," Halkevleri köycülüğünün de en önemli gündem maddelerinden birisiydi: Halkevciler, köy gezilerinde o dönemde ruhları bir araya getireceği düşünülen propagandanın/sözün (krş. Şimşek, 2005: 84), yani telkin ve tenvirin yanı sıra, ritüeller ve bilimsel uygulamalar ve tekniklerle "milli ve medeni" değerleri köylüye öğretmek onları makbul ve uygar vatandaşlar haline getirecekti. Bu anlamda terbiye, örneğin Giresun Halkevi'nin dergisinde vasiye muhtaç olgunlaşmamış çocuklar olarak tasvir edilen ve rehber ihtiyacı duyduğu varsayılan Vahşi Ötekini uygarlaştırmak misyonu altında denetlemenin ve disipline etmenin bir yolu (İşgör, 1937: 19).

Halkevinin halkı terbiye etmek için en önemli işlevlerinden birisi olan milli bilincin, köy gezilerinde köylüye aşılmasının bir yolu, Kemalist rejimin didaktik niteliğine işaret edecek şekilde o dönemde çok yaygın biçimde başvuru olan söylemler ve konferanslardı. Örneğin Manisa Halkevi düzenlediği gezide Koldere köyünde "milli birlik ve bütünlüğün önemi" üzerine bir konferans vermişti (Ömertürk, 1940: 13-14). Köy gezilerinde köylüleri millileştirmenin bir diğer yolu ise köylüleri bir duygu ve düşünce etrafında toplayacağı düşünülen direğe bayrak çekmek, hep bir ağızdan İstiklal Marşı okumak gibi törenler, gerek köylülerin sergilediği "ham," gerek Halkevcilerin sergilediği ıslah edilmiş folklorik etkinlikler ve Halkevi Temsil Kolu'nun sergilediği Kurtuluş Savaşı'nı ve/veya eskiyi-geri olanı yıkıp yerine yeniyi inşa eden inkılapları konu alan tiyatro gösterileriydi. Örneğin Giresun Halkevi'nin düzenlediği gezide bayrak göndere çekildikten

sonra, köylülere bayrağın bir millet için öneminden bahsedilmiş ve böylece “bayrak sevgisi telkin edilmişti. Dahası köy muhtarına bir bayrak hediye edilerek her sabah göndere çekilmesi “tembih” edilmişti (A.C., 1933: 28). Manisa Halkevi ise köy gezilerinde inkılabı anlatan çeşitli tiyatro gösterilerini ve folklorik “milli oyunları” sahneye koymuş, halkla beraber “milli türküleri” söylemişlerdi (Gediz, 1941: 16; akt. Güneş ve Güneş, 2007: 63). Sefa Şimşek’in (2002: 137) aktardığına göre Adana Halkevi’nin 1939 yazında Hıdırlı köyüne düzenlediği gezide inkılap üzerine bir oyun sahnelenmiş ve Halkevi bandosu “milli” marşlar ve türküler çalmıştı.

Köylüyü millete dönüştürecek bu gibi performatif edimlerin en önemlilerinden addedilen konferanslar ise yukarıda bahsedilen sınır çizme faaliyetlerine dönüşebiliyordu. Sabahattin Ali’nin öyküsünde Halkevlerinin yaygın pratiği olan “konferansçılık” ağır bir şekilde eleştirilmişti. Ali’nin *Bir Konferans* (2021: 75-78) adlı öyküsünde Halkevçilerin köy gezileri sırasında yaptıkları bütün tavsiyeleri tepki vermeden başlarını sallayarak dinleyen köylüler, verilen konferanstan sonra “derin bir uykudan uyanırcasına” söylenenlerin hepsini anladıklarını belirtiyorlar, kendilerine inanmayan bir Halkevciye ise, “Aman beyim! (...) Anlamadık diyelim de bir daha baştan mı anlatsın,” cevabını veriyorlardı. “Konferansçılığa” Halkevçilerin kendisinden de eleştiri gelebiliyordu. Örneğin, Manisa Halkevi Köycülerinden Çağatay Uluçay, köy gezilerinde Halkevçilerin köylülerin hiçbir şey bilmediği zannıyla “bağıra çağıra” söylevler, tavsiyeler ve konferanslar vermesini eleştirmiş ve köylüleri hakir gördüklerinden yakınmıştı. Uluçay’ın (1943: 8) yazdığı üzere köylülerin bu konferansları “içten içe alaya alması” ise, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde köylülüğün rejimle başa çıkma taktiklerinden birisiydi.

Halk terbiyesinin bir parçası olarak telkin ve ortak ritüeller ve etkinlikler ile homojen bir millet haline getirileceği düşünülen köylünün, mevcut geri kalmışlıktan kurtuluş yolu kendilerine yine çoğunlukla telkin ve tenvir ile aşılacak çağdaş uygarlık kodları ve bilimsel yöntem ve tekniklerdi. Köy Enstitüleri’nde öğrencilere sunulan çorbaya bilim ön ekinin getirilmesinin gösterdiği üzere pozitivist bir bakış açısıyla “bilimin” bütün dertlere deva olarak görüldüğü bir kültürel iklimde, gerçekten de Halkevinin birçok yayınında bilimin mevcut sorunları nasıl çözeceğine dair mebzul miktarda çalışma bulunuyordu (krş. Öztürkmen, 1998: 112; Ateş, 2021: 169). Kuruluşlarının asıl amacı halkın kültürel seviyesini yükseltmek, her bir bireyi bilim ve sanatın önemini kavramış medeni ve makbul bir vatandaş haline getirmek olan Halkevlerinin köy gezilerinde de köyün iktisadi hayatında, sıhhi durumuna, köylülerin giyim kuşamına kadar onları “geri kalmış” Doğu’dan kurtaracak böylesi bir pozitivist/bilimsel ve uygarlaştırıcı bir bakış açısı hâkimdi.

Hem bilimsel anlamda hem de çağdaş uygarlık seviyesi açısından ise “geri kalmış” fiziki ve beşerî bir coğrafyada, Vahşi Ötekine uygarlık götürme projesinin bir parçası olan köy gezilerinde medenileştirecek üç alan ön plana çıkmıştı. Her şeyden önce dönemin muhafazakâr köycü söyleminde şehir ekonomisine karşı köy iktisadiyatı yüceltilse de mevcut olduğu haliyle, geri-iptidai olarak kodlanan tarımın ve dolayısıyla köy ekonomisinin bilimsel yöntem ve teknoloji ile geliştirilmesi lazımdı. Tarımın “geri kalmışlığını” tarımdaki mevcut toplumsal ilişkilerden ziyade, halen “vahşi doğa”nın koşullarına tabiiyetle sonuçlanacak şekilde gelişmiş bilgi ve teknoloji eksikliğine bağlayan Cumhuriyet rejimi, köylünün “doğa karşısındaki ezilmişliğinden” çıkışının, doğayı boyunduruk altına alarak iktisadi verimliliği yükseltecek medeni bilgi ve gelişkin teknolojilerin köylülere öğretilmesi ve tarımda kullanılması olduğunu düşünüyordu. Dahası rasyonel/bilimsel yolların öğrenilmesi ve uygulanması, doğayı insan egemenliğine sokarak insan iradesinin üstünlüğünü kanıtlayacaktı. Gerçekten de doğayla mücadele ve burada insan iradesinin bütün engelleri aşabileceği Erken Cumhuriyet Dönemi’nin üzerinde en fazla durulan retoriklerinden birisiydi (krş. Karaömerlioğlu, 1998: 81; 2017: 101; Ateş, 2021: 117). Buna paralel olarak, Halkevi’nin köy gezileri anlatıları ve monografilerinde, şehir ekonomisine karşı daha üstün olduğu varsayılan köy hayatı mevcut haliyle “iptidai” olarak tanımlanıyor ve köylülerin iktisadi terbiyesinin “noksan” olduğunun altı çizilip tarım konusunda bilgilerinin artırılması gerektiğinden bahsediliyordu (A. C., 1933: 28; İşgör, 1937: 21-22; Erenel, 1940: 7). Örneğin Kırşehir Ömerhacılı Köyü monografisinde tarımın geri kalmışlığının nedeni “fenni aletleri” kullanmamalarına ve arazilerin kumsal olmasına bağlanıyor ve yakın bir köyde bulunan tarımsal aletlerin kullanılmadığından ve köyde “bağ bahçe işlerine ehemmiyet” verilmediğinden yakınılıyordu (Erdemli, 1940: 5-6). Benzer şekilde Samsun Halkevi dergisinde yayınlanan bir köy monografisinde ise köyün ekonomik hayatında bir iş bölümü olmadığından bahsedilip, bu konuda köylünün “biraz tenvire muhtaç” olduğundan bahsediliyordu (Bengü, 1949: 16). Benzer şekilde Trabzon Halkevi’nin Mersin Köyü monografisinde köylülerin ekonomik sıkıntıları “cehilleri” ve ihmalkârlıkları ile açıklanıyordu (Lermioğlu, 1945: 6). Köy gezilerinin amaçlarından birisi de köylülerin böylesi bir geri kalmışlığının yine telkin ve tavsiye yoluyla giderilmesiydi. Denizli Halkevi köy gezilerinde “tarım ürünlerinin ekimi ve cinsleri, aşı yöntemleri; (...) hayvanların bakım ve hastalıktan korunma usulleri üzerine köylülere bilgiler” verirken (akt. İnan, 2000: 147), Manisa halkevi ise köy kalkınması konusunda da ziraat ve hayvan bakımı kursları ile köylüyü “bilgilendiriyordu” (akt. Güneş ve Güneş, 2007: 68; ayrıca bkz. Gediz, 1938: 17). Yine Manisa Halkevi’nin Koldere Köyü’ne düzenlediği gezide Ziraat Müdürü köylüye “tarlalardan verimli bir surette nasıl

faydalanılacağını” anlatırken, gezinin amaçlarından birisi “çok ekim, çok verim” olarak tarif edilmişti (Ömertürk, 1940: 13).

Ama köy gezilerinde sadece bilimsel yöntemlere dair konferanslar ve tavsiyelerle de yetinilmiyordu. Telkine göre daha az rastlansa da köyün mevcut yaşamını geliştirmek ve köylüye “bilimi” uygulamalı olarak öğretmek amacıyla Halkevciler örneğin Vezirköprü Halkevi’nin gezilerinde köylülerle birlikte ağaç dikmiş ve aşılama faaliyetlerinde bulunmuşlar (19 Mayıs, 1940: 23), Samsun Halkevi’nin düzenlediği gezide ise mahsule zarar veren böceklerin ortadan kaldırılması için ilaç dağıtmışlardı (19 Mayıs, 1936: 31). Yine de köylüye bilimsel yolların öğretilmesine dayanan böylesi bir edimselliğin bazı örneklerde köylünün yaşamına hayli dışsal kaldığını görebiliyoruz. Örneğin Boztepe Köyü monografisine göre, köylüler teknolojiye hiçbir alaka göstermemişlerdi: “Bütün ricalara rağmen dört tekerlekli bir araba dahi aldırılmamıştır” (Metin, 1940: 12). Benzer şekilde, halen kara saban ve kağı kullanıdıkları belirtilen Genesin köylüleri ise “birçok tavsiyelere rağmen” köylerini, topraklarının ve yollarının mevcut durumunu “bahane” göstererek fenni aletlerle sürmeyi reddetmişlerdi (Özen, 1941: 19).

7. KÖY GEZİLERİNİN NÜFUS SİYASASI⁸

Köy gezileri, modern dünyada devletlerin insan kaynağı olarak addedilmesine karşın, Anadolu’da sonu gelmez savaşların sonucu olarak sayısı azalmış ve yıpranmış bir nüfusla karşı karşıya kalan Cumhuriyet rejiminin, söz konusu topluluğu millileştirmek ve medenileştirmek için geliştirdiği biyopolitikaların ve buna eşlik eden bir halk sağlığı ve öjeni uygulama ve söylemlerinin de köye taşınmasının en önemli araçlarından birisiydi. Erken Dönem Cumhuriyet rejiminin nüfus siyaseti, neredeyse bütün bir halkın bilimsel/pozitivist yöntemlerle yeni baştan inşa edilerek, niteliksel ve niceliksel olarak geliştirilmesine ve rejim politikalarına aykırı olduğu düşünülen geri kalmış, denetlenemez yönlerinin ehlileştirilerek merkezî devletin denetimi altına alınmasına dayanıyordu. Bu, her şeyden önce, söz konusu nüfusu oluşturan insanların bizatihi bedenlerinin, Arus Yumul’un (2010: 349) deyişiyle, arzu edilen

⁸ Makalenin bu bölümünde, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde yürütülen nüfus siyasetinin ve bunun önemli bir ayağı olan sağlık politikalarının genel olarak önemsiz ya da başarısız olduğunu iddia etmiyorum. Elbette aşağıda belirttiğim üzere bilhassa pozitif öjeni anlayışı dönemin halk sağlığında önemli gelişmelere yol açmıştı. Ben ise bu makalede, söz konusu sağlık politikalarının olumlu etkilerinden ziyade, makalenin ana konusu olarak köylüyü halkın sağlıklı unsurları olarak betimleyen milliyetçi söylemin, köylüyle asıl karşılaşma anlarında farklı bir dil kullanımı arasındaki açığa işaret ediyorum. Dahası diğer sağlık politikalarından ziyade sadece köy gezilerinde telkin yoluyla iyileştirme yapmanın ya da süreklilik arz etmesi gereken uygulamaların tek bir güne indirilmesinin ne kadar işe yarayabileceğini sorguluyorum.

milli ve modern niteliklerle “terbiye” edilmesiydi. Gerçekten de Erken Cumhuriyet Dönemi’nde vatandaşların, devletlerin en önemlisi sermayesi olarak bedenine her anlamda iyi bakması “milli bir görev” olarak addediliyordu (Alemdaroğlu, 2002: 416; Ahıska, 2005: 227). Bu çerçevede, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde vahşi ötekinin ruh ve akıl sağlığının eski toplumun “kara ve asık suratlı”, iç karartıcı dini temelli bir yaşamdan arındırılarak, milli birliğin harcı ve medeniyetin göstergesi olarak neşe ve iyimserlik duyguları ve rasyonel düşünce ile ıslah edilmesi nüfus politikalarının en önemli boyutlarından birisiydi. Buna uygun olarak, örneğin bir taraftan betimsel düzeyde köylü yaşamının milli kültürün kaynağı olarak yüceltilmesine karşın, birçok gezi ve monografide köylülerin bir eğlence şekli olmadığı ya da yapılan eğlencelerin oldukça iptidai olduğu vurgulanmıştı (Güleç, 1936: 21; Köymen, 1936: 33). Bu anlamda köye ruh sağlığı da dışarıdan götürülecekti: gezilerin amacı, örneğin Trabzon Halkevi’nin Argalya ziyaretinde köylüye “neşe vermek” olarak tarif edilirken (Günel, 1937: 6), Denizli Halkevi’nin köy gezilerinde ise köy meydanında spor ve halk oyunları gibi toplu eğlencelerin yapılmasının önemi üzerinde duruluyordu (Denizli Halkevi, 1937: 28). Köylünün ruh ve akıl sağlığının medenileştirilmesinde, Cumhuriyet’in seküler siyasasının en önemli hedefi olan, kontrol edilemeyen ve geri kalmışlığın bir sembolü olarak batıl inançlara da özel bir vurgu vardı. Giresun Halkevinin köy ziyaretlerinde halkın safça peri ve cinlere inandığından bahsedilirken (Aksu, 1934: 22), Şeyhmusa köyü monografisinde de halkın arasında köklü batıl inançlar olduğu söylenmişti (Güleç, 1936: 14; Erenel 1940: 5). Son olarak da çok yaygın olmasa da Samsun köylerine dair kişisel gezi notlarını kaleme alan M. Süheyl Esen’in, köylülerin eğlencelerine günah gerekçesiyle karışan köy hocasına karşı çıkması “ruhu karamsar düşüncelere boğan” dini düşüncelere karşı iyimser ve neşe verici modernleşmeci bir söylemin semptomuydu. Yine de söz konusu neşe ve iyimserliğin denetlenemez taraflarına karşı bir sınır da çekilmişti. Zira aynı notların devamında Esen’in, bu eğlencelerde alkol alındığını öğrendikten sonra “belki de hoca haklıdır” demesi, aslında toplumun ruhunu kararttığı iddia edilen din ile modernleştirici bir ideoloji olarak Kemalizm’in ahlaki söyleminin toplumsal denetim konusundaki uzlaşısına işaret ediyordu (Esen, 1949: 9-10).

Milletleşme ve medenileşme yolunda, bedenin, ruhen ve aklen ıslahının yanında fiziksel bir yeniden inşası da ülkenin bir bütün olarak gelişmesinin önemli bir parçası addediliyordu (Ahıska, 2005: 249; Alemdaroğlu, 2005: 61). Bu çabanın bir sonucu olarak geliştirilen halk sağlığı tartışmalarının merkezinde, Akın’ın (2019: 113-115) deyişiyle kalıtımın önemini vurgulayan negatif bir öjeni anlayışının karşısına konan pozitif bir öjeni anlayışı vardı. Pozitif öjeni kalıtımın önemini reddetmemekle beraber, kalıtıma dışarıdan, eğitim ve tıp yoluyla müdahale edilebileceği anlayışının bir uzantısı olarak, çevre şartlarını değiştirmeyi

vurguluyordu. Bu anlayıştan hareketle, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde mevcut haliyle bir kez daha bozuk ve geri olarak görülen bir nüfusu toptan sağlıklı kılmanın bir koşulu olarak alkol, fuhuş gibi milli bünyeyi “bozucu” ve toplumsal hayatı çökerten etkilere karşı bir taraflıyla ahlaki bir savaş açılmıştı (ayrıca bkz. Alemdaroğlu, 2005: 70; Arpacı, 2015: 32-34). Tam da bu noktada köy gezilerinin birçoğunda köylülerin mevcut sağlık koşullarının yetersizliğinden bahsedilirken (Çakın, 1936: 6), bu vurgu özel olarak köylülerin bedensel “bozukluklarından,” genel olarak köylerdeki yaşam koşullarının pisliğine ve toplumsal ilişkilerdeki ahlaki sıkıntılara kadar bir çeşitlilik gösteriyordu. Örneğin Bafra Halkevi adına köy monografileri kaleme alan Hasan Çakın (1936: 7) köylülerin sıhhi hayatlarının “ibtidaliğini” vurgulamış ve gıdasızlığın yol açtığı bedensel sıkıntıların yanı sıra, köy evlerinin içinin ve dışının hiçbir hijyenik koşula uymadığının, helalara kuyu yapılmadığının altını çizip, köy çocuklarının “bu sefil koşullarda” büyüdüğünü söylemişti. Dahası Çakın'a göre köydeki genel olarak sağlık sorunlarının bir diğer belirtisi de “Firengi” hastalığının neredeyse bir salgın halini almış olmasıydı. Antalya Halkevi'nin Yeni Köy gezisinde ise köy sularının kirliliğinden bahsedilirken (Türk Akdeniz, 1939: 11), yine aynı Halkevinin Murtına gezisinde ise köyün neredeyse hepsinin sıtma hastası olduğu belirtilmişti (Cankatan, 1939: 19). Samsun Halkevinin düzenlediği bir köy gezisinde ise evlerin durumu, “Evleri tek katlı olup duvarları çamur ve tezekle örülmüştür. Damlarında sazlarla örtülüdür. Evler penceresizdir. İçeriye girildiği zaman göz gözü görmeyecek kadar karanlıktır. Ortada bir ocak vardır. Burada devamlı ateş yandığı için tavanlarını is bürümüştür,” sözleriyle ifade edilmişti (Atasoygil, 1947: 12; ayrıca bkz. İşgör 1937: 23; Metin, 1940: 8). Dahası köy gezileri anlatılarında halkın gıda temizliğine özen göstermediği ve örneğin dış sağlığına dikkat etmedikleri gibi değerlendirmeler de vardı (İşgör, 1937: 24). Köyün sıhhi bozukluklarının da temel sebeplerinden birisi olarak, alkol ve fuhuş gibi zararlı etkinliklere karşı ahlaki bir söylem de köy gezileri ve monografilerinin önemli bir parçasıydı. Bu anlamda, bazı köy gezilerinde, köyde “alkol ve fuhuşun” olup olmadığı üzerinde duruluyor (Epengin, 1939a: 11) ve köylülerin “içki kullandığı ve fuhuş yaptığı” belirtiliyordu (İşgör, 1937: 19).

Köy gezileri söz konusu fiziki ve ahlaki “kusurları” da yine telkin ve köylülerin sağlık durumlarını gezinin düzenlendiği tek bir güne sığdırılan muayenelerle düzeltmeye çalışmıştı. Gerçekten de dönemin birçok köy gezisinde Halkevcilerin kafilesinin üyeleri olarak doktorlar ziyaret günlerinde, köylülerini muayene etmiş ve ilaç dağıtmışlardı.⁹ Örneğin Kayseri Halkevi'nin Argıncık köyü

⁹ Cevdet Kudret (2012: 142) köy gezilerinin sağlık uygulamalarını ironik bir dille aktarıyordu. Doktorların muayene sonucunda hastalara reçete vermelerine karşın, köylerde bu reçetelerle ilaçların alınacağı bir eczane bulunmamaktaydı.

ziyaretinde, kafilenin doktorları köylüyü muayene edip, sıtma hastalarına kinin dağıtırlarken, Reşadiye ve Endürlük köyü ziyaretlerinde de muayenelerden sonra ücretsiz ilaç dağıtılmıştı (akt. Şanal, 2011: 306-308). Benzer şekilde Manisa Halkevi de gezilerinde hastaların muayene ve tedavisini gerçekleştirirken, halk sağlığı konusunda konferanslar da vermişti (akt. Güneş ve Güneş, 2007: 68; ayrıca bkz. Günel, 1937: 6; Cankatan, 1939: 20; Epengin, 1939b: 13).¹⁰ Köylerdeki mevcut sıhhi kusurlara karşı bu gibi doğrudan müdahalelerin dışında, köy gezileri köylerin genel sağlık sorunları hakkında, örneğin genel olarak köy sokaklarının temiz tutulması, helaların yaptırılması, ahırların evlerden uzağa yapılması, hayvan gübrelere kaldırılması, bataklıkların yol açtığı sıhhi sorunların giderilmesi gibi “tavsiye,” “tembih” ve “emir”lerden ibaret kalmıştı (Denizli Halkevi, 1937: 16, 28; İşgör, 1937; 24; Kayseri Halkevi, 1937: 48; Özdoğan, 1937b: 6; Şanal, 2011: 310-311).

Köy gezileri Vahşi Ötekinin ruhu, akli ve fiziki bedenini sporla da ıslah edecekti. Medeni bir yaşam tarzının ve rasyonel beden terbiyesinin göstergesi varsayımıyla spor, örneğin geri bir yaşam tarzının bir göstergesi olarak kahvehanelerde kâğıt ve “kuru lafla” geçirilen “boş zamanın” karşısına yerleştiriliyordu. Bu anlamda Erken Cumhuriyet Dönemi’nin halk sağlığı ve öjeni siyasasının da merkezi unsurlarından olan spor konusunda, bireysel başarıdan ziyade, bütün bir milleti geliştirecek kitle katılımını öne çıkartan bir yaklaşım geliştirilmişti (Akın, 2019: 110-111, 116). Köy gezileri anlatılarında köylüleri üretken ve verimli vatandaşlar haline getirecek sporun aynı zamanda ruh sağlığına da iyi geleceği ve köy hayatının durgun havasını dağıtıp, neşeli bir köy hayatının yaratılmasına katkı sağlayacağı savunuluyordu. Mevcut haliyle herhangi bir spor kulübü ve faaliyetinden yoksun olan köylerde (Metin, 1940: 5, 13; Özen, 1941: 5), bu eksikliğin giderilmesi için, örneğin Manisa Halkevi, gezilerinde spor kulübü kurma çalışmalarında bulunmuş (akt. Güneş ve Güneş, 2007: 64), Halkevciler güreş minberi, çekme halatı, barfiks gibi çeşitli spor aletlerini de beraberinde götürmüş ve köylülerle birlikte spor yapmıştı (Ömertürk, 1940: 14; Gediz, 1941: 17) Benzer şekilde, Bakırköy Halkevi de köy ziyaretlerinde spor müsabakaları organize etmişti (Yeni Türk, 1940: 198). Bu anlamda kitle sporu faaliyetleri miskin köylüyü bedenlen, ruhen ve aklen makbul vatandaşlara dönüştürecek bir araç olarak ortaya çıkmıştı.

Köylünün bedeni ve ahlaki terbiyesinde köy gezileri kahvehane merkezli toplumsal yaşamın ıslah edilmesini öngörüyordu. Erken Cumhuriyet Dönemi’nde

¹⁰ Ancak bazı durumlarda köylülerin Halkevci doktorların muayene ve ilaç önerisini kabul etmemeleri, gündelik hayatlarında çok daha işlerine yarayabilecek bu gibi uygulamalara dahi aldıkları mesafenin sadece “bilgisizlikten” değil, mevcut iktidar ve güç ilişkilerinin karmaşık yapısından kaynaklanabileceğini gösteriyordu (Albayrak, 1937: 14).

kahvehaneler genel olarak kamusal yaşamda Doğulu toplumlara has geriliğin, tembelliğin, bedensel bozuklukların ve kumar gibi “zararlı” alışkanlıkların kaynaklarından birisi olarak mekânsal bir modernleşme stratejisinin hedefine yerleştirilmiş, bu gibi kamusal mekânların yerini merkezin doğrudan denetleyebileceği, halka medeni, rasyonel ve bilimsel bir yaşam tarzının aşılanaabileceği Halkevleri ve okuma odalarının alması için yoğun bir çabaya girişilmişti. Gerçekten de bu dönemde gerek şehirler ve gerek köylerde zararlı kumar alışkanlığına karşı “sağlık, kültür ve ekonomi alanlarında köylüyü aydınlatmak” için kahvehaneler kısmen okuma odasına dönüştürülmüş ve kısmen de ayrı okuma odaları açılmıştı (Lamprou, 2015 129-131; Öztürk, 2020: 219, 324, 362).¹¹ Her ne kadar köy gezilerinde kahvehanelerin dönüştürülmesi gibi pratiğe rastlanmasa da, gezilerde ve monografilerde kahvehanelerin köylerin boş zamanlarını “kuru lafla” ya da kumar ve kâğıt oyunları ile geçirdikleri yer olduğu belirtiliyordu (İşgör, 1937: 19; Uz, 1938: 9; Metin, 1940: 7; Özen, 1941: 6). Öyle ki Yavuz köyü monografisine göre kumarın hayli yaygın olduğu bu köyde, “kumar oynamak bir sanat halini almış” gibiydi (Uz, 1938: 9). Diyarbakır Halkevi’nin düzenlediği köy gezilerinde ise kahvehanelere yönelik bir ifadeye rastlanmasa da köylere okuma odaları açıldığı belirtiliyordu (Karacadağ, t.y.: 193). Ancak bütün bu çabalara karşın, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde köy kahvehanelerine karşı Halkodaları/okuma odaları açılması seferberliği kısmen başarısız olmuştu. Behice Boran akademik çalışmalarını sürdürmek için Batı Anadolu köylerine yaptığı gezilerde Halkevleri ve okuma odalarının kapalı kalmasına karşın, kahvehanelerin açık ve hayli işlek olduğunu gözlemlerken (akt. Öztürk, 2020: 219), Adapazarı köylerinde 1939 itibarıyla Akyazı köyü dışında hiçbir köyde okuma odası faal olmadığı belirtiliyordu (akt. Öztürk, 2020: 223). Dahası Antalya ve Manisa gibi örneklerde köydeki kötülüklerin ve geri kalmışlığın bir parçası olarak görülen köy kahvehanelerinin köy gezileri sırasında köylüye verilen “bilimsel ve uygarlaştırıcı” konferanslarda kullanılması, Halkevlerinin kimi örneklerde tepeden inme talimatlarca yönetilmediğinin, bu kurumun faaliyetlerinin yerel koşullara uymak durumunda olduğunun da bir örneğiydi (Öztürk, 2020: 249, 259).

¹¹ Aslında köylü kahvehanelerine yapılan bu müdahaleyi köyün medeni ve milli kodlara uygun mekânsal bir yeniden düzenleme çabasının bir parçası olarak da görebiliriz. Nalbantoğlu’nun deyişiyle “homojen, denetlenebilir, düzenli ve kusursuz” mekânlar düşleyen Erken Cumhuriyet Dönemi rejimi, buna uygun olarak ideal anlamda yüceltilen ama gerçek hayatta düzeltilmesi gereken yerler olarak köy mekânlarını da yeniden düzenlemeyi amaçlıyordu (Nalbantoğlu, 1999: 153). Gerçekten de bu yaklaşım çerçevesinde merkezinde bir Cumhuriyet anıtı ve meydanının yer aldığı, çevresindeki halkalarda ise halk odası, parklar, spor alanları gibi eskinin cami ve kahvehanesine alternatif kamusal alanların da bulunduğu, Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik’in fikir babalığını yapmakla birlikte mimarının bilinmediği bir ideal Cumhuriyet Köyü Planı 1937 yılında Mustafa Kemal’e sunulmuştu.

8. SONUÇ

Genellikle güneşli Pazar günlerine denk gelen bir günlük “keşfetme” ve “uygarlaştırma” aracı olarak köy gezileri, gelişmeye muhtaç egzotik vahşi soylu ile terbiye görevini üzerine almış “millet ve medeniyet” tahayyülünün üreticisi/taşıyıcısı kadrolar arasındaki karşılaşma anları; bir başka deyişle, şehirli aydınlar ile köylü arasında bir sınır çizme edimiydi. Tam da rejim ile halk/köylü arasındaki mesafeyi kapatacağı düşünülen bu anlarda ise, Halkevciler kadrolar ile bir taraftan milletin asıl kaynağı olarak yüceltilmekle birlikte diğer taraftan var olduğu haliyle milli ve medeni kodları bozucu unsurları bünyesinde barındıran, dolayısıyla güvenilmez, ıslah edilmesi gereken sessizleştirilmiş bir Öteki arasındaki o aşılabilir mesafe ortaya çıkıyordu. Gerçekten de birçok köy gezisi anlatısı ve monografisi, bu mesafenin ifadeleri olarak köyde ve köylüde düzeltilmesi gereken bozuklukları sıralıyordu: köydeki yaşamın “geriliği,” köylülerin hiçbir surette birlik olmadığı, köylerde “medenî” eğlencelerin bulunmadığı, köylülerin ve köylerin sıhhi olmaktan uzak olduğu, kültürsüz ve bilgisiz köylüler arasında batıl inançların yaygınlığı, ahlaki bozulmanın bir işareti olarak kumarın yaygınlığı, vs. (Aksu, 1934: 22; Çakın, 1936: 6; Güleç, 1936: 10, 14, 21, 28; Uz, 1938: 6-9; Erdemli, 1940: 7; Metin, 1940: 6-9, 13; Erdoğan, 1944: 6). Dolayısıyla, Kemalist milliyetçiliğin halkı bir yandan kutsarken görürken diğer yandan hala gerçekleştirilmeyi bekleyen bir unsur olarak gören çifte anlatısının (Bora ve Erdoğan, 2003: 639) örneği olarak köy gezilerinde, köy ve köylülerin, varsayılan milli kimliğe aykırı “anlam ve değerleri,” millet imgesini bozucu yönleri söylemsel bir pratikte yeniden üretiliyordu. Her ne kadar, Kemalist kadrolar, Sabahattin Ali’nin öyküsünden farklı olarak “köylünün köpeğini öldürmek” yerine, köyleri ziyaret ederek Vahşi Ötekini terbiye etmek adına çoğunlukla telkin ve tenvire dayalı edimlerde bulunsalar da tam da bu pratiklerin kendisi yekpare ve bütünlüklü politikalardan ziyade, milliyetçi çifte anlatının yukarıda bahsedilen söz konusu karar verilemezliğinden besleniyordu. Söz konusu karar verilemezliğin görülebildiği köy gezileri ve sonrasında bu gezilerden edinilen “bilgileri” merkeze aktarmak için kaleme alınan anlatılar, bir taraftan egzotik bir vahşi soylu resmi çizerken, diğer taraftan ise ıslah edilecek bir köy ve köylü tasvirini ve köylerdeki bozuklukları “bilimsel” bir bakış açısıyla ve pozitivist çözüm önerileriyle birlikte sunmuştu.

Peki, köy gezileri murat edildiği üzere şehirli ile köylüyü kaynaştırıp, Vahşi Ötekini ıslah edebilmiş miydi? Sadece bir gün süren bu gezilerin anlatılarında belki de köyün ve köylünün uygarlık kodlarının telkini ve bilimsel yöntemlerin ve teknolojinin gösterilmesiyle düzeleceğine inancın bir göstergesi olarak, köye düzenlenen ziyaretlerin köylü tarafından derin bir ilgiyle karşılandığı, köylülerin “gözlerinden sevinç yaşları akıttıkları,” köylü ile şehirlinin ve aydının kaynaştığı

ve ziyaretlerin köylülerin hayatında derin izler bıraktığı iddia ediliyordu (Güleç, 1936: 14; Özdoğan, 1937a: 16, 1937b: 5; Özdi, 1938: 9). Öyle ki Kayseri Halkevi'nin Argıncık gezisinde, "(...) bilhassa köylü kadınlar hemcinslerini kucaklamışlar, yüzlerini, gözlerini öperek ellerine sarılmışlar, sık, sık köylerine misafir gelmelerini yalvarmışlar"dı (Kayseri Halkevi, 1937: 47). Bu kaynaşmanın sağlandığı iddia edilen Antalya Halkevi'nin Murtına Köyü gezisinin sonunda ise, "(...) otomobillere binildi. Her komite ayrı ayrı veda ederek ayrıldı. Bu ayrılık onlarda Halkevi komitelerinin müşfik himayelerini öğretiyor komitelermize de vazife aşkını tenbih ediyordu (...)" (Cankatan, 1939: 20). Kısacası, bu anlatıya göre, Halkevciler bir günlük görevlerini başarıyla tamamlamışlar ve kentlere dönmüşlerdi.

Tarımdaki toplumsal ilişkilere müdahale etmeyen/edemeyen bir rejim politikasının sonucunda sadece telkinle toplumsal hayatın "düzeleceğini" vurgulayan belki de mecburi bir yaklaşımın bir örneği olarak köy gezilerinin etkisini ve başarısı belki de yine zorunlu olarak romantikleştirici bir dille ifade edilmişti. Ancak bu anlatılara karşı, Tütengil'in (1969: 93) genel olarak Halkevi köycülüğünü köye dışarıdan bakan nutukçu bir gel-geç köylülük hareketi olarak değerlendirmesini veya Kirby'nin (1962: 71) köy gezilerinin Halkevcilerin turistik gezisinden öteye gidemediği iddiasını anımsatır şekilde birçok anlatı ve monografi Vahşi olanın ehlileştirilmesindeki sıkıntıları, bu yöndeki bir iktidar stratejisinin pratikte yaşadığı çelişkileri de gösteriyordu. Örneğin birçok anlatıya göre, köylüler teknolojik aletlere itimat etmiyorlar ve bunları kullanmıyorlar, okul gibi işlere ilgi göstermiyorlar, geri bir yaşam tarzının göstergesi olmasına karşın halen kahvehanelere gidiyorlar, "telkin ve irşatlara rağmen" eski geleneklere bağlı kalıyorlar ve batıl inançlarını terk etmiyorlardı (Güleç, 1936: 21; Erdemli, 1940: 5; Erenel, 1940: 7; Metin, 1940: 13; Özen, 1941: 6-7, 19). Adana Halkevi'nde yayınlanan bir yazıda ise "hakiki köy yolunda maalesef çok yaya" kalındığı açık belirtilmişti (Doğudandoğan, 1944b: 12) Aslında köy gezilerinin bir nevi başarısızlığının da itirafı olan bu gibi örneklerden birisinde, Bursa Halkevi'nin köy gezilerinin sonucunda bir muhtarın, "...Efendi, köylünün sağlığı ve zenginliği için söylediklerinizi anlıyorum. Fakat köylüye anlatamıyorum," sözleri rejimin köy gezileri aracılığıyla köyü dönüştürmekteki sıkıntısı çok daha sarıh biçimde göstermişti (Köymen, 1935: 24). Gerçekten de köylülerin Halkevcileri heves ve neşe ile karşıladığı iddialarına karşın, bazı örneklerde köylülerin "ayaklarına kadar giden" Halkevcilere ilgisiz kalması ve hasta olduğunu söyleyen bir köylünün doktor ve ilaç önerilerini reddetmesi (Ergin, 1936: 30; Albayrak, 1937: 14), ıslah edilecek köylü ile uygarlığın bilgisine sahip şehirli arasındaki mesafenin bu şekilde kapatılamazlığının işaretiydi. Görünen o ki, "köylülerin sorunları" köy gezilerinin bir günlük ziyaretleri ile kapatılamayacak derecede büyüktü.

Köy ile köycü arasındaki bu mesafeyi gösterir şekilde, bazı örneklerde, tıpkı Datça köylülerinin 1940ların ağır ekonomik koşullarında az vergi ödemek için yerel görevlilere rüşvet vermesi, düşük kaliteli tahılı teslim etmesi, ürün miktarını az göstererek otorite sahibinden kaçınması gibi (Unbehaun, 2006: 188) köylüler, köycülerin medenileştirici söylem ve uygulamalarına karşı otoriteyle başa çıkma taktikleri geliştirmişlerdi (krş. De Certeau, 2009: 55): köylüler köylerini sadece Halkevleri geleceği zaman temizliyorlar, konferanslarla “içten içe alay ediyorlar, Halkevçilerin köylüleri “kataloglamak” için fotoğraf çekme isteğini “yalan” söyleyerek atlatıyorlardı (Albayrak, 1937: 14; Erenel, 1940: 5-6; Metin, 1940: 9, 12; Uluçay, 1943: 8). Bu gibi taktikler köy gezilerini ironik bir dille anlatan kurgusal eserlerde de kendine yer bulmuştu. *Havada Bulut Yok*’un köylüleri köylerine gezi düzenleyen Halkevçilerin soruları karşısında suskun kalırken, Sabahattin Ali’nin *Konferans* öyküsünde köylüler Halkevçilerin “uygarlaştırıcı” konferansını “anladık” diyerek geçiştirmeye çalışmışlardı. Zira aksi takdirde, köylüler için konferansın bir daha baştan anlatılması tehlikesi vardı. Kısacası, köylüyü bir taraftan yüceltmesine karşın, diğer yandan ehlileştirilmesi gereken, güvenilmez toplumsal bir grup olarak kodlayan milliyetçi bir söylemin çerçevesini çizdiği köy gezileri ve anlatıları, iktidarın köyü dönüştürmek konusunda mutlak ve sorunsuz bir şekilde işlemediğine dair “çatlak sesleri” ve başarısız girişimleri de bize sunuyordu.

Son olarak, Arzu Öztürkmen’in (1998: 125) köy monografileri hakkında yaptığı değerlendirmeyi andırır şekilde, köy gezileri ve anlatılarında keşfedilmeyi bekleyen köylünün sesinin neredeyse hiç duyulmaması ya da yalnızca anlatıyı kaleme alan Halkevcinin dolayısıyla duyulması, vahşi ötekinin tekinsizliğine karşı duyulan güvensizliğin bir göstergesiydi. Bu anlamda köy gezilerinde köylüler nesneleştirilmiş, sessiz veya sessizleştirilmiş Ötekiler olarak beliriyordu (Lamprou, 2015: 190-191). Köylülerin, Halkevcinin kalemiyle de olsa duyduğumuz “ses”ine dair az sayıdaki örnekte ise, köylüler kısmen güçlüyle başa çıkma stratejisinin bir parçası olarak da Halkevçilerin duymak istediklerini söylemişlerdi. Bursa Halkevi’nin köy gezileri anlatılarında bu “uygar(laştırılmış)” sesin örneklerini bulmak mümkündür: bir gezide, köylüler gelenlerin Halkevci olduğunu öğrendikten sonra, metni kaleme alan Halkevcinin anlatımıyla, “sizin, köylerde dolaştığınızı duyuyoruz. Yedi gün yazılarını da okuyoruz. Köylerde sağlık okuma işleriyle uğraşıyorsunuz. Biz de evlerimizi yeni sıvattık. Halâlarımızı kuyu yaptık. Köyümüz zaten temizdir. Kuyularımızın ağızlarını kapadık,” diyerek milliyetçi kadroların uygarlaştırma misyonunu tatmin edici bir cevap vermişlerdi (Köymen, 1936: 33). Antalya Halkevi’nin Yeniköy Gezisi anlatısında köylülerin su kıtlığı, toprağın verimsizliği, işledikleri toprakların tapusuz olması gibi dertleri daha açık bir şekilde, köylüler konuşuyormuşçasına yazılırken, bu

“ses”leri, anlatıyı kaleme alanın sessizleştirilen Öteki’ye karşı uygarlaştırma misyonunun haklılığından aldığı buyurgan bir başka ses yanıtlıyordu. Anlatıda, köydeki su kıtlığını çözmek için su dolabı yapmanın zorluğundan bahseden bir köylüye, Halkevcinin otoriter sesi, “Yok sayın yurddaş. Dolap gibi yapılması kolay bir işi de müşkül görürseniz tembellik etmiş olursunuz,” cevabını vermişti (Türk Akdeniz, 1939: 12). Bir başka deyişle, Sabahattin Ali’nin *Ses* öyküsünde (Ali, 2014b: 122), “milli” türkülerin kaynağı olarak Ankara’daki Konservatuara götürülen, ama diğer “mektepli” adayların yanında sesi ve sazı “uygar” kulaklara hışırtilı gelen ve dolayısıyla modern ve milli müzik için uygunsuz bulunan köylü Ali’nin, medeniyete, kente ve Konservatuara atıfla, “Ben o odada bir türlü sesimi bulamadım!” demesine benzer şekilde, milletin asıl unsuru olan köylüler, köy gezilerinde kendi seslerini bir türlü bulamamışlardı.

KAYNAKÇA

19 Mayıs (1936), “Köycülük Şubesi”, 19 Mayıs, (5): 31.

19 Mayıs (1940), “Vezirköprü Halkevi Çalışmaları”, 19 Mayıs, V (6): 23.

19 Mayıs (1943), “Geziler”, 19 Mayıs, 29 Birinciteşrin, 64.

19 Mayıs (1947), “Köycülük Kolu”, 19 Mayıs, 8 (79).

A. C. (1933), “Halkevimizin Köy Seyahatları: Yavuzkema1 Nahiyesi”, Aksu, 1 (1): 26-29.

Açikel, Fethi (2002), “Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi”, Bora, Tanıl (Der.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik (İstanbul: İletişim Yayınları): 117-139.

Ahıska, Meltem (2005), Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik (İstanbul: İletişim).

Akın, Yiğit (2007), “Reconsidering State, Party, and Society in Early Republican Turkey: Politics of Petitioning”, *International Journal of Middle East Studies*, 39: 435-457.

Akın, Yiğit (2019), “Gürbüz ve Yavru Evlatlar”: Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor (İstanbul: İletişim Yayınları).

Aksu (1934), “Köy Gezisi”, Aksu, 3-4-5-6: 21-22.

Akşit, Ahmet (1938), “Köycülerle Çiftçi Köylülerimiz Arasında Bir Hasbihâl”, İnanç, 1. Teşrin, 20: 37-40.

Albayrak, E. (1937), “Köycülerin Şimkürek Köy Gezintileri”, Ortayayla, 6-7: 13-17.

Alemdaroğlu, Ayça (2002), “Öjeni Düşüncesi”, Bora, Tanıl (Der.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, cilt 4: Milliyetçilik. (İstanbul: İletişim Yayınları): 414-421.

Alemdaroğlu, Ayça (2005), “Politics of the Body and Eugenic Discourse in Early Republican Turkey”, Body & Society, 11 (3): 61-76.

Ali, Sabahattin (2014a), “Köpek”, Kağnı-Ses-Esirler (İstanbul: YKY): 123-132.

Ali, Sabahattin (2014b), “Ses”, Kağnı-Ses-Esirler (İstanbul: YKY): 111-122.

Ali, Sabahattin (2021), “Bir Konferans,” Yeni Dünya (İstanbul: YKY): 75-78.

Alp, Tekin (1936), Kemalizm (İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Matbaası).

Amcası, İzverin (1939), “Alata-Kazanlı”, İçel, 13: 4-5.

Anderson, Benedict (1995), Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması (İstanbul: Metis).

Arpacı, Murat (2015), “Sağlam Nesiller ya da Dejenerasyon: Türkiye’de Alkol Karşıtı Düşünce ve Hareket (1910-1950)”, Toplum ve Bilim, 134: 30-54.

Atasoygil, Nurettin (1947), “Engiz Köyüne Bir Gezi”, 19 Mayıs, 8 (81): 12.

Atasoygil, Nurettin (1948), “Evimizin Bir Köy Gezisi”, 19 Mayıs, 8 (96): 14-16.

Ateş, Ahmet Emre (2021), Kazma-Kürek, Defter-Kitap: Köy Enstitüleri, Sekülerizm ve Romantik Milliyetçilik (İstanbul: İletişim Yayınları).

Aydın, Ertan (2004), “Peculiarities of Turkish Revolutionary Ideology in the 1930s: The *Ülkü* Version of Kemalism, 1933-1936”, Middle Eastern Studies, 40 (5): 55-82.

Aytekin, Sefer (1936), “Büyük Oyumca Köyü”, 19 Mayıs, 8: 23-24.

Bengü, Şakir (1949), “Bengü Köyü”, 19 Mayıs, 9 (101): 15-16.

Bhabha, Homi K. (1990a), “Introduction: Narrating the Nation”, Bhabha, Homi K. (Der.), Nation and Narration (London: Routledge): 1-8.

Bhabha, Homi K. (1990b), “DissemiNation: Time, Narrative and the Margins of the Modern Nation”, Bhabha, Homi K. (Der.), Nation and Narration (London: Routledge): 291-323.

Bora, Tanıl (1999), Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık (İstanbul: Birikim Yayınları).

Bora, Tanıl (2007), “Türk Milliyetçiliğinin İnşasında Vatan İmgesi: Harita ve ‘Somut’ Ülke - Milliyetçiliğin Vatanı Neresi?”, Birikim, 213: 26-36.

Bora, Tanıl ve Nergis Canefe (2002), Türkiye’de Popülist Milliyetçilik”, Tanıl Bora (Der.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik (İstanbul: İletişim Yayınları): 635-662.

Bora, Tanıl ve Necmi Erdoğan (2003), “Muhafazakâr Popülizm”, Çiğdem, Ahmet (Der.), Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Cilt 5: Muhafazakârlık (İstanbul: İletişim Yayınları): 632-644.

Boratav, Korkut (1998), Türkiye İktisat Tarihi, 1908-1985 (İstanbul: Gerçek Yayınevi).

Cankatan, Yasfi (1939), “Halkevi Gezisi: Murtına”, Türk Akdeniz, Birinci Teşrin 135: 18-20.

Cantek, L. Funda Şenol (2003), “Yaban”lar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara (İstanbul: İletişim Yayınları).

Chatterjee, Partha (2002), Ulus ve Parçaları: Kolonyal ve Post-Kolonyal Tarihler (İstanbul: İletişim Yayınları).

CHF (1931), Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları (İstanbul: Devlet Matbaası).

CHP Kütahya Halkevi (t.y.), Köycünün Defteri (Kütahya: İl Basımevi).

Çağlar, Behçet Kemal (1935), “Halkevleri Niçin ve Nasıl Açıldı.” Halkevleri 1932-1935: 103 Halkevi Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı (Ankara: y.y.).

Çakın, H. (1936), “Tepe ve Dağ Köylerinde Tetkikler”, Altın Yaprak, 18: 6-7.

Çavdar, Tefik (1999), “Halkevleri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 4: 878-884.

Çeçen, Anıl (1990), Halkevleri: Atatürk’ün Kültür Kurumu (Ankara: Gündoğan Yayınları).

Çınar, Metin (2013), *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat* (İstanbul: İletişim Yayınları).

De Certeau, Michel (2000), “The Beauty of the Dead: Nisard”, *Heterologies: Discourse on the Other* (Minneapolis: University of Minnesota Press): 119-137.

De Certeau, Michel (2009), *Gündelik Hayatın Keşfi-I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları* (Ankara: Dost Kitabevi).

Denizli Halkevi (1937), *Köycüler Komitası Köylerde* (Denizli: Yeni Basımevi).

Dilmen, Naci (1944), “Taflan Köyü”, 19 Mayıs, 7 (67): 30.

Dilmen, Naci (1947), “Kocadağ Gezisi”, 19 Mayıs, 8 (85): 12.

Dinç, İbrahim (1940), *Ortaköy* (Kırşehir: Kırşehir V. Matbaası).

Doğudandoğan, Y. (1944a), “Köy Notları: Mansurlu Köyü”, *Görüşler*, 6 (67-68).

Doğudandoğan, Y. (1944b), “Köy Notları”, *Görüşler*, 6 (63): 12-13.

Engin, M. Saffet (1938), *Kemalizm İnkılabının Prensipleri* (İstanbul: Cumhuriyet Matbaası).

Epengin, Emin (1939a), “Köy Gezileri: Tümük, Karadivar, Kürkçü”, *İçel*, 1. Kanun (23): 11.

Epengin, Emin (1939b), “Tece Köyü”, *İçel*, 17: 10-13.

Erdoğan, Fehmi (1944), “Muradiye Köyü”, *Gediz*, 6 (73): 6-7.

Erdoğan, Necmi (1998), “Popüler Anlatılar ve Kemalist Pedagoji”, *Birikim*, 105-106: 117-125.

Erdemli, Hasan (1940), *Köy Tetkikleri: Ömerhacılıköyü* (Kırşehir: Kırşehir Köy Basımevi).

Erenel, İbrahim (1940), “Bulancak Kazasının (Şeyhmusa) Köyü”, *Aksu*, II (21): 3-7.

Ergin, M. (1936), “Köylerimiz ve Köycülerimiz”, *Türkün*, 7: 31-33.

Esen, M. Süheyl (1949), “Tütüncü Maden Köylerinde Bir Gezinti VI”, 19 Mayıs, 9 (105): 9-11.

Frey, Frederick (1965), *The Turkish Political Elite* (MA: MIT Press).

Galip, Reşit (1932), “Türk İrk ve Medeniyet Tarihine Umumi Bir Bakış”, Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar, Müzakere Zabıtları (İstanbul: Maarif Vekaleti).

Gediz (1938), “Köy Gezileri”, Gediz, 11: 17.

Gediz (1941), “Köy Gezileri”, Gediz, 5 (53): 15-17.

Güleç, Alâettin (1936), Küçükyoğat Köyü (Ankara: Ankara Halkevi Neşriyatı).

Günel, Abdullah (t.y.), “Yomra Gezisi”, İnan: 6-7.

Günel, Abdullah (1937), “Argalya Gezisi”, İnan, 5: 5-6.

Güneş, Günver ve Müslime Güneş (2007), “Cumhuriyet Dönemi’nde Manisa’nın Sosyo-Kültürel Yaşamında Halkevi’nin Yeri ve Önemi”, ÇITAD, 15: 55-72.

Halkevleri Çalışma Talimatnamesi (1940) (Ankara: Zerbamat).

Heper, Metin (1985), The State Tradition in Turkey (Hull: Eothen Press).

Hobsbawm, Eric (1995), 1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik (İstanbul: Ayrıntı Yayınları).

Hobsbawm, Eric (2000), “Introduction: Inventing Traditions”, Hobsbawm, Eric ve Terence Rangers (Der.), The Invention of Tradition (Cambridge: Cambridge University): 1-15.

İnan, Süleyman (2000), “Denizli’deki Halkevleri ve Faaliyetleri (1932-1951)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 25-26: 135-157.

İşgör, A. Süreyya (1937), “Lapa Köyü”, Aksu, 16: 19-24.

Kansu, Aykut (2017), 1908 Devrimi (İstanbul: İletişim Yayınları).

Karaca, M. İsa (1948), “Alanos Köyü”, 19 Mayıs, 8 (94): 8-10.

Karacadağ (t.y.), “Köycülük”, 3 (36): 193.

Karal, Enver Ziya (1998), Atatürk ve Devrim (Ankara: ODTÜ Yayıncılık).

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (2020), Panorama (İstanbul: İletişim Yayınları).

Karaömerlioğlu, M. Asim (1998), “The People’s Houses and the Cult of the Peasant in Turkey”, Middle Eastern Studies, 34 (4): 67-91.

Karaömerlioğlu, M. Asım (2001), “Tek Parti Döneminde Halkçılık”, İnel, Ahmet (Der.), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, Cilt 2: Kemalizm (İstanbul: İletişim Yayınları): 272-283.

Karaömerlioğlu, M. Asım (2001), “Türkiye’de Köycülük”, İnel, Ahmet (Der.), *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, Cilt 2: Kemalizm (İstanbul: İletişim Yayınları): 284-297.

Karaömerlioğlu, M. Asım (2002), “The Peasants in Early Turkish Literature”, *East European Quarterly*, XXXVI (2): 127-153.

Karaömerlioğlu, M. Asım (2017), *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem* (İstanbul: İletişim Yayınları).

Karpat, Kemal (1963), “The People’s Houses in Turkey: Establishment and Growth”, *Middle East Journal*, 17 (1/2): 55-67.

Kayseri Halkevi (1937), “İlbay Adli Bayman’ın Başkanlığı Altında Kayseri Halkevinin Tertip Ettiği Yaya Köy Gezileri Notlarıdır”, Seri: 4, Argıncık Köyü (Kayseri: Kayseri Vilâyet Matbaası): 38-52.

Kazancıgil, Ali ve Ergun Özbudun (Der.) (1981), *Atatürk, Founder of a Modern State* (London: Hurst & Co).

Kirby, Fay (1962), *Türkiye’de Köy Enstitüleri* (Ankara: İmece Yayınları).

Kocatürk, Utkan (1999), *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri* (Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi).

Köymen, Hulûsi (1935), “Bursa Köylerinde”, *Uludağ, İlk Teşrin*, 4: 24-25.

Köymen, Hulûsi (1936), “Bursa Köylerinde”, *Uludağ, İkinci Kanun*, 5: 31-34.

Kudret, Cevdet (2012), *Havada Bulut Yok* (İstanbul: Evrensel Basım Yayın).

Lamprou, Alexandros (2015), *Nation-Building in Modern Turkey: The ‘People’s Houses’, The State and the Citizen* (London: I. B. Tauris).

Lermioğlu, E. Sabri (1945), “Mersin Köyü”, *İnan*, 21: 6-8.

Lewis, Bernard (1968), *The Emergence of Modern Turkey* (Oxford: Oxford University Press).

Malkoç, Eminalp (2009), *Devrimin Kültür Fidanlığı: Halkevleri ve Kadıköy Halkevi* (İstanbul: Derlem Yayınları).

Margulies, Ronnie ve Ergin Yıldızoğlu (1998), “Tarımsal Değişim: 1923-1970”, Schick, İrvin Cemil ve Ertuğrul Ahmet Tonak (Der.), Geçiş Sürecinde Türkiye (İstanbul: Belge Yayınları): 285-309.

Metin, İbrahim (1940), Köy Tetkikleri: Boztepe, Karacaviran (Kırşehir: Kırşehir Basımevi).

Migdal, Joel (2001), State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another (London: University of Washington Press).

Mitchell, Timothy (1991), “The Limits of the State: Beyond Statist Approaches and their Critics”, American Political Science Review, 85 (1): 77-96.

Nalbantoğlu, Gülsüm Baydar (1999), “Sessiz Direnişler ya da Kırsal Türkiye ile Mimari Yüzleşmeler”, Bozdoğan, Sibel ve Reşat Kasaba (Der.), Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları): 153-167.

Öğütçü, Rahmi K. (1940), “Düzköy,” Aksu, II (20): 10-12.

Ömertürk, Ahmet (1940), “Köyleri Geziyoruz..”, Gediz, İkinci Teşrin, 43: 13-14.

Özacun, Orhan (1996), “Halkevlerinin Dramı”, Kebikeç, 3: 87-96.

Özdil, Ata Lütfü (1938), “Evimizin Köy Gezileri”, İnanç, 18: 8-9.

Özdoğan, Kâzım (1937a), “İlbay Adli Bayman’ın Başkanlığı Altında Kayseri Halkevinin Tertip Ettiği Yaya Köy Gezileri Notlarıdır”, Seri: 2, Germir Köyü (Kayseri: Kayseri Vilâyet Matbaası): 15-24.

Özdoğan, Kâzım (1937b), “İlbay Adli Bayman’ın Başkanlığı Altında Kayseri Halkevinin Tertip Ettiği Yaya Köy Gezileri Notlarıdır”, Seri: 1 (Kayseri: Kayseri Vilâyet Matbaası): 1-14.

Özen, Hulûsi (1941), Köy Tetkikleri: Genezin ve Göynük (Kırşehir: Kırşehir Köybasımevi).

Öztürk, Serdar (2020), Cumhuriyet Türkiye’sinde Kahvehane ve İktidar (İstanbul: Kırmızı Yayınları).

Öztürkmen, Arzu (1994), “The Role of the People’s Houses in the Making of National Culture in Turkey”, New Perspectives on Turkey, 11: 159-181.

Öztürkmen, Arzu (1998), Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik (İstanbul: İletişim Yayınları).

Peker, Recep (1935), C.H.P. Genel Sekreteri Recep Peker'in Söylevleri (Ankara: Zerbamat Matbaası).

Peker, Recep (1984), İnkılap Dersleri (İstanbul: İletişim Yayınları).

Savran, Sungur (2022), Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri, Cilt 1: 1908-1980 (Ankara: Yordam).

Şanal, Mustafa (2011), "Atatürk Döneminde Kayseri Halkevi Tarafından Düzenlenen Köy Gezileri", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 31: 299-315.

Şimşek, Sefa (2002), Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri, 1932-1951 (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi).

Şimşek, Sefa (2005), "'People's Houses' as a Nationwide Project for Ideological Mobilization in Early Republican Turkey", Turkish Studies, 6 (1): 71-91.

Türk Akdeniz (1939), "Halkevinin Yeniköy Gezisi", Türk Akdeniz, Birinci Teşrin, 135: 11-13.

Tütengil, Cavit Orhan (1969), Türkiye'de Köy Sorunu (İstanbul: Kitaş Yayınları).

Uluçay, M. Çağatay (1943), "Yunt Dağı Köylerinden Notlar", Gediz, 6 (65): 8-9.

Unbehaun, Horst (2006), Türkiye Kırsalında Klientalizm ve Siyasal Katılım (Ankara: Ütopya Yayınevi).

Uz, Galip (1938), Korkudeli Yavuz Köyü (Antalya: Antalya Basımevi).

Üstel, Füsün (1990), "Tek Parti Döneminde Köycülük İdeolojisi ya da Nusret Kemal Köymen", Tarih ve Toplum, 13 (74): 47-51.

Üstel, Füsün (1997), İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931) (İstanbul: İletişim Yayınları).

YeniTürk (1940), "İstanbul Halk Evlerinin Bir Aylık Çalışmaları", YeniTürk, 9 (88): 198.

Yeşilkaya, Neşe G. (1998), Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık (İstanbul: İletişim Yayınları).

Yeşilkaya, Neşe G. (2001), "Halkevleri", İnel, Ahmet (Der.), Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Cilt 2: Kemalizm (İstanbul: İletişim Yayınları): 113-118.

Yılmaz, Hale (2013), Becoming Turkish: Nationalist Reforms and Cultural Negotiations in Early Republican Turkey, 1923-1945 (Syracuse: Syracuse University Press).

Yumul, Arus (2010), “Fashioning the Turkish Body Politic”, Kerslake, Celia, Kerem Öktem ve Philip Robins (Der.), *Turkey’s Engagement with Modernity: Conflict and Change in the Twentieth Century* (London: Palgrave Macmillan): 349-369.

Zürcher, Erik Jan (2001), *Turkey: A Modern History* (London: I. B. Tauris).

alternatif politika

Yayın İlkeleri

I. Genel Kurallar

1.Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazıların uzunluğu 10.000 sözcüğü geçmemelidir. Makaleler için alt sınır 6000 sözcüktür. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Alternatif Politika Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır.

2.Yazarlar ayrı bir Word dosyasında unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri, telefon numaraları, e-posta adresleri ve ORCID ID (<http://orcid.org>) bilgilerini bildirmelidir.

3.Dergiye verilecek yazılar Yayın Kurulu'nca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra en az iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayımlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

4.Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 1 ay içerisinde yapılarak Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

5.Alternatif Politika Dergisi'nin yazı dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce dilinde de yazılar yayımlanmaktadır. Yazı bu dillerden hangisinde yazılmış olursa olsun ortalama 150 sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce özetler de yazının başına eklenerek gönderilmelidir. Aynı şekilde, hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi, ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak 5 anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir.

6.Yazarlardan herhangi bir ücret talep edilmemekte veya yazarlara telif ücreti ödenmemektedir.

7.Yazılar MS Office Word dosyası olarak (.doc ya da .docx halinde) **alternatifpolitika@gmail.com** adresine gönderilmelidir.

8.Yayımlanan çalışmaların bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara ait olup bu konuda dergi editörlüğü sorumlu tutulamaz.

II. Yazım Kuralları

1.Yazı, MS Office Word formatında, 1.5 satır aralığında, ana bölümlerinde, özet ve kaynakçada 12 punto; dipnot ve tablo gibi bölümlerinde ise 10 punto harf büyüklüğünde ve Times New Roman karakterinde yazılmalıdır.

2.Sayfa yapısı, tüm kenarlardan 2.5 cm kenar boşluğu olacak şekilde ayarlanmalıdır.

3.Yazının giriş bölümüne numara verilmemelidir. İzleyen bölümler yalnızca kelimelerin ilk harfleri büyük olacak şekilde numaralandırılmalıdır.

III. Referanslar, Dipnot ve Kaynakça

Metinde dipnot uygulaması yalnızca açıklama amacıyla kullanılmalıdır, kaynakça metnin sonuna aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak eklenmelidir.

Metin içinde yapılacak referanslar ayraç içinde gösterilecektir. Kaynakça da bu referans sistemine uygun olarak hazırlanacaktır. Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki referanslarda ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

a) Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Wendt, 2012: 85).

Aynı yazarın, aynı yıl birden fazla eserine referans yapılması durumunda: (Wendt, 2012a: 85); (Wendt, 2012b: 40).

Kaynakçada: Wendt, Alexander (2012), Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi (İstanbul: Küre Yayıncılık) (Çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer Ihlamur Öner).

Metin içindeki referans (makale): (Waterbury, 1991: 15).

Kaynakçada: Waterbury, John (1991), “Twilight of State Bourgeoisie”, International Journal of Middle Eastern Studies, 23 (1): 1-17.

b) İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Balibar ve Wallerstein, 2000: 67).

Kaynakçada: Balibar, Etienne ve Immanuel Wallerstein (2000), Irk Ulus Sınıfı (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Nazlı Ökten).

Metin içindeki referans (makale): (Sina ve Soyer, 1998: 108).

Kaynakçada: Sina, Zeynep ve Serap Soyer (1998), “Sosyolojik Açıdan Kooperatifçilik Teorisinin Niteliğine İlişkin Düşünceler”, Amme İdaresi Dergisi, 31 (3): 103-117.

c) İkiyden çok yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Gönlübol vd., 1996: 45).

Kaynakçada: Gönlübol, Mehmet, Haluk Ülman, Ahmet Şükrü Esmer, Cem Sar, Duygu Sezer, Oral Sander ve Ömer Kürkçüoğlu (1996), Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1995 (Ankara: Siyasal Kitabevi).

İkiyden çok yazarlı makaleler de yukarıdaki örneğe göre kaynakçada yer alacak ve referanslar da bu örneğe göre yapılacaktır.

d) Derleme yayımlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki referans: (Riddell, 1994: 53).

Kaynakçada: Riddell, Peter (1994), “Major and Parliament” , Kavanagh, Dennis ve Anthony Seldon (Der.), The Major Effect (London: Macmillan): 46-63.

Metin içindeki referans: (Geray, 1992: 236).

Kaynakçada: Geray, Cevat (1992), “Çevre İçin Eğitim”, Keleş, Ruşen (Der.), İnsan Çevre Toplum (Ankara: İmge): 223-240.

e) Kurum yayımları:

Metin içindeki referans: (DPT, 1989: 145).

Kaynakçada: DPT (1989), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 (Ankara).

f) İnternet kaynakları:

Metin içindeki yollamada: (Çubukçu, 2009).

Kaynakçada: Çubukçu, Mete (2009), “Bu Kimin Zaferi?”, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/473346.asp> (15.06.2010).

Metin içindeki yollamada: (Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada: Dışişleri Bakanlığı (2010), <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (16.06.2010).

g) Bunların dışında adı uzun çeşitli resmi yayınlara ya da mevzuata metin içinde yapılacak yollamalarda kısaltmalar kullanılmalıdır. Örneğin Devlet Memurları Kanunu için DMK, Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun için ASBHK gibi.

h) Dipnotlar, referans verme dışındaki açıklamalar için kullanılmalıdır.

alternatif politika

Alternatif Politika

İletişim İçin

Adres: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Merkez/BOLU

Tel: 0374 254 1000-1423

Web: <https://alternatifpolitika.com>

Dergipark: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ap>

E-posta: alternatifpolitika@gmail.com

E-ISSN: 1309-0593